

خاڭە سېۋە
لە دۆسيەى (ديوان)دا

ديوان

مىنتىدى اقرى الثقافى

www.igra.ahlamontada.com

گۇفارىكى مانكاندى ئەدەبىي و رۇشنىرىنى كىشىيە، ناۋەندى سەۋلىرى مەكتەبى راكەبىلدىنى ئ.ن.ك. دەرىجەكات
ژمارە (۲۱) - كانوۋنى يەكەمى ۲۰۲۲ ئى رايىنى - يەفرانبارى ۲۷۲۲ ئى كوردى

■ گىتوگۇي ئەمجارە، لەبارەى دەروونشيكارىي و فرۆيدزەمەۋە
لە نىۋان سەكۆ مەمەد و مەمەد تەھا جوسىن

■ رۆلى قوتابخانە ئايىنىيەكان و سىستەمى خويندىنى فەرمى لەكوردستانى باشوور

■ عەبدوللا پەشىۋ و دىكتور نەجمەدىن جەبارى، لە دوو دىداردا

■ نەمايشى مىۋانىكى دوور، لەبەر رۆشنايى تيۋرى ۋەرگرتندا

■ عەلى سەيدۇ گەۋرانى، يەكەكە لە كەسايەتییە
ناۋدارەكانى كوردانى ئوردن

جەلىل كاكەۋەيس:

هەموو مەۋقەك، ئەگەر

تۆزى فام بكا، هەستىكى

چە پايتەتى هەيە

خالىد دلىر

۱۹۳۳ - ۱۶ - ۱۷/۱۲/۲۰۱۱

ئەي قومرى

ئەي قومرى بۇ ئەگرى؟
سەرم سوورماۋە قومرى بۇ ئەگرى؟
بىناك دىتت و ھەلئەفرى - بۇ ئەگرى؟

دوورى لە ئازارى دەس - بۇ ئەگرى؟
دوورى لە داو و قەفەس - بۇ ئەگرى؟
لەگەل گول ھاورىتە و كەس
فرمىسكى چاۋى ئەسرى
بۇ ئەگرى؟ بۇ ئەگرى؟ بۇ ئەگرى؟

من كە دەم پر لە سكالام - بۇ ئەگرى؟
لەم ژيانەي لە ناوام - بۇ ئەگرى؟
بەلام بېوا و ھىوام
رىنگەي بىزاري ئەبىرى
بۇ ئەگرى؟ بۇ ئەگرى؟ بۇ ئەگرى؟

گريان چارى دەرد نىيە - بۇ ئەگرى؟
چەكى رىي ئەبەرد نىيە - بۇ ئەگرى؟
دوور لە خەوش و گەرد نىيە
رىي ورە بەردان بگريي
بۇ ئەگرى؟ بۇ ئەگرى؟ بۇ ئەگرى؟

ئەو ئىۋارەيە چوومە دەرەۋە، بەرەۋە
باخچە و باخى (ئومرەبىيەين) رىگەم
گرتەبەر، مانگە شەۋىكى خوشبوو،
نىگايەكم لەسەر وەزنى رۆيشتەكەم
ۋەرگرت، دەستم بە دانانى ئاۋازى
شىعرى (ئەي قومرى) كرد، تا
گەيشتەم بەنزىنخانەكەي سەرۋى
(تەپەي مەلا عەۋلا) لەۋى شىعر و
ئاۋازەكە تەۋاۋبوو، بۇ ئەۋەي شىعر
و ئاۋازەكەم بىر ئەچىتەۋە، ھەر
لەبەر خۇم دەمگوتەۋە.

بۇ يەكەمجارىش لە سالى 1958 لە
رادىۋى كوردى لە بەغدا تۆمارى
كراۋە و لە نەۋرۇزى ھەمان سال بۇ
يەكەمجار پەخش كراۋە.

خالىد دلىر

دیوان

سەر نووسەر
سەنگو عەبدولکەریم

گوڤاریکی مانگانهی ئەدەبی و ڕۆشتیری گشتییە
ناوەندی هەولێری مەکتەبی ڕاگەیاندنی یەكیتی نیشتمانی کوردستان دەریدەکات

بەرئۆبەری نووسین
مەمەد گۆران

خاوێن نیشتماز
مەسعودی مەلا هەمزە

گوڤاری دیوان بەردەوامە

لەگەڵ کوتایی هاتنی سالی ٢٠٢٢ ژمارە ٢١ی گوڤاری دیوان-یش دەردەچیت. لەوماوەیەدا بە پشتبەستن بە هەموو ئەوانەی گوڤاری دیوان-یان بەهێ خویان زانیو، توانیومانە بەردەوام بین.

ئێمە کاتێک شانمان دایەبەر، میدیای کاغەز لەپاشەگەردانی دابوو، پۆزبەرۆژ بێ هیوایی زیاتر دەبوو، لەبەر ئەوەی تەکنەلۆژیا بەشیوەیک بۆی بەسەر بیر و زەهین و تواناکانی مرۆڤدا کێشابوو، هێ ئەو نەبوو، لەبەرانبەریدا جۆش دانەمینێ. ئێستەش پۆز نییە، لە بوارە جۆراوجۆرمەکانی تەکنەلۆژیا، داھێنان و ئەزموونیکی نوی ئەخریتە ڕوو، کە دواھەمینیان زیرەکی دەستکردە، کە لە سالی ٢٠١٧و هێواش هێواش تەکان دەدا و هەموولایەکی بەخۆیوە سەرقال کردوو و هەمووانی خستوووە بەردەم تێگەشتن و بیرکردنەوەیک، کە پێدەچی دواچار بێتە هێز گۆرانکاریەکی گەورە لە پەڕەندیی مرۆڤ بە شارستانیەت، مەعریفە و سیاسەتەو، ئەمەش وادەکات جیهان بێنیتە قوناغیکی نوی و تەواوی کۆمەلگەی مرۆڤایەتی بگۆڕیت.

لەم سۆنگەیەو، ئێمە چۆن دەتوانین بەردەوام بین؟ چۆن وابکەین نەکەوینە ژێر ئەوکارێگەرییە خیراییە تەکنەلۆژیا، بە پێچەوانەو و وابکەین تەکنەلۆژیا بخەینە ژێر ڕکێفی خۆمان.

بە ئاوێدانەو لە ڕابردوو دەرکەوتوو هێچ شتێک شوێنی ئەوشتە ی پش خۆی ناگریتەو، هێندە هەبە بۆ ماوەیک مرۆڤ مەست دەبن و بیر لە ئایندە ی خۆی دەکاتەو، بیر لەو دەکاتەو چۆن ئەو تەکنەلۆژیا بەکاتە پالەنریک بۆ پشخستن و گەشەپێدانی تێگەشتن و دۆنیایی خۆی، وەک ئەوەی دەبینن، ئێستە زۆر ئاسان و خێراتر دەستمان بەسەرچاوەکانی مەعریفە دەکات، بۆ ئەوەی بەپێی پێویست هەلسووکەتی لەگەڵا بکەین و بتوانین چاریکی دی ڕۆح وەبەر ئەو تەکنەلۆژیا بێ گیانە بێنێنەو، کە خەریکە هەموومان بێ گیان دەکات.

چونکە وەک دەرکەوت، تەکنەلۆژیا نەیتوانی ئەو چێزە ی مرۆڤ لەبەرەبانی مێژووو عەودالیەتی پێی بێخستەو، بەومانایە ی لایەنیک گرنکی مەعریفە چێزینیە لە هەموو شتێکی داھێنراو، وەک چۆن ئێستەش زۆر لە خۆینەواران ئەو چێزە ی لە خۆیندەوێ کاغەزی دەبینن لە خۆیندەوێ ئەلیکترۆنی نابینن.

ئەمە پالەنریکی زۆرباشە بۆ ئەوانە ی هێشتە دەستبەرداری مەعریفە ی کاغەزی نەبوون و سەرسەختانە بەرگری لە مانەوێ میدیای کاغەزی دەکەن.

ئێمە ئەگەر لەو زیرەکییە دەستکردە ی، کە بەرھەمھێنراوی زیرەکی سروشتی مرۆڤە کەلک وەرگیرین، دەتوانین ئایندە ی مرۆڤایەتی لەوھا ڕووداویک قورتار بکەین، کە لە سەدەکانی پێشوو، هەندیک لە شارستانیەتەکان دووچاری هاتوون و بەوھوێو بۆ دەیان و سەدان سال کەوتوونەتە نیو تاریکی مەعریفە و شارستانیەت و لەمێژووشدا بە سەدە ی تاریکی تۆمارکراو.

بەھوای سالیکی نوی پر خێر و بەرکەت

سەر نووسەر

ژمارە (٢١) کانوونی یەکەمی ٢٠٢٢ زانیی - بەفرانباری ٢٧٢٢ کوردی

هەولێر - شەقامی ١٠٠ مەتری نۆیک کۆلیژی دەرمانسازی

دیزاین: ئاسۆ حەسەن ئەحمەد (٠٧٥٠٤٤٧١٨٢١)

govaridiwan@gmail.com

سەرپەرشتیاری چاپ: مەھدی ئەحمەد حوسین (٠٧٥٠٤٥٥٠٢١٢)

(گوڤاری دیوان) لەتیلیگرام

چاپخانە ی پۆزھەلات - هەولێر (٠٧٥٠٤٤٩٥٦٥٤ - ٠٧٧٠٤٤٩٥٦٥٤)

تیراژ: (١٠٠٠) دانە

هەموو ئەو وتار و بابەتانە ی لە گوڤاری دیوان بلاودەکرێتەو، راوبۆچونی نووسەرەکانیانە

• نۆسیه: (سێوه)

١. ئەوەل سەحەرە.....
٢. چەند سەرنجێک لە بارەى ژيان و کەسایەتیی سێوهی هونەرمەند/ د. هاوژین صلیوه.....
٣. سێوهی هونەرمەند لە تەرازووی پەسەنایەتیی دا / ئامادەکردن: محەممەد گۆران.....
٤. سێوهی هونەرمەند / وریا ئەحمەد.....
٥. شوناس و پێرفۆرمەنس لەتێو پەسەنایەتیی دەنگی سێوه دا / ئامانج غازى.....
٦. سێوه و واری گۆرینی ژاکار / پەڕەبەر سەید پرایم.....
٧. سێوهی هونەرمەند ١٨٩١ - ١٩٦٤/١٢/٩ / دکتۆر جەمیل عیسا.....

• مێژوو:

١. بۆلی قوتابخانە ئایینیەکان و سیستەمی خوێندنی فەرمی - بەشی یەکەم / ئیحسان پەشاد موفتی.....

• ئەمە:

١. دوو دیدار لەگەڵ عەبدوللا پەشیو و د. نەجمەددین جەباری.....
٢. حوجرە (کۆن تێیە) کەى نالی لە بالەکەتیی بووه؟ محەممەد عەبدولپەحمان مێرگەیی.....
٣. دەمیک لەگەڵ ماری خەزەندار / فەرۆخ نێعمەتپوور.....
٤. پەیمانی ئەلەست لە شیعرى کوردییا / سەرتیپ ئاغا واحد بەگ.....
٥. دە چیرۆکی زۆر کورتی پاولو کویلاو / و: تاهیر عوسمان.....
٦. سالاھایە / سەعیدوللا پەروش.....
٧. دیاری سەری سال / قەھار شینخانی.....

• گۆتوگ:

١. گەنگەشەى بۆژانە (لەبارەى دەروونشیکاریی و فرۆیدزەمەوه) - بەشی یەکەم.....

• بۆشایی گشتیی:

١. علی سەیدق گەورانی یەکیکە لەکەسایەتییە ناودارەکانی کوردانی ئوردن / هوشیار عەبدوللا.....
٢. ئاشکرکردنێ میژووی دزراو / کامەران محەممەد.....
٣. خیزان و گەنگی مندال / چنار عەزیز.....
٤. ژاوەژاوی پەنگاوەرەنگی ئوخ / ئەبوب سەفەیی.....
٥. رەخنە وەک نشتەرگەریا ئالافین ئەفلی / موحسین ئوسمان.....

• دیار:

١. جەلیل کاکەوێس / گۆتوگۆی: سەمکر عەبدولکەریم.....

• هونەر:

١. نمایشی میوانێکی دوور لەبەر بۆشایی تیۆری وەرگرتندا / حەمەسوار عەزیز.....

• خۆڕێنەرەکان:

١. کوردیوون، سەلاحەدینی کردە سەرکردە مەزنەگە / سلیمان مستەفا حەسەن.....

• وێستگەى دیوان:

١. (٩) پرسیار (دلزار حەسەن).....
٢. دیوانی هەولێر (لەتێف قوجەى هەولێری) نازم ئێبەند.....
٣. گۆشەى دیوان (محەممەد عومەر عوسمان).....
٤. لە زمانى خۆیانەوه (هاوێتەگ بێتەش) ئا: یوسف ئیسماعیل.....
٥. جەلال زەنگابادی و پەرسنگی دوو یادەوهی / خەدر ئیبراھیم خەدر.....
٦. شێرزاد هەینی: دەبێت کەسایەتییەکان کاری نووسینی بیرەوهی بدەنە نووسەرەکان... / رەوێست ئەوزاد.....
٧. سالۆنی لاپەرە (٩) ئا: رەوێست ئەوزاد.....
٨. راستکردنەوهی وەلامیک و ڕوونکردنەوهیکی بیویست.....

• لاپەرە ١٤٤:

١. شیعر چییه؟ / فازیل شەورۆ.....

دۆسيه

سىئوھ

۱۸۹۱ - ۱۹۶۴/۱۲/۹

سىئوھ مەقامبېژىكى ھونەرمەندى كورد بوو، لە مەقام
گوتندا، خاوەنى رېتازىكى ھونەرىي تايىبەتى بوو، ھەستىكى
مۇسقىي ناسكى ھەبوو، لەكاتى گۇرانى گوتندا، بە چاكى
لەگەل مۇسقىدا دەروىشت و دەيزانى لە كوئوھ دەست پى بكا
و لە كوئىش بوەستى. دەقى ئەدەبىي و ئاوازي مەقامەكانى لە
سەرچاوەيەكى پاك و سازگارى كوردەوارىيەو ھەلقولاون.

كەرىم شارەزا

ئەوەل سەحەرە

سەحەر سەدای منی غەریبه ماری
وەزی هەر گێرم
ئەگەر فەقێیان لە مەدرەسان دەخوین
ئەمن بەین برین خوینی دەپێژم
گەلی برادەرینە ئەمن هەرچەندی دەگەم
لەوێ کۆنە دنیایین
قاصیدەکی بە متمانیم بە دەست ناکەوێ
ببینێرمە کەن بەژنی باریک و دوو چاوی بەرەک
راستی درێ خۆمی لەبۆ ببێژم
وەیلێ سەحەرە

* * *

دەرکی وان شانشینان دوو دەرییان
پەنجەرە و حەسارگان هەرهنگین
تاکوو چاریگە شەعەتەکی لێی بیتن عەکسی بخووری
ئەگەر شەمس موغابرا
چرا دادەگیستین لەسێبارەکی نووری
گەلی برادەرینە
ئەمن دەست لەسەر بەژنی باریک و
دوو چاوی بەرەک هەلناگرم
هەتا حەزەرەتی ئیسرافیل نەداتن لە
نەفخی سووری
مەنسووری هەلاچ تەقەیی دی لە
کەوانی
حەزەرەتی موسا هەزار و یەک
کەلیمەیی دەکاتن
لەگەڵ باری تەعالا لەسەر
کێوی تووری
وەیلێ سەحەرە

* ئەمە چەند کۆپەلەیکە
ئەو مەقامیە، کە لە
کۆتییەکەی کریم شەرەزا
وەرگیرا.

گۆڕانییەکە لەسەر ئاوازی مەقامی عەجەم دەگوێری. مەقامیکی شارستانییه و لە ژبان
و ماتۆباتی ناو شار و بازرگانیی سەردەمیکی زوو دەکات. دانەری دەقی مەقامەکە تا
راوەیەک پۆشنییر بووه و ئاگاداری کە لە پوری ئیسلامەتی و نەتەواپەتی کورد بووه.
تابلۆی شیعی جوان و وێنەی هونەری ناسکی تێدا کیشراوه - کریم شەرەزا

چەند سەرنجىگ لە بارەى ژيان و کەسايەتى سىوهدى ھونەرمەند

د. ھاوژين صليو

١٩٨٢ کتییکی ٩٦ لاپەرەیی بەناوی (مەقامەکانی سىوهدى ھونەرمەندی کورد لە تەرازووی ڕەسەنایەتی) چاپ کردووە، کە ئەوکات ھەمووی ھەژدە سال بوو سىوهدى ھونەرمەند کۆچی دوای کردووە.

مامۆستا کەریم شارەزا چاوپێکەوتنی لەگەڵ دەیان کەس کردووە و زانیاریەکانی تۆمارکردوون، خوشی سىوهدى ھونەرمەند و تەنانەت جارێکیان پێی گوتم کە لە سالی ١٩٤٥ ھەنیلە خەشی بێنێو، بۆیە زۆر شارەزایانە و جوان کتییەکی نووسىووەتووە. من نامەوی زانیاری نیو ئەو کتییە بخەمەوێ ڕوو، بەلکوو دەمەوێت لەچەند گۆشەنیکایەکی خۆمەوێ زانیاری بێخەشم، ھەلبەتە زۆرجار بە پشتبەستن بە وتەکانی نیو کتییەکی شارەزا، کە بۆتە بنەوانگی من بۆئەوێ بتوانم زانیاری دیکەى لێ ھەلینجم.

مامۆستا کەریم شارەزا لە کتییەکی ئاماژەى بەو کردووە، کە لە خوشەوێستیان، بەسىوھ بانگیان کردووە، کە خۆی ناوی صلیوھ بوو. تەنانەت لەسەردەمی سىوھ شەماشە سىوھەیک ھەبوو لە کلێسەى کۆیە خزمەتی کردووە، رایەکی مامۆستا بە پەسەند دەزانم، بەلام بۆچوونێکی دیکەشم ھەیە، پێش سىوهدى ھونەرمەندیش، چەند صلیوھ ناویک ھەبوونە، بەسىوھ بانگ کراون، ناوی صلیوھ ناویکی سریاننێ بە واتای (صلیب)ی عەرەبیی و خاچی کوردیی دینت. ناوھەکە بۆ کوردزمانیک لەسەر زاران قورسە، بۆیە ناوی صلیوھ گراوێ بۆ سىوھ، چونکە زۆر جار صلیوھ دەکەنە سلیوھ بۆیە دەنگی (ل)لەبەین چوو و سىوھ ماوەتووە و لەسەر ئاوازی صلیوھە. تەنانەت دواى سىوھش لە ھەرمۆتە و نیو کۆیشە صلیوھ ناو ھەبوو، بەسىوھ بانگیان کردوون، بۆنموونە (صلیوھ سلیمان)ی ھەرمۆتە، بەسىوھ

مرۆف جگە لە توانایی و بەھرەى زگمەک کەشومەوا و دەورووبەر کاریگەرییەکی زۆری دەبیت بۆ پێشکەوتن و گەشەکردنی بەھرەکانی. شاری کۆیە بەدریژایی میژوو لانکی شارستانیەت و شوێنی مەدرەسەى ئایینی، بە مەسیحی و موسولمان و ئایینەکانی تریش بوو، لەرووی ھونەرییەو پێشبینیەکی لەمیژینەى ھەیە، بەتایبەتی لە سەردەمی ئەمیناغەى ئەختەر (١٨٨٧، ١٨٣٩) کە کەسیکی ئەدەب دۆست و ھونەر دۆست بوو، دیوھخانەکی مەلبەندی پێگەیشتنی چەندان ھونەرمەند بوو و مەقام و گۆراننیاں لێ گوتوو، بەحوکمی ئەوێ کۆیە سەرەڕی بازەرگانی بوو، بۆیە لە زۆر شوێن ڕوویان تێکردووە و تێیدا ماونەتووە و گۆراننێ و مەقامات لە دیوھخانەکان گوتراو، ئەو جموجۆلە ھونەرییە ھەبوو، مەریینی مەقامیژ ھاوتەمەنی ئەمیناغەى ئەختەر بوو و لە دیوھخانەکی مەقامی چڕبوو، دواى مەریین، ھەنیل، کە ناسراو بە (ھەنیلە خە) جێی مەریینی گرتۆتووە، ئەویش کەسیکی بەتوانای ئوستادی مەقامات بوو، لەسەردەمی ھەنیل، سىوھ دەنگ و ڕەنگی ھەبوو، بەلام دواى مردنی ھەنیل و تۆمارکردنی پێنج لە قامەکانی لە بەغدا زیاتر ناوبانگی سىوھ بەدەرکەوت. واتا: مەبێن، ھەنیل و سىوھ سێکوچکەى ئوستادی مەقاماتن لە نیو مەسیحییەکانی کۆیە، دیارە ئەو سێ کەسەش کاریگەری گۆمەلێ کەسى دیکەیان بەسەرھوێ بوو، لە دواى خوشیان کاریگەری زۆریان بەسەر، میناسی مەریین، مەریینی قەشە گۆرگیز، میخەى یوسفی ھەرمۆتەیی، شەماشە شەعی، مەریین صلیوھ، سەلاح محەمەد کۆی و چەندانى دی ھەبوو.

ڕەوانشاد کەریم شارەزا، ڕۆلێکی گەورەى ھەبوو لە پاراستن و ئەرشیفکردنی زۆر زانیاری لەبارەى سىوهدى ھونەرمەند، ناوبراو لە سالی

لەسەردەمی
ھەنیل،
سىوھ دەنگ
و ڕەنگی
ھەبوو،
بەلام دواى
مردنی ھەنیل
و تۆمارکردنی
پێنج لە
قامەکانی لە
بەغدا زیاتر
ناوبانگی
سىوھ
بەدەرکەوت

»

بانگیان دهکرد.

ماموستا کهریم شارهزا دهلیت: سیوه له سالێ ۱۸۹۱ له دایکبووه، له سجلی ئاوه مۆری (تعمیدی) کلیسای کۆیه و ههرمۆته گهڕام، چونکه ههموو مهسیحیهک، که له کلیسه تهعمید دهکری ناوی له پهراوی ئاوه مۆر دهنووسری، بهلام ئهو پهراوه مۆرانهی له کلیسای ههرمۆته ماون له سالێ ۱۹۱۹ دهست پێدهکات، هی کۆنترمان نییه، سالێ ۱۹۶۳ بههاتی حهرهس قهومییهکان که نیسهی ههرمۆتهیان تالان کردووه و دهستتووس و زور شتی بهکهلکی تێدا بووه بر دوویانه، بۆیه سجلی مۆری قهديم نهماوه.

سیوه له تهمهنی مندا لیهوه خراوته بهرخوێندن و له کلیسه خوێندوویهتی و بووه به شهماس، شهماسی کلیسه دهنگی خوش بین یان ناخوش بێ، کۆمهڵی ئهرکی به پێوه بردنی قوداسی یهکشه مان و یۆنه کان و جێژنهکانی دهکهوێته ئهستو، بهتایبهتی خوێندنهوهی ئینجیل و چرینی کۆمهڵی تهرتیله بیایینی به مقام، سیوهش دهنگی خوش بووه، کلیسه ئهم بۆله مهزنهی ههبووه، که وای کردووه سیوه شهرمی بشکێت و دهنگی زیاتر تاقی بکاتهوه و تهمرین به قورکی بکات و مهقامهکان بهچریت، کاتیک که سیوه عاشقی واری دهییت و نایهههنی ئیدی ئهو بههره و دهنگه خوشهی ههیبوو له چوارچێوهی کلیسه هیناویهتییه دهی و گۆرانی چریوه و سوودی له ئاوازهکانی نیو کلیسه بینیوه، وهکو گۆتمان شاری کۆیهش لهبار بووه، بۆ پیشکهوتنی ئهم بههرهیهی، بههۆی بوونی جهزی هونهری و کۆمهڵی دیوهخان و دواتریش دامهزراندنی تپی موسیقای باواجی له سالێ ۱۹۵۷ له لایهن ماموستا ئهندراوس خهمو (باکووری) ئهمانه زۆر هاندهری سیوه بووینه.

ماموستا کهریم شارهزا ئاماژهی بهوه کردووه، که سیوه مهقامی زۆری زانیوه له کتێبهکشی نووسیویهتییهوه، بهلام کاتیک سیوه سالێ ۱۹۵۲ چۆته بهغدا تهنا پینچ مهقامی تۆمار کردوون، که قهوانکیان لهکارکهوتوو، کهواته تهنا چوار مهقامی تۆمارکراوی ههته.

ماموستا کهریم شارهزا جاریکیان له دانیشتنیکدا

گوته: ((ئێستهش ئهو قهوانه له بهغدا ماوه و پارێزراوه)) ههلبهته ئهگهر ئهم قهوانه مابێ دهکری له پێی وهزارهتی پۆشنییرییهوه بهواداچوونی بۆ بکهن و بینیزنه ولاتانی دهروهه، بهلکوو ئهوان بتوانن دهنگه تۆمارکراوی سههر قهوانهکه زیندوو بکهنهوه.

ههر سهبارهت بهم چوار مهقامهی له بهردهستمانه دهتوانم چهند سهرنجیک بکهمهروو لهوانه: مهقامهکانی سیوه له رهسه نایهتییهوه ههلقولاون به دهنگیکی خوش گوتراون، دهقهکان دهقی بهرز و ئاست قوولن، ئهگهرچی تهکنه لۆژیای ئهوکاته بهم شیویهیه نهبووه.

سیوه له سالێ ۱۹۵۲ ئهم مهقامانهی گوتوو، واتا ئهوکاته تهمهنی شینست و یهک سال بووه، ئهی ئهگهر له تهمهنی سی سال، یان چل سال بیکوتایه چۆن دهبوو؟ سیوه به پاسی تهخته و به قوریه سههری یهک جار دهچیت بهغدا و ئهو چهند مهقامه تۆمار دهکات، ئهی ئهگهر چوار پینچ جاری دی بهچووبوایه و بیست سی مهقامی تۆمار بکردایه دهبووه چ مهدره سهیهکی گهورهتر؟ چونکه کاتیک حهسهن زیرهک له سههرهتای پهناجاکانی سهدهی بیست له بهغدا بووه، بۆی ههبووه ههفتهی دوو گۆرانی تۆمار بکات، بۆیه دهتوانم بڵیم ئهوکاتهی حهسهن زیرهک له ئێران و له عێراق که له رادیو ئیشی کردووه توانیویهتی بهسهدان گۆرانیی تۆمار بکات، بهههمووی نزیکه دهسال به بهردهوامی گۆرانیی له رادیوکان تۆمار کردووه. بۆیه ههلی تۆمارکردن لهوکاته زۆر گرنگ بووه. که ئهم ههلهش بهر ههموو هونهرمه ندیک نهکهوتوو.

ئاوازی مهقامی سهحه ره ریک ئاوازی تهرتیلهی (قوم شه پیره) که له کلیسای کۆیه و ههرمۆته دهگوتری، رهنگه مهسیحیهک باشتر درک بهمه بکات، چونکه له کلیسه گوئی له مهقامهکان دهییت، بۆیه گومانێ تێدانییه، سیوه ئهو ئاوازهی له کلیسه وه بردۆته دهروهه و ئهم تیکستهی پێ گوتوو، یان پێش ئهو مه ربێن، یان خه نیله خۆه ئاوازه کهی بهکارهیناوه و سیوه گوتویهتییهوه، چونکه ئهوێ ماوه تهوه له زاری سیوه تۆمار

٤٤

ملیوه
ناویگیا
سریانیه
به واتای
(ملیب)
یا عه ره بیا
و خاچا
کوردیا دیت.
ناوهکه بو
کوردزمانیک
له سه ر زاران
قورسه، بۆیه
ناوی ملیوه
گۆراوه بو
سیوه

٥٥

**مەبىن، ھەنەل و سىۋە سىڭچەكى
ئۇستادى مەقاماتىن لە نىۋە
مەسچىيەكانى كۆيە**

گوتتوۋە، ئەي دەپىت لە سەردەمى سىۋە، كە
لە كلىسەى كۆيە خويندوۋىەتى چۆن بوۋى؟
دەپىن كچ لە گەل كوربان خويندېيتى؟ ھەرچەندە
زانبارىيەكى وامان لەبەردەست نىيە، چونكە
تۆمار نەكراۋە، ئەوكاتىش بىر لەۋە نەكراۋەتەۋە
چاۋپىنكەتن لەگەل ھونەرمەندان بىرئى، بۇئەۋەى
زۆر نەپتى ھەيە ئاشكرا بىرئى.

كاتىك سالى ۱۹۵۷ سىۋە دەچىتە سلىمانى لەۋى
بەشدارى ئاھەنگىك دەكات، دواتر لە سلىمانىيەۋە
بەپاس بەرئى دەكەۋن بۇ ھەۋلىز، مامۇستا
كەرىم شارەزا ئامازە

بەۋە دەكات، كە تا
ھەۋلىز سىۋە
گۇرانىيى
گوتتوۋە.

كراۋە، سەردەمى مەرىپىن و ھەنەل تۆماركردن
نەبۋە، يان ھەبۋە، بەلام دەستى وانى پىن
نەگەيشتوۋە.

چەند راستىيەكى مىژۋىيى لە سالى ۲۰۲۱
مامۇستا گورىل شەمىيە، بۆى گىرامەۋە و
گوتى: ((لەسالانى كوتايى چەكان و سەرەتاي
پەنجاكەن، سىۋە دەرسى ئايىنى و تەرتىلەى
ئايىنى پىن گوتتوۋىن، كە نىزىكەى بىست و پىنج
فېرخواز بوۋىن كچىشمان لەگەل بوۋ، سالانى
پىش ئىمەش، ۋەك بۇيان گىراۋەتەۋە، واتا
لە سالانى سىيەكانىش سىۋە دەرسى لە كلىسا
گوتتەۋە)) لەمەۋە بۇمان دەردەكەۋىت، كە
سىۋە، نەك تەنبا شەماس و مەقامىيژ بوۋە، بەلكو
مامۇستا و پەرۋەردەكارىش بوۋە، بەشۋەيەكى
زانستى وانى گوتتەۋە و دواى ئەۋەى، كە
فېرخوازەكان وانىيەكان خويندوۋە لە ھەۋشەى
كلىسە پارىيان كىردوۋە، مامۇستا گورىل پىن
گوتى: ((سىۋە مىزراحى گەۋرەى پەيدا كىردبوۋ،
داۋەكەى لە موۋى بىزى دروست كىردبوۋ، چونكە
سىۋە لە مىندالىيەۋە پىشەى مۇرپىسى كىردوۋە،
مىزراحەكانى لە پەت دەكردمەۋە و لە ساحەكە
بەرەلەى دەكردن زۆر پىن دل خوش دەبوۋىن،
كەفمان پىندەھات، ئەۋ پۇژانە سەيرى نىۋىكى
دەكردىن و ھەزى دەكرد پاك و خاۋىن بىن))

سىۋە ھەزى لىۋوۋە رىستە بەرستە فېرخوازەكانى
تەرتىلە دىنىيەكانى لە دوۋى بلىتەۋە دواى
لەبەركىدنىش ھەر فېرخوازە و بەجودا بىلىتەۋە،
مامۇستا گورىل لە مېارەيەۋە پىن گوتى: ((كاتىك
سىۋە دەرسى پىن دەگوتىن داۋاى لى دەكردىن
بۇ نويژى ەسەر بىيە كەنىسە، چونكە لەۋى
ئىمەش بەشدار دەبوۋىن و بەشۋەى پراكتىكى
لەنئىر خەلك تەرتىلەكانمان دەگوتەۋە)) ئىمەش
سەرنجى ئىمە بۇ ئەۋە رادەكىشى، كە سىۋە
لەسالانى ۱۹۴۰كانەۋە دەرسى بە كۆر و كچ

لەمەۋە
سەرنجەمان
بۇئەۋە
دەچىت، بەپاسى
تەختەى

جاران له سلیمانیه و په چنه هولیز پینج شش کاتزمیزیکي خایاندووه، که واته سینوه توانای کوتنی به سته و گورانیه مه قامی هه بووه خه زته که ی پریووه و زوری زانیوه، به لام ته نیا نه وهنده ی بۆتۆمار کراوه.

له سالی ۲۰۱۶ درهختی بنه مالهی سینوم دروست کردووه، سینوه کوریک و کچیک هه بووه، کوریه که ی ناوی: پۆلس بووه، کچه که ی ناوی هه نیسه بووه. هه نیسه کوریک و شش کچی هه بووه. پۆلس: کوریه کانی به ناوی: یه لدا، فایق، حه نا، تۆما، کچه کانی: به فرین وهری، نه وه کانی یه لدا: کور: یوسف، کچ: مریه. فایق: کوریه کانی: غه سان، غه زوان، ویسام. کچه که ی: هیه.

حه نا: هیچ مندا لیکي نه بووه. تۆما، کوریه کانی: رانی، فادی. دیاره نه و ته نیا بنه که ی درهختی بنه مالهی سینوه بوو خسته بوو، هه مووی نییه، به لام ده وتانم بلیم تا سالی ۲۰۱۶ ته نیا بیست و دوو کهس هه لگری ناوی سینوم. وهک باوک، باپیره، باوکی باپیره بۆنموونه: ویسا، غه سان، فایق، پۆلس، سینوه (صلیوه) واتا ویسا به چوار پشت ده گاته وه سینوه ی هونه رهنه.

مامۆستا گوریل شه عیا له شویاتی ۲۰۲۱ پیی گوتم: ((کاتیک، که سینوه له به غدا هاته وه سینوم بیی و به سه رهاتیکي بۆ باوکم گیرایه وه و گوتی: کاتیک، که چوومه به غدا یی بۆزی جومعه ی نازاره کان بوو، گوتی: ((منیش چووم دانیشتم قه شه و شه ماشه م بیی کتیبیان به ده سته وه یه و هه له ش ده کن، منیش به دهنگی بلند له شوینی خۆم یی کتیب ده مگوته وه، خه لکه که زوریان یی سه یر بوو، یه کیکیان گوتی: ته ماشای نه و کورده بکه به جلکی کوردی جه مه دانیه وه چۆن هه مووی له به ره، سینوه شه وه لامی ده داته وه و ده لی: تۆ له زگی دایکت بووی من نه واته م له به ربووه)) له م گوتیه ی مامۆستا گوریل شه عیا چهنه شتیک هه لده مینجین له وانه: سینوه و شه عیا پیکه وه شه ماسی کلنسه ی ماریووسفی کویه بووین و جیرانیش بووینه. سینوه که سینکی زه یزروون و زیره ک بووه و زۆربه ی شته کانی له به ربووه. له چارپیکه تنیکم له به هاری سالی ۲۰۲۱ له گه ل

مامۆستا ئیسحاق جه رجیس له دایکبوری سالی ۱۹۳۹ شاری کویه. ئاماژه ی به وه کرد، که له ئاههنگی ژن گواسته وه که ی سینوه گورانیه گوتووه، گوتی: ((سینوه له قه زایه ی دینی زۆر زیره ک بووه، جه زی بکر دایه ده یانکرده قه شه، بهس خزی نه بۆته قه شه)) هه رووه ها نه وه ی مامۆستا که ریم شاره زا تۆماری کردووه، ته نیا ده لی سالی ۱۹۵۲ مه قامه کانی له به غدا تۆمار کردوون، به لام ئیمه ئیسته بۆمان ده رده که ویت، که له ۱۰ تا ۱۵ نیسانی سالی ۱۹۵۲ واتا له وه رزی به هار تۆماری کردوون، چونکه جه ژنی رابوون (قیامه) ده که ویته نه و پیکه وته ی، که دیاریم کردووه.

نه گه ر له پرووی پیکه وه ژیا نی ئایینه وه له سینوه بروانین ده وتانین چهنه شتیک بخه ی نه پروو له وانه: له سالی ۱۹۳۵ سه ید هادی مدیری نه وقافی کویه بووه، کومه لی پرۆژه و ئیشی بۆ کویه کردووه، یه ک له وانه مزگه وتی گه وره ی کویه ی نۆزه ن کردۆته وه، نه وکاتی مه لای گه وره ی کویه له ژیا نه دابوو، له کاتی ته واربوونی نۆزه نکرده وه که، خه لکیکي زۆر کۆبوونه ته وه، سینوه ی هونه رهنه دیش چوه، له وکاته دا مه قامیکي دینی گوتووه له مه تحی خوا و پیغه مبه ران، مه لاکان و خه لک هه موو سه رسام بووینه و چه پله یان بۆلیدا وه ئینجا چوونه ته نیو مزگه وته که، فارووقی کوربی مه لای گه وره ی کویه له ۲۰۱۲/۶/۱۰ پیی گوتم: ((مه لا و خه لکه که هینده سه رسام بوونه به و ته رتیه یه، نه تۆمار کرا، نه جاریکی دی گوترایه وه)) که واته سینوه زۆر شتی زانیووه، به لام تۆمار نه کراون، له هه مان کاتیش به لگه یه کی گرنگه له سه ر میژووی پیکه وه ژیا ن له کوردستان.

سینوه و مه لا نه سه عه د پیکه وه گورانیا ن گوتووه، ته ناته ت کاسیتی هاو به شیشیا ن هیه و ماوه. هه رچه نده مامۆسیقا که ی ته واو نییه و دهنگه کان شینا وون و کاسیته که له پرووی هونه ریه وه لاوازه، به لام په یامیکي گه وره له دووتونی نه م کاسیته هیه، نه ویش نه وه یه، سینوه شه ماسی کلنسه بووه و رۆژانه توێژه کانی له کلنسه کردووه و په یوه ست بووه به ئایینی مه سیحیه وه، مه لا نه سه عه دیش مه لا بووه و پایهنه بووه به دینی

۴۴

سینوه
سالی ۱۹۵۲
چۆته به غدا
ته نیا پینج
مه قامی
تۆمار
کردوون، که
قه وانیکیان
له کار گه وتووه،
که واته ته نیا
چوار مه قامی
تۆمار کراوی
هه نه

۴۵

سینووی هونەرمنده

له تهرازووی ره سه نایه تی دا

سینووی هونەرمنده چۆن ژیا؟

له مالهوه له گه لیاندا دهژی، که ده گاته ته مهنی هه زه کاری، ده که ویت ده داوی دلداریی که چه جوان و نه شمیلانه که و ده ستاکه، که ناوی (واری) بووه. نه و نه فیندارییه شی له گه (واری) ناسک و نازدار، بووه به مایه تی ته قینه وهی به هره ی هونهری مه قامیژیه که، به تاییه تی، که ههستی کردوه (واری) دله فینیشی نه و چه ز دلدارییه ی له گه لدا نالوگر ده کات بویه به شو و روژ گورانی دلداری له ده مده نه براوه و سه رتا پای ناوازی گورانییه کانی هه سوز و عیشه نه مه که ی بووه، بو یاره خوشه و یسته که، که چی له نه جامدا، که ده ستاکه ههستی به وه کردوه، که که ی پی نه داوه و نه به یشتوه بو یه کتری بن و داویه به (صلیوه ی قه شه نه لیا س) ی خزمی خوی و دوی که متر له سالیکی (واری) ی ناشقی دلسووتار به ده ردی وه ره م (سیل) سه رده منیه وه و سینووی به ده بختیش دوی چه ند سالیکی که چیک خزمی خوی به ناب ده لی پیدراوه (که ریم شاره زه، ۱۹۸۲: ۱۸-۱۹)

سینو له کاتی که نه جیتیدا، بو گوزه ران و مال به ریه بردن پشتی به پیشه ی موورنسی و جولایی به ستوه، له داویدا له کلیسا بجو که که ی کویه دا بووه به (شه ماسه) و به زوری به ریه بردنی نه و کلیسایه هه ره له نه ستوی نه ودا بووه. له هه مانکاتیشدا ده بوو به نووسه ر و میرزا و حیسابگری یازرگان و خاوه ن زه و یوزار و تووتنچیه کانی کویه (که ریم شاره زه، ۱۹۸۲: ۱۹)

سینو پیاوه کی که له که تی مه یله و قه له وی چاو که وه ی لووت خر، زور دلتیه زه و قانی، نوگه زان، قسه خوش و وه رام له مست بوو. زور چه زی له کور و دانیشته کانی خوارنه وه ده کرد، به زوری دوست و برادر و هاو نشینه کانی ژیا نی له ده ستی گه نچ و جاحیه کانی شاره که ی

سینو ناوی ته واری (صلیوه) ی کوری خواجه (یه لده) ی کوری (صلیوه) یه، سالی ۱۸۹۱ له شاری کویه هاتوته دنیاوه و چاوی ژیا نی به جوانی باخ و سهیرانگا کانی هه رموته و ناشان و تومهرخوچان کراوه ته وه و گوپی به ناوازی سوینسکه و که وی قه دپالی چیا ی باواجی و هه به سولتان و چریکه ی بولبولانی شیوه ره زانی گوش بووه. سینو سالی ۱۹۰۲ بو یه که مجار له لای (قه شه جه ننا) خراوه ته به ر خویندن و له ساله کانی ۱۹۰۲-۱۹۰۴ ایشتدا ده رسی زمانی کلدانی و بنچینه کانی (نایی نی مه سیجی) ی له لای قه شه گورگیسی ره به ن خویندوه و له سالی ۱۹۰۵ دا به ماوه ی دوو سال لای (قه شه پولسی عوجما یا) ی ناودار به (قه شه سووره) خویندنه که ی ته واو کردوه. له بهر زیره کی و زهین روونی به ماوه ی پنج سال به چاکی زمانی کلدانی و سه ره تابه ک له زمانی فره نسی فی ز ده بیت و له خویندنه که یدا ده گاته پله ی (شه ماسه) له و لاوه ش به یارمه تی هه ندیک له دوسته خوینده واره کانی به باشی فیزی خویندنه وه و نووسینی کوردی، عاره بی و فارسی ده بیت، ناگادارییه کی باش له شیه ر به و زمانانه ده بیت، بویه به ده بیان چامه و هونراوه ی کوردی و فارسی له به ریوونه و به مه قام و به سه ده یگوتن، وه ک شیه ره کانی قاصد، نه ختره، حاجی قادری کوی، وه قایی، عه بدوللا به کی مصباح الدیوان، صافی و دلدار. (که ریم شاره زه، ۱۹۸۲: ۱۷-۱۸)

سالی ۱۹۰۳ خواجه (یه لده) ی باوکی به نه خوشی رشانه وه (کولیرا) کوچی دوا یی ده کات و سینو ی ده سته کوریش بو گوزه ران و به ریه و چوون ده بیته شاگردی (خواجه یوسف) ی موورس و جولای دوستی نزیک و دلسوزی باوکی و

نامادگرانی: محمد گوردان

«مەربىن»ى ماملستاي بلىمەتى مەقامى كوردى

پىش ئەۋەدى «خالە سىۋە»ى بناسىن و باس لە ھونەر و دەنگەكەى بىكەين، دەبى سەرھەتا لە «مەربىن» دەست پىنكەين! چونكە بەبىن تىگەيشتن و ناسىنى مەربىن، تىگەيشتن و ناسىنى «خالە سىۋە» ئاسان نىيە.

مەربىن لەدىانەكانى شارى كۆيە بوۋە و كوردى (قەشە شايىل)ى مامى باۋكى (ياقوبەى باسنى)ى موورپىس بوۋە. ئەو بەيت و گۇرانبىيە كوردىيە خوشانەى، كە تا ئەم دوايىيە بەسەر زار و زمانى گۇرانبىيىزە ھەلگەوتوۋەكانى ئەو شارى كۆيەۋە بوون، ھەموويان ھەر خولقاۋ و زادەى دارشتن، يان نوپكردەۋە و رىكخستنى سەردەمى ئەمىن ئاغاي

ئەختەر و مەربىنى مەقامىيىزى بلىمەت

بوون. ئەو مەقامانەى (نىۋەشەۋ،

سەھەر،

بەمار،

پاين، گول،

عائىشە

گول،

شەنگ

مىرەم،

مەكەن مەنى

عاشقان، جەبارە،

شە و خانان)ى

شايى پۈينەى كوردى،

كە لەلايەن گۇرانبىيىزە

ھونەر مەندەكانى ۋەك «نەشەى

رەشىد ئاغاي» و «ھەنەل» و «جەبەى چايەچى»

و «پووتى» و «سىۋە» و «مەلا ئەسەد» تا دوا

دواى پەنجاكان دەگۇتران، ئەگەر ھەمووشيان

لە شارى كۆيە نەھاتىن، يىگومان ھەندىكىان

خولقاۋى ئاوۋەمە ھونەرىيەكەى بوون،

بەتتىكراش لە بوارى كۆر و دانىشتەكانى ئەمىن

ئاغلو (مەربىن)ى ھونەر مەند رىكوپىكتەر كراۋن و

خراۋنەتە نىۋە قاللى مۇسقىا و ئاۋازى رەسەنى

بوون، نەيدەۋىست پىنى بگوتىرى پىر بووى، بۆيە ھەستان و دانىشتىنى لەگەل نەۋەى نوئى و ئەھلى زەۋوق بوۋە و ئەۋەندەى ھاۋەشەرەبى دۈستە لاۋەكانى ۋەك تايەر توفىق، باكوردى، ئارتىنى بەرگدرو، جەۋىزە ۋە بىدولۋەھاب، سايبىر ۋە بىدوللا جەراخ، محەمەد ئەلى مستەفا و ۋە بىدولواھىد سەعید بوۋە، ئەۋەندە ھاۋنشىنى دۈستە ھاۋتەمەندەكانى خۇى نەبوۋە. ھەردەم سەرچۆبى كىشى شايى پۈينەى كوردى و مەقامىيىزى شايى و ئاھەنگەكانى نەۋرۆز و سەيرانەكانى شارەكەى بوۋە، ھەر ئاھەنگىكى سىۋە بەشدارى تىدا نەكردىن، ۋەك بەھارىكى بىن گول بوۋە و تام و خۇشى لى ۋەرنەگىراۋە. (كەرىم

شارەزا، ۱۹۸۲: ۱۹-۲۰)

سىۋەى ھونەر مەند

تا دوا ھەناسە لە

زىانىدا ھەر

لەخزمەتى

ھونەرى

مەقام و

گۇرانبىيى

كوردىدا

بوۋە، تا

لە پۇژىكى

ساردى

مانگى

كانوۋنى

دوۋەمى ۱۹۶۴

دا و لەتەمەنى ۷۳

سالىدا لەكۆيە مائالۋايى

لەھونەرى كوردى و دۈست و

يارانى كرد. ھەر ئەو پۇژەش تەرمەكەى

بەشان و بازۋوى دۈست و ھونەرپەرۋەرانى

ئەو شارە بردراۋە بۇ گۇرستانى (ھەرمۇتە) و

لەۋى بەخاكى نىشتمانەكەى سېزىدراۋە، مەيدانى

ھونەرى ئاۋاز و گۇرانبىيە سەنى كوردى بۇ

ھونەر مەندە لاۋەكان چۆل كىردوۋە، لەدواى

خۇشىدا، كورىك (پۇلص) و كچىكى (ئەنيسە)ى

لەپاش بەجىماۋە (كەرىم شارەزا، ۱۹۸۲: ۲۰)

خاۋن سىۋەى كىلى

لەيلى گول 12:37
سەھەر 14:50
بەمار 15:05
گول 16:16
ۋەلى لى 12:30

Audio

لەنچىگەى بەغلا لە مالى ۱۹۵۳ تەمىركراۋە

ئە نەرشىتى : امەك كىچىكى بىلاۋ كراۋىتەۋە

سە
سىۋە
لە كاتى
گەنجىتىدا،
بۇ گۇزەران
و مال
بەرىۋە بىردىن
پىشتى بە
پىشەى
موورپىسى
و جۇلايى
بەستوۋە

ر

دىۋان

ژمارە (۳۱) كانوۋنى يەكەمى ۲۰۲۳

کوردییەو (کەریم شارەزا، ١٩٨٢: ١١-١٢)

مەڕبێن دەنگیکێ خوشی سێحراوی بوو، کە شوو رادەشکا و بای شەمال شەوانی هاوینی کۆبیە فینگ دەکردوو، ئەو مەقامبێژە بلیمەتە بەدەنگە دڵکێش و خوشەکە مەقامی (نێو شوو) و (سەحەرای لەدیوێخانێ ئاخیەری شەیدای هونەری کوردی دەگوت، هەموو دانیشتوانی شاری کۆبە لەخەو راست دەبوونەو و گۆنیان لەو دەنگە خوشە مەربێنی هونەرمەند رادەگرت. مەربێن برابەرێکی لە تافی لاویدا جوانەمەرگ دەبێ، خەلکی کۆبە بە دوکاندارەو دەست لەکار هەلەمگرن و دوکانەکانیان دادەخەن و لەدوای تەرمی ئەو جوانەمەرگە تاکو گۆرستانی گوندی هەرمۆتە دەپۆن (مەربێن)ی کۆست کەوتوو و هەموو جلوبەرگی خۆی لەخەم هەلەمگێش و بەپیش تەرمەکە دەکەوێ، کە دەنێژێ، ڤوو دەکاتە خەلکە و پێشان دەلێ: «خەلکێنە من ئەمڕۆ بۆ دواچار لەژیاندا گۆرانی دەلێم، جا فورسەتەر گۆرانییەکی شارەزووی دەکەن، داوام لێ بکەن بۆتان بێم، چونکە لە ئەمڕۆ زیاتر گۆیتان لەدەنگی من نابێ، لەدوای جوانەمەرگی بۆنی برای شیرینم دلم ناپشکوێ، تا چارەکی دیکە گۆرانی بێم، جا تکایە لە ئەمڕۆ بەدەر نە ئێو و نە ئەمین ئاغای ئەختەر ئەو داوایەم لێ نەکەن. ئیدی لەدوای ئەو کارەساتە مەربێن لەخوێندن کەوت و چێتر گۆرانی نەگوت و مەیدانی ئەو هونەرە جوانە بۆ (حەنیل) و (پووتی) و (عەبەبی چایەچی) و لەدواییدا بۆ (سێوێ) مەقامبێژ چۆل کرد. مەربێن هاوتەمەنی ئاغای ئەختەری شاعیری مەقامزانی کوردی بوو، لە دەورووبەری سالی ١٨٢٥ی زایینی لە کۆبە لە دایکبوو، هەر لەوێش لە دەورووبەری ١٨٩٥ کۆچی دوایی کردوو و لەگۆرستانی هەرمۆتە بەخاک سپێژراو. (کەریم شارەزا، ١٩٨٢: ١٣)

سێوێ مەقامبێژی هونەرمەند

سێوێ لە مەقام گوتندا خاوەنی پێتبارێکی هونەری تاییەت بوو، دەنگیکێ خوشی قەبەبی گونجاو و لەباری هەبوو بۆ گوتنی ئەو جۆرە گۆرانییانە. هەستیکێ موسیقایی ناسکی هەبوو،

بە هەولدانیکێ کەم توانی خۆی بکات بەناشنای هەموو جۆرە موسیقاییەکی خۆرەلاتی، لەکاتی گۆرانی گوتندا، بەچاکی لەگەڵ موسیقا دەپۆشیت، دەیزانی لە کۆبوو دەست پێکا و لە کۆبوو بوەستی، دەقی ئەدەبی و ئاوازی مەقامەکانی لە سەرچاوەیەکی پاک و سازگاری کوردەوارییەو هەلقوولان، بەزۆری لە گێروگرفتهکانی لاوان، ئەقین، راستگویی، وفاداری و سرووشتی خاکی کوردستانەو دەدوێن، پەکیکی قوول و قایمیان هەبە و بەنێو وێژدان و دەروونی میلەتدا چۆتە خواوە، لەزۆر شوێن لەبازنە تەسکی کات و پۆزگار دەچنە دەرەو، بۆ ئەوێ بۆ هەموو دەور و سەردەمیکێ مرۆفی کورد دەست بەدەن، بۆیە بەگۆرانی و مەقامی پەسەنی کوردی دەدرێتە قەلەم، هەرچەندە ئەو مەقامانەش بە دەقی ئەدەبی و ئاوازه‌کانیانەو، پەگ و شادەماریان دەچیتەو سەر مەقامەکانی سەدەیی نۆزدەهەم، بۆ سەردەمی ئەمین ئاغای (ئەختەر)ی شاعیری هونەرمەند و (مەربێن)ی مامۆستای مەقامی کوردی، بەلام ئەو راستییە ئەو ناگەپێت، کە ئاواز و مەقام و گۆرانییەکانی (سێوێ) کتومت هەر هەمان مەقامی ئەو سەردەمی پێشوو بووین و هیچ گۆرانکارییەکیان بەسەردا نەهاتی! (کەریم شارەزا، ١٩٨٢: ١٤-١٥)

سێوێ خۆی مەقامبێژێکی هونەرمەندی بە دەسلەلات بوو، بەزیاد کردنی شتی تازە و لابردنی نەغمە سواو و نەگونجاو لەگەڵ بابەتی مەقامەکاندا، توانای داھێنانی ئاوازی نوێ و تازە کردنەوێ ئاوازی کۆنی فۆلکلۆری کۆنی هەبوو. بۆیە لەکاتی گۆرانی گوتندا، بە توانستی هونەری خۆی، هەمیشە زال بوو بەسەر ئاوازی مەقامەکانیدا، دەستکاری تێدا دەکردن بەین ئەوێ لە سنووری گشتی و لە بنچینە سەرەکییەکانی ئەو مەقامانە بچیتە دەرەو. (کەریم شارەزا، ١٩٨٢: ١٥)

سێوێ لە سەرەتادا، هونەری مەقامی کوردی لە (نەشتەتی پەشید ئاغای حەویزی)یەو فێربوو و لە دواییدا لە سەدەیی نۆزدەهەم، بۆ ماوەی سالیکی چۆتە لای (حەننا تۆما)ی تاسراو بە (حەنیل)ی شاگردی (مەربێن)ی ئۆستادی مەقامی

٤٤

سێوێ
کاتیک
دەگاتە
تەمەنی
هەرزەکاری،
دەگەوتە
داوی دلداری
کچە جوان و
نەشەیانەکی
ووستاکی کە
ناوی (وارێ)

٧٧

٧٧

دلداری شاعیری نیشتمانپەرۆری کرد به گۆرانی به رهواجی ناو کۆمهلی هونەرپەرۆرانی شاری کویه.

سیو له ساڵی ۱۹۵۲ دا پینچ مه قامی له مه قامه رهسه نه کانی خۆی له ئیستگهی رادیوی عێراق- بهشی کوردیدا تۆمار کردبوو که ئه مانه: (عهجم: سهحر) و (حیجاز: گورانی) و (بهیات: عایشه گول) و (حیجاز: بهار) له گه له قامی (شهنگ میرهم) دا (کهیم شاره زه، ۱۹۸۲: ۲۱)

سیو له کلیسای کویه دا

سیو له که نیسه که ی کویه شه ماس بووه (قه شه سامان) ده لێ: له ئایینی مه سیحیدا (شه ماس) ده توانی وهک «خزمه تکاری که نیسه» یا «ههلسو راوی کاروباره کانی که نیسه» یاخود «یاریده ده ری قه شه» سه یر بکریته. سیو له دهنگ و ئاوازی مه قامه کانی دا، دوو شارستانییهت، ئایین، نه ته وه و کولتوری تیکه لاو کردبوو و هارمونیایه کی سهر راوی لێ دروست کردبوو.

«شه ماسه سیوه ی هونهرمه ند له کلیسا به ووه که ی کویه دا، شوینتیکی تاییه تی دیاری هه بوو له ههلسو راندنی کاروباری ئایینی دیانه کانی ئه و شاره. له کاتی نوێژکری و قوداسه کاند، هه ر دهنگ و ئاوازه کانی ئه و بوون له گوێی نوێژکه راندا ده زرنگانه وه. خه لکه که تاموچێژکی زۆریان له ته وشیح و مه زموور و گۆرانییه ئایینییه کانی و مه ده گرت، که هه موو ئیواره یه کی په کشه مووان و له جه ژنی مونسه به ته ئایینییه کانیاندا به ده نگه پر جۆش و خروشه که ی ده یگوته و دنیای ده میتابه جووله و هه ژان. خه لکه که ی ده برده دنیایه کی دیکه و ده یفراندن بۆ ئاسمانیکی پر له پۆشنایی و گیانی پاکی پتفه مبه ر و پیاوچاکان. هه ندیک له و براده ره دیانانه ی، که له و کلیسایه ی کویه له گه له سیوه دا نوێژیان کردووه، ده گێر نه وه و ده لێن: په کیک له هه ره به ناوایانگترین گۆرانییه ئایینییه کانی، که له مونسه به تی تاییه تی ده یگوته، گۆرانییه ک بوو به ناوونیشانی (نقوم شه یر) که مانا که ی به کردی واتا (با هه ستین ته سیحیات بۆ خودا بکه ین) له سه ر ئاوازی مه قامی حیجاز و له سه ر شیوه ی مه قامی (به هاری) ده گوت، به جزیریکی وا،

کوردی له مه له بندی کویه. له ماوه ی ئه و ساڵه دا هه موو ده ستوور و بنچینه کانی مه قامی کوردی به ده قی ئه ده بی و ئاوازه کانییه وه به نووسین و له بهر کردنه وه فیزیوو و بووه به مه قامیژیکێ هونهرمه ندی لیهاتووی کورد.

به زۆری له گه له گۆرانییه ژه کانی ئه و سه ره ده مه ی کویه ی وه که عه به ی چایه چی، پووتی، میناس مه ربین، مه ربینی قه شه گۆرگیس ۱۸۹۲-۱۹۷۹، مه لا ئه سه ره ۱۸۹۰-۱۹۵۸ و ئه حمه دی حمه مه لا ۱۹۱۲-۱۹۷۹ ی هونهرمه ند مه قامی خوش و دلکش و هه ندیک چاریش به دوو قو لی له گه له (میخه ی یوسفی هه رمۆته یی) دا (به یتی مه م و زین) و (ناسر و مال مال) یان به شیوه موکریانیه که یان ده گوت، تا وای لیهات له و شاره دا بوو به میراتگری لیهاتووی (حه نیل) و (نه شه تی ره شید ناغا) و (مه ربین) له هونهری مه قامی کوردیدا، هه یج کور و ئاههنگیکی ئه و شاره به یی دهنگی (سیوه) و مه قامه خوشه کانی ئه و، شه وق و شادی تیدا نه ده گه را و هه ستی هونهری هونهرپه روه رانی یی مه ست و مه ده وش نه ده بوو، هه یج شایی و ئاههنگی نه ورۆز و سه یرانی به هارانیش به یی ئاوازی گۆرانی (جه باره وه جه باره) و (شه و خانان) ی خاله سیوه، هه وای عیشق و دلداری نه ده خسته که له ی سه رچۆپی کیشی سه ره گه رمی ئه قینی یاره نازداره که ی و مه ستی خوشی به هه ستی گولزاری به هاری نیشتمانه خوشه ویسته که ی (که یم شاره زه، ۱۹۸۲: ۱۵-۱۶)

سیو له کاروانی گۆرانی کوردیدا

سیو له سه ره ده مه ی که نه جیتیا، هونهره که ی له چوارچه یوه دیوه خان و کور و دانیشتی دوست و یارانی نه ده چووه ده ره وه، تاکوو چله کان، له گه له لچوونی نیشتمانپه روه ری میله ت، ئینجا هونهره که ی که وته سه ر شانۆی ئاههنگه کانی نه ورۆزی کورد و دهنگی دایه وه و سه ره له نوو گۆرانی (جه باره) و (شه و خانان) ی شایی پۆینه ی زینوو کرده وه و گۆرانی (له بهر خاتری چاویازان) ی وه قایی کرد به مه قامی تاییه ت به بووک گواسته وه و (مه قامی به قامه ت خه رامان) ی صافی هیرانی و (زولف و ئه گریجه ی یاری یونس

نه و
نه شیندارییه ی
سیو له گه له
(وارێ) ی
ناسک و
نازدار، بووه
به مایه ی
ته قینه وه ی
به هه ری
هونهری
مه قامیژیکه ی

که شاره زاترین کەس لە هونەری مەقامات نەتوانی
و هەوێ ئێو بێ، نەدەزانرا چۆن دەستی پێ دەکرد
و چۆنیش کۆتایی بەو ئاوازه خەمناکه دەهێنا؟!
بەو دەنگه پێ سۆزەى نوێژکەرانی ناو کلیسای
بەجارچ دەهێنایە جۆشەى گریان و فرمێسکی لە
چاواندا نەدەهێشتن (کەریم شارەزان، ١٩٨٢: ٢٤)

دەقە ئەدەبیەکانی مەقامەکانی سیوێ کێ دایان؟

هەرکەسێک، کەمێک شارەزایی لە هونەری گۆرانی
و مەقامی کوردیدا هەبێ و گۆینی لەگۆرانییەکانی
سیوێی هونەرمەند رابگرێ و کەمێک لە پەند
و بابەتەکانی وردبیتەوه، پرسپاریکی بەمیشکا
دێ و حەزیش دەکا بزانی وەلامی ئێو پرسپارە
چیه؟! پرسپارەکەش بەمجۆرە سەر هەلەدا و
دەکەوێتە سەر زمان: «دەبێ کێ دەقی بەندەکانی
ئێو مەقامانەى سیوێی دانای؟»

بەتێروانییەکی ورد و هەلسەنگاندیکی مەقام و
گۆرانییەکانی ئێو مەقامبێژە، ئێو راستییەمان بۆ
دەردەکەوێ:

١- ئێو کەسانەى دایانناون زانیارییەکی باشیان
بوو لە کاروباری ژيان و دنیا و تارادەیک
شارەزای هونەر و بۆشنییری کوردی بوون.

٢- ئاگاداری چیرۆک و بەسەرهای پێغمەبەرائی
خوب و ئایەتەکانی قورئان بوون.

٣- ئاگاداری کە لەپووری نەتەواوەتی کورد و
عەرەب و فارس و تورک بوون.

٤- بەوردی و راستگۆیانە، ژيانى کۆمەلایەتی
و ئابووری کۆمەلگەى کوردەواری قۇناغی
دەرەبەگایەتی و سەردەمی سەرەلانی
سەرمایەداری بازارگانی لەشارەکانی
کوردستانیان دەربربوو.

٥- تابلۆی شیعری جوان و پۆستەری هونەرییان،
سەرکەوتوانە لەناو هەیکەلی هونراوەکانیاندا
چەسپاندوو و پێیان پازاندۆتەوه (کەریم
شارەزا، ١٩٨٢: ٦٧-٦٨)

بەلام لەکەل ئەوەشدا، دەبێ بوتەریت، کە «دەقی
مەقام و گۆرانییە فولکلۆرییەکانی سیوێ هیچ

کامیکیان بەیتی تەواو نین و داستانیکى جووت
رەگەزى ئاشق و ماشق، یا دوو پالەوانی دژ
بەیهکیان بۆ تۆمار نەکردوین، بەلکو هەر
یەکە بەزمانی پالەوانیکەوه دەدوێ بەبێ ئەوەی
پالەوانی ئەفیندار یا دژ بەیهک جارێک بێنە جەواب.
لەهەندیک مەقامیدا لاوی دلدار بە جوانی و شوخ و
شەنگی یارە دلرفینەکەى خۆیدا هەلەلێ و خۆی
بۆ هەموو جۆرە سەر لە پێناوی و فیداکارییەک
ئامادە دەکات بەبێ ئەوەی یارەکەى چ دەوریک
ببینێ وەک لە مەقامەکانی (گۆلێ) و (سەحەر)
و (پایز)دا هاتوو. لە هەندیکیشیاندا یاری ناسک
و نازدار، شیت و شەیدای لاو دەلدارەکەیتى
بەبێ ئەوەى لاوژەکەى دەنگیکى لێوێن» (کەریم
شارەزا، ١٩٨٢: ٦٦)

جا بۆیە من گەشتوومەتە ئێو قەناعەتەى، کە
بێم زۆربەى دەقی مەقامەکانی (سیوێ) هەریەکە
پارچە و بەشى بەیتیکى ئەفین و دلدارى پێکوپێک
بوون و لە ئەنجامی گێژانەوهى دەماو دەم لە
یەکتەری وەرگرتەوه لێک داپەرێ و هەیکەلە
داستانییەکیان نەماوه و هەر پارچە و بەشە
بوون بەمەقامیکى جیاواز و سەربەخۆ، زۆر بێ
تێدەچى مەقامی (گۆلێ) کە لەسەر زمانى لاویکی
ناشقی شیت و شەیدای کچیکى شوخ و شەنگی
پەری شیوێ هەلبەستراوه، لەکەل مەقامی (عایشە
گۆل)دا کە لەسەر زمانى کچیکى ئەفیندارى سواره
چوو کە لانەکەیهوه گوتراوه، هەردوو مەقامەکە
یەک بەیت بووبن، چونکە هەریەکە و مانا و
هەیکەلی ئەوی دیکەیان تەواو دەکات، لەبارى
کێش و موسیقای شیعەرەکانیشەوه هەردوو
مەقامەکە دەچنەوه سەر هەمان کێش و ئیفاق.

(کەریم شارەزا، ١٩٨٢: ٦٦-٦٧)
سەرچاوه:

کەریم شارەزا (مەقامەکانی سیوێی هونەرمەندی
کورد لە تەرازووی رەسەنایەتی نا) ١٩٨٢،
بەغداد: چاپخانەى (حسام)

مەقامەکانی
سیوێ، رەگ و
شادەفاریان
دەچیتەوه
سەر
مەقامەکانی
سەردەمی
نەمین ناغای
(نەختەر)
ی شاعیر و
هونەرمەند
(مەربێن)
ی مامۆستای
مەقامی
کوردی

له بیره، سینهی هونه رهندهی گه وره ی نه مره
له بهر چاوه، که سیکه قه به و چوارشانه بوو،
جلوبه رگی وهک هه ندیک له به ته مه نه کانی
شه وسای دیانه کانی کویه ی ده پوشی،
مه به ستم له سه ره وه جگه له جه مه دانی له
به شی سه ره وه ی جه سته ی، له سه رکراسه وه
کورته کینکی ناوبه لۆکه ی له به رده کرد و
له خواره وهش شه لواریکی سه ی ناودامه ی
له پیدا بوو، دۆخینه که ی به سه ر
شه لواره سپیه که دا هه تا خوار چۆکی
شۆر به بووه وه، به و پچیه ی بابم
(نه حمه ی حه مه مه لا ۱۹۱۳).

(۱۹۶۹) له شاری کویه یه کینک بووه
له ده نگخوش و مه قامزان و هه م
ئاوازدانه رانی شاره که، بۆیه به نده.

که کوری تاقانه ی بووم، هه ندیک جار بۆ
کۆره کانی مه ینوشی خۆی و براده رانی له نیو
به زوباخه کانی کویه بر دوومی، کۆره کان جگه
له باسی کوردایه تی و تیشتمانه روه ی، گوئن
نامیزیش بوون، رینکه وتوو مه لا نه سعه د و
مامه سینه ی نه ناماده ی دانیشته کانیان بوونه
و به مه قام، غه زهل و گوئن له گه ل باوکم و
هاوه لانی به شدار بوونه، هه رکاتیک نه وساتانه م
وه بیر دینه وه مووچرکی خوشی دامه گریت و
ده مه رینیت، بۆیه نه مرۆ وهک ده لین: فرچکم
به و مه قام و گوئه ره سه نانه وه کرتوو،

له بیرمه به هۆی دۆستایه تی نیوانییانه وه،
مامه سینه زۆرجار بۆلای بابم بۆ دووکانی
کوتالفرۆشییه که ی هاتوو، رینکه وتوو هه ندیک
له و جارانه به نده له دوکانی بابم بوومه، بابم
یه کسه ر گوئویه تی: وریا، برۆ چایه کی خه ست
بۆ مامه سینه م داوا بکه، له مه یدانی خواری
چایخانه ی شه هید (سلیمانی حه مه قاوه چی)
به رانه ر دووکانی بابم بوو، نه وه بوو ده چووم
و چایه که م بۆ مامه سینه داوا ده کرد، دیاره
به نده نه وسه مندا ل بوومه، نه گینا چۆن جووله ی
سه یری له م جوهره م به رانه ر نه وه هونه رهنده
که وره و خوشه ویسته کردوو، جارینکیان
مامه سینه خه ریکی خواری نه وه ی چایه کی
بووه، به نده چوو بوومه پشتی مامه سینه و

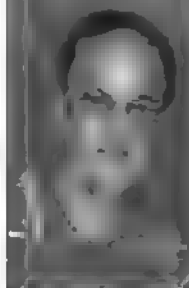
سینه ی هونه رهنده

دیاره
له شاری
کویه هر

له دیزره مانه وه
وه سته ی

شاره زای گوئن و مه قام و
غه زهل هه بوونه، به تاییه تی له سه رده می (نه مین
ئاغای نه خته ر ۱۸۳۹-۱۸۸۷) دیوه خانی نه خته ر
شه وانه جینگه ی کوبوونه وه ی ده نگخوش و
مه قامزان و ئاوازدانه ران بوونه، بگره شوینی
گوئن و شیکردنه وه ی مه قام و گوئه ره سه نه کان
بووه، ده لین: کۆرسیکی تاییه تی به دیوه خانه که ی
هه بووه، ژماره یان (بیست ده نگخوش، یان
زیاتر بوونه و نه نامی ژن، یان کچیش له نیو
نه و کۆرسه دا هه بوونه، جلوبه رگی نه نامانی
کۆرس و خواری نیوانان، یان شه وانییان
له سه ر نه خته ر بووه، هه ره ده نگخوش و
مه قام و غه زهل خوینی پله یه کی دیوه خانی
نه مین ئاغای نه خته ر ئۆستادیکی که موینه ی
گوئن و مه قام به ناوی (مه رینی قه شه) بووه،
شاگردیه کانی نه و ئۆستاده ده نگخوش و
مه قام و غه زهل خوینه نه مره زۆرن، له واته:
(پووتی) ی مامی سینه، نه شه تی ره شه ئاغای
حاجیه که وره، شیخ نه جمه دینی شیخ که ریمی
به رزنجی، حه نیله خره، عه به ی چایه چی، نه مینی
سه مه نن، به فیه ی چارچاو و هه تریش.

سه رده می مندا لی خۆم له (شاری کویه) باش

وریا نه حمه د

٤٤

له بیرمه
به هوی
دۆستایه تی
نیوانییانه وه،
مامه سیوه
زۆرجار بۆلای
بابم بۆ
دوکانی کوتال
شرۆشییه گهی
هاتووه،
ریگه وتوووه
هندیک
له و جاران
بهنده له
دوکانی بابم
بوومه، بابم
یه کسه
گوتوویه تی:
وریا، برۆ
چایه کی
خهست بۆ
مامه سیوه ت
داوا بکه

٥٥

سهیری دواوهی کوله چه کهیم ده کرد، سه رنجم دا له لای چه پی پشتی مامه سیوه شتیکی گه وه ری به قه د (هیلکه یه ک) له بن کوله چه که ی به رزیبووه وه، بهنده ش دهستم دا نه وشته یه و دیتم زۆر نه رمه، بۆیه گوتم: مامه سیوه نه وه چییه؟ گوتی: کو بۆم نه وه (لوه).

بهنده هر له سه ر ده می منداییه وه به هره ی موزیکم تیا دا هه بووه و به وهۆیه شه وه له وساره خوشه و یستیم بۆهونه ری ده نگخوشی و بۆده نگخوشه کان هه بووه، بۆیه زۆر نارمه حت ده بووم کاتیک ده میست خه لکیکی به ناو موسولمان له شاری کویه، له وانه ی گوتن به (حه رام) ده زانن، ده مزانییه وه گالته یان به گوتن و ده نگخوشی سیوه ی نه مر کردووه.

گۆرانی مه زن راستی فهرمووه:

به کی بیارمه له ناو قهومی به سیپا قهیری سه نه تکار
وه کو ره عه کسی قه مر وایه له ناو گۆمیکه لیخدا
نه گینا نه وه تانی زاتیکه وه کو (چه نابی مه لای
گه وه ری کویه) سیوه ی گه وه ره هونه رمه ندی
کور دی بۆناهنگی ده رچوونی (قه قییه کان)
داوه ت کردووه، نه مه له کاتیکدا ئاههنگه که له نیو
(مزگه وتی گه وه ری کویه) دا به ریه وه چوو.

داوه تی کردووه بۆنه وه ی له ته ک (مه لا نه سهعه دی)
مه قام خوینی ده نگخوش (سیوه ی غه ی ره دین)
وه ک له لایه ن نه و جۆره که سه انه وه ناوی
هاتووه، بانگه یشتی نیو مزگه وتی گه وه کراوه
و له گه ل مه لا نه سهعه دا به لام به ریزلینگر تی
زۆره وه، به گوتن و مه قام به شدارییان له و جۆره
ناههنگانه ی نیو شاری کویه کردووه.

سیوه سالی (١٩٥٢) واته له ته مه نی گه وه ره وه
ئینجا توانیویه تی بۆ ئیزگی کور دی به غدا
بجیت، هر له و سه قه ره شدا نه م مه قامانه ی
بۆ ئیزگی که تۆمار کردووه: مه قامی (سه حه ر)
مه قامی (گوری) - له سه ر مه قامی نیوه شه و یان
هیجازه) مه قامی (به یات - ئایشه گول) مه قامی
(به هار - بوهار - نه مه شیان هر له سه ر مه قامی
نیوه شه وه) له گه ل مه قامی (کراسی شه نگ
میزه م) که به داخه وه نه م مه قامه یان له به ره شه وه ی

گوایه: ناوی (کچ یان ژن) ی ئاغایه کی کور دی
سه ره ک عه شیره تی تیا دا هاتووه مه قامه که
دزراوه و بزراوه؟

زوتتر له شاری کویه و به تاییه تی له مانگی
به مه زاندا خاوه ن چایخانه گه وه ره کان بۆسوود و
هه م بۆ به ره ودان به کارهکانییان، له ناوه وه و
له ده ره وه ی شاری کویه وه بانگه یشتی
هونه رمه ندانیان کردووه بۆنه وه ی له و مانگه دا
شه وان له چایخانه کانیا دا ئاههنگ ساز بکه ن،
مامی کوچکردووم (که ریمی حه مه مه لا ١٩٠٢ -
١٩٨٤) بۆی گینا مه وه و گوتی: چایخانه کانی
نه و سالی کویه وه ک هۆله گه وه ره کانی
ئاههنگساز ی نه مرۆ، له مانگی به مه زاندا
شه وانه وه به ره ته که وتووته و جه یان هاتووه،
ئینجا یه کیگ له وه هونه رمه ندانه ی بۆ نه م
مه به سه ته چه ند سالیگ داوه تی شاری کویه
کراوه، موزیکۆنه ی کوچکردو و (عه بدوله حه د
جه ر دیسی قانونژهن) ی (ئیزگی کور دی به غدا)
بووه، دیاره نه و کاتانه ی نه و موزیکۆنه داوه تی
شاری کویه کراوه و به ئامیزی (قانون)
له گه ل گوتنه کانی سیوه به شدار ی کردووه و
ناسیویه تی، له به ره شه ی نه و سا سیوه ی نه مر
دهنگی له ئیسه مه به سه م نه و کاته ی چۆنه
به غدا، دهنگی به رزتر و جۆشدار تر بووه، بۆیه
کاتیک سیوه بۆ ئیزگی کور دی به غدا چوو،
نه و قانونژهنه له سه ر هه مان چینی پێشووی
دهنگی به رزی سیوه ی جاراتی بۆ ژهنیه،
سیوه پێی گوتوو: وه ره خواره وه، ده ی ده ی
عه بدوله حه د چه ندین پله ی دیکه وه ره خوار ی
چونکه دهنگی به رزی نه و سالی کویه نه ماوه!
که واته، کاتیک سیوه له ریکه وتی (١٩٥٢)
بۆ ئیزگی کور دی بۆ به غدا چوو، دهنگی
سه ره ده می گه نجی جاراتی نه ما بووه، ئینجا
له گه ل نه و شه دا نه مرۆ، شاره زایانی گوتن و
مه قام له هه موولایه ک شایه دی بۆ شیوه ی
گوتن و نه دای مه قامه کانی و بۆ ده نگ و سه دای
به سه نی ده دن، تو بیلنی دهنگی نه و سالی سیوه
واته له ته مه نی گه نجی چ جۆریک بوو ییت؟

سیوه به وته مه نه وه و به و ده نگه نزمه ی

مه‌به‌ستیان مه‌لیکی مه‌قامی عه‌جه‌م بووه.
سیو‌هی نه‌مر، هونه‌رمه‌ندی کورد هه‌تا له ژياندا
بووه، له‌ته‌ک کاری خۆی وه‌ک (شه‌ماس) له
(کلێسا)ی کویه، خه‌ریکی خزمه‌تی هونه‌ری
مه‌قام و گوته‌ی کوردی بووه.

سه‌رچاوه‌کان:

(١) که‌ریم شاره‌زا، کتێبی (مه‌قامه‌کانی سیو‌هی
هونه‌رمه‌ندی کورد له‌ته‌رازووی ره‌سه‌نایه‌تی‌دا)،
ئه‌مینه‌داریتی پۆشنییری و لاوان، هه‌ولێر ١٩٨٢.
(٢) گو‌فاری (چلاوازی ژماره (٢٤)ی کانوونی
یه‌که‌می (٢٠٠٨) لاپه‌ره (١٧). ده‌زگای موزیک
و که‌له‌پووری کورد - هه‌ولێر.

(٣) وریا ئه‌حمه‌د، کتێبی (میژووی گورانی و
موزیکی ناوچه‌ی کویه) سالی (٢٠٢٠) له‌سه‌ر
ئه‌رکی زانکۆی سه‌لاحه‌دین چاپکراوه.

چه‌ند مه‌قامیکی بۆ ئێزگه‌ی کوردی به‌غدا
تۆسارکردووه، که‌چی به‌وچه‌ند مه‌قامه
که‌مه‌ی تۆماری کردوون (به‌لام چ جو‌ره
گوته‌ن و مه‌قامیک؟ مه‌قامی ره‌سه‌نی ئه‌وتۆ که
تامو‌بۆی کوردییان لێ‌ده‌کێ) توانیویه‌تی بێته
ریزی ده‌نگخۆشانی پله‌یه‌که‌می کورد.

به‌نده‌ هه‌ر له‌سه‌رده‌می منداڵیه‌وه کاریگه‌ری
گوته‌ن و مه‌قامه‌کانی ئه‌وسای سیو‌ه، مه‌لا
ئه‌سه‌هه‌، ئه‌حمه‌دی حه‌مه‌مه‌لای باوکم و گوته
ره‌سه‌نه‌کانی دیکه‌م له‌سه‌ره، له‌هه‌مووشیان
زۆرت‌ر مه‌قامی (ئه‌وه‌ل سه‌حه‌ره) که‌ی مامه
سیو‌ه‌یه، له‌یاده‌مه ئه‌ندامانی (تیبی زیروبه‌م)
ئه‌وه له‌ نه‌وه‌ته‌کان وه‌ک هونه‌رمه‌ندان: ئاراس
کۆیی، زانا ئه‌نوه‌ر تاهیر و پێیین جه‌مال ... هتد،
چونکه‌ به‌ره‌مه‌ هونه‌رییه‌کانم واته‌ زۆریک له
ئاوازه‌کانم له‌سه‌ر مه‌قامی (عه‌جه‌م - Major)ن،
ناویان نابوو (مه‌لیکی عه‌جه‌م) دیاره

شوناس و پیرفۆرمەنس لەنیو رەسەنیتی دەنگی سیۆه دا

دەردەچوو.

کە باس لە دەنگەکان دەکەین داخی گرانمان
لەو خالە هونەرییە دەست پێ دەکات، کە
هەندێک لە گۆرانیبێژە رەسەنەکانمان دەرکیان
بە رەسەنایەتی دەنگی خۆیان نەکردووە و
نەیانتوانیوە خالەتە دەروونی و ناوەکی و
دەرەکییەکانی خۆیان پێ بخەن بەر پۆشنایی
لێکۆلینەوە و دواندنی هونەری، بەمانایەکی
دی بوارەکانی ژبانی کۆمەلایەتی و سیستەمی
سیاسی رەنگدانەویەکی لاوەکی و سەرپێی
هەبووە، لەنیو نەروی دەنگ و تریبی شقاعی
ماندووی ژبانی پۆژانەیان.

نەگەر خالە (سیۆه) بەو سرووت و سردووە
دەقە نابینایە فرچکی کەوتین، کە لە کلێساکانی
(هەرمۆتە) ی پیناز دەکەوتن بەر رەشەبای
بینەزەیی، ئەو کاتە دەتوانین سەرەتاییەک،
یاخود ئەو هەنگاو دەستیشان بکەین، کە
هەمیشە ئاوازی رەسەن دەبێن میژوویەکی پڕ لە
سەرۆهری و شانازی پالێشتی بێ، ئەدی خالە
(سیۆه) تۆزقالتیک لەو رەوتە هونەرییە لانا،
کە دەنگ و خالە دەروونییەکانی ناوەوی
فەرمانی پێ دەکات لە دەرپێنی هونەری ئەو
کاتە تروپکی دامێتانه، کە گۆرانیبێژ راستەوخو
مامەلە لەگەڵ ژبانی واقعییانە ی خۆی بکات.

(ئەرج کوردی گۆرە جوانی)

(سینگ سپین مەمک فەتجان)

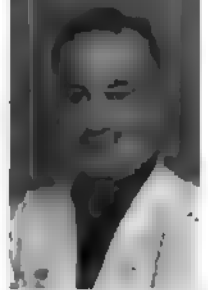
دەقیکی مەردوو بوو، تا ئەو کاتەی بە
ئاوازیکی ئەدلیب (Adlib) واتا ئاوازی بێ
رێتم و رەزم گیانی بەبەرا کراو، کە دەتوانین
بە یەکەمین بەرھەمی کوردی لەقەلەمی بدەین،
کە هیچ کاریگەرییەکی دەرەکی و لاوەکی ئەم

هەموو هونەریکی مەزن بە پالێشتی
کە لەپووریکی زیندوو دەچیتە نیو میژوویەکی
پرشنگدار، ئیتە خۆیتندنەویەکی نوێگەری
کە لەپوورمان دەوێت، کە خۆی بە دوور
دەگرێت لە کەوتنە نیو خۆیتندنەویەکی
کە لەپووری بۆ ئەم سەردەمە، بە واتایەکی
دی ئامانج لە پشت خۆیتندنەوی خۆی وەک
«خۆیتندنەویەکی هاوچەرخییەتی کە لەپوور»
خۆ بە دوورگرتنە لە کەوتنە ژێر دەسلاتی
کە لەپووری، بەلام ئەمە مەترسیدارترین
بابەتی هونەرییە، کە ئیتە بۆ (خۆیتندنەویەکی
کە لەپووری ئەم سەردەمە) رادەکێشیت.

لەهەمانکاتیشدا درێژکردنەوی رابردووشە
بۆ ئەوی لە جیاتی ئێستە و داماتوو رەفتار
بکات.

گۆرانییەکیە کێکە لە کۆنترین جۆرەکانی ئەدەبی
فۆلکلۆری گەلان. مۆرکی بە کۆمەل چڕینی
گۆرانییە لەنیوان دوو واتای هونەریدا خۆی
دەبینیتەو، ژانریک، کە تاییبەتەندی تاکە
کەسیی پێوە دیارە و خۆی لە گۆرانیی کۆنباو
دەبینیتەو، ئەوێ دیکەیان بریتیە لە گۆرانیی
چڕینی بە کۆمەل و گرووی جۆراوجۆر، کە
گوزارشت لە کایەکانی نیو کۆمەلگادا دەکەن.

زۆرییە داستانهکانی کورد چ قارەمانانە و
چ سۆزداری بێ، شەوانە بە گۆرانیی تاکە
کەسی دەچێدرین. بۆیە با موزیکی کوردی بە
کێنوو شەو لەو دەرگایە بدات، کە زەمانیکە
(حەسەن زیڕەکە تایەر توفیق و سیۆه) و
شەوانی دی لێوێ چوونەتە ژوورەو، با
موزیکی کوردیی تەنیا باگراوندیکی ئەو هەست
و سۆزە ناسکە بێت، کە لە قورگی ناوبراوان

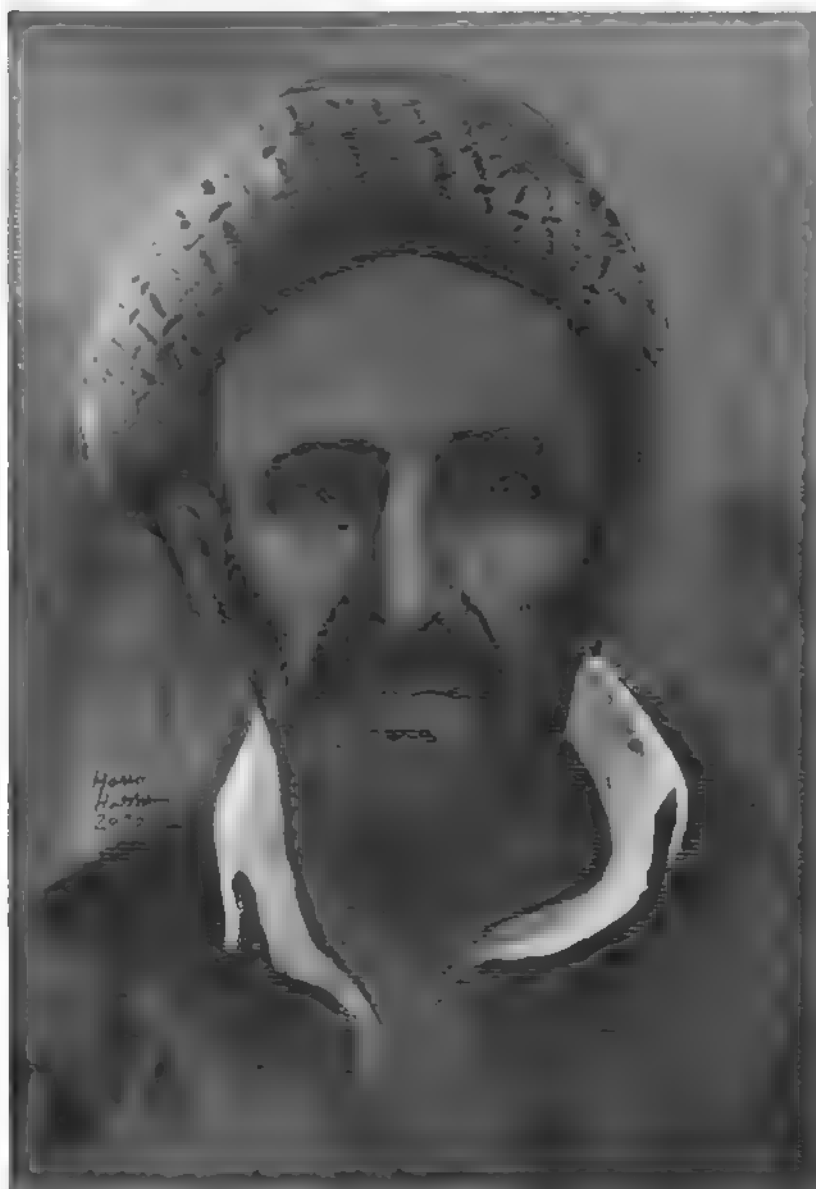

ئامانج غازی

دامرکیتوه و دووباره بابته گرنگه‌کانی
گورانی که له‌پووری کوردیی به‌هاوچه‌رخیتی
و ئەزموونی نه‌وه و پیشه‌نگه‌کانی هونەری
بیهستیتوه. ئەوهی، که زۆر شت به‌یه‌که‌وه
گرێ دەدا تەنیا و تەنیا هونەرە.

هونەریک بتوانیت بێتە بە‌دیلى زمان و بتوانی
پەروشی میلیلتیک بە‌رهو کاروانی نەمری
بیات، با هەنگاوه‌کانی ئەمڕۆ لە‌سەر‌خۆ بن،
چونکه گرنگ ئەوه‌یه بنما، کوله‌که، بناغه و
دارشتنه‌کانمان پتو و کوردییانه بن!

و ئەوی بە‌سه‌ره‌وه نییه (مە‌به‌ست لێ‌ده‌دا دە‌رو
دراوسینی و جیران و دۆست و دوژمنه) مۆد
مە‌قامی ئەو ئاوازه‌ بێ ریتمه واته‌ مە‌قامی
(حیجاز) هه‌ له‌نیو میلیته‌ خۆ‌ره‌ه‌لاتییە‌کان،
که‌ به‌‌زۆری و بۆ‌ری به‌‌کاره‌اتوه، به‌‌لام
ئە‌وه‌ی، که‌ لێ‌ده‌دا گرنگه‌ و پێ‌ویسته‌ ئاماژه‌ی
بۆ‌ بک‌ری ئە‌و خالانه‌ی بێ‌ره‌زمی (ئە‌ری گوری)
دوو چه‌مه‌سه‌ری دژ به‌‌یه‌ک له‌یه‌ک کاتدا
کۆ‌بوونه‌ته‌وه، ئاوازی ئامیره‌کانی موزیک،
که‌ به‌‌ هیچ کلۆ‌چیک ناچیتە‌ خانه‌ی ئاوازی
په‌سه‌ن، ته‌نانه‌ت (ته‌رجوومه‌)ی ده‌نگی
په‌سه‌نی خاله‌ (سێ‌وه)ش ناکات؟ واته‌ هیچ کات
ئاوازی ئامیره‌کان (ژه‌نیی با‌گراوندی ژه‌نیار و
موزیسیانه‌ غه‌یره‌ کورده‌کان) نه‌یا‌توانیوه‌ خاله‌
(سێ‌وه) له‌و ئازاره‌ ده‌روونییه‌ دا‌بێ‌ن، که‌ له‌نیو
عه‌قل و هه‌ست و نه‌ستیدا په‌نگی خوار‌دبۆ‌وه،
له‌ هه‌مان کاتدا ئە‌و ئاوازه‌ په‌سه‌نه‌ به‌‌ هیچ
له‌و ژه‌نیارانه‌ هه‌زم نه‌کراوه‌ و نه‌یا‌توانیوه‌
مۆ‌رک و ئە‌دای کوردی به‌‌رجه‌سته‌ بکه‌ن و
بیخه‌نه‌ ژێ‌ر پ‌ک‌یفی خۆ‌یان، ئە‌مه‌ سه‌ره‌تایه‌که‌
بۆ‌ ئە‌وه‌ی ده‌رک به‌‌و حا‌له‌ته‌ گرنگه‌ بکه‌ین، که‌
هه‌ندیک ئاوازی په‌سه‌نی ئاوازی کوردی هه‌ن،
که‌ مه‌‌حالێ‌ به‌‌که‌سیک بژه‌ند‌رین، که‌ هه‌لگری
گشت سیفه‌ته‌کانی په‌سه‌نایه‌تی و می‌ژوویی
و کولتووری ده‌وله‌مه‌ندی کوردن. سێ‌وه‌ی
هونەر‌مه‌ند هونەرە‌ خۆ‌په‌سه‌نگه‌کی له‌ خه‌مه‌ت
بابه‌ته‌ هه‌نوکه‌یه‌یه‌کانی ئە‌وسا دا‌بوو

په‌رورده‌کردنی ئە‌م ده‌نگه‌ هه‌میشه‌ له‌به‌رده‌م
داد‌گای پۆ‌حی هونەری (سێ‌وه) دا‌بووه،
تایبه‌ته‌ندی هونەری (glesando) له‌م
ده‌نگه‌دا ئە‌و فۆ‌رمه‌ چ‌رینه‌انه‌دا زۆر به‌‌هه‌یه‌یه‌ت
به‌‌رچاو ده‌که‌وێ‌، (Tempo) له‌ هه‌ندی شوێ‌ندا
ده‌یه‌یه‌ (poco a poco ritando).

پانتایی می‌ژوویی و جوگرافی

گورانی کوردیی، ئە‌مڕۆ زی‌تر پێ‌ویستی به‌
لێ‌کۆ‌لینه‌وه‌ و گه‌‌رانی مه‌یدانی هه‌یه‌، به‌‌واتایه‌کی
دی گ‌ریدانی کۆ‌نگره‌یه‌ک، که‌ زۆر مه‌سه‌له‌ی
هه‌لایساو هه‌ن پێ‌ویستییه‌کی هه‌نوکه‌یی
زۆر گرنگه‌، تا که‌ف و کولی هونەر‌مه‌ندان

سیۆه و واری گوری ژاڭاو

۱۹۰۲ لای قه شه حهنا و قه شه گورگیس ره بهن بنچینه کانی نابینی مه سیجی خویندووه، زمانی کلدانی و عهره بی و فره نسی، فارسی فیزبووه، له کن قه شه سووره خویندنی ته و او کردووه، له پاشا بۆته شه ماشه، سالی ۱۹۰۳ خواجه یه لده ی باوکی مردووه، بۆ بژیوی ژیان، په نای بۆ کار بردووه، بۆته شاگردی موورپسی جۆلایی له کن وهستا خواجه یوسف، له وی عه شقی واری گوری کچی خواجه یوسف بووه، خواجه یوسف واری به سیۆه نادان، نه و عه شقه نه مره، که ناگات به ناوات، سه رنه نجام واری دهری توشی سیل ده بی، سیۆه ی عاشقی هیوا بر او و سووتا و زه لیل ده بی.

پیرزنی نیانان مهربین قه بی شه
شیخی بیریش و مه مه بی شه
خاهی کهنیسی گهرکی نیانان
می و موورپسی گهرکی نیانان
ئاگری پاییزه جه ئی میلک و خاچ
ئیلوخ بریخه به باومش و ماچ
کوبی شه رابی کۆنی (کهنیسه)
هی (میلان) می و نهستی (کهنیسه)

سیۆه هونه رمه ندیکی مه زن و مه قامبیز، خاوه ن رینازیکی تاییه تی و به میز و به چیژ، مه قامه کانی له سه رچاره یه کی قول و قایمی کورده واریه وه هه لقولاو، بۆیه له ناخی ده روون و ویزدانی خه لک چه سپاون، گورانی و مه قامه کانی ره سه نن، خوش زاروه و شیرین و گوله سه مه نن، پرن له کیشی لاوان و نهوین و راستگویی و وه فانداری، پرن له سروشتی کوردستان و میژووی کورده واری، نه وه ل سه حه ره، سیحری هونه ره، به و ده نگه نه قسوناویه، به و گه رووه ئاگراویه، خاره سیۆه په رپووت بوو و په شیوه، هه ژار و نه دار

له به رزایی لوونکه ی موزیکی دۆلی سحاقولی، له کورتایی ده شتی کۆیه و بازنه ی زنی زینین و به ستی شه رغه به شاقولی، تا چوارچیوه ی چپای گورقه ره ج، باواجی، هه بیه سولتان، ئاوه گرد و که کۆن، کانگاو پینگه ی ئاوازی ره سه نی کوردیه به ئاوازی ریتم و هارمۆن، نه وه ی پروونه، بۆ نمونه؛ ره شیدی حاجی عه بدوللای میرزا عه زیز ناسراو به (ره شۆل) دانا عه بدولجه بار، ره نج هه له بجه یی، ئاواز حه سه ن، په یمان عومه ر، حه مه رانییه یی و شه رده لان به کرسنه و هونه رمه نده ئاودارانه خه لکی شاری کۆیه ن، له نفو گری گه شاوه ی نه و پشکۆیه ن، هونه رمه ندی بزرو گومناو؛ وه سفیه مسته فا خوشناو، یه که م که چه، که گورانی سیاسی له کۆیه کرده باو.

جاران کۆیه هۆلی تاقیکردنه وه ی خوشخوان و گورانییژان بوو، یانه ی نه ده ب و هونه ر، سه کز و مه کۆی بویتژان بووه، ژووری که یفی هه بووه له پله ی په سندی و رالییوون ده درا به هونه رمه ندان، تاکتاک و به گروپ ده هاتنه کۆیه، وه ک: سه ید عه لی نه سفه ری، نه حه ی ناسر، کاویس ئاغا، شه هاب هه ولزی ... نه و هونه رمه ندانه مه زن و دیارو لیهاتوو بوون، به مه به ستی هونه ر و به زموه زم بۆ ژووری که یفی هاتوون، پنه مای سه ره کی ئاواز، مه قام و سروود له کۆیه ده که ریته وه بۆ ئاههنگی مه ولوود که هیلانه ی نه غمه خوانان بووه، گولزاری پر هولزاری جوانان بووه، له و هونه رمه نده گه ره و ده که نه نه، که سه رکاروانچی ره سه نه نه (سیۆه ی) هونه رمه نده، خواجه یه لدا صلیوه، که ناسراوه به (سیۆه)

له سالی ۱۸۹۱ له شاری کۆیه له گهره کی دیانان هاتۆته ژیان و کهوتۆته رچ، سالی

په بهر سه ید
برایم

شاگردی سیوه به ژن و جهجه

گورانی و مقامه‌کانی خاره سیوه لیوان
پیژن له ره‌سه‌نایه‌تی، تومار و سیمفونیایه‌کی
راستگویییه له پروداوینکی کومه‌لایه‌تی
ره‌سه‌نن، مقامه‌کانی گورانییه به‌تامه‌کانی
مولکی کوردن، بۆ کورد گوتراون، وه‌ستایانه
به‌که‌ره‌سته‌ی که‌له‌پووری کورده‌واری
دارپیژراون:

ئه‌گه‌ر جه‌لانیان به‌گرنه‌وه
چارگوشه‌ی مه‌ی‌دانن
واره‌گودێ به‌گه‌م کاس به‌گوتن
و کاس وەک ئه‌و ناتوانن
له‌گودێ له‌سووره‌گودێ له
نارنجی له‌تورنجی له‌لیمۆیه

هرگیز وەک خاره سیوه په‌یدانابته‌وه له‌کۆیه
ئه‌م هونه‌رمهنده‌ ره‌سه‌نه له‌ته‌مه‌نی جه‌فتا و
سێ سالی ۱۹۶۴ بڤه و باره‌گای پێچایه‌وه و له
گورستانی هه‌رمۆته به‌خاک سپێردراوه.
نامرێ ده‌نگی ده‌مینی له‌گه‌ل زه‌نگی که‌نیسا.

و به‌رگ شر و ده‌ست کورت، هه‌روابووه،
گوزه‌ران و چاره‌نووسی هونه‌رمه‌ندانی کورد،
هه‌رکه‌سانینکی شۆره‌سواره مه‌زنه‌که‌ی من
ناناسی، ئه‌وه‌تانی ژبانی برده‌سه‌ر به‌هه‌زاری
و قوربه‌سه‌ری و که‌ساسی.

سه‌ر جه‌یف و سه‌مه‌خاڤن له‌وچ که‌ونه‌دنایه
هونه‌رمه‌ندکی وامه‌زن له‌سه‌رلوتکه‌ی هونه‌رنایه
جه‌یف به‌مری به‌هه‌زاری و نه‌هاری
ئه‌نزانن نه‌بوون به‌کریاری

نه‌مر خاره سیوه، هه‌ر شه‌که‌ره‌سیوه،
شه‌که‌ره‌سیوینکی مێخه‌ک پیژ، قه‌د کۆن نابیت
دره‌وشاوه‌یه، وەک ئه‌ستیره‌ی که‌لاویژ.

پووتن مامی سیوه بووه، جه‌نیه‌خه‌ره له
مه‌قامات، ئوستازی سیوه بووه، ده‌نگی سیوه
ده‌له‌رییه‌وه وەک پۆلا ده‌نگی ده‌هات، وه‌ستایانه
له‌ ئوستازه‌کانی فێربووه، زۆر که‌س به‌سه‌دای
سیوه خه‌وی لێکه‌وتووه.

کۆتیه‌ به‌شه‌خه‌لانی گه‌ره
ئێچرکه‌ی هونه‌ره خۆشه‌خوانی هه‌ره
مه‌ربین و پووتن جه‌نیه‌خه‌ره
مه‌ربین صلیبه و شه‌عیه و نه‌بره‌ها

سیووی هونەرمنده

۱۸۹۱ - ۱۹۶۴/۱۲/۹

زۆر مهقامی دیشی گوتوو، بهلام تۆمار نهکراون. سیووه ههروهکو خۆم دیومه پیاویکی رهش نهسمه و بهژنی مام تاوهندی و پشتی قه‌مبورد بو.

سیووه هه‌موو کات جلکی کوردی له‌به‌ر ده‌کرد، کورته‌ک و شه‌روالی مرادخانی و پشتین و کلاو و جه‌مانه‌ی گۆبیانه‌ی ده‌به‌ست.

له‌ دوا‌ی شه‌وی تووشی نه‌خۆشی ده‌بیت له‌ته‌مه‌نی (۷۳) سالیدا کۆچی دوا‌ی ده‌کات له‌ (۱۹۶۴/۱۲/۹) و له‌گۆرستانی (مارت شمونی) له‌ گوندی (هه‌رمۆته) به‌خاک ده‌سپێردریت.

گۆرانییه‌کانی ره‌نگدانه‌وی سروشت و جوانی و دل‌داری و شوخ و شه‌نگی کیزی کوردستان بوون.

له‌ کۆر و گۆرانییه‌کانیدا له‌گه‌ل هه‌نیل، نه‌شنه‌ت ره‌شید شا‌غای هه‌وینزی، عه‌به‌ی چایچی، مه‌رین قه‌شه، مه‌لا نه‌سه‌ده، نه‌حه‌دی هه‌مه مه‌لا و پووتا) سه‌رمه‌شقی گۆرانی گوتن بووه، نه‌مه‌ش بووه هۆی شه‌وی له‌ شاری کۆیه و هه‌موو کوردستان ده‌نگ بداته‌وه، به‌تایبه‌تی دوا‌ی تۆمارکردنی شه‌و (پینچ) گۆرانییه‌ی له‌ ئیستگه‌ی کوردی به‌غدا. که‌ دوا‌جار گۆرانی

سیووه په‌کیکه له‌ هونەرمنده ره‌سه‌نه‌کانی کورد، هه‌موو ئاوازی گۆرانییه‌کانی له‌نیو که‌نیسه هه‌لینجاوه.

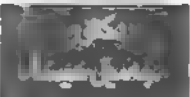
سالی (۱۸۹۱) له‌گه‌به‌کی به‌فری قه‌ندی له‌شاری کۆیه هاتووته دنیا. قوناغه‌کانی خۆیندن له‌نیو که‌نیسه‌ی (مار یوسف) له‌کۆیه ته‌واو کردوو، زمانی گلدانی به‌ خۆیندن و نووسین زۆر به‌ره‌وانی زانیوه. له‌سه‌رده‌ستی قه‌شه گۆرگیس پله‌ی شه‌ماشه (شه‌ماس)ی وه‌رگرتوو.

له‌ سالی (۱۹۲۰) بۆ جاری دووهم و بۆ به‌رزکردنه‌وی پله‌ی (شه‌ماس) له‌لای قه‌شه (هه‌ننا) خۆیندوویه‌تی، به‌م هۆیه‌وه زیاتر خولای که‌نیسه و ئاوازه‌کانی بووه، ده‌نگی سۆزیکێ تاییه‌تمه‌ندی هه‌بووه، که‌ سه‌رنجی خه‌لکه‌که‌ی به‌لای خۆیدا را‌کێشاوه، به‌تایبه‌تی شه‌وکه‌ته‌ی له‌ هه‌به‌تی توانا و وزه‌ی خۆی بووه، ده‌نگیکێ زولالی هه‌بووه، په‌نگه‌ شه‌و کێژه‌ی، که‌ هه‌زی له‌ کردوو زیاتر پالی به‌سیووه نابیت، هه‌موو په‌کشه‌مه‌مه و جه‌ژه‌کان ده‌نگی وه‌کو زه‌نگوله‌ به‌ره‌ینیه‌وه.

له‌ کۆر و کۆبوونه‌وه و دیوه‌خانه‌کانی ناودارانی کۆیه بانگه‌یشت ده‌کرا و به‌ گۆرانییه‌کانی مه‌جلیسی گه‌رم ده‌کرد، هه‌ریۆیه ده‌بیته‌ بنیشته‌ خۆشه‌ی سه‌ر زاری خه‌لکی کۆیه.

شه‌و مه‌قامانه‌ی که‌ له‌ئیستگه‌ی را‌دیۆی کوردی له‌به‌غدا تۆمارکراون شه‌مان:

۱. سه‌حه‌ر
۲. شه‌نگ می‌ره‌م
۳. به‌هار
۴. گوری
۵. عایشه‌گول

سیووه هه‌موو کات جلکی کوردی له‌به‌ر ده‌کرد، کورته‌ک و شه‌روالی مرادخانی و پشتین و کلاو و جه‌مانه‌ی گۆبیانه‌ی ده‌به‌ست

ئەو سەردەمەي دەخستە جۆشوخروش.
لە ھەمامۆکە تاتوکان، ھەيبەت سولتان،
چنارۆک و کەکۆن، دەنگی ئەو گۆرانبيژانە
دەنگی دەدايەو، بەتايبەتی ئەو کاتە کۆيە
کەوتبۆو نێوان شيوی پەزان و کەکۆن، ئەو
کەرەکانەش بەسەریەکەو، بوون، شار بێ
دەنگ و بێ ھەراوھۆریا بوو، ھەربۆیە دەنگی
گۆرانبيژەکان دەگەيشتە ھەموو شوێنیکی نێو
شار.

مامۆستا (کەريم شارەزا) کتیبیکی لەسەر
سینۆی ھونەرمەند و مەقامەکانی نووسیبووە
و ئاماژەي بەچەند گۆرانبيھەکی وی داو، کە

(سەحەر)ە بوو، ناسنامەي (مامە سینۆ)ی
ھونەرمەند.

سینۆ ھەولێ زۆری داو، بۆ فێربوونی
زمانەکانی ھەرەبیی و فارسیی. بەشیکێ زۆری
لە شیعەرەکانی شاعیرانی کۆیەي لەبەرکردوو.

ئەو سەردەمانە کۆیە بە شاعیری بەناوبانگی
و ھەکو حاجی قادر، دلدەر، ئەختەر، ھەافی،
قاسید، عەبدوللا بەگی مەسباح و شاعیری
دیش باناوبانگ بوو. سینۆي ھونەرمەند خۆي
بە شیعەرەکانیان جۆش دەکرد و بە بەستە
و مەقام دەیکوتتووە و کۆری جاحیلەکانی

له تۆمارگه و ئىستگى كوردى به غدا تۆمار نهكراون: سهحر، بههار، گورى، تنگ مىزم، عايشه گول، جگه لهم پىنج گورانييه ئەمانى تر تۆمار نهكراون: له بهرناسى چاوبازان، نيوه شهو، حەريقى ئاگرى دووريم، له باغان ئاھونالين دى، بهقامەت خەرامان، زولف و ئەگرىجەى يار، شلەو خانان، جەبارە جەبارە.

خالە سىوہ يان لەسالانى پەنجاكانەوہ ناشنايهتى لەگەل ھونەرمندى گەرە تايەر توفيق ھەبووہ و ھەزى لە گورانيى و مەقامەکانى تايەر دەکرد، گویشى لە گورانييه عەرەبىيەکانىش دەگرت، سەرسام بوو بە گورانييهکانى محەمەد عەبدولوەھاب.

گورانييهکانى سىوہ و عىشقى بۆ وارى وا دەردەکەوت پياويكى دلتەر بووہو باس لەوہ دەکریت، کە نوکتەى خوش و خوش مەجلىس بووہ، گورانييهکانى ھەموو خەلکى شارى کوبەى بەلای خۇدا ڕاکىشابوو.

برادەرەيتى ھونەرمندەکانى دیکەشى دەکرد، وەگ باکورى، تايەر توفيق، پەسوول گەردى، ھەيز و ھەاب، محەمەدى چاپەجى، ئەحمەدى ھەمە مەلا، مەلا ئەسەد و ئەوانى دى، لەئاهەنگ و بۆنەکانىش شایى و سەرچۆپى کىش بوو.

لەکۆپىندا کە بۆ بەرپز مامۇستا کەرىم شارەزا

و بەندە پىنخرا بوو، لە (کۆمەلەى ڕۆشنىرى کلدان) لەشارى عەنکاوہ باسماں لەگورانيى و ھەلوستەکانى ئەم ھونەرمندە کرد، بەتاييەتى لە بۆنەکانى نەورۆز، کە بە دەنگە بەسۆزەکەى خەلکى جۆش دەدا.

ئەم ھەستە نەتەوايەتى و نىشتمانپەرۋەريەى خالە سىوہ ھاندەرىک بوو بۆ سەلماندنى جەژنى نەتەوايەتى و ڕاوەستان لە دژى ڕژىمى ئەوکات.

ھەريۆيە خەلکى کوبە لەو بۆنانە بانگەيشيان دەکرد. ئىستە ئەم کۆپە لەلایەن (ئەمير محەمەد کەبابچى) تۆمارکراوہ و پىم وايە لەفەوتان ڕزگارى بووہ.

جگه لهم سەرگوزشتەيەى، کە باسەم کرد، توێژينەوہيەک لەسەر گورانييهکانى لەلایەن (پەى دکتۆر ھاوژين صليوہ و بەرپز ئارەزو ئىسماعيل) کراوہ، بەناوى (سىوہ و دلدار لەچەند ديدارىندا).

ھەرۋەھا زۆرىک لە مۆزىک ژەنەکان لىکدانەوہيان بۆ مەقامەکانى کردووە و باسى ئەو ھونەرمندە گەرەيان کردووە، بەتاييەتى مامۇستا وريا ئەحمەد، مامۇستا باکوورى، مامۇستا زاھير محەمەد و مامۇستا سەردار ئەحمەد.

سىوہى ھونەرمند زۆر سەرسام بووہ، بە (ھەنيل) لە گورانيى و مەقاماتدا بە مامۇستاي خۆى داناوہ. جگە لەمەش خالە سىوہى ھونەرمند بەشدار بووہ لە کۆپس بۆ گورانيى گوتن، کە ھەمە گەمھانى چاپەجى، لەگەل مامۇستا باکوورى، ھەمەدەمین عەباس، مەلا ئەسەد و ھەمەدەمىنى کەبابچى. ھەندىکیان تۆمارکردوہ.

مامۇستا سەردار ئەحمەدى (باب سەردار) کە بلويزژەنىکى ناودارى کوردستانە باس لە سىوہ دەکات وەکو گورانييژىکى پەسەن.

بەتاييەتى باسى گەشتىکیان دەکن، کە چۆنەتە ڕانیە، خالە سىوہ، سەلاح محەمەد و عەدنان جەمال-يشيان لەگەلدا بووہ، بۆ ئاھەنگکێران.

**زۆرىک لە مۆزىک
ژەنەکان لىکدانەوہيان بۆ
مەقامەکانى کردووە و باسى
ئەو ھونەرمندە گەرەيان
کردووە، بەتاييەتى مامۇستا
وريا ئەحمەد، مامۇستا
باکوورى، مامۇستا زاھير
محەمەد و مامۇستا سەردار
ئەحمەد**

• **رؤئی قوتابخانه نایبیهگان و سیستمی
خویندنی فهرمی له کوردستانی باشوور
(۱۸۶۹-۱۹۴۰) -**

بهشی یهکهم

ئیحسان رهشاد موغتی

رۆلی قوتابخانه ئایینییهکان و سیستمی **خویندنی فهرمی له کوردستانی باشوور**

۱۸۶۹ - ۱۹۴۰

بهردهوام بوون، پاشان به یاسایهکی تایبەت به چەندین قوناغ لەنیو خویندنی حکوومی بێکخران، ۱- خویندنی ئایینی له هەندیک لایەن بابەتی هاوبەشی هەبوو لەگەڵ خویندنی حکوومی، له خویندنهوهی ئهلفوینی زمانی عەرەبی، خویندنی قورئانی پیرۆز، زۆریه قوتابیانی خویندنی ئایینی، که قوناغی نووسین و خویندنی قورئانیان تهواو دهکرد، وازیان له خویندن دههنا و دهستان دهکرد به کارکردن له پیشه‌ی جیاوازه‌ به‌مه‌به‌ستی یارمه‌تیدانی خیزانه‌کانیان بۆ بژێوی، به‌لام به‌شیکێ که‌میان له خویندن به‌ردهوام ده‌بوون.

۲- فێرکردنی ئه‌لفبێ و خویندنی قورئان به‌ منداڵان، زۆرجار له‌ ژوورینگ بوو، له‌نیو مزگه‌وت، یان ته‌نیشته‌ مزگه‌وت، که له‌ جیهانی عەرەبی ئیسلامیدا به‌ (الکتاب) ناسراوه و به‌ سه‌ره‌شتی مامۆستایه‌ک، که زانیارییه‌کی باشی له‌ سه‌ر ئایینی ئیسلام هه‌بووین، تیندا خویندن و نووسین و قورئانی پیرۆز و هه‌ندیک زانیاری گشتی له‌ سه‌ر ئایین، فیری قوتابیان ده‌کرا، ئه‌مه جگه له‌وانه‌ی (حیساب) ژمیره‌ی ئاسان کرا.

۳- سه‌ره‌تای خویندن له‌گشت قوتابخانه ئایینییه‌کان له‌ شار و شاروچه‌کانی کوردستان، له‌چه‌ند ژووریک له‌نیو مزگه‌وت پیکه‌ده‌ات (مامۆستایان- مه‌لا) ژووریکێ تاییه‌تیان هه‌بوو بۆ (قوتابیان- فه‌ق) خویندن له‌نیو مزگه‌وت به‌شێوه‌ی بازنه‌یی بوو.

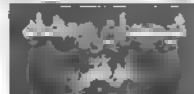
قوتابی به‌چه‌ند قوناغیکدا تێیه‌ ده‌بوو، وانه‌کان بریتی بوون له‌ (فه‌قه، ته‌فسیر، ته‌جویدی قورئان، زمانی عەرەبی و به‌شه‌کانی) زۆرجاریش قوتابی ناچار ده‌بوو ئه‌م شار و ئه‌و شار بکات، بۆ

پیش ئه‌وه‌ی بچینه‌ نیو باسی سه‌ره‌تای خویندن له‌ کوردستانی باشوور، که له‌ نه‌خشه‌ی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌ چوارچێوه‌ی (ویلایه‌تی مووسل) دیاری کراوه، که لکێنرا به‌ ده‌وله‌تیک به‌ ناوی عێراق، ئه‌و عێراقه‌ی، که ته‌نیا سه‌ده‌یه‌که وه‌ک ده‌وله‌ت له‌ سه‌ر نه‌خشه‌ دیاریکراوه.

ئه‌گه‌رچی ناوی (عێراق) زۆر گۆنه، به‌لام به‌دریژی میژوو، پیش ئیسلام و له‌کاتی سه‌ره‌له‌دانی ئیسلامیشدا، ده‌وله‌تیک، یان قه‌واره‌یه‌ک نه‌بووه ناوی عێراق بووبێت، به‌لکو شتیکیش نه‌بووه به‌ ناوی (نیشتمانی عەرەبی).

سه‌ره‌تای خویندن له‌ باشووری کوردستان، له‌ سه‌رده‌می ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی، پیش ده‌رکردنی یاسایه‌ک بۆ خویندنی فه‌رمی، له‌ شیشه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م، خویندنی ئایینی هه‌بووه، له‌نیو مزگه‌وت و ته‌کیه و خانه‌قاکان، له‌گەڵ شوینی تایبەت بۆ فێرکردنی منداڵان به‌ نووسین و خویندنی قورئانی پیرۆز، ئه‌م شوینانه به‌ (مکاتیب) ناسرا‌بوون. قوتابخانه ئایینییه‌کان رۆلیکی دیاریان هه‌بووه له‌دریژه‌پێدانی خویندن له‌ بازنه‌یه‌کی سنووردار، به‌لام له‌ هه‌مان کاتدا ئه‌م قوتابخانه ئایینیانه ده‌یان زانا، نووسه‌ر، شاعیر و پۆشنییری ناواریان پیکه‌یان‌دوووه و ناویان له‌نیو لاپه‌ره‌کانی میژوو تۆمار کراوه.

ئه‌م قوتابخانه ئایینیانه، تا سه‌ده‌یه‌یک دوا ده‌رچوونی یاسای خویندنی حکوومی له‌ لایه‌ن ده‌وله‌تی عوسمانی، هه‌ر به‌ردهوام بوون، ئه‌م قوتابخانه سه‌ره‌تا پالیشت بوون بۆ تیکه‌له‌بوونی قوتابیان به‌ قوتابخانه‌کانی حکوومی. له‌ کوردستاندا ئه‌م قوتابخانه ئایینیانه تا نیوه‌ی سه‌ده‌ی رابردوو

یه‌شێ یه‌که‌م

**مه. ژووریکى تایبه تیپیان هه بوو بۆ قوتابیانى
فهقى، بۆ خویندن له نیو مزگهوت، که به
شیوهى بازنه ی بوو**

تهواوکردنى خویندنه کى له سه دهستی زانابه کى ئایینی ناودار، تا پاش (٩-١٢) سال له خویندن، ئیجازه ی (مه لای ١٢ عیلم) به دهست بێنێ، ئه و جۆره خویندنه سى قوناغ بوو (قه قى - سوخته - موسته عید) دواى تهواو بوونی، قوتابی ئیجازه ی ماموستای ئایینی وه ده گرت و به و بۆنه یه شه وه ئاهه نگیك ساز ده کرا.

کاتیک قوتابخانه ی عوسمانی به قهرمی کرایه وه، ئه و قوتابیانه ی له مزگه وته کان قیره خویندن و نووسین ببوون، به گویره ی ئاستی خویندن و ته مه نیان له قوتابخانه ی سه ره تابی وه ده گیران، یا په کسه ره چوونه قوتابخانه ی پوشدیه (ناوه ندی) بۆیه خویندنی مزگه وت به شیکى گریگ و یاری ده ده ره بوو بۆ قوتابخانه کانی خویندنی قهرمی سه ره ده می ئیمپراتۆریه تی عوسمانی، بۆ دواچار داخرا نیشی به داگیرکردنی کوردستانی باشوور له لایه ن سوپای ئینگلیزه وه کوتابی هات.

٤- عیراقی عوسمانی، زاراوه یه ک بوو بۆ سن ویلایه ت به کار ده هات (به سه ره / به غداد / مووسل) له نه خشه ی کونی عیراق، ویلایه تی به سه ره و به غدا، به عیراقی عه ره ب ده ناسران، کوردستانی باشوور و ویلایه تی مووسل-یش به (عیراقی عه جم)

په کهم یاسای خویندنی قهرمی

ده وله تی عوسمانی ١٨٦٩ز

١- له ناوه راستی سه ده ی نۆزده ئیمپراتۆریه تی عوسمانی هه ستی به گریگی پێکخستنی په ره ده کرد، بۆیه له سالی (١٨٦٩ز) یاسای خویندنی قهرمی ده رکرد (قانون التعليم الحکومی) ئه م یاسایه ش کچان و کورانی ده گرت وه له گشت ویلایه ته کانی ئیمپراتۆریه ته که، که له (٢٩) ویلایه ت پێکهاتبوو.

ئیمپراتۆریه تی عوسمانی، جیهانی عه ره بی به سه ر (١٠) ویلایه ت (پاریزگه) دا به ش کرد بوو: مووسل، به غدا، به سه ره، حیجاز، یه مه ن، دیمه شق، حه له ب، به یروت، میسر، جه زائیر، تونس و ته رابولس. هه ری می باشووری کوردستان-یش به ویلایه تی مووسل ناسی نرا بوو. ویلایه ته کانی وه ک (وان دیاره که و به دیلس) و هه ندیک ویلایه تی دیکه ی کوردستانی باکووری ده گرت وه.

٢- ئه و جۆره ئی داره کردنه ی ویلایه ته کان له سالی ١٨٦٧ز په ی ره وه ده کرا، هاوکات بوو له گه ل ده ره چوونی یاسای

په کیک له لاری کوره له کلێ و قوتابخانه جیوانه کانی به سا سالی ١٩١٦

**له یاسای خویندنی فهرمی دهولته
عوسمانیه، که لهسالی ۱۸۶۹ز دهرجوو، هاتبوو،
که خویندنی سهرهتایی بئ بهرانیه ره و لیدانی
خویندکاریش قهدهغه**

کوتایی بیستهکانی سهدهی رابردوو کرایهوه، نهویش
دوای پروخانی ئیمپراتوریهتی عوسمانیه، له ماوهی
داگیرکردنی ولات لهلایهن سوپای ئینگلیز و دامهزاندنی
دهولتیک بهناوی عیراق.

۴- ئامانجی سیاسهتی پهروهردهیی ئیمپراتوریهتی
عوسمانیه، بۆ دهکردنی یاسای خویندن، سهرتاییک
بوو بۆ دروستکردنی قوتابخانهی فهرمی، هاوشیوهی
سیستهمی ولاتانی ئهوروپیی، له پرووی دابهشکاری
نیداری و پرۆگرامهکانی خویندنهوه، عوسمانیهکان
پهروهدهیان بهسهر چهند قوناغیک دابهش کردبوو:

- خویندنی سهرهتایی چوار سال بوو.

- ناوهندیی روشدیه، سێ سال

- خویندنی ئامادهیی (ملکی و سهربازی) (فهرمانگهکانی
ئامادهکاری) چوار سال

- کۆلیژی تایبهتمهند و خویندنی بهرز.

۵- یهکهه یاسای خویندنی فهرمی دهولتهتی عوسمانیه
ئهنجومهنی زانستیی له ویلايهتهکان پێکهینا، که
سهرپهرشتی جینهجینکردنی یاسای خویندنیان دهکرد.

بۆ نمونه مهرجی کردنهوهی قوتابخانهی روشدیه

خویندنی فهرمی. ئهوهی تییینی دهکرا له جینهجینکردنی
ئهه یاسایه، دواکهوتنی کردنهوهی قوتابخانهی کچان بوو
له زۆریه ویلايهتهکان.

یهک له هۆکارانهی دواکهوتنی، دزایهتی کۆمهلهکه بوو
بۆ ناردنی کچان بۆ قوتابخانه، ههرچهنده مندالانی کچ
و کورانی هاوولاتیانی جوو و کریستیان، ئهه کیشه
کۆمهلايهتییهیان بهراورد بهموسلمانهکان زۆر کهتر
بوو، بۆیه کچان و کوربان زووتر چوونه قوتابخانه
تایبهتییهکانی خویان.

۲- دوای ۲۷ سال لهسهر دهرجوونی یاسای عوسمانیه
بۆ خویندنی فهرمی، یهکهه قوتابخانهی کچان لهسالی
۱۸۹۶ز لهشاری مووسل کرایهوه و بهدوای نهویش بهسێ
سال، لهسالی ۱۸۹۹ز یهکهه قوتابخانهی کچان لهویلايهتهتی
بهغدا کرایهوه. لهشارهکانی وهک ههولیز، کهرکووک و
سلیمانیه له کوردستانی باشوور، قوتابخانهی کچان پیش

شووهتیگ له قوتابخانهکانی جوکوومی سهرهههتی دهولتهتی عوسمانیه، ئوتاییان کهتیا لور، بان سن ماموستایان ههجوو
لهجاریش قوتایی سهرهههتی و ئامانجی (روشدیه) له هههه قوتابخانه دهجوون لههه کههی ژمارهه ماموستان

خویندنی نایینی سی قۇناق بوو (فەق).
سوختە، موستەبەد) دواى ئەواوبوونى قوتابى
نیجازەى مامۇستای نایینی وەردەگرت و بەو
بۇنەوہ ناھەنگیک ساز دەگرا

بە چل خولەک، ھەروا پشوری نیوان وانەکان بە پانزە خولەک دەسنیشان کرابوو، کاتی خویندنی بەیانی، لە کاتژمێر ۸ تا ۱۲ بوو، دواى تەواوکردنی ئەو ماوەیە قوتابیانی دەگەرانیوە مال، دوو کاتژمێر پشویان دەدا، دواى ئەو جارێکی دیکە لە کاتژمێر دوو دەگەرانیوە قوتابخانە، تا کاتژمێری چوار.

بەیانیان ماوەی دەستپێکردن و گوێتی سەرود و ئامادەکاری بۆ ڕۆیشتن بۆ پۆلەکان (۱۰) خولەک بوو. نووسەری کتێبی (مێژووی خویندن لە عێراق لە سەردەمی عوسمانیی) (عەبدولرەزاق هیلالی) پشتراستی دەکات، ئەو کە لە ڕێنماییەکاندا ھاتوو، وانە گرنگەکان دەبێت لە ماوەی بەیانیان داخەڵێن، وەک: قورئانی پیرۆز، زانیاری نایینی، ھاوڕێییەتی، ئەخلاق، زمانی تورکی، مێژوو، جوگرافیا، ژمێریاری و ئەندازە.

(ناوەندی) دەبووایە پێنج سەت خانوو لەو شارە ھەب، بۆ ھاولاتیانی جوو، بۆ کرسێانەکانیش مەرجەکە سەت خانوو بوو، ئەو جیاوازییە لە ژمارەى خانووی نیوان موسلمان و کرسێان، ڕەنگە بۆ ئەو بەگەریتەو، کە ژمارەى چوونى مندالانى موسلمانان بۆ قوتابخانە زۆر کەمتر بوو بەبەرئورد بەناردنی مندالانى جوو و کرسێان.

۶- بابەتەکانی خویندنی سەرەتایی بریتی بوون لە (ئەلفوێ، قورئانی پیرۆز، تەجوید، زانیانی بارودۆخ، فێرکردنی نووسین، بنەماکانی حیساب، مێژووی عوسمانی، تۆماری جوگرافی، زانیاریی بەسوود و تەندروستی).

لە یاسای خویندنی فەرمی دەولەتی عوسمانیی، کە لەسالی ۱۸۶۹ز دەرچوو، ھاتبوو، کە خویندنی سەرەتایی بێ بەرانبەرە و لێدانی خویندکاریش قەدەغەبە.

یاسای خویندنی ئەو سەردەمەى سەدەى نۆزدەم بنەمایێکی گرنگ بوو بۆ پەرەسەندنی خویندن، ھەرچەندە عوسمانییەکان درەنگ ھەستیان بەو گرنگییە کرد.

ھەندیک ڕێنمایی لەجۆری وانەکان و درێژی کاتی وانەکان، کە لە یاسای خویندن ھاتبوو، کاتی وانەکانی دیارکردبوو

کەرکوک- قوتابخانەی ئەمەییشتی ئەخەریەمەری سالی ۱۹۳۳

دوای پشوری دوو کاتزمیر وانهی پراکتیکی و سووک، وهک: کشتوکال، وینه کیشان، موسیقا، سرود و ورزشی جهستی، دهخویندران.

سهبارت به پۆلی یه کهم و دووهم، تاقیکردنه وه به شیوهی زارهکی له ریکهی لیژنهیه که وه نه انجام دهد، که پینکدهات له ماموستای بابت و هه ندیک که سایهتی دهروهی قوتابخانه، ههروا له یاساکه هاتبوو: که مترین نمرهی دههچوون بریتیه له پینج نمره و زۆرتین نمرهی دههچوونیش بریتیه له (۱۰) نمره.

له به دواچوونی ئه و بابته دا تییینی ئه وهم کرد، که ئاسه واری یاسای خویندنی عوسمانی کاریکه ری خوی له سه ر یاساکانی خویندن دوای پووخانی دهولتهی عوسمانی به جبهه نشتوه، له شیوهی کاتی خویندنی به یانیان و پاش نیوه رویان له نیو قوتابخانه کان نزیکه ی

یاسای خویندنی ئه و سه ر ده مه ی سه ده ی نو ز ده م به مه ایکی گرن گ بوو بۆ په ره سه ندلی خویندن، هه ر چه نه عوسمانیه کان درهنگ هه ستیان به و گرن گیه کرد

سه ده ییک له دههچوونی ئه م یاسایه ی عوسمانیه کان هه ر مابۆه، بۆ نمونه: سالی ۱۹۶۱-۱۹۶۴ له قوتابخانهی سه ره تایی بووم له قه لای هه ولیر، به یانیان چوار وانه مان دهخویند له کاتزمیر ۸ به یانی تا کاتزمیر ۱۲ نیوه پۆ. له کاتزمیر ۱۲ تا کاتزمیر ۲ نیوه پۆ پشومان هه بوو، ده که راینه وه ماله وه، له کاتزمیر ۲ پاش نیوه پۆ دووباره ده که راینه وه قوتابخانه، بۆ وه رگرتی دوو وانه ی دیکه، تا کاتزمیر ۴ ئی ئیواره.

سالی ۱۹۶۵-۱۹۷۰ کاتیک ژماره ی قوتاییان له شاری هه ولیر زۆر بوو، کاتی خویندن که م کرایه وه دوو قوتابخانه له یه ک بینادا، به کاتی جیاواز وانه یان دهخویند، سێ پۆ به یانیان و سێ پۆ ئیواران، له کاتزمیر ۸ به یانی تا کاتزمیر ۱۲ نیوه پۆ و قوتابخانه ی دووهم له کاتزمیر ۱۲:۳۰ یان ۱ نیوه پۆ تا کاتزمیر ۴ یان ۵ ئیواره، کیتشه ی که می بینای قوتابخانه، به رده وام بووه تا ئه م پۆکه.

دوای پووخانی پژی می به غدا، قوتابخانه تاییه تیه کان ژماره یان زۆر بوو، له به رانه ردا قوتابخانه کانی حکوومی به هۆی که می مووچه و دواکه وتن و دانه مه ز راندنی ماموستای تازه، کارامه یی له وانه گرتنه وه دا دواکه وت، قوتابخانه تاییه تیه کان، که به پاره ییکی زۆر قوتایی وه رده گرن، ماوه ی خویندنیان وه ک سه ر ده می دهولته ی عوسمانی درێژ کرایه وه، به لام به یی پشوری دوو کاتزمیر، خویندن به رده وام بوو له به یانییه وه تا نزیکه ی ۲:۳۰ یا ۴ ئی ئیواره.

سه رچاوه ی زانیاری خویندن له سه ر ده می عوسمانیه کان

۱- ئاماری خویندن به یی سالنامه کانی ویلایه تی مووسل سه رچاوه ی زانیاری ده رباره ی ژماره ی قوتاییان و قوتابخانه کانی فره می له سه ر ده می دهولته ی عوسمانی زۆر که من، تا که سه رچاوه ی زانیاری ئه و سه ر ده مه ته نیا (سالنامه) کانی دهولته ی عوسمانی، که له ئیستانبول و ویلایه ته کانی عوسمانی ده رده چوون و سه رچاوه ی زانیاری گرن گ بوون.

ویلایه تی مووسل (کورده ستانی باشوور) پینج ژماره ی له و سالنامه یه ده ر کردوه، له م سالنامه دا زانیاریه کانی سه ر سنجق، قهزا و ناحیه کان، تا راده یه ک که متر بوون به به راورد به زانیاری ئاوه ندی ویلایه ت، که مووسل، له نیو ژماره تازه کانی سالنامه کان، هه ندیک زانیاری و ئاماری کون دووباره بوونه ته وه، له هه ندیک شوین، شاری سلیمانی و که رکوک سنجق بوون، واته پارێزگه یا (لیوا) شاری هه ولیریش، که پیتش سێ سه ده سنجق بووه، به به غدا وه به سترابوو، پاشان بووه قهزایک سه ر به سنجق که رکوک له به شه کانی دابه شکردنی ئیداره ی ویلایه تی مووسل.

له سه ره تایی سه ده ی حه فده ی زاینیدا، عیراقی عوسمانی پینک هاتبوو له چوار ویلایه ت: به غدا، مووسل، به سه ره و شاره زوور (که رکوک) ئه وکات زهحمه ت بوو سنووری ورد بۆ ئه م ویلایه تانه ی عیراق دابنرین، به هۆی نه بوونی سه قامگیریی، به و پشهی گۆرانکاری به رده وامیان به سه ردا دهات، چونکه به شیک له سنجقه که کان له ویلایه ته کاند، دهخرا نه سه ر ویلایه تی دیکه، یان ژماره ی سنجقه کان له هه مان ویلایه ت زیادی ده کرد، بۆ نمونه شاری هه ولیر و شاره زوور، عوسمانیه کان هه ولیریان خسته سه ر ویلایه تی به غدا و به درێژایی سه ده ی شانزه هه میش هه ر وا مایه وه، پاشان له سه ده ی حه فده خسته یانه وه سه ر

ویلايه‌تی شاره‌زور.

**مه‌رجی کردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌ی روشدیه
ده‌بوویه پینج سه‌ت خانوو له‌و شاره‌هه‌ی،
بۆ هاووولاتیانی جوو، بۆ کرس‌تیانه‌کانیش،
مه‌رجه‌که سه‌ت خانوو بووه**

که کوردستانی باشوور دابه‌ش کرا، کرایه دوو ویلايه‌ت،
مووسل و شاره‌زور (که‌رکووک) به‌لام له‌سالی ۱۸۷۶
ویلايه‌تی شاره‌زور هه‌لوه‌شایه‌وه و کرایه به‌شیک له
ویلايه‌تی مووسل، له‌ سالی ۱۸۷۹ز ویلايه‌تی مووسل
پینکه‌ینرا، که له‌ سه‌ن سنجق (لیوا) پینکه‌اتبوو:

۱- سنجقی ناوه‌راست (مرکز)ی مووسل و قه‌زاکانی:
ده‌وک، زاخو، زیبار، شنگال و ئاکری.

۲- سنجقی سلیمانی: قه‌زاکانی بازیان، شارباژیر و
قه‌ره‌داغی له‌خو گرتبوو.

۳- سنجقی شاره‌زور (که‌رکووک) و قه‌زاکانی: هه‌ولیز،
رانیه، براندون، کویسنجق و کفری له‌خو گرتبوو.

به‌شێوه‌یه‌کی گشتیی خویندن له‌ شاره‌کانی کوردستان
وه‌ک شاری مووسل نه‌بوو، چونکه مووسل مه‌رکزی
ویلايه‌ت بوو، بۆ نموونه له‌سالنامه‌ی ویلايه‌تی مووسل
بۆ سالی ۱۳۱۰ی کۆچی ۱۸۹۱ زایینی هاتووه: ژماره‌ی
قوتابخانه سه‌ره‌تاییه‌کانی شاری مووسل که‌یشتووته
۱۸ قوتابخانه‌ی بنه‌رته‌ی، به‌لام قوتابخانه‌کانی هه‌موو
شاره‌کانی دیکه‌ی کوردستان ناگاته ئه‌م ژماره‌یه.
سه‌رچاوه‌ی فهرمی زانیاری ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی ده‌وله‌تی
عوسمانیی (سالنامه‌)کانه، که زانیاری له‌سه‌ر ژماره،
ناوی فره‌مانبه‌ران، گونده‌کان، دانیش‌توان، قوتابخانه و
قوتاییان تۆمار کراوه.

۲- هه‌ندیک ئاماری بلاوکراوه‌ی نیو یه‌که‌م سالنامه‌ی
عوسمانیی:

به‌گۆیه‌ی یه‌که‌م ژماره‌ی سالنامه‌ی مووسل، ژماره‌ی
خانوه‌کانی هه‌ولیز (۱۸۲۲) خانوه، له‌ کاتی‌دا ژماره‌ی
دانیش‌توانی (۳۷۶۳) که‌س بووه، ته‌نیا په‌گه‌زی نێر
خه‌ملێندراوه، هه‌ندیک زانیاری له‌سه‌ر قوتابخانه‌ی
روشدیه ده‌دا و ده‌لی: عه‌بدولحه‌کیم ئه‌فه‌ندی و
عه‌بدولقادر ئه‌فه‌ندی له‌قوتابخانه‌ی الرشديه (قوتابخانه‌ی
ناوه‌ندی) وه‌ک مامۆستای یه‌که‌م و مامۆستای دووهم
کاریان کردووه.

ژماره‌ی دانیش‌توانی هه‌ولیز له‌نیوان سالانی ۱۸۹۰ بۆ
۱۹۱۴ دوو هینده زیانی کردووه. به‌لام ده‌سه‌لاتدارانی
ئینگلیزی داگیرکه‌ر له‌ عێراق، سالی ۱۹۲۰ ژماره‌ی
خانوه‌کانی قه‌لای هه‌ولیزیان به‌ ۵۲۱ خانوو مه‌زه‌نده
کردووه، که ۱۳۳ خانوویان له‌ گه‌ره‌کی تۆپخانه و ۲۱۲
له‌ گه‌ره‌کی ته‌کیه و ۱۷۶ خانوویان له‌ گه‌ره‌کی (سه‌را)یه.

قوتایی و مامۆستاییان سالانه‌ی (کۆرکۆکی ۷-۱-۱۹۱۸)

ژماره‌ی دانشتوانی ههولیز له نیوان سالانی ۱۸۹۰ بۆ ۱۹۱۴ دوو هینده زیادی کردوو

خۆشوووسی، وینه‌کیشان، زانست (زانباری به‌سوود) له‌سالی کۆتاییشدا خۆبندکاران هه‌مان بابته‌کانی سالی دووم فیز ده‌کران، جگه له‌زمانی فهره‌نسی و نه‌ندازیاری.

وه‌رگرتی نمونه‌یه‌ک و به‌راوردکردنی ژماره‌ی قوتابخانه له پایته‌ختی ده‌وله‌تی عوسمانی و ویلایه‌تی مووسل، ژماره‌ی قوتابخانه‌کانی روشدیه (ناوه‌ندی) له ئیستانبۆل له‌سالی ۱۸۸۸دا (۳۱) قوتابخانه بووه، که (۱۷۱۵) قوتابی هه‌بووه، له کاتیکدا له ته‌واوی ویلایه‌تی مووسل، ته‌نیا (۷) قوتابخانه‌ی (روشدیه‌ی) هه‌بووه، که بریتی بووه له ۳۱۸ قوتابی، نه‌و حه‌وت قوتابخانه‌یه‌ی ویلایه‌تی مووسل به‌پێژه‌یه‌ک قوتابخانه بۆ هه‌ر شارێک، یه‌ک له مووسل، نه‌وانی بیکه له که‌رکووک، سلیمانی، هه‌ولیز، کفری، ناگرێ، ره‌واندوز.

هه‌رچه‌نده پشپۆران نه‌و زانیاریانه‌ی نێو سالنامه‌کان به ته‌واوی په‌سند نا‌کەن، له‌به‌ر نه‌وه‌ی له سالنامه‌ی یه‌که‌م، ویلایه‌تی مووسل ۱۸۹۱ و نواسالنامه سالی ۱۹۱۲ز ده‌رچوو، هه‌ندیک ژماره‌ی هه‌ر وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه، وای بۆ ده‌چن، که زانیاری له‌سه‌ر شاره‌کان هه‌ر وه‌ک خۆی نووسرا‌یه‌ته‌وه و نوێ نه‌کرا‌یه‌ته‌وه.

نه‌و شارانه‌ی سنجه‌ق بوونه، وه‌ک شاری سلیمانی، قوتابخانه‌یه‌کی سه‌ربازی روشدیه‌ی لی بووه و بووینه

حاکمی بریتانی له‌هه‌ولیز چه‌نه‌رال های (۱۹۱۸-۱۹۲۰) ژماره‌ی دانشتوانی هه‌ولیزی به‌نزیکه‌ی ۱۴ هه‌زار که‌س خه‌ملاندوو. زانیاری سالنامه‌کان و زانیاری سه‌رده‌می ئینگلیز له ژماره‌ی راستی (تقریبی) نزیکمان ده‌کهنه‌وه. له سالنامه‌ی مووسل هاتوو، که ژماره‌ی قوتابیان له قوتابخانه‌کانی هه‌ولیز ۲۸ قوتابی بووه، نه‌م ژماره‌یه‌ش بۆ سالی خۆبندنی ۱۸۹۷/۱۸۹۶ی زاینی هه‌لکشاهه بۆ ۳۵ قوتابی. هه‌ریه‌ک له مامۆستا عه‌بدولحه‌کیم نه‌فه‌ندی و موحه‌ممهد ره‌شید نه‌فه‌ندی له‌م قوتابخانه‌یه‌ وانه‌یان گوتوو‌ه‌ته‌وه.

ماوه‌ی خۆبندن له قوتابخانه‌ی روشدیه سێ سال بووه، که هاوتایه له‌گه‌ل خۆبندنی ناوه‌ندی (متوسطه) له‌م سه‌رده‌مه. نه‌و بابته‌یه‌ی، که سالی یه‌که‌م له‌و قوتابخانه‌ ده‌خویندرا‌ن بریتی بوون له: زانسته ئایینه‌یه‌کان، زمانی تورکی، زمانی عه‌ره‌بی، ژمیریاری، جوگرافیا، خۆشوووسی، وینه‌کیشان و زانیاری به‌سوود.

له‌سالی دوومیشدا قوتابیان وانه‌ی خۆبندنه‌وه‌ی قورئانی پیرۆزبان وه‌رده‌گرت له‌گه‌ل زانسته ئایینه‌یه‌کان، زمانی تورکی، عه‌ره‌بی، فارسی، ژمیریاری، جوگرافیا، میژوو،

قوتابخانه‌ی تاییه‌ت به قوتاییانی کاشووری له مووسل، ۱۹۳۴

بەسرە و مووسل ١٩٢ قوتابخانە و ١٥٣٩٨ قوتابی کۆر و ٢٧٦٣ کچ تیا یا خویندوو یا نه.

٤- پڕۆگرامی خویندن له قوتابخانه کانی روشدیه (ناوهندی)

پڕۆگرام و کاتی واته کان له قوتابخانه کانی روشدیه (ناوهندی) له دهولهتی عوسمانی بۆ سن سالی خویندن و له ههفته کدا، تا کوتایی، دهولت پابه ند بوو به م پڕۆگرام وه.

بۆ ڕوونکردنه وهی زیاتر و پیشاندانی مه نه جی خویندن و ژماره کانی هه ر واته ینک له ههفته دا له بابه تی خویندن قوتابخانه کانی روشدیه له دهولهتی عوسمانی، له و خشته یی خواره وه ڕوونکرا وه ته وه:

وانه کانی سالی یه کم، دووهم و سێهه م

وانه کان	کانژمیروکان له ههفته ی یه کم	کانژمیروکان له ههفته ی دووهم	کانژمیروکان له ههفته ی سێهه م
قوتابی پیرۆز و فیرکردنی نابین	٢	٢	٢
زمانی تورکی	٧	٦	٤
زمانی عه ربیی	١	٢	٢
زمانی فارسی	٠	١	٢
زمانی فرمسی	٠	٠	٢
ماتماتیک	٢	٢	٢
له ندازه	٠	٠	١
جوگرافیا	٢	٢	٢
میزوو	٠	٢	٢
زانیاری به سوود	١	١	١
خه ت	١	١	١
نیکار	١	١	١
کۆی گشتی	١٨	٢٠	٢٢

ژماره ی قوتابیان له قوتابخانه ی (روشدیه) ی هه ولتر له سالی ١٩١٢ بۆ ٢٩ قوتابی که می کردو وه، به لام ژماره ی قوتابخانه ی سه ره تایی له سالنامه کان هاتو وه، که له هه ولتر دوو قوتابخانه هه بو وه، یه که میان ٨٦ خویندکار و دووه میان، که به قوتابخانه ی قه لا

هه ی زیاده بونی پێژه ی قوتابیان، هه روا ده رفه تی ته واو کردنی خویندنی زۆر تر بو وه، بۆ نه وانه ی ڕوویان له به غدا و ئیستانبۆل کردو وه. ژماره ی قوتابیانی که رکوک و سلیمانیش زۆر تر بو وه به به راورد له گه ل شاره کانی دیکه ی کوردستانی باشوور.

٣- ناماری خویندن بۆ (اتحاد و الترقی) له سالی ١٩٠٨

له هه ر سن ویلایه تی عێراق، که شه کردنی په روه وه به سستی به ره وپیش چو وه، به پنی نه و "سالنامه تی" له ویلایه تی به غدا، مووسل و به سره ده رکراون، به تایبه تی له دوا قوتاغی سه رده می عوسمانیه کان، به م شیوه یه بو وه: وه که نه وه ی له لایه ن نو سه ر (عبدالرزاق الهاللی) هاتو وه: (تاریخ التعليم فی العهد العثماني، بغداد ١٩٥١ ص. ٢٤٨ - ٢٥٢)

له سالی ١٩٠٨ گروپی یه کیتی و پیشک وه تن (الاتحاد و الترقی) له ئیستانبۆل ده سه لاتیان گرت ه ده ست، شاره زووی خویندن زیاتر بوو و چه ندین قوتابخانه یان له پارێزگه کانی عوسمانی کردو ته وه.

١/ ناماری قوتابخانه حکومه ییه کان/ تایبه ته کان

شاره کان	قوتابخانه کان	قوتابی کۆر	قوتابی کچ
به غدا	٥٤	٣٩٦٠	٣٠٠٠
مووسل	٤٣	٣٦٤٤	٣٦٠٠
به سره	٢٢	٨٢٤	٤٠
هه مووی	١٢٨	٧٢٨٧	٦٠٠

ب/ خویندنگه بیانییه کان - نه هلی

شاره کان	قوتابخانه کان	قوتابی کۆر	قوتابی کچ
به غدا	٥٧	٦٥٢٦	٢٠١٣
مووسل	٦	١٢٩٤	١٥٠
به سره	٦	٣٠٠	٠
هه مووی	٦٤	٨٠٢٠	٢١٦٣

به پنی راپۆرت هه رمه ییه کان، ژماره ی قوتابخانه کان، خویندکاری نێر و م، له عێراق به گشتی، له سالی ١٩١٤ که یشتبو وه نه م ژمارانه:

کۆی گشتی قوتابخانه کان له هه ر سن ویلایه تی به غدا،

شیوهی خویندن و بهرینه‌بردنی مه‌لبندی ویلایهت و سنجاقه‌کانیان بۆ پارێزگا (لیوا) گۆری. زۆربه‌ی کوردستانی باشووریان به‌سەر چهند پارێزگایه‌ک وه‌ک: مووسل، هه‌ولێر، که‌رکووک و سلێمانی دابه‌شکرد.

سه‌ره‌تا گۆرینی سیسته‌می خویندنی‌شان له‌شاری به‌سه‌ره‌وه‌ ده‌ستپێکرد، شه‌وش هاوکات بوو له‌گه‌ل هه‌لگیرسانی چه‌نگی یه‌که‌می جیهانی، شه‌وکاته‌ی بریتانیا ده‌رفه‌تی داگیرکردنی به‌سرای بۆ په‌خسا، به‌ پالهبستی که‌شتیه‌ جه‌نگیه‌کانی، که‌ له‌ که‌نداری فارس بوون، له‌ ئۆکتۆبه‌ری ساڵی ۱۹۱۴دا جووله‌یان پێکرا و به‌سه‌ره‌یان داگیرکرد (سێر پیرسی کوکس) بوو به‌ سه‌روکی حاکی سیاسی بریتانیا (مندوب السامی البریطانی) که‌ به‌په‌گه‌ز جوو بوو.

هه‌ولی کردنه‌وه‌ و په‌ره‌سه‌ندنی قوتابخانه‌ و خویندنیان دا، له‌به‌ر پێوستییان به‌کاره‌ند و خویندکاری ئینگلیزیان، به‌لام گۆرانکاری له‌سیسته‌می خویندن دوا‌ی داگیرکردنی شاری به‌غدا له‌ساڵی ۱۹۱۷ ده‌ستی پێکرد، کوردستانی باشوور، که‌ به‌ین شه‌ڕ داگیرکرا، له‌گه‌ل کۆتایی هاتنی شه‌ری یه‌که‌می جیهانی له‌ ساڵی ۱۹۱۸ به‌لام هه‌ولی گۆرانکاری له‌ په‌ره‌پێدانی خویندن ماوه‌که‌ی زۆرکه‌م بوو.

قوتابخانه‌ کۆنه‌که‌کان به‌ ژماره‌ی که‌متر مانه‌وه‌، به‌ دوو قوناغ ماوه‌ی خویندنی سه‌ره‌تایی کرا به‌شه‌ش ساڵ. سه‌ره‌تای په‌ره‌سه‌ندن و خویندنی زمانی ئینگلیزی شه‌وکاته‌ی (مینچه‌ر بۆمن) هات و هه‌نگاوی جدی گرتبه‌ر و ده‌ستی کرد به‌ په‌ره‌پێدانی په‌روه‌رده‌ له‌عێراق.

مینچه‌ر (بۆمن) دوا‌ی که‌یشتنی بۆ به‌غدا، له‌مانگی ئابی ساڵی ۱۹۱۸ هه‌وله‌کانی ده‌ست پێکرد و وه‌ک سه‌ره‌پرشتیاری زانیاری گشتی ده‌ست به‌کار بوو، چهند یاریده‌ده‌ریکی تایبه‌تی، بۆ خۆی له‌ هاوولاتیان دامه‌زراند و شه‌نجوومه‌نی په‌روه‌رده‌ی فراوانتر کرد، شه‌مش بۆلیکی به‌ره‌تی گێرا، له‌ ڕیکخسته‌وه‌ی په‌روه‌رده‌.

مینچه‌ر بۆمن خویندنی سه‌ره‌تایی کرده‌ دوو قوناغ: قوناغی یه‌که‌می سه‌ره‌تایی بۆ ماوه‌ی دوو ساڵ، پێشان ده‌گوت: (شه‌وله‌ی) که‌ ته‌نیا فێربوونی پێنه‌کانی شه‌لفوبینی ده‌گرتوه‌، پاشان قوناغی دووه‌می خویندنی سه‌ره‌تایی بووه‌ چوار ساڵ.

ناسراوه‌، ۶۹ قوتایی هه‌بووه‌. مه‌ولوود شه‌فه‌ندی و عه‌بدوڵکه‌ریم شه‌فه‌ندی له‌ یه‌که‌مدا وانه‌یان داوه‌ته‌وه‌، له‌ دووه‌میشدا ره‌ئوف شه‌فه‌ندی و مسته‌فا شه‌فه‌ندی، وانه‌یان داوه‌ته‌وه‌.

کۆنترین دۆکیومینت ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ ساڵی ۱۹۰۵، پێش نزیکه‌ی ۱۱۸ ساڵ، زانیاریی ورد له‌سه‌ر یه‌ک له‌ مامۆستایانه‌ی ناویان له‌ سالنامه‌ی عوسمانی هاتوه‌ کۆکردوته‌وه‌ و ئه‌رشیفه‌م کردوون، شه‌وش مامۆستا ره‌ئوف مه‌لا خدر شه‌فه‌ندی، که‌ ده‌کاته‌ باپیری باوکی دایکم (منیره مه‌لا ره‌ئوف مه‌لا خدر) ره‌ئوف شه‌فه‌ندی، که‌ ده‌بیته‌ باوکی حاکم مه‌عرووف ره‌ئوف، یه‌که‌م وه‌زیری داد له‌ حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان له‌ساڵی ۱۹۹۲.

له‌به‌رگه‌کانی داهاوو باسی هه‌ردوو دۆکیومینت ده‌که‌ین، که‌ یه‌که‌میان به‌روانامه‌ی ئاقیرکرنه‌وه‌ی دامه‌زراندنیه‌تی، وه‌ک مامۆستا، دووه‌میشیان پێناسه‌ی باری شارستانی

له‌ ساڵی ۱۹۳۴ ژماره‌ی قوتابخانه‌کان له‌ پارێزگای هه‌ولێر به‌قه‌زا و ناحیه‌کان، به‌ گشتی بیست قوتابخانه‌ بووه‌ بۆ کۆران، بۆ گچانیش دوو

عوسمانیه‌، که‌ ساڵی له‌ دایکبوونی مامۆستا ره‌ئوف شه‌فه‌ندی (۱۸۸۱) نیشانداده‌.

ناوه‌ڕۆکی سالنامه‌:

هه‌موو شتیکی په‌یوه‌ست به‌ قه‌واره‌یه‌ی تێدایه‌، که‌ له‌ ماوه‌ی شه‌و ساڵه‌ی پێشوودا لێه‌وه‌ ده‌رچوو، به‌و پێیه‌ی له‌ میژووی ئێمه‌ و میژووی هه‌موو جیهان له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌ و بیسته‌مدا گرنگیه‌کی زۆری هه‌یه‌، به‌تایبه‌تی له‌ماوه‌ی ۱۸۴۷ - ۱۹۱۵.

سالنامه‌ وه‌ک راپۆرتێکی سالانه‌ی گشتگیر وایه‌، له‌باره‌ی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی و پارێزگاکانی، به‌ین جیاوازی، زانیاریه‌کانی په‌یوه‌ندیدار به‌ ولاته‌نی جیهان کۆ ده‌کاته‌وه‌ له‌رووی په‌وه‌ری خاک و دانیشتمان و ئابووری و هێزی سه‌ربازی و ده‌ریایی و بازرگانییه‌وه‌.

په‌ڕۆسه‌ی خویندن دوا‌ی هاتنی ئینگلیز (۱۹۱۸-۱۹۲۳)

ئینگلیز، که‌ عێراقیان داگیرکرد، قوناغ به‌قوناغ،

به‌شی به‌رای خشته‌ی دابه‌شکرینی وانه‌کانی هه‌فته

وانه‌کان	سالی یه‌که‌م	سالی دووم	سالی سێهه‌م	سالی چواره‌م
قورانی پیرۆزۆ لێرکردنی	٦	٦	٥	٥
زمانی عه‌ره‌یی	١٠	١٠	٩	٩
خه‌تی عه‌ره‌یی	٤	٣	٢	٢
ماتماتیک	٥	٥	٦	٧
جوگرافیا	٢	٢	٢	٢
مێژوو	-	١	٢	٢
نێگار	-	-	٢	٢
کاری ده‌ستی	٢	٢	٢	٢
ئه‌نداز	-	-	٢	٢
وانه‌ی شته‌کان	٢	٢	٢	٢
وه‌زش	٢	٢	٢	٢
کۆی گه‌شتی	٢٤	٢٤	٢٩	٢٩

دوای ده‌ست به‌سه‌رداگرنتی ویلایه‌تی به‌غدا، مووسل و به‌سه‌ره، ئیداره‌ی بریتانیا ئهو ناوچه‌یه‌ی به‌سه‌ر چوار به‌ریوه‌به‌رایه‌تی ئیداری په‌روه‌ده‌دا دابه‌ش کرد. یه‌که‌میان له‌ به‌غدا، دووه‌میان له‌ مووسل، سێهه‌میان له‌ حله و چواره‌میان له‌ به‌سه‌ره.

قوتابخانه‌ سه‌ره‌تاییه‌کان/ خشته‌ی دابه‌شکرینی وانه‌کانی هه‌فته وانه‌کان به‌شی یه‌که‌م، به‌شی سه‌ره‌تایی

وانه‌کان	سالی یه‌که‌م	سالی دووم	سالی یه‌که‌م	سالی دووم	سالی سێهه‌م	سالی چواره‌م
قورانی پیرۆزۆ لێرکردنی	٦	٦	٥	٥	٤	٤
زمانی عه‌ره‌یی	١٠	١٠	٩	٨	٦	٦
خه‌تی عه‌ره‌یی	٤	٣	٢	٢	١	١
ماتماتیک	٥	٥	٤	٥	٥	٤
جوگرافیا	٢	٢	٢	٢	٢	٢
مێژوو	-	١	٢	٢	٢	٢
نێگار	-	-	١	١	١	١
کاری ده‌ستی	٢	٢	٢	٢	٢	٢
ئه‌نداز	-	-	-	-	٢	٢
وانه‌ی شته‌کان	٢	٢	١	١	١	١

وه‌رگیران	-	-	-	-	-	٢
زمانی ئینگیزی	-	-	٦	٧	٨	٩
خه‌تی ئینگیزی	-	-	٢	١	١	١
وه‌زش	٢	٢	٢	٢	٢	٢
کۆی گه‌شتی	٢٤	٢٤	٢٩	٢٩	٢٩	٢٩

هیزه‌ه‌کانی بریتانیا توانیان له‌ ١٠ی تشرینی دووه‌می ١٩١٨ مووسل داگیر بکه‌ن و عه‌قید لیچمن (G.E. Leachman) وه‌ک حاکی سیاسی و سه‌ربازی ئه‌وی ده‌ستیشان کرا، سه‌بارت به‌سیاسه‌تی په‌روه‌ده‌یی بریتانیا له‌شاره‌ه‌کانی کوردستانی باشوور، په‌روه‌ده‌ی به‌شتیکی لاوه‌کی ده‌زانی. ئیداره‌ی سه‌ربازی بریتانیا یه‌کیک له‌ ئه‌فسه‌ره‌کانی سوپای به‌ناوی کاپتن بیس (E.H.Base) به‌ بریکاری زانست (په‌روه‌ده) له‌ په‌روه‌ده‌ی مووسل ده‌ستیشان کرد.

کاپتن بیس، جێگری سه‌ره‌پرشتیاری معاریفی له‌ مووسل، له‌ سه‌ره‌تای مانگی کانوونی یه‌که‌می سالی ١٩١٨، گه‌یشه‌ مووسل و گه‌شتیکی پشکینی بۆ شاره‌که‌ کرد، بۆی ده‌رکه‌وت که (٦) قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی فهرمی بۆ کورپان هه‌یه. هه‌روه‌ها سێ قوتابخانه‌ی که‌چان، له‌ گه‌ل قوتابخانه‌یه‌کی ئاماده‌کاری بۆ پیشه‌سازی، مالی مامۆستایانی قوتابخانه‌ی کورپان، هه‌روه‌ها چه‌ند قوتابخانه‌یه‌کی کلدانی و سریانی و جوو له‌ شاره‌که‌ هه‌بوون.

کاپتن بیس، هه‌موو قوتابخانه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی عوسمانی داخست، جگه‌ له‌ قوتابخانه‌ی ئه‌ل وه‌تن، که‌ یه‌کیک له‌ هۆکاره‌کانی داخستی ئه‌م قوتابخانه‌، ئه‌وه‌بوو، که‌ ئه‌و قوتابخانه‌ سیاسیی (حزبین) و کار بۆ کره‌م‌لگه‌ی یه‌کیته‌ی و پیشکه‌وتن (الاتحاد والترقی) ده‌که‌ن، ژماره‌یه‌کی زۆری له‌ مامۆستایانی ئه‌م قوتابخانه‌ له‌ کاره‌کانیان دوورخسته‌وه، به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی په‌تیان کرده‌وه هاوکاری ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ر بکه‌ن.

ده‌سه‌لاتدارانی بریتانیا له‌ مووسل پشتگیریان له‌ کردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌ ده‌کرده‌وه بۆ که‌چانی مه‌سیحی و جوو، به‌لام په‌روه‌ده‌ به‌هێواشی کاری ده‌کرد بۆ کرینه‌وه‌ی قوتابخانه‌ی که‌چان بۆ مندالانی مووسلمانان

ئینگلیز ده‌ستیان کرد به‌گۆڕینی سیاسه‌تی په‌روه‌ده‌ و پرۆگرامه‌کانی خوێندن، که‌ له‌ چواره‌ باب‌ه‌ت پێکهاتبوو، له‌وانه‌: (قورانی پیرۆز، ئایینی ئیسلامی، زمانی عه‌ره‌یی، خۆشنووسی عه‌ره‌یی، وانه‌ی شته‌کان، وه‌رگیران، زمانی

ئینگلیزی، خوشنویسی، ئینگلیزی، بیرکاری، جوغرافیا، میژوو، وینه‌کیشان، کاری دەست و ئەندازیاری).

دوای داگیرکردنی عێراق لەلایەن ئینگلیزەکانەوە، بەماوەیەکی کەم خۆیەند پشنگوی خرا و گرنگی پێ نەدەدرا، ئەمەش لە چوارچێوەی سیاسەتی بریتانیای داگیرکەر، کاتێک لە ۲۰ی تشرینی یەکەمی ساڵی ۱۹۲۰ حکومەتی عێراقیش پێکھێنرا. وەزارەتی پەرورە، وەک هەر وەزارەتێکی دیکە ئوکات، راویژکاریکی ئینگلیزی ھەبوو.

خەرجییەکان بۆ پەرورە زۆرکەم بوو، دەسەلاتی داگیرکەر لەسالانی ۱۹۱۹-۱۹۲۰ لە سەرتاسەری عێراق کەمتر لە یەک ملیۆن روپیەیی بۆ پێداویستییه‌کانی پەرورە خەرج کردووە، کە دەکاتە حەفتا ھەزار روپیەیی تورکی. لە کاتێکدا خەرجی خۆیەند لە سەردەمی عوسمانییەکان لە پارێزگای بەغدا لە سالانی ۱۹۱۱-۱۹۱۲ سی و چوار ھەزار لیڕەیی تورکی بوو.

ژمارەیی قوتابخانەکان لە سەرئەسەری عێراق بەقوتابخانە ئەھلیەکانیشەوە لە مانگی نیسانی ساڵی ۱۹۲۰ گەیشتە ۹۰ قوتابخانە، ژمارەیی ئەو خۆیەندکارانەش، کە ناویان لە قوتابخانە حکومەتیەکان و ئەوانەیی سەر بەکەمێنە ئایینیەکان بوون، بەنزیکی شەش ھەزار خۆیەندکار مەزەندە دەکری. سەبارەت بەواقیعی کولتوری

کوردستانیش، حالەتێکی بچووکتەر بوو لە باقی ولات، مێچەر سۆن سالانە ۶۳ ھەزار روپیەیی بۆ پەرورەیی ناوچەیی سلیمانی خەرج دەکرد، کە ئەم برەش زۆرکەم بوو بە بەراورد بەھاورەیی خەرجی لەساڵی ۱۹۲۰.

لەساڵی ۱۹۱۵ بەتەنیا ژمارەیی خۆیەندکارانی شاری سلیمانی ۱۰٪ی کۆی خۆیەندکارانی سەرچەم بەشەکانی عێراقی پێکدەھێنا، لە کاتێکدا کۆی گشتیی خۆیەندکاران لە کوردستان بەگشتیی دوای ئەو داگیرکارییە نەدەگەیشتە ئەم رێژەیە. دوای شەڕ ئینگلیز لەمانگی شوباتی ساڵی ۱۹۱۹ یەک قوتابخانەیان لەشاری سلیمانی کردووە.

دوخی قوتابخانەکانی کچانیش لەھێ کۆران باشتر نەبوو، لەھەندێک شوێنیش کردنەوێ زۆر دواکەوت و گەیشتە نزیکی ۱۰ سال. لەشاری ھەولێر و شارەکانی دیکەیی کوردستان بەھەمان شێوە، دوای داخستنی قوتابخانەکان لە عێراق لە جەنگی یەکەمی جیھانی، ئینگلیزە زۆر کەمتەرخەم بوو لە کردنەوێ قوتابخانەیی کچان. لە عێراق بەگشتیی و کوردستانی باشوور بەتایبەتی، قوتابخانەیی کچان تا ۱۹ی ۱ی ۱۹۲۰ نەکرایەو، ھۆکارەکانی ئەمەش پەیوەندی بەعورفی کۆمەلایەتی ولاتانی ئیسلامی و کاریگەری جۆری کولتوری دەسەلاتی عوسمانیی ھەبوو، لەسەر دواکەوتن و فراوانکردن و زۆرکردنی قوتابخانەیی کچان.

باشنیک لە قوتابخانەیی کۆتایی قوتابخانەیی ھەولێر، ئازار ۱۹۲۵

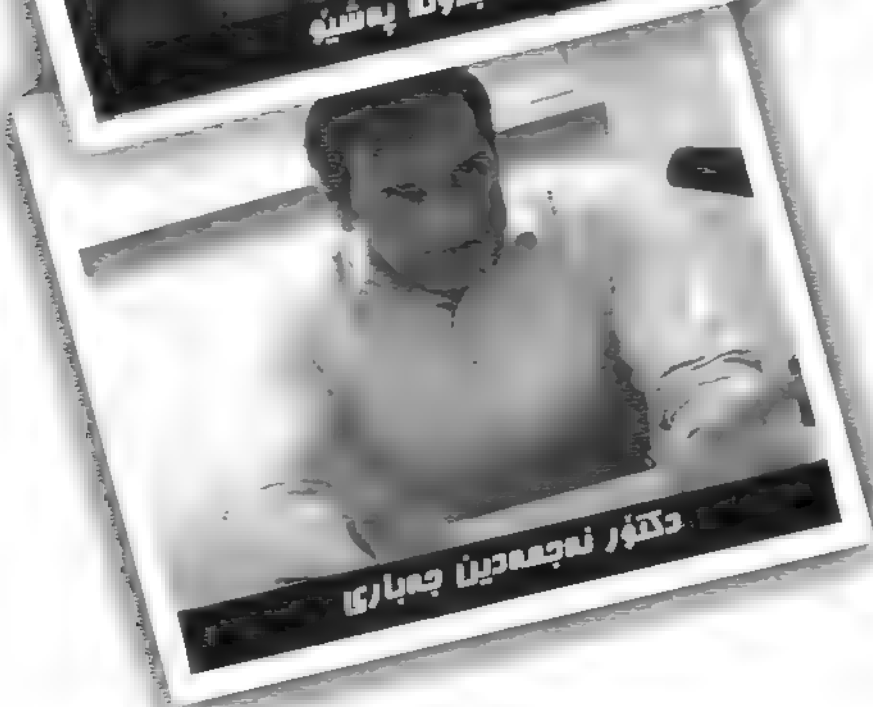
ئىگەت

- دوو دىدار ئەگەن ئەبدوللا پەشىۋو ۋ د. نەجمەددىن جەبارى
- قوجىرە (كون تىيە) كەي ئالى ئە بىلەن كەتتى بىرەر؟
مەھمەد ئەبدولرەحمان مېرگەيى
- دەمىك ئەگەن مەرف شەزەندەدار
- فەرۇخ نىعمەتپور
- پەيمانى نەلەست ئە شىعەرى كوردىدا
- سەرتىپ ئاغا ۋاھىد بەگ
- دە چىرۇكى زۇر كورتى پاولۇ كۆيلۇ
- ۋ : تەمىر عوسمان
- سەلەھايە
- سەعدوللا پەرۋىز
- دىيارى سەرى سان
- قەھار شىنخانى

هغو هپکار

عبدالواحد پېشه

دکټور نجعمدين جباري

دکتور نهجهدین جهباری:

شانامی فیردهوسی، له بیجم و ناوهرؤکا و دکی شانامی کوردیی

پاره‌ی زوریان بۆ زیندووکردنه‌وه‌ی ئهو نهریتانه خهرج ده‌کرد، که په‌یوه‌ندی به‌ رۆژگارانی به‌ر له‌ ئیسلامه‌وه هه‌بوو. فیردهوسی موسولمان بوو، به‌لام دلی هه‌ر له‌ لای رۆژگارانی به‌ر له‌ ئیسلام بوو. بۆیه هه‌ول و زه‌وق و توانستی خۆی خسته‌ گه‌ر، که کارێک بکا و له‌ ئاکاما سه‌ری له‌ شاعیری ده‌ره‌ینا هه‌ستی شاعیرانه‌ی خسته‌ خزمه‌تی هۆننه‌وه‌ی تاقه‌ به‌ره‌می خۆی به‌ ناوی شانامه‌.

- ئاوهرکی خه‌را له‌ میژوی ئهو دهم بده‌ینه‌وه‌! له‌ زهمانی فیردهوسیدا چ ده‌سه‌لاتێک له‌سه‌ر کار بوو و چۆن ده‌یروانییه‌ هه‌ولی (دیهقان)مکان؟

+ کاتێک که فیردهوسی ده‌ژیا، بنه‌ماله‌یه‌ک به‌ ناوی «سامانی» ده‌سه‌لاتیان به‌ده‌ست بوو، که له‌ خوراسانه‌وه

دکتور نهجهدین جهباری سالی ۱۹۷۳ له‌ شاری بانه‌ی رۆژه‌لاتی کوردستان له‌ دایکبووه‌. ئیسته‌ مامۆستایه‌ له‌ به‌شی زمان و ئه‌ده‌بی فارسی، له‌ زانکۆی کوردستان له‌ سنه‌ هه‌روه‌ها ئه‌ندامی فه‌خری ئه‌نستیتۆی زانستی زانکۆیه‌. خاوه‌نی دوو کتیی چاپکراوه‌، کتییکیشی ئاماده‌یه‌ بۆ چاپ:

- ساخکردنه‌وه‌ی که‌شکۆلی هه‌سه‌ن به‌گی کانی ناو به‌ ناوی «مه‌نده‌ی زه‌مانه‌»

- وه‌رگه‌یترانی «ویسی و رامین» له‌ فارسییه‌وه‌ بۆ کوردی.

- بنه‌ماکانی ئوستووهرناسی کوردی ئاماده‌ی چاپه‌

بوره‌مان قادر- سنه‌

- با له‌ فیردهوسییه‌وه‌ ده‌ست به‌ بکه‌ین، کی بوو و له‌ چ شوێن و زه‌مانێکدا ده‌ژیا؟

+ هه‌کیم ئه‌بولقاسم فیردهوسی تووسی، شاعیری بلیمه‌تی فارسه‌، له‌ سالی ۱۳۲۹ی کۆچی له‌ دایک بوو و هه‌تا ۱۳۶۱ی کۆچی ژیا. فیردهوسی سه‌ر به‌ چینی «دیهقان» بووه‌، که‌ خان بوون و ملک و مالاتی زوریان هه‌بوو. به‌شیک له‌ دیه‌قانه‌کان هه‌ر له‌ سه‌ر ئایینی زه‌رتوشتی مابوون و پێداگر بوون نهریتی سه‌رده‌می ساسانی (به‌ر له‌ ئیسلام) زیندوو رابگرن. له‌م روه‌وه‌

دهستی پښ دهکرد، ههتا چۆمی جهیحوون. سامانییهکان زۆر له بێندی نه‌ریتی به‌ر له ئیسلامدا بوون، به‌ پشتگیری ئه‌وان زۆریک له جیژنه‌کان پارێزرا.

ئه‌وان له‌ زمانی «ده‌ری» پشتیوانیان ده‌کرد؛ ئه‌و زمانه‌ی که‌ دواتر پێی گوئرا «فارسی» بۆیه‌ خه‌لاتی زۆریان به‌ شاعیران دا، که‌ به‌ ده‌ری شیعر به‌وێنه‌وه. دیاره‌ که‌ به‌ر له‌وانیش بڤمه‌اله‌ی «سه‌فقاری» ده‌سه‌لاتیان به‌ ده‌ست بووه. پشتیوانی له‌ زمانی ده‌ری (فارسی) له‌ سه‌رده‌می ئه‌وانه‌وه‌ ده‌ستی پێکرد. یه‌عقوب سه‌فقاری بۆ یه‌که‌م جار فه‌رمانی بۆ شاعیران ده‌رکرد که‌ کس به‌ زمانی عه‌ره‌بی شیعر نه‌بیژێ، به‌م جوړه‌ زمانی ده‌ری هاته‌ سه‌ر کاغه‌ز.

سامانییه‌کان زۆر به‌میزبوون و زور ئاوێدان له‌ شاعیران ده‌داوه. یه‌کیک له‌ وه‌زیرانی سامانی به‌ ناوی «ئه‌بوو مه‌نسور موعه‌مه‌ری» پێشنیازی به‌ فیرده‌وسی دا، که‌ شانامه‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ هه‌تا کوتایی به‌وێنه‌وه.

زۆر به‌سه‌ره‌ات و که‌سایه‌تی له‌ شانامه‌ی کوردیدا هه‌ن که‌ هیچ ناو و به‌نگیکیان له‌ شانامه‌ی فیرده‌وسیدا نییه‌

فیرده‌وسیش به‌ هانای ئه‌م پێشنیازه‌وه‌ چوو و شانی به‌ر ئه‌م ئه‌ركه‌ قورسه‌ دا.

- ئه‌ی چۆن شانامه‌ی فیرده‌وسی له‌ پووی میژوو و ئه‌ده‌ب و ناوه‌رێکه‌وه‌ بناسین؟

+ شانامه‌ی فیرده‌وسی تاقه‌ به‌ره‌می فیرده‌وسییه. ئه‌م شاعیره‌ له‌ سی سالدای (له‌ نینوان سالانی ۳۸۰- ۴۱۱ی کۆچی) له‌ شاری تووس له‌ ئه‌یاله‌تی خوراسان شانامه‌ی به‌ شیعر هه‌ونییه‌وه‌ و پێشکه‌شی مه‌جموودی غه‌زله‌ویی کرد. به‌ر له‌ فیرده‌وسی که‌سانیک په‌خشان، یان هه‌نراوه‌یان به‌ زمانی ده‌ری نووسیبوو که‌ ناوبارترینیان له‌نیو شاعیراندا، پرووده‌کی سه‌مه‌رقه‌ندی بوو، که‌ به‌ باوکی ئه‌ده‌بی ده‌ریش ناو ده‌برێ؛ به‌لام ده‌سته‌پێکی پاسته‌قینه‌ی ئه‌ده‌بی عه‌جه‌می (ده‌ری/ فارسی) شانامه‌ی فیرده‌وسییه. که‌ نزیکه‌ی په‌نجا و دوو هه‌زار دێر له‌خو ده‌گرێ و بناغه‌یه‌کی پته‌وی بۆ ئه‌و ئه‌ده‌به‌

دامه‌زراند. ناوه‌رێکه‌که‌یشی باس له‌ ئوستووره‌ی هاتتی که‌لی ئاریایی -که‌ کۆچه‌ر و دوور له‌ ژیار بوون- ده‌کا له‌ «ئێران وه‌نجه‌»وه‌ -که‌ سه‌رچاوه‌ی هه‌له‌هاتنی ئاریاییه‌کانه‌ دینه‌ ئه‌ژمار- بۆ ئه‌و ولاته‌ به‌رین و به‌بهرشته، که‌ ناوی «ئاریانا»یان لێنا و ئه‌مرو ده‌که‌وێته‌ نینوان تورکه‌مه‌نستان و ئه‌فغانستان. دامه‌زراندنی ژیا‌ری عه‌جه‌مان له‌و ناوچه‌ و پیکه‌له‌ژان له‌گه‌ل دانیشتووانی به‌سه‌نی ئه‌و شوینه‌ تازه‌ی که‌ کۆچیان بۆ کردووه، به‌شیک له‌ بڤمه‌اکانی شانامه‌ی فیرده‌وسییه، که‌ له‌ قالبی چیرۆکی پاله‌وانیدا ده‌رکه‌وتوو. له‌ سه‌رده‌می فیرده‌وسی به‌م چه‌شنه‌ چیرۆکانه‌یان گوته‌وه‌ «ئه‌فسانه‌» و ئه‌مرو به‌ ژانری «حیماسه‌» ناوی ده‌به‌ن.

- با زیاتر له‌ ناوه‌رێکی شانامه‌ی فیرده‌وسی به‌وێن، چا دواتر بیه‌نه‌ سه‌ر هه‌له‌سه‌نگانه‌نی له‌گه‌ل شانامه‌ی کوردی.

+ به‌ر له‌ ئیسلام نه‌ریتیک له‌ میژو پۆتامیا باو بوو، که‌ هه‌ر پاشایه‌ک ئه‌و کاره‌ گرینگانه‌ی له‌ گه‌ینه‌کاندا به‌ خه‌تی بزماری ده‌نووسی، که‌ له‌ سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتیدا کردبووی؛ وه‌ک پاشایانی سۆمه‌ر، ئاکاد و ئاشوور، پاشایانی ساسانی هه‌مان نه‌ریتیان قۆسته‌وه‌ و کاره‌کانیان له‌ کتێبێکدا نووسی، که‌ پێیان گوته‌ «خوه‌تای‌نامه‌ک» به‌ مانای «شانامه‌». وشه‌ی «خوه‌تای» له‌گه‌ل خاوه‌ن -که‌ له‌ کوردیدا هه‌یه‌- یه‌ک ریشه‌ن. ئه‌م کتێبه‌ به‌ زمانی پاله‌وی بوو، که‌ به‌ر له‌ ئیسلام زمانی دیوانی بوو. ئه‌م کتێبه‌ له‌ زه‌مانی فیرده‌وسیشدا هه‌رمابوو، به‌لام دواتر تیاچوو. عه‌بدوللا ئیبنی موقه‌ففه‌ع، به‌ر له‌وه‌ی ئه‌م کتێبه‌ تیاچێ، به‌ ناوی «سیر الملوک» وه‌ریگیرایه‌ سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی، که‌ له‌به‌رده‌ستدایه. ئه‌مه‌ له‌ لایه‌ک.

له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ ئه‌وده‌م له‌ خوراسان زۆر چیرۆکی پاله‌وانی له‌به‌رده‌ست دابوون، که‌ هه‌رکه‌سه‌ و به‌رگیکی بوو؛ هه‌ر بڤمه‌اله‌ و چیرۆکیکی لایوو. هه‌تا شاعیریکی به‌ ناوی ئه‌بولموئه‌یه‌د به‌لخی ته‌واوی ئه‌م چیرۆکه‌ بلالانه‌ له‌ لای یه‌ک داده‌ن و له‌ به‌رگیکیا کویان ده‌کاته‌وه‌ و ناوی ده‌نی «شانامه‌ی که‌وره‌».

فیرده‌وسی هه‌ر ئه‌و ته‌زمه‌ی پاراست، که‌ ئه‌بولموئه‌یه‌د به‌ شانامه‌ی دابوو. له‌و ته‌زمه‌دا چیرۆکه‌کان له‌ «گیومه‌رتوه‌» (وه‌ک یه‌که‌مین مرو‌ف له‌ ئه‌فسانه‌که‌لی عه‌جه‌ماندا) ده‌ست پێ ده‌کا و ئینجا به‌ شیوه‌ی زه‌مانه‌ند (کرو‌نۆلۆجیکال) له‌ زنجیره‌ی پاشایانی «پیشدادی» تی ده‌په‌رێ، هه‌تا به‌ سه‌ره‌له‌دانی «ئه‌زیده‌هاک» (زوحاک)

دهگا، دواى ئو زنجيره‌ى پاشايانى «كيانى» دىن.

لەم بەشەدايە، كە رۆستەم سەر هەلەدا و لە بەشيكى زۆرى چيرۆكه‌كاندا دەور دەگيرئ. ئىتجا دەگاته سەردەمى ميژووبى، كە ليزه‌وه فيرده‌وسى ئو بەشە ميژووبىيە (خوهرتاي‌نامه‌ك) ئاوڤتەى ده‌كا و هەتا دارووخانى ئيمپراتوربى ساسانى و سەرهلەدانى ئيسلام لە خۆ دەگرئ. ئەمە ناوهرۆكى شانامە بوو بە كورتى، كە لە راستيدا بەسەرھاتى ولاتى ئيران دەگيرئتەوه.

كانىك دەلڤين «ئيران»، مەبەست ئيرانى ئو دەمە، كە ئەياله‌تى «هېلمەند»ى ئەفغانستانى ئەمرووه دەستى پىندەكرد و دەچووه بان هەتا چەمى جەيحون. پانتايەكى بچووك، كە بەشيكى ئەفغانستان و توركەمەستانى ئەمرو (خوارەزم) لە خۆ دەگرئ. ئو ولاتى، كە ئەمرو پىنى دەلڤين ئيران، ئەودەم پىيان دەگوت «فارس» كە لە سەرچاوگەلى يۆنانيدا وەك «پېرشيا» ناوى لى براوه.

- ئەم شانامە ج
جياوازيه‌كى لەگەل
شانامەى كوردى
هەيە؟

+ شانامەى
فیرده‌وسى، لە
بېچم و ناوهرۆكا

و هەك شانامەى كوردییه؛ چونكە

ناوهرۆكى هەر دووكيان لە چيرۆكه‌گەلى پالەوانى پىنگئ؛ بەم بۆنەوه هەردووکیان دەچنە خانووى ژانرى حېماسىيەوه. چيرۆكه‌كانى شانامەى كوردى پەرتەوازيه و بەو جۆره‌ى، كە ئەبولموتەيەد بەلخى شانامەى فارسى بە شێوه‌ى كۆژنۆلۆجىكال دەرھينا و هەمووى يەك خستەوه، شانامەى كوردى وەها كاریكى بۆ نەكراوه؛ پێويستش ناکا وەها كاریكى بۆ بكرئ؛ چونكە جەوهەرى چيرۆكه‌كان هەر بەو جۆره‌يه، كە لىك ترازاو بى.

لە شانامەى فيرده‌وسيدا بەشى ئوستورەبى پرڤه‌نگە، بەلام لە شانامەى كوردیدا ئو بەشە كاله، جگە لەمانە زۆر بەسەرھات و كەسايەتى لە شانامەى كوردیدا هەن كە هېچ ناو و رەنگىكيان لە شانامەى فيرده‌وسيدا نىيە، كە سەربەخۆبوونى ئەم شانامە لە ئەدەبى كوردیدا دەرەخا. شانامەى كوردى بە كوردیى گۆرانى هەلبەستراوه و شاعیرەكەى يەك كەس نىيە.

بەگشتى نىمە دەتوانين دووجۆر گىزانەوه لە ئەدەبى پالەوانى پىشان بەدەين: گىزانەوه‌ى خوراسان، كە بوو بە «شانامەى فيرده‌وسى» و گىزانەوه‌ى زاگروس، كە بوو بە «شانامەى كوردى».

- ئەى كورد
و هەك نەتەوه
لە شانامەى
فیرده‌وسیدا ج
دەورێك دەگيرئ؟

+ فیرده‌وسى لە
شونڤىكا باسى كورد
دەگا، ئەو كاتەى كە
زوحاك مېشكى لاوان
دەرخواردى مارەكانى
دەدا، دوو چىشتلینەر
هەر پوژ بەجىنى دوو
لاو يەك كەس دەكوژن و
بەجىنى ئەوى دى مەريک
سەر دەبەرن و مېشکیان
دەرخواردى مارەكانى
زوحاك دەدەن.

فیرده‌وسى دەلئ: كە جەشیمەتى
ئو لاوه بزگارکراوانە زۆر بوو
و گەيشتە سى كەس، مەر و
پىدان، كە پېژنە كوستانەكان و

مالاتیان

لەوى بژین و ئیدی بەرمو ناوهدانى ئەيەنەوه. فیرده‌وسى دەلئ: كە كورد لە تۆرەمەى ئەم لاوه بزگارکراوانەيه.

ئەم قسە سەرتاپای چەوتییە و هېچ لەگەل راستیدا ناخوینتەوه. لەو دەمدا هەژمارىكى زۆرى كورد لە خوراسان دەژیان، ئەم كوردانە هیزىكى زۆر و دەسلەتێكى لەبەرچاو بوون.

یه‌که‌م شاعیر، که له خوراسان، یه‌که‌م شیعری به زمانی ده‌ری گوت، کوردیک بوو به ناوی «به‌سسامی کورد»؛ ه‌روه‌ها ده‌سه‌لاتی ئومه‌وی له به‌غدا به ده‌ستی کوردیک بوو به ناوی «ئه‌یووموسلیم» گویا و به ده‌ستی به‌ماله‌ی عه‌باسی گیشته. له کتییی «تاریخی به‌یه‌قی» دا اه‌کزه جار باسی له‌شکری کورده‌کان کراوه، که له ریزی سوپای مه‌حمودی غه‌زنه‌ویدا بوون. من وا تیده‌گم که فیرده‌وسی قینیکی نه‌ینی له کورد بووه، که ئه‌و بابته چه‌وته‌ی به شانامه‌کی خوی زیا کردووه.

له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا ده‌توانین لینگدانه‌وه‌یه‌کی دیش بۆ ئه‌و قسه‌ی فیرده‌وسی بکه‌ین: کویستانه‌کان له به‌ر ئه‌وه‌ی، که شوینی تایبه‌تی خواکان بووه، هه‌میشه نوور و پرووناکیی لیبووه، شوینیکی پیروژ بووه و ئه‌هریمن نه‌یتوانیوه ده‌ستی پین بکه‌ین؛ بۆیه له ئوستورمه‌کاندا وا هاتووه: که ئه‌م لاوه پرکاربووانه په‌وانه‌ی کویستان

**ده‌توانین دوو‌جۆر گێڕانه‌وه له نه‌ده‌بی
پانه‌وانی پیشان بدین: گێڕانه‌وه‌ی
خوراسان، که بوو به «شانامه‌ی
فیرده‌وسی» و گێڕانه‌وه‌ی زاگروس، که بوو
به «شانامه‌ی کوردی»**

کراون، تا له‌وی به ئاسوده‌یی و دور له ده‌ستدریژی ئه‌هریمن بژین.

- ئه‌م‌ق باسیکی پۆژم له سه‌ر میژووی کورده باسی کاوه‌ی ئاسنگه‌ره، که وه‌ک جاشیک ناوی دێن، که‌چی له شانامه‌کاندا (کوردیی و فارسیی) وه‌ک مرۆڤیکی گه‌وره و نه‌توه‌ن‌م‌ست ده‌رکه‌وتووه، ئه‌مه چۆن هه‌له‌سه‌نگین؟

هه‌ر وه‌ک ئاگادارن، کاوه‌ی ئاسنگه‌ر له دژی ده‌سه‌لاتی کاولکه‌ر و پیاوخو‌ری زوحاک راپه‌ری و شو‌رش‌ی خوی ده‌ست پێک‌رد. له شانامه‌ی فیرده‌وسیدا وا هاتووه، که پاش ئه‌وه‌ی زوحاک هه‌فته‌ کوبی کاوه ده‌کوژی و مینشکان ده‌رخواردی ماره‌گانی ده‌دا، کاوه هه‌له‌ده‌ق‌ری و ده‌نگ دی و له‌ کوشکی زوحاک دژی ده‌وه‌ستیه‌وه. ئه‌م‌جاره خه‌لک له ده‌وری خوی کۆ ده‌کاته‌وه، تا به یه‌که‌وه به‌ره‌و خه‌شارگه‌ی فه‌ره‌یدیون ب‌و‌ن، ئه‌وان فه‌ره‌یدیون ده‌ه‌یتن

و ده‌یکه‌نه پاشا. تازه ئه‌ویش، که به‌سه‌ر زوحاکا سه‌ر ده‌که‌وی، له کتیی ده‌ماوه‌ندا یه‌خسیری ده‌کا، که هه‌ر وا به‌مینه‌ت‌وه تا ئاخ‌ره زه‌مان.

ئه‌م گێڕانه‌وه له ئوستورمه‌ی کوردیدا به‌م جۆره نییه و جیاوازیی به‌ره‌تی تیایه. له گێڕانه‌وه‌ی کوردیدا فه‌ره‌یدیون هه‌ر بوونی نییه؛ به‌لکوو کاوه به‌ ته‌نایی خوی دژی زوحاک راده‌په‌ی و ده‌یکوژی.

ئه‌م‌ق چه‌ند توێژه‌ریکی کوردستانی خوینده‌وه‌یه‌کی میژوویی بۆ ئه‌م ئوستورمه‌ ده‌ک‌ن و ده‌لێن زوحاک هه‌مان ئاستیاک بووه، فه‌ره‌یدیون کورشی هه‌خامه‌نشی بووه و کاوه‌یش جاشیک بووه، که ده‌سه‌لاتی راده‌ستی فارس‌کان کردووه. به‌ ده‌ردی کابرای کورد گوته‌نی: به‌ردیک که نه‌زان بیخاته بیریکه‌وه، به‌ سه‌د زانا ده‌رنایاته‌وه؛ نازانم ئه‌مانه به‌ ده‌ه‌ولی کامه نیاری کورد هه‌له‌ده‌پ‌رن، به‌لام هه‌رچی پین، به‌داخ‌وه سه‌ریان له خه‌لک شیواندووه. چیرۆکی کاوه و زوحاک ف‌ری به‌ سه‌ر میژووه‌وه نییه و هه‌ر جۆره خوینده‌وه‌یه‌کی میژوویی له‌م گێڕانه‌وه چه‌وته؛ به‌ پێچه‌وانه‌وه ئه‌م چیرۆکه ئوستورمه‌یه‌ و ئه‌بن خوینده‌وه‌ی ئوستورمه‌ی بۆ بک‌ری تا شکری کاوه‌ی ئاسنگه‌ر و ژیا‌ری کورد له زاگ‌روسدا ده‌ربک‌وی.

من له وتاریکدا به ناوی «تحلیلی بر اصالت زاگ‌رسی روایت کاوه و ضحاک» که به زمانی فارسی چاپ بووه، خوینده‌وه‌یه‌کی ئوستورمه‌ییم بۆ ئه‌م چیرۆکه کردووه و ده‌رمخستووه، که خوینده‌وه‌ی میژوویی بۆ ئه‌م چیرۆکه له سه‌ده‌ی پینجه‌می زاینیه‌وه به ده‌ستی موسا خو‌رینی کراوه و هه‌ر له سه‌ر ئه‌م بناخه خواره، دیواریکی لار هه‌له‌ن‌راوه. هیوادارم ئازیزیک ئه‌م وتاره بۆ زمانی کوردیی وه‌ربگ‌یری.

- بوونی زۆری چاپی شانامه له خه‌زینه‌ی ئه‌ده‌بی فارسیدا، خوێنه‌ری دوو‌چاری پرسیار و گومان کردووه، ئایا کامه چاپ ره‌سه‌نه و کامه‌یان ده‌ستکاری کراوه؟

+ شانامه هه‌ر له سه‌ره‌تاوه وه‌ک کتیییکی پیروژ سه‌یری کراوه؛ چونکه به‌شیک له میژووی عه‌جه‌مان له‌خو ده‌گرێ، که ئاوینه‌ی چیرۆکگه‌لی پیروزی ئایینی بووه. بۆیه له په‌ستا پوونووس کراوه‌ت‌وه و هه‌ر گه‌ل و نا‌قم و ده‌رباریک بۆ خوی پوونووسیکی هه‌لگرتووه. دیاره ئه‌م گشته پوونووسه له‌گه‌ل یه‌ک جیاوازییان ئیجگار زۆره و هه‌ر ئه‌مه‌یش ر‌واله‌تی شانامه‌ی فیرده‌وسی (چ له باری چه‌ندایه‌تی دێر و چیرۆکه‌وه و چ له باری

چۆنایەتی و ئەنجامی چیرۆکەکان) گۆڕیوه؛ بۆیە کاری
ساخکردنەوی شانامە ئیجگار ئەستەم بوو. ئەمرۆ تەنیا
چاپێک، کە زانستیانە ساخ کراوەتووە و وایندەچی تەوا
لە شانامەکەی فێردەوسی بچێ، چاپی ن. جەلال خاڵقی
موتلەقە، کە چل سال بۆ ساخکردنەوی ئەو بەرهەمه
رەنجی کێشا.

+ بهر له هر شتيك چاوهړي ته وه نه بين، كه له خوراساني ته دهمدا ژنان زور سر به ست بووېن و له سر مافي خويان پيداگريان كړېښ؛ ئيستايشي له گڼل بڼت، ته شو شوينانه، كه له ئيراندا پياوانه، ژنان كه مټرين دهر كه وتنيان له نيو كومه لگادا هيه، كه جاروبار له چيروكي نوو سهراني سهرده مي خويشماندا وهك چه مالزاده دهر دهك وي. بهم پښينه وه نايي زور چاوهړي ته وه بگيڼ، كه رواني فيردهوسي له رواني نوو سهران و شاعيري ته وه دم، يان ته نانه ئيستايش جياواز بڼ. كه ميگ پاش هرگي فيردهوسي شاعيريك هر له خوراسان به ناوي ناسر خوسره و گوتي: كه ته نانه نوو سښش كارنكي پياوانه و ژنان نايي

دەست بۆ قەلەم بېىن؛ مەھەد غەزالى پىداگر بوو، كە پىاوان كچەكانيان فىزى خويىدن تەكەن؛ لە وەها دۇخىنكا ژنان لە شانامەدا دەبىن چ دەرەكەوتتىكيان بىن، جگە لەو دەرەكەوتتەي، كە لە دىوان و كىتەبى شاعىرانى دىكەيە. ئەوئە نووسەرانى سەردەم سەبارەت بە پوانىنى بەرزى فېردەوسى بۆ ژن ئەدوین، دوورە لە راستى و زۆرتەر پېرۆزكردنى ئەو كەسايەتییە، كە بە ھۆكارى سىياسى ئەنجام دەدرى.

- پىچتان وایە بە پەرەورد بە ھونەرى چىرۆك و پۆمانتوسىن، كورد لە ھونەرى داستان نووسىنا ھەزارە؟

+ ئەگەر مەبەست لە داستان، بە گشتى گىزانەوە بىن، دەبىن بلىم بەلگەكان لەو دەدوین، كە بەچەلەكى چىرۆكى كوردى زۆر كۆنە و ناتوانىن كاتىك بۆ سەرھەلدانى ديارى بكەن. لە كىتەبى یونانىيەكاندا ھاتووە، كە كورد لە

**فېردەوسى دەلى: كە دەشیمەتلى ئەو
لاوە رزگارگراوانە زۆر بوو و گەیشتە سى
كەس، ھەر و ھااتیان پىدان، كە بېرۇنە
كوستانەكان و لەوئى بژىن و نىدى بەرەو
ئاوھدانى نەمەنەو. فېردەوسى دەلى: كە
كورد لە تۆرەمەي نەم لاوە رزگارگراوانەيە**

سەردەمى مادەكاندا چىرۆكى «ئوداتىس و زارىادرس»ى ھەبوو، كە ھەك چىرۆكىكى پېرۆز دەيانگىراو.

ئەگەر مەبەست ئوستوورە بىن، دىسان كۆتەرىن ئوستوورەكان ھى ئىمەيە، بەر لە ئىسلام ئايىنى كوردان مېترابى بوو و ھەك دەزانىن، كۆتەرىن بەلگە لەسەر بوونى ئەم ئايىنە، بۆ ھەزار و دووسەد سال بەر لە میلادى مەسېح دەگەبیتەو، كە ئاشتىنامەيەكە لەنىوان دوو ئىمىراتورى «مىتانى» و «ھىتى»دا، لە كۆتالى ئاشتىنامەكەدا ھاتووە، كە ھەركەس ئەم پەيمانە بشكىن، مېترا لەنىوى بىا، ئەم ئايىنە كۆمەلىك ئوستوورەى لەگەلدایە، كە جىھانىبىنى كوردان پىككىنى و چوار سووچى سەرەكى ھەيە: پەيوەندى مەزۇف لەگەل خواكان، خۆى، ئەویدى و سرووشت، ئەم چوار سووچە، بوارە جۆراوجۆرەكانى مېشكى مەزۇفى كورد لەخۆ دەگرى بە

شېوگەلىكى ھەك ئوستوورەى ئافراندىن، ئوستوورەى پەيغ، ئوستوورەى زەمان، ئوستوورەى پەسلان و زۆرى دى دەردەكەوئ، كەواتە ئايىنى مېترا ھەك بىناخەبەك بۆ ئوستوورەى كوردى دیتە ئەژمار و ئەگەر پەمانەوئ ھەر كارىك لە سەر ئوستوورەناسى (مېتۆلۆژى)ى كوردى بكەن، پىوېستە لێرەو دەست پى بكەن.

ئوستوورەگەلى مېترابى لە زاگرۆسەوە بلار بوووە و بە دەستى ئىزانىيەكانىش گەيشت و لەنىو داب و ئايىنى ئەوانىشدا پەنگى داو و دواتر كارىگەرىشى لە سەر ئايىنى زەرتۆشتى دانا، ئەمۆ ئىزانىيەكان مېترا بە خواپەكى ئىرانى دەناسن، بەلام تووژىنەوەكانى دىاكۆنوف پىچان دەلى كە ھەم وشەكەى و ھەم ئايىنەكەى مادىيە، پەكەك لە نووسەرانى فارس بە ناوى «مېھرداد بەھار» دەلى كە ئىزان ھەرچىي لە ئوستوورە ھەيە، لە زاگرۆسەوە بۆى ھاتووە؛ ئەو دەلى: كە نە تەنیا ئوستوورە، بەلكو جىژنەكانىش ھەك نەروۆز و مېھرەكان بىناخەى زاگرۆسى ھەيە، ئەمە دانىيانانىكە، كە راشكاوانە كارىگەرى ئايىنى مېترا دەردەخا.

بەداخووە ئىمەى كورد كەمترخەم دانىشتووين، نە تەنیا ھىچ كارىكەمان بۆ ئاسىنەوەى ئوستوورەگەلى خۇمان نەكردووە، بەلكو زۆر جارىش بە چاوى سووگەو تەنى دەروانىن، يان ئەو دەستەوشە و زاراوانەى بۆى بەكاردەھىتىن، ئارېكن: لە باشوور بە ئوستوورە دەلىن «ئەفسانە». ھەر لە پەوى ئەم ناووە بزانىن، كە چەندە پىگەى ئوستوورە لە لای تووژەران و مېدىاكارانى كورد دابەزىو، لە «ئەفسانە»دا جىھانىبىنى دەرنەكەوئ، كەچى لە وشەى «ئوستوورە»دا ئەو جىھانىبىنىيە لەگەل باوەرەكان خۆى دەنوئىن. لە لایەكى دىكەو ئوستوورە خۆى چەندىن لىكەوتە و دەرەكەوتەى ھەيە، كە ئەفسانە پەكەك لەوانەيە.

من لە ئەنجامدا دەلىم: كە كورد خەزىنەى ئوستوورەى لە لایە، بەلام لىنى بزر بوو، وەرەى ئەوئى نىيە خۆى بكات بە خاوەنى، چونكە مۆرى گەلانى سەردەستى دراوسىنى پىوہە.

• مەملىستای بەشى ئەدەبىي فارسى لە زانگوى كوردستان (سەنە)

تەيىنى: (بەھقان) لە ئىستاندا بە واتاى (جووتيار) دیتە بەلام ئەر كات بە واتاى (خان) بوو.

عبداللہ پەشیو:

ئەگەر ئەمجارە پەشەو، دەزانم لە نوێژی شیواندا چ دەلیم

باشم وەرگرت، ھەر بۆیە خەباتی سیاسییانی خۆم
دەست پێکرد.

ئەوکات بە لافوک و ڕاگەیاندن بە زمانی کوردی زۆر کەم
و دەگەمەن بوون، بۆیە زۆربەی ھۆنراوەکانی ئەوکات بە
ریکوپێکی بلاوونەبوونە، ئەمە بوو ھۆی ئەوەی ھەندیک
لە ھۆنراوەی سالانی (١٩٦٥-١٩٦٦)م لەنیو بچن. ھەر
ھەمان سالیش، پۆژیک پۆلیس بە مالمانی وەرکرد، بە
ناچاری بۆ ئەوەی ھۆنراوەکانم ئەکەوێ دەستی پۆلیس،
ھەموویانم سووتاندن، ئەگەر ئەو ڕووداوە نەبایە، لەو
ھۆنراوە ئیستا دەتوانی ھەندیکیان بلاویکەمەو.

وەرگێڕانی لە فارسیوە: وێناز مستەفا

- ھەرچەندە ئێچو پەکیکن لە ھۆزانخانە مەزنە
ھاوچەرخی ھەکانی کوردستان، بەلام لەبەر ھەر ھۆکاریکە
کە بەرپێژتان باشتری نەزانن، داھێنانە قەلمییەکانت لە
ھەموو کوردستاندا بلاو نەکراوەتەر و نەگەشتووونەتە
دەستی خەلکی تەمەزێ ھۆنراوەکانت، لەبەر ئەوەیە
کە زۆریک لە خەلکی کوردستان ھەر تەنیا ناویان
بێستوویت و لە ژيان و ڕابردووتان زۆر ئاگانار نین،
بۆیە بەر لە ھەر شتێک داواکاری، کە بە کورتی باسی
ژيان خۆتان بۆ بکەیت.

+ من سالی ٤٦-١٩٤٧، لە گوندی لێزکوتی سەر بە
شاری ھەولێر، لە خێزانیکی ئاییندا ھاتوومەتە دنیا.
و ھەوێن ھیشتا تەمەنم دوو سال تینە پەڕیبوو، کە
باوکم کۆچی دوایی کردوو. راستییەکی کاتی منداڵی
خۆم ھێچ لە یاد نییە، تەنیا شتێکە کە ھەندیک جار
دیتەو یادم، تالی و ئەداری و دەستکورتیی ئەوکاتە،
ھەریکاتیک ئەمانەم بە بیر دیتەو، زۆر دلەنگ دەبم.
بەھەر حال پاش مەرگی باوکم چوومەتە مالی مامم لە
ھەولێر و درێژەم بە خویندەم داو. یەکەمین ھۆنراوەم
لە سالی ١٩٦١ نووسی و لە گۆڤاری (ھەولێر)دا چاپ
کرا. ئەو ھۆنراوەیەم بوو ھۆی ئەوەی، کە گۆڤارەکە
ڕابگیردریت. ئەو شاعیرانەی کە من پێیانەو کارانگاز
بووم و ھۆگری ھۆنراوەکانیانم، (حاجی قادری کۆبی) و
(مەلای جەباری) بوون. شیعەرەکانی حاجی منیان لەگەڵ
پێیازی کوردایەتیدا ئاشنا کرد.

سالی ١٩٦٣ پەشەوئەدیم بە شۆڕشی کوردستانەو کرد،
بەلام دوای ماوەیەکی کورت ڕێبەرانی شۆڕش لەگەڵ
پژێمی (عارف)دا دانوستانیان کرد و منیش گەڕامەو
ھەولێر. ھەرچەندە ماوەیەکی کەم بوو، کە لەنیو
پێژەکانی شۆڕشی کوردستاندا بووم، بەلام ئەزموونێکی

سالی ١٩٦٣ پەشەوئەدیم بە شۆڕشی
کوردستانەو کرد، بەلام دوای ماوەیەکی
کورت ڕێبەرانی شۆڕش لەگەڵ ڕژێمی
عارف(دا دانوستانیان کرد و منیش
گەڕامەو ھەولێر

یەکەمین کۆمەلە لە ھۆنراوەکانم بە ناوی «فرمێسک و
زام»، سالی ١٩٦٧ بلاو کردەو، کە ھۆنراوەکانی زیاتر
نەتەواوەتی و دلداری بوون و ناوەرۆکیان سادە و ساکار
بوون. دوای ئەو کۆمەلە ھۆنراوەیە، زیاتر ڕووم کردە
خویندەوێ شاعیرانی کلاسیک. و ھەوێن جزییری و خانی
و نالی و ھەفایی و دواتریش گۆران. ھۆنراوەکانی گۆران
کاریگەرییێکی قوولیان تێ کردم.

- تاي ئەرکات ھۆنراوەکانت لەژێر کاریگەریی ئەو
شاعیرانەدا بوون کە خۆشتەمویستن؟

+ تا ڕادەیک بەلێ، بەتایبەتی کۆمەلە ھۆنراوەی دووھەم
بە ناوی (بێ شکار) کە لە سالی ١٩٦٨ لە کەرکوک
بلاو کرایەو، لە کارتیکردنی شاعیرانی بیکە بێش نەبوو،

بەلام كۆمەلە ھۇنراوھى سىنەم، كە لە سالى ۱۹۷۲ يە ناوى (شەنامەى شاعىرىكى تىنو) كە لە بەغدا چاپ كرا، وەكو كۆمەلە ھۇنراوھەكانى دىكەم نەبوو، بەلكوو لە ھەر پروڤىنكەو سەرەخۆ و زادەى بىر و بۆچوونى خوم بوو، پاستىيەكەى دەتوانم بلنم ژيانى ئەدەبىي مەلەكەل ئەو كۆمەلە ھۇنراوھەمدا دەستى پىنكر و لەكەل ئەوھەدا كە ھەژدە سال بەسەر بلاكرىد ئەوھەياندا تىنەرىو، بەلام

هینسته هندیک له
هونراوه کانیم خوش
دهوین.

- کاک پەشیو، هەر
وێکو هەموومان نەزانین
کۆمەڵە هۆنراوەیهک
ههیه به ناوی (سوازده
وانه بۆ منداڵان)، که
زانای بیروباوهری
ئەو کاتی خۆن، بۆ
ئەو کۆمەڵە هۆنراوەیه
بلاونه کراوه؟

+ باسی شو کومه
هونراوهیه دور و قوله.
له دوازه وانهیه دا دوو
دانه، یان دوو پارچه یان
له شهنامه ی شاعیریکه
تینویدا بلاوکرانه وه و
دوای شو دوو دانهیه
نیدی ته له پوژنامه کان
و نه له گؤقاره کاتدا
پینگه نه دره، ده دانه کی
دیکه بلاوکرشوه، به لام

من سالی ۱۹۷۹ له بهرلین نهو کومه له یه بلوکړدوه. چوارهمین کومه له هونراوهم، به ناوی نشو نییه خه وختان پیوه نه بینم، سالی ۱۹۸۰ له بهغا چاپ کړا، به لام سانسورچییه کانی بهغا هه نډیک له هونراوهم کانی نهو کومه له یه شیان لابرډیوون. دواوین کومه له هونراوهم به ناوی «سه دان ساله» له لم دواوینانه دا له نهو روپا بلاوکړاوه ته وه.

ناسنامه‌ی تایبەتی خۆی دۆزیوەتەوه.

- له نەمەکلانی رابردوودا بەشیکی زۆر له ئەسب و
پۆشنییرانی کورد له هەندەران دۆزین، ئایا ئەمکەرت
بەلێن ئەدەبی کوردی له ئاوارەیییدا درێژەپێدەری هەمان
ئەدەبی کوردییە له کوردستان؟

+ بەلێ، درێژەپێدەری هەمان ئەدەبە و پەلێکە لەودا. ئەگەر
ئەدەبیات له کوردستان دیالۆگ بیت، ئەوا له ئاوارەیییدا
مۆتەزەنگ و هەمان رێگە گرتووەتەبەر، بەلام له چاو
ئەدەبیاتی خەلکانی دیکە، که له ئاوارەیییدا گەشە دەکات
و پێدەگات، ئەدەبی کوردی ئێستا مەندالێکی سێوییه و
بەس، بۆ نموونە ئەدەبیاتی ڕووسی، کاتێک
که له ئاوارەیییدا گەشە دەکەر، له
ناوێکی ڕووسیاشدا فەرھەنگ و
ئەدەبیاتی ئەو گەلە له پێگەیشن
و گەشەکردندا بوو، بەلام
ئەدەبیاتی کوردی وا نییه
و پشتیوانێکی بەھیزی
ناوێکی نییه.

- ئێوە باش دەرزان،
که تێکڕاشانی ئەدەبی
له ئاوارەیییدا بۆ
پەکبوون و
گەشەپێدانی
ئەدەبییه
لە

لەمانە گرووپی سەر بەخۆش هەبوون، که ئامانج و
مەبەستی دیکەیان هەبوو. یەکنێک لەو گروپانە (ڕوانگە)
بوو، که پێوابوو دەبێت ڕەوتێکی ئەدەبییە بەھیز
له کوردستان بیتە کایە و پەپرەو له رێبازە ئەدەبییە
نۆیخوازییەکان بکات. ئەو خەلکە لەژێر کاریگەری
ئەدەبیاتی نوێی ئەوروپا و فارسییدا بوون و له سالی
١٩٦٩ بەدواوە تێکڕاشانێکی بەربلایان کرد.

- ئێوە خۆتان له گروپی (ڕوانگە)دا کارتان دەکرد؟

+ من له ڕوانگەدا نەندام نەبووم، بەلام هاوکاریم
له گەلیاندا دەکرد و نووسینەکانی خۆم له بلۆکراوەی
ئەواندا چاپ دەکرد.

- بە لای ئێوەوە هۆنراوە دەبێت سادە و بە
زمانی خەلکەو بنووسرێت؟

+ بەلێ، هەلبەت.

- هۆنراوەی کوردی له سالاھەتانی
هەفتا چۆن هەڵدەسەنگێت؟

+ هۆنراوەی کوردی له دەیهی
هەفتادا تازە خەریک بوو بکەوێتە
سەر شارپێی راستەقینە
خۆی و ناسنامه‌ی خۆی پەیدا
دەکرد. ئەوکات بێهویت، یان
نا دەبایە سیاسەت و ئەدەب
تێکەسترايانەوه. شاعیری
(کۆمەنێست) دەبا
شیعری دەربارە کێشە
چیانەتییهکان بنووسیا
و شاعیری (پارتی)
دەبا له بارە پرسی
نەتەوییهکانەوه
بنووسیت، بەلام
ئێستا وانیه،
هۆنراوەی
کوردی

IRA

**شاعر نهگه رچی کاتی خوی خوانی پر
نان دهکرد، بهلام نیستا وانیه، کاریکه،
بههرهیه که تاییهت، که له نیو دهروونی
مروغهوه سهر ههلهدهات**

کوردستان، تا ئه شوینهی من ناگام لی بیت له بواری
شعیردا (موتیه تیب) بهو ئومجیه ههتیک کاری
کردوه، ئیوه لهو بارهیهوه چیتان کردوه؟
+ منیش چه ندین ههنگام ناوه.

- بۆ نموونه؟

+ (نهگه ئه مجاره بیهوه، له نویژی شیوان دهزانم چ
دهلیم، و...)

- من ناتوانم واز لهم پرسیاره بیکم، که ههتیک
نووسه و تهیب هه خویان به کورد دهزانن، بهلام
به زمانی بیگانه دهنووسن، لهوان پهشار کهمال، بیلماز
گیونهی، عه بهولمه چیه م مسعود، سهلیم بهرکات
و... که پۆمان و نووسینه کانیان لهسهر ئاستی جیهانیدا
حسابیان بۆ دهکرد، بهلام زۆر له نووسه رانی دیکه، که
به کوردی دهنووسن، نووسینه کانیان زۆر لهسهر ئاستی
جیهانیدا نهاسراون، یان باشتره بۆ باش ناووسن؟

+ نهگه بنۆریه شعیری کوردی، دهبنیت، که شعیرگوتن

و شعیرنووسین له کوردستان میژووکی دوورودریژ
و کهشهاری هیه، تا کهیشتهوه ته ئه مرۆ، بهلام
پۆماننووسین له نیو کورددا ئه پشینه میژووکیه
نییه، پۆماننووسین لاساییکردنه وهیه که، که له ئهروپاوه
وههگیراوه. پهخشانه نووسین خوی زمانیکی تاییهتی هیه،
که ئه زمانه هیشه له نیو ئیمه دا جینی خوی نهگرتوه،
له حالهتی پنگه یشتندایه، بویه دهبنین ئهوانه، که به
زمانی عهره بیی، یان تورکی دهنووسن، داهینه کانیان
به رجه ستهتر و جوانتر خوی دهنوینیت، بهلام دهبنیت بلیم،
که زمانی پۆماننووسین له کوردیدا خه ریکی کهشه کردن
و پنگه یشته و دهبنین، که نووسینه کانی (حوسین
عارف، ههچی وا که متر نین له نووسینه کانی ئهوان.

- من پۆمانه کانی حوسین عارفم به زمانی عهره بی
خویندونه تهوه بۆیه ناتوانم له پوری زمانی
نووسینه کانهوه له گهله نووسینه کانی (نهگه ریا تهر) و
(یوسف ئیدریس) بهراوردیان بکه.

+ ئه مه بابتهیکی دیکه به.

- کاک پهشیو پرسیاریکی تا رانهیه که تاییهت لی دهکم،
ئایا نهگه شاعیر نه بایته ئاره زووتان دهکرد چیهان؟
+ نهگه شاعیریش نه بام، دیسان هه ئاره زووم نهوه
یوو شاعیر بام.

- ئایا تو وکو پیشه یه که دهروانیه شعیر؟

+ نا، شاعر نهگه رچی کاتی خوی خوانی پر نان دهکرد،
بهلام نیستا وانیه، کاریکه، بههرهیه که تاییهت، که له نیو
دهروونی مروغهوه سهر ههلهدهات.

- باشه دواین پرسیار، ئیستا نزیکه ی پنج ساله که
خوینهرانی کورد شتیکی تازه ی ئیوه یان نه یینیهوه، هوی
چیه؟

+ من که ناتوانم نه نووسم، بهلام بهداخوه هویه که ی
دوریمه له ناوهنده کانی بلاوکردنه وهی روشنبیری و
ئه دهبی کوردی، دهنا شتم هیه بۆ بلاوکردنه وه.

• ئه م چاپیکه وتته به زمانی فارسی له پۆژنامه ی
هیتیلعاتی چاپی تاران بلاو کراوه تهوه و ئیه له سالی
۱۹۹۱ کرمه له کوردی و له ژماره ی گوهری قه لانا بلاو
کرایهوه. بهلام بهداخوه ئه وکات به هوی که مته رخمی
و مرک پچنه کردنی، ژماره و پۆژی بلاو بوونه وهی
پۆژنامه که مان تهر نه کردوه. وههگیر

خوینده‌واری و پینگ‌یاندنی فه‌ق و مه‌لا، پانتاییه‌کی گه‌وره له ژیا‌نی کولتووری و وشیا‌ری کومه‌لی کورد‌ه‌واری بۆ خۆیا‌ن ده‌به‌ن، ئەم کارێگه‌رییه‌ی بۆ‌لی گرنگ ده‌بینیت له‌ هاته‌نه‌ مه‌یدانی مه‌لا و پیاوانی ئایینی گه‌وره‌ی وا، که‌ نه‌ک هه‌ر له‌ کوردستان، به‌‌لکو له‌نیۆ هه‌موو جیهانی ئیسلامیدا ناوبانگیان بل‌اوده‌یته‌وه‌ و به‌‌شدارییه‌کی به‌‌رچاو ده‌که‌ن له‌ ده‌وله‌مه‌ندکردنی گشت زانسته‌کانی په‌یوه‌ست به‌‌ زمانی عه‌ره‌یی و ئایینی ئیسلام. هه‌ر له‌نیۆ ئەم مه‌لا گه‌وره‌یه‌که‌ به‌‌هه‌ڵه‌یه‌که‌ هه‌ندیکیان وێ‌رای شه‌وه‌ی هه‌ڵه‌ی زانستی مه‌لا به‌‌تیا‌ن گه‌یشته‌وه‌ته‌ ئاستیکی زۆر تو‌که‌ و بالا، له‌ هه‌مانکات ژیا‌نی خوینده‌وارییا‌ن بۆ خه‌مه‌تی زمان و وێ‌ژه‌ی کوردی ته‌رخانه‌کردوه‌ و ناو و ناوبانگیان وه‌کوو شاعیری داهه‌تەر و بلیه‌ت له‌نیۆ لاپه‌ره‌ دره‌وشاوه‌کانی (میژووی نه‌ده‌بیاتی کوردی) تو‌مارکردوه‌.

ژووری حو‌ج‌ره‌ی مزگه‌وت جیگه‌ی مه‌لای مزگه‌وت و ده‌رسنا‌نی فه‌قییا‌ن بووه‌، هه‌ر له‌زووه‌وه‌ حو‌ج‌ره‌ وه‌کوو مه‌له‌به‌ندیکی گرینگی فێربوونی خویندن و نووسین و زانسته‌کانی دیکه‌، له‌ گشت شار و زۆربه‌ی دینه‌ات و ناواییه‌کانی کوردستاندا هه‌بووه‌، وه‌ک نه‌ریتیکی باوی خویندنی ئایینی.

به‌‌زۆری فه‌قی بۆ ته‌واوکردنی هه‌ڵه‌کانی خویندنی حو‌ج‌ره‌ و به‌‌ده‌سته‌ینانی ئیجازه‌ی مه‌لایه‌تی، له‌ یه‌ک جیگه‌ و حو‌ج‌ره‌دا نه‌ماوه‌ته‌وه‌، به‌‌لکوو به‌‌رده‌وام له‌ گه‌‌ر‌اندا بووه‌ له‌ ناوچه‌یه‌که‌وه‌ بۆ ناوچه‌یه‌کی دیکه‌، به‌‌ه‌وای مه‌لای چاک و پ‌ر زانستدا گه‌‌راوه‌، بۆ‌شه‌وه‌ی له‌لای ئه‌و مه‌لایانه‌ زانسته‌ شه‌‌رعییه‌کان بخوینیت، ته‌‌نانه‌ت

وه‌ک دیاره‌ نه‌و ژووره‌ی له‌‌پال مزگه‌وت، به‌‌تایه‌ت بۆ ژیا‌ن و خویندنی فه‌قییا‌ن ته‌رخانه‌کراوه‌ و حو‌ج‌ره‌ی پێده‌گوت‌یت، په‌‌نگه‌انه‌وه‌ی گه‌وره‌ی بووه‌ له‌ خه‌یا‌ل و به‌‌ره‌مه‌سی شیعری ئه‌و فه‌قییا‌نی دواتر بێ‌جگه‌ له‌ گه‌‌یشتن به‌‌ هه‌ڵه‌ی مه‌لایه‌تی و زانا‌ی ئایینی، بوونه‌ته‌ شاعیری لێهاته‌ووش. نووکی خامه‌ی شاعیر و مه‌لایه‌کی وه‌کوو نالی ١٨٠٠-١٨٧٧ز له‌ دیوانه‌که‌یدا، به‌‌ شیعریکی درێژ و به‌‌شێوه‌یه‌کی گالته‌‌نامیز وه‌سفێ حو‌ج‌ره‌یه‌ک ده‌کات.

تا ئێ‌سته‌ش گه‌‌لێ‌کجار و به‌‌رده‌وام نه‌و په‌‌رسیاره‌ لای خوینەر و تو‌یژه‌‌ران سه‌‌ره‌له‌ده‌دا، ده‌بیته‌ ئەم حو‌ج‌ره‌یه‌ی هه‌ی کام مزگه‌وت و کامه‌ شوین بووبیت، که‌ به‌‌وچه‌‌شه‌ نالی باسی لێ‌وه‌ کردوه‌؟ ئەم گوته‌‌ره‌ش هه‌ولێکی دیکه‌یه‌ بۆ به‌‌ده‌سته‌ینانی وه‌لامێک بۆ ئه‌و په‌‌رسیاره‌.

شیعه‌‌که‌ بیست و سێ دێ‌ره‌ و له‌سه‌ر کیشی عه‌‌رووزی په‌‌مه‌له‌، سه‌‌ره‌‌تا‌که‌ی به‌‌م دێ‌ره‌ ده‌ستی پێ‌کردوه‌:

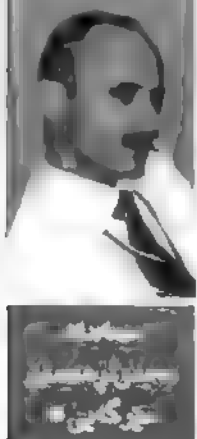
وه‌ک قه‌‌ه‌ه‌س ئەم حو‌ج‌ره‌ کون تێ‌یه‌ که‌ واکرتوومه‌یه‌ ناو

تار و پێ‌ی عه‌‌که‌‌بووته‌، زه‌‌که‌‌ لێ‌ی کردومه‌ دلو (دیوان، ل ٣٥٥)

تاوه‌‌کوو ده‌‌لێت:

چونکه‌‌ نه‌‌تکرده‌‌ قور به‌‌ سه‌‌ریا تاوه‌‌کوو ته‌‌سکین بێ‌ مه‌‌یه‌‌مه‌‌ به‌‌ر پێ‌هه‌، تو‌خو‌یه‌، بلا بگری به‌‌ تاوا (دیوان، ل ٣٦٦)

ئاشکرایه‌ له‌‌ه‌وای موسلمانبوونی کورد حو‌ج‌ره‌ و مزگه‌وت وه‌کوو پێ‌که‌ی سه‌‌ره‌‌له‌‌دانی

منداله‌کانی مه‌لا و شیخه‌کان، خویشیان ده‌نیزدرانه
حوجره و مەدرەسە‌ی مه‌لای دی بۆ خویندن^(۱).

شاعیر و زانایه‌کی ناودار و گه‌ڕیده‌ی وه‌کوو مه‌لا خدری
شاره‌زووری ناسراو به (نالی) بۆ ته‌واوکردنی خویندنی
مه‌لایه‌تی چووه‌ته‌ شوینه‌کانی وه‌کوو سنه، سابلاخ،
قه‌ره‌داخ، مه‌له‌بجه و سلیمانی. له‌ قه‌ره‌داخ له‌لای شیخ
موحه‌مه‌دی (ابن الخياط) خویندووێه‌تی، له‌ سلیمانی له
مزگه‌وتی سه‌ید حه‌سه‌ن له‌لای مه‌لا عه‌بدوللای ره‌ش
بووه و پله‌ی موسته‌عیدی له‌ خانه‌قای مه‌ولانا خالید
له‌ سلیمانی وه‌رگرتوه، له‌ مه‌له‌بجه و سلیمانی له‌لای
شیخ عه‌بدوللای خه‌رپانی خویندووێه‌تی^(۲).

یه‌کیک له‌ مه‌له‌بنده‌ گرینگانه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی نالی
تییدا ژیاوه، حوجره و مەدرەسە‌کانی ولاتی باله‌که‌تی

به‌گۆڕه‌ی سه‌رچاوه‌یه‌کی وه‌کوو کتیبی (میژووی
زانایانی کورد، به‌رگی یه‌که‌م) له‌ ده‌ورو به‌ری سالی
١٨٢٠ی زایینی، نالی شاعیر جگه‌ له‌و جێانه‌ی ناوبران
و هه‌ر له‌میانی خویندنی قه‌قییه‌تیدا، چووه‌ته‌ باله‌که‌تی
و له‌ گوندی شیخه‌تمان خویندووێه‌تی^(۳) ته‌نانه‌ت له‌و
گوندانه‌ی ده‌ورو به‌ری ئه‌و، نالی یاریکی هه‌بووه
به‌ناوی (شه‌م) پۆژیکیان به‌سه‌ره‌تیک پوویداوه^(۴) بۆ
ئهم مه‌به‌سته‌ نالی غه‌زه‌لیکی هۆنیوه‌ته‌وه و له‌ دوایین
دێردا ناوی (شه‌م) هاتوه^(۵) وه‌ک ده‌لیت:

نالی چیه‌ وای می‌لی جوعه‌ل غه‌رقی شیاکمی

خۆ تۆ به‌ حیسابی وه‌کوو په‌روانه‌ شه‌مت پوو؟ (دیوان:
ل ٣٧٠)

سه‌ره‌تا یا بزانی نایه‌ به‌ واقعی نالی له‌ باله‌که‌تی
خویندووێه‌تی و له‌ سه‌رده‌می ئه‌و ته‌مه‌ ناوچه‌یه‌
ئه‌وه‌نده‌ زانا و مه‌لای چاک و حوجره‌ی به‌ناوبانگی
تییدا هه‌بووه‌ که‌وا نالی هان بده‌ن پووبکاته‌ ئه‌و و
ئو ڕینگه‌ دووره‌ی بۆ بې‌ڕیت، چونکه‌ دیاره‌ قه‌قیی قابیل
و زیره‌ک له‌ حوجره و له‌لای مه‌لای به‌ناوبانگ نه‌بی‌ت
ناخوینیت.

به‌گۆڕه‌ی سه‌رچاوه‌کان له‌ سه‌ده‌ی نۆزه‌دا ڕێژه‌یه‌کی
زۆری مزگه‌وت و خویندنگ و مه‌لا و قه‌قی له‌ باله‌که‌تی
هه‌بووه‌ هۆکاریکی دروستبوونی ئهم دیاره‌ش بۆ
دو‌خ و وه‌ختیکی زۆر زووتر ده‌گه‌ڕێته‌وه، به‌وه‌ی
گرایه‌ له‌وکاته‌ی شاعه‌باسی سه‌فه‌وی قه‌تلوعامیکی
گه‌وره‌ی به‌سه‌ر ناوچه‌یه‌کی وه‌کوو موکریاندا هه‌ناوه،
ئهو کاره‌ساته‌ تا ئهو ڕاده‌یه‌ بووه، که‌ ناوچه‌که‌
چۆلبووه و بووه‌ته‌ هۆی ئه‌وه‌ی دانیشتوانی موکریان،
ئه‌وانه‌ی توانیویه‌نه‌ ڕزگاربین له‌و کوشتوبه‌، به‌
ناوچه‌کانی دیکه‌ی کوردستانی ده‌ره‌وه‌ی ئێراندا
بلاوبوونه‌ته‌وه، که‌ ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌ باله‌که‌تیدا
نیشته‌جێ بوونه، ئه‌مه‌ش به‌هۆکاری دراوسینه‌تی
جوگرافییه‌ هه‌ر دوو ناوچه‌که‌. ئیدی موکریان، که‌
ولاتیکی پێ مه‌لا و مەدرەسە‌ی دینی بووه، له‌وه
به‌داوه‌ وای پێده‌چێ زۆریه‌ی مه‌لا و موده‌ریسه‌کانی
ئه‌وسای موکریان پوویان کردبێته‌ باله‌که‌تی و
به‌ناچاریی تییدا مابنه‌وه و بووبه‌ سه‌ره‌تای زۆربوونی
مه‌لا و مزگه‌وت و مەدرەسە‌ له‌و ده‌قه‌ره‌دا^(۶) (۸).
ئینجا وه‌ک له‌ به‌رگی یه‌که‌می (یادی مه‌ردان)دا
هاتوه، زانا و که‌سایه‌تییه‌کی ناوداری وه‌کوو مه‌ولانا

به‌گۆڕه‌ی سه‌رچاوه‌یه‌کی وه‌کوو کتیبی

(میژووی زانایانی کورد، به‌رگی یه‌که‌م)

له‌ ده‌ورو به‌ری سالی ١٨٢٠ی زایینی،

نالی شاعیر جگه‌ له‌و جێانه‌ی ناوبران

و هه‌ر له‌میانی خویندنی قه‌قییه‌تیدا،

چووه‌ته‌ باله‌که‌تی و له‌ گوندی شیخه‌تمان

خویندووێه‌تی

بووه، به‌تایبه‌تی حوجره‌کانی گوندی شیخه‌تمان و
گرتک و پوست، له‌لای مه‌لا و زانایانی وه‌کوو مه‌لا
موحه‌مه‌دی کاک عه‌بدوللای شیخه‌تمان ١٧٨٩-
١٨٦٧ز^(۷) و زانای به‌ناوبانگ ئیبنوئاه‌م ١٧٥٠-١٨٢٢ز^(۸).

باله‌که‌تی ئهو ناوچه‌ شاخاوییه‌یه، که‌ عه‌شیره‌تی
(باله‌ک)ی تییدا نیشته‌جێیه، له‌رووی جوگرافییه‌وه
ده‌که‌وێته‌ باکووری خۆره‌لاتی ڕواندن، سنووره‌کانی
له‌ سه‌رووی ڕواندازه‌وه له‌ نزیک گوندی (به‌رسیرین)
به‌دریژایی ڕینگه‌ی هاملتون تاکوو نزیک سنووری
حاجی ئۆمه‌ران درێژده‌بیته‌وه.

گوندی (شیخه‌تمان)یش ده‌که‌وێته‌ سه‌ره‌تای یه‌کیک له‌
دوله‌کانی ده‌قه‌ره‌که‌، به‌ناوی دۆلی (سه‌کران) له‌ نزیک
قه‌زای چۆمان.

خالیدی نه قشبه‌ندی ۱۷۷۹-۱۸۲۷ز، به فقهینه‌تی له‌لای زانایه‌کی ئاینینی وه‌کوو مه‌لا موحه‌مه‌دی مه‌شه‌وور به‌ئینوئاده‌م خویندوویه‌تی^(۱۱) که یه‌کینکه له‌مه‌لا هه‌ره به‌ناوبانگه‌کانی سه‌رده‌می خۆی و نیشه‌جی و خه‌لکی باله‌که‌تی بووه، ئینوئاده‌م له‌حوجره‌که‌ی خۆی فقه‌نی زۆر چاکی هه‌بووه و له‌هه‌موو لایه‌کی کوردستانه‌وه روویان تیکردووه، هه‌روه‌ک له‌لای میری سووران موحه‌مه‌د پاشای رواندوز پایه‌ی بلندی هه‌بووه.

له‌لایه‌کی دیکه‌وه شاعیریکی ناواری وه‌کوو حاجی قادری کۆبی ۱۸۱۶-۱۸۹۷ز له‌هاوینی سالی ۱۸۵۳ز له‌گه‌ل حاجی مه‌لا عه‌بدوللای جه‌لیزاده ۱۸۲۴-۱۹۰۸ز، گه‌شتیکی خویندنی فقهینه‌تی بۆ ده‌فاری باله‌که‌تی ده‌گه‌ن و له‌گوندی شیخه‌تمان هه‌ردووکیان پیکه‌وه له‌لای مه‌لا موحه‌مه‌دی کاک عه‌بدوللا ده‌خوینن^(۱۲).

هه‌بوونی دۆخی له‌باری ژبان و بوونی بێژه‌یه‌کی زۆری مزگه‌وت و حوجره، ئینجا هاتنی که‌سایه‌تی وه‌کوو مه‌ولانا خالید بۆ باله‌که‌تی، پێش سه‌رده‌می هاتنی نالی، هه‌روه‌ها هاتنی حاجی قادر و مه‌لا عه‌بدوللای جه‌لیزاده‌ش به‌هه‌مان شیوه‌ بۆ باله‌که‌تی له‌دوای هاتنی نالی، ده‌کریت بپه‌ به‌لگه‌ی به‌هیز بۆ وه‌راستگه‌رانی ئه‌و زانیارییه‌ی له‌سه‌رچاوه‌یه‌کی وه‌کوو کتیی (مێژووی زانیانی کورد)دا هاتووه‌ له‌مه‌ر ئه‌وه‌ی فقهینه‌کی زیره‌ک و گه‌پۆکی وه‌کوو نال‌یش به‌هه‌مان شیوه‌ هاتیته‌ باله‌که‌تی بۆ خویندن له‌حوجره‌که‌ی شیخه‌تمان^(۱۳).

که‌وابه‌یت، ئه‌گه‌ر نالی له‌حوجره‌ی شیخه‌تمان خویندوویه‌تی، ئایه‌ ئه‌و (حوجره‌ کون‌تیه‌ی) نالی له‌شيعره‌که‌یدا وه‌سف ده‌کات، حوجره‌که‌ی شیخه‌تمان بووه؟ ئایه‌ ئه‌و وه‌سفانه‌ی حوجره‌ی نێو قه‌سیده‌که‌، ده‌گونجین له‌گه‌ل وه‌سف حوجره‌ی ناوبراو؟

بۆ وه‌لامی ئه‌م پرسیار و ئه‌م ئه‌گه‌ره، ده‌کریت چه‌ند ئامازه‌ و مه‌زمه‌ده‌یه‌ک بکه‌ینه‌ به‌لگه‌ و بنه‌ما بۆ نزیکیی ئه‌و گریمانه‌یه‌ و سه‌لماندنی.

سه‌ره‌تا ده‌بیت ئه‌وه‌ بلین، که‌ سه‌باره‌ت به‌و (حوجره‌ کون‌تیه‌ی) نالی شاعیر له‌م شيعره‌یدا وه‌سف کردووه، شه‌رحه‌رانی دیوانی نالی؛ ماموستا موده‌ریس و کۆره‌کانی، وه‌های بۆده‌چن ئه‌م حوجره‌یه‌ی نالی به‌وچه‌شنه‌ گالته‌نامیزه‌ وه‌سف کردووه، به‌ته‌واوی دیارنیه‌ کامه‌ حوجره‌یه‌ له‌و حوجره‌انه‌ی مه‌لا خدری

شه‌رحه‌زووری به‌دریژایی سه‌رده‌می خویندنی فقهینه‌تی تێیدا ماوه‌ته‌وه‌ و ژبانی فقهینه‌تی تێدا به‌سه‌ربردووه. له‌شه‌رحی دێره‌کانی شيعره‌که‌دا، سه‌ره‌تا ئه‌وان پێیان وایه‌ ئه‌م حوجره‌یه، حوجره‌که‌ی خانه‌قای مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی نییه، ئه‌وه‌ی نالی له‌قه‌سیده‌ به‌ناوبانگه‌که‌یدا (قوربانی تۆزی پێگه‌تم) باسی لێوه‌کردووه. به‌لگه‌ی ئه‌م بۆچونه‌شیان ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌م نالی له‌لایه‌ک له‌و قه‌سیده‌دا ستایشی حوجره‌که‌ی کردووه‌ ئه‌وه‌ک به‌گالته‌وه‌ باسی کردبیت، له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ ئه‌و وه‌سف‌ی نالی بۆ وه‌رزی زستانی ئه‌و جێگه‌یه‌ی حوجره‌که‌ی لێبووه، له‌گه‌ل زستانی شاری سلیمانیدا ناگونجیت، له‌به‌رئه‌وه‌ی زستانی سلیمانی تا ئه‌و راده‌یه‌ سارد و دژوار نییه‌ به‌به‌راورد له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی له‌نێو شيعره‌که‌دا هه‌یه. هه‌روه‌ک له‌وی خه‌لووزگه‌شکرده‌وه‌ باو بووه.

هه‌روه‌ک شه‌رحه‌هران باوه‌ریان وایه‌ ناکریت ئه‌م وه‌سفه‌ می حوجره‌که‌ی شاری سنه‌ش بووبیت، که‌ هه‌مدیسان سه‌رده‌میک نالی له‌وی خویندوویه‌تی، له‌به‌رئه‌وه‌ی گوایه‌ حوجره‌کانی ئه‌و سه‌رده‌می باژیری (سنه‌) هه‌م پوخته‌ و په‌رداخ بوونه، هه‌م له‌قه‌سلی زستاندا ئاگریان له‌بوخاریدا تێدا کراوه‌ته‌وه.

ئه‌وه‌ک به‌شیوه‌ی ئاگرکردنه‌وه‌ی نێو ئاگردان، که‌ نالی له‌دیری دووه‌مدا پاس و وه‌سف کردووه‌ و ده‌لێت:

سهرمیچی گولنگی له لاتی دهمرازه کړن

بان و دیواری په میښی لانگی ته جزا شکاو (دیوان، ل ۳۵۶)

نوهک گوندنکی بچوونکی دووره ده ست. له نه جامدا
شهر حده ران ده گته نوهی بلین: (هر چوڼ بن نیستا
ناتوانین بریار بده بن حوجره که حوجره ی کوی بووه،
مه گره له مه وپاش په ته وای بومان پرون بیته وه)^(۱۲)

نوهی جنی سهرنجه شهر حده رانی دیوان، له باسی
ژیانی نالی و شرح و رافه ی دیره کانی هم شیعره وه،
به هیچ جوړنک باسیان له چوونی نالی یو باله کاتی،
یان جنی دیکه ی وه کوو ولاتی کوین نه کردووه، که
به گوزره ی همدنیک سهرچاوه، گوايه نالی جکه له
باله کاتی، له کویه ش خویندوویته و هم شیعره ی له
(هه جووی حوجره ی مزگوتی کونه جومعه ی کویه)^(۱۳)
نوسیه.

به رله وای بگړینه وه سهر وه لاسی نوهی نایه
ده گونجی و ری تیده چیت (هم حوجره کون تینه)
باسی حوجره که ی شیخو هتمان بیت، سهرتا ده بیت
ثمازه به وه بده بن، که حاجی قادری کوی له پارچه
هونراوه یه کیدا نای همدنیک له شاعیرانی هیناوه و به
نیوه دیری (شه هسوار ی به لاغته ی کوردان) ده ست
پیده کات، گوايه نهو شاعیرانه و چهن دیکه ش هر
لهو سهرده مه دا له گل نهوان له گوندي شیخو هتمان
و لای مه لا موحه مه دی کاک عه بدوللا خویندوویانه،
حاجی قادر له دیرنکا ده لیت:

(ملکه قور) و (حیماری) و (کیسه شکل)

(نص من اسمائهم و لا تسأل) (دیوان، ل ۲۱۸)

هونه رانی وه کوو ملکه قور و حیماری و کیسه شکل و
همدنیک دیکه، کومه له فقهیه ک بوینه له مزگوته که ی
مه لا موحه مه دی شیخو هتمان و چند مزگوتنکی
دیکه ی باله کاتی، هه موویان شاعیر و گالته چی، زوربه ی
پروژانی سینه مه و هینی، که دهرسیان نه بووه،
چوونه ته لای په کدی و کوری گالته و جه فنگیان
ساز کردووه. هم شاعیرانه دیکه وتی خویندن فقهیه تی
کزی کردوونه ته وه و له گشت ناوچه کانی کوردستانه وه
هاتوون، نهوکاته ی عه بدوللا جه لیزاده و حاجی
قادر ده چنه باله کاتی، زوربه ی نهوانه بیشتر له و
خویندوویانه و لای مه لا موحه مه دی شیخو هتمان له
پله ی موسته عیدی بوینه، حاجی و جه لیزاده ش ده بن
به هاوړی خویندن فقهیه تیان. هه رووه کوو ماموستا
مه سعورود موحه مه دی ده لیت: رهنه هم شاعیرانه
(پتر له وای خه ریکی خویندن بووین، خوویان داووته

به هم چه شنه شهر حده ران ده گته نهو باوه رهی
حوجره که ی دووتوی نهو پارچه شیعره ی نالی له هیچ
یه کیک له دوو شاره، واته له سلیمانی و سته نه بووه،
به تاییه تی، له به رنه وای باسی (گرمای به گوری هاوین
و سهرمای دژواری زستان) له شیعره که دا هاتووه.
دواتر هر له دریزه ی شهر حده که دا، نهوان پینان وایه،
له بهر نهو وه سفی گرما و سهرمایه، ری تیده چو
و ده گونجا حوجره که ی مزگوتی گوندي (خهرپانی)
ی بووایه، که نالی له وای زانای گوره (شیخ
عه بدوللا خهرپانی) ی خویندوویته، به لام به پای
نهوان ناکریت هم حوجره یه ش بوو بیت، چونکه

سهاره ت بهو (حوجره کون تینه) ی نالی

شاعیر له شیعره یدا وه سفی کردووه،

شهر حده رانی دیوانی نالی، ماموستا

موده ریس و کوره گانی، وه های بده چن

هم حوجره یه ی نالی بهوچه شنه گالته نامیره

وه سفی کردووه، به ته وای دیار نییه گامه

حوجره یه

ناگونجی له کویره دینه کی نه وادا دووکانی (جه راج
و طهیب) هه بوو بیت، هه رووه کوو له دیرنکا نالی باسی
نهو دووکانه ده کات و ده لیت: سوخته کان له وای
بارینی ته زرده غارده نه دووکانی طهیب و جه راج
بقر تیماری سهری شکاوین:

را ده کن به جانیی دووکانی جه راج و طهیب

چاک و نامن هه لکرو و سهر شکاو و تهنگه تلو
(دیوان، ل ۳۶۵)

له به رنه وای گوايه هه بوونی نه مجوره دووکانه له
هر شوینکی نهو سهرده مه دا، مانای نهویه پیویست
ده کات شوینه که (ناوهدانییه کی پیشکوتو) بوو بیت،

شیر و له تیغه و گهپ. به خورایی نییه حاجی قادر
سن که سیان له جوملهی شاعیره ناوداره کانی کورد
دهژمیری، دیاره دهیی شهونده شیعریان دانایی پینان
بگوتی شاعیر^{۱۷۱}.

خربوونه وهی شه شاعیرانه له ناوچه یه دا بۆ خویندن
له گهل چهن دین فەقی و مه لای دیکه وه کوو خویان، وه ها
ده خاته پروو شه وکات ولاتی باله که تی، له لایه نی ژیا ری
و خوینده واری و هم گوزهرانی شه وه، مه لبه ندیکه
پیشکه وتووی کوردستان بووه. ههروهک چوونی
شه وانه بۆ شه، به لگه ی بوونی کهش و زه مینه یه کی
شیاو و گرنجاو بووه بۆ خویندنی زانسته کانی مه لایه تی
له وه ده قهره^{۱۷۲}.

به پشتبەستن و گه رانه وه بۆ شه زانیاریانه ی له
سهروه خرا نه به ریاس، ده توانین بلین شه حو جره یه ی
نالی به وچه شه گالته نامیزه له شیعره دا باسی لیه
دهکات، زور پنی تیده چیت مه بهستی له حو جره که ی
گوندی شیخو ه تمان بیت، له به رنه وه ی:

_ وه سفه که ی نالی بۆ وه رزی زستانی شه جی که به ی
حو جره که ی لیبووه، له گهل زستانی باله که تیدا
ده گونجیت و زستانی باله که تی به فراوی و سه خته،
ههروه ها هاوینه که شی تا پاده یه ک گهرمه.

_ له گونده کانی باله که تی و مزگوت و حو جره کانیدا
وه ها باو بووه، که ئاگر کردنه وه له زستاندا،
پتر به شیوه ی ئاگردان و سۆبه ی
داران بووه، نه وهک

به شیوه ی خه لووزگه شکر دنه وه و بوخاری.

_ هه موو شه وه سفه ی نالی باسی دهکات له (شه نهار
و جۆگه و هاژه هاژ) له روژدا و (قرژال و بۆق و
ژاوه ژاو) له شه ودا، ریک له گهل ژینگه و جوگرافیای
شیخو ه تمان و گونده کانی ده ورو به ری دا دینه وه،
له به رنه وه ی ناوچه که به گشتی پریه تی له کانیاو و
هاژه ی روویار و گوم و ناوه زی و قامیشه لان و دار و
ده وهن، که شه مانه ش مۆلگه ی قرژال و بۆق و کیسه ل
و هه ربا و جۆره ها گیانه وه ری دیکه ی به جووله و
ژاوه ژاوه.

_ شینجا سه یاره ت به هه بوونی دوو کانی (جه رپاح و
طه ییب) له باله که تی، که بوونی شه مجۆره دوو کانه وه ها
پنیست دهکات شوینه که پیشکه وتو و بوو بیت، ده توانین
بلین به گوزره ی شه زانیاریانه ی پیشتر ئاماژه یان
پیدا له باره ی دۆخی پیشکه وتووی باله که تی له رووی
ژیان و گوزهرانه وه، ههروهک شه قه له بالغیه ی
له وئ هه بووه، له سه رده می حاجی قادر و جه لی زاده
و شاعیرانی دیکه ی هاو رینی خویندنیان وه کوو
دریژ بووه وه ی سه رده می نالی، شه گه ری زور هه یه و
وه ها پنیست دهکات هه ر له زووه وه له شوینه دا
دوو کانی (جه رپاح و طه ییب) هه بوو بیت تا وه کوو
خه لک و سوخته کان بۆ تیماری ده ست

وینه: باله که تی، گوندی شیخو ه تمان، هاوینی سالی ۲۰۰۷ گیراوه.

و قاچ و سهري شکاويان پرووي تتيکن. جگه له وه پهنکه ثم تهعيری (جه پراح و طهيب) هر تهنيا وهکوو قالبیک بوويت و شاعیرانی کلاسیک له شيعردا به کاريان هيتابيت، بهر له مهرجی پيشکه وتوویي نوو جينگه يی وه سفیان کردووه^(۱۸).

— خالیکي دیکه ی زور گرینگ ناماژهی پيښه یی نه وه، که به پشتهستن بهو باس و خواسانه یی له شيعره که ی حاجی قادر له باره ی ناوهیتانی شاعیره کان و نه وه ی باس دهکريت له باره ی نوو فقهی و مهلا و شاعیرانه له سردمه ی خویندنې شينخوهمان، کهوا بهو شينخو و تا نوو راده یه قوشمه و گالته چی بوونه و بهر دمولم له گهل خویندنه که ياندا به زم و به زم و گالته وگه په که ی خزیشيان هر نه نجامداوه، دهکريت نوو دوخه پيشينه ی دوورتري مه بوويت و له پيش نه وانيشه وه ثم دیارده ی گالته وگه په ی نه وان دريژبووه وه ی سردمه ی

به گویره ی سرچاوه کان له سده ی نوزده دا ريزه يکی (وري مزگوت و خويندنه و مهلا و شاعری له باله که تی هه بووه

پيش خويان بوويت، نوو سردمه ی، که نالی ش له پيش نه واندا هاتوته نه وي و ته نانه ت له پيش هاتنی نالی ش، واته نوو زمينه و ژينگه کومه لايه تيه پر له که ي فخروشي و گالته ناميزه، وجودی هه بووه و دريژه ی سردمه يکی پيشووتربووه، هر بويه کاتيک نالی شاعيريش له حوچره که ی شينخوهمان فقهی بووه، نيلهامی نووسيني شيعريکی گالته ناميزی به چه شنی (ثم حوچره کون تيه ی) بؤ هاتووه، نه مهش وهکوو شيعريکی گالته ناميزی له دايکبووی نوو ژينگه يه کی خودان گالته چی.

— سه رنجيکی دیکه ی پيوست له باره ی هه نديک وشه و زمانی تهعيری نوو شيعره که، وهک له کوتایي شهرحی ديزه کاندا هاتووه، شهرجده ران پنيانوايه له م شيعره دا نالی چند تهعيریکی نوو و ناموی به کارهيتاوه. بؤ نمونه له به يتي يه که دا نالی له باتی بلت: (کونی تيايه)

تهعيری (کون تيه ی) به کارهيتاوه، هه روه ها له به يتي پينجه م له باتی (وه ها سرما تيدا سرما ی ده يی) نالی هاتووه تهعيری (وه ها سرما ی تيدا سرما ده يی) ی به کارهيتاوه، دهکريت به کارهيتانی ثم وشه و تهعيرانهش به م چه شنه تازه يه، بکرينه به لکه ی دیکه بؤ نه گه ری په يوهندی نيلهامی نووسيني ثم شيعره به حوچره ی شينخوهمان وه، له بهر نه وه ی ثم شينخو وه وشه و تهعيرانه له نوو شينخو ناخاوتنی باله که تی به ناسايی به کارده هيترين. هه مديسان له ديوانه که يدا ديزه شيعر هيه، نالی تيدا وشه ی (نزانم) ی به کارهيتاوه، ثم په يفش زور پتر له ناخاوتنی باله که تی به کارده هيتريت له چاو جی دیکه ی سر به شينخو زاری سقرانی (کوردي ناوه راست) نه مهش دهکريت بيته نيشانه يه کی ناگانار بوونی نالی له شينخو ی قسه کردن و ناخاوتنی خه لکی باله که تی، وهک ده ليت:

به نه شنه ی سستی و مهستی وه ها مه ستور و مه خوروه

نزانم خه له چاوتدایه يا چاوت له خه ودايه! (ديوان: ۵۵۷ ل)

ته نجام

به پنی سرچاوه کان مهلا و شاعیرانی ناوداری وهکوو (نالی، مهلا تا خاليد، حاجی قادر و عه بدولای جه ليزاده) له وهختيکی جودای سره تا و ناوه راستی سده ی نوزده له میانی گه شتی خویندنې فقهينه تی هاتوونه ته حوچره و مه دره سهکانی ولاتی باله که تی، له دينهکانی شينخوهمان و گرتک و پوست، له کن مهلا و زانايانی به ناوبانگی وهکوو مهلا موحه مه دی کاک عه بدولای و تينوناده م، زانسته شهرعيهکانی به ده ستهيتانی ثيجازهی مهلا يه تيان خویندووه، به گویره ی نوو وه سفانه ی له شيعره که ی (ثم حوچره کون تيه ی) ی نالیدا هاتوون و به ليکنده وه ی زانياری دیکه ی ميژووی، زور پنی تيده چيت مه به سستی نالی يه کتيک له حوچرهکانی باله که تی و حوچره که ی شينخوهمان بوويت.

په راویز مه کان:

• سه رنج و پرونگرينه وه:

له م کوتاره دا واژه ی (باله که تی) بؤ ناوهيتانی ده فهری (باله ک) له باتی باله کايه تی به کارهاتووه له بهر چند

هویهک:

- له سهرده می پښتوویا له لایهن خه لکی ره سهن و کهسانی به سالاجووی ناوچه که هر واژه ی (باله که تی) به کاره یتراوه. بۆ نمونه که سایه تیه کی وه کوو باپیرم (خدر شه محمد مه محمود) ۱۹۰۴-۱۹۹۲ هه تا له زیاندا بوو، له تاو قسه و باسی مه جلیسی میوانه کانیدا، یان له دانیشنه کانی خوه بخ له گهل خزماندا، هر کاتیک باسی بابه تیک کرایت په یومندی هه بوویت به عه شیره تی (باله ک) و سنوره جوگرافیه که یوه، هه میسه دهیگوت (باله که تی) و هر ته و هم له باپیرم و میوانه کانی گویلیتووه، نه وک (باله کایه تی).

- نووسه ریکی وه کوو ماموستا (مه سعورود محمد) له هر سن به شی کتیه که یدا (حاجی قادری کوی) له دهیان جیگه دا پتر (باله که تی) نووسیوه و به کاره یتاوه. بۆ ته مه بروانه: به شی یه که م لاپره کانی: ۳۳، ۷۶، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۲۴، ۱۲۸، ۱۶۲، ۱۹۳، ۱۹۴ بۆ نمونه له پراویزی لاپره ۷۸ ی به شی دووه دا نووسه ده لی: (له هاوینی ۱۹۷۲ دا دواي (کوری شه قلاوه) که بۆ لیکولینه وه له گیروگرفتی کتیه کانی قوتا بخانه ی کوردی به سترا، سهر دانیکی باله که تیم کرد، له گه لاله چوومه دیدنه یی جه نابی مه لا وه یسی که له نه وه ی ئینوناده مه و پښتیش به نامه و راسپارده له به کتر خه به ردار بووین...).

- د مارف خه زنده دار، میژووی نه ده بی کوردی، ب
ل ۷۵-۸۰.

- دیوانی نالی، ل ۲۴.

- له باره ی (مه لا محه مه دی کاک عه بدوللا) هوه، بروانه: مه لا طاهر مه لا عبدالله به حرکه یی، میژووی زانایانی کورده، به رگی سینه م، ل ۱۵۶-۱۵۷.

- له باره ی (ئینوناده م) هوه، بروانه: مه لا عه بدولکه ری می موده ریس، یادی مه ریان، به رگی یه که م، چاپی دووه م، ل ۱۶-۲۰.

- هر سه باره ت به و نووسه راوه ی بنه ماله ی شیخوه تمانیان، که دانه ری کتیب (مه لا طاهر مه لا عبدالله به حرکه یی) له کتیه که یدا (میژووی زانایانی کورد، به رگی یه که م) پستی پښه ستووه و ئاماژه ی به وه داوه و ده لیت: (حاجی مه لا محه مه دی حاجی عبدالرحمان بوی هینام)، ته مه و بۆ به ده سته ینانی زانیاری پتر

له باره ی ته و نووسه راوه وه، به روازی ۲۴ ی شوباتی ۲۰۲۲ چوومه سهر دانی به ریز ماموستا (حاجی مه لا محه مه دی حاجی عبدالرحمان) شیخوه تمانی، له دواي نویژی عه سر هر له مزگه وته که ی خوی له پیرزین، پرسیاری ته و هم لئی کرد ئاخو ته م زانیارییه ی ته وان به شیوه ی ده ستووس، یانیش به زاره کی و ده ماوده م ماوته وه؟ پاش قسه و گفتوگو له گهل به ریزیان، ته و دووپاتی کرده وه، که ته م باسه ی (خویندنی نالی له حوجره ی شیخوه تمان و به سهراته که ی له ویدا)، به شیوه ی زاره کی و ده ماوده م به وان گه یشتووه و ماوته وه.

- بۆ زانیاری له باره ی به سهراته که، بروانه: مه لا طاهر مه لا عبدالله به حرکه یی، میژووی زانایانی کورده، به رگی یه که م، ل ۳۳۶-۳۳۷.

**نه که ر نالی له حوجره ی شیخوه تمان
خویندوویه تی، نایه نه و (حوجره کون تیه ی
نالی له شیخوه که یدا وه سفی ده کات،
حوجره که ی شیخوه تمان به وه؟ نایه نه و
وه سفانه ی حوجره ی نیو وه سیدکه، ده گونجین
له گهل وه سفی حوجره ی ناوبراو؟**

- وهک بلنی شه م و شوخ و شهنگه کانی دی ته و ده فهره، کاریان کردوته سهر هوش و ههستی ناسکی گه لیک له فقهیه شاعیره کانی دی وه کوو نالی، ته و ته عه بدوللا ی جه لیزاده ش داستانیکی ته وینداری قولیی له گهل جه لیمه ی شیخوه تماندا هه بووه. له باره ی ته وینداری جه لیزاده و جه لیمه، بروانه: د که مال مه عروفه سهر جه م به ره مه کانی حاجی مه لا عه بدوللا ی جه لیزاده، چاپی یه که م، ۲۰۱۳، ل ۲۳-۲۸.

- بروانه: مه سعورود محه مه، حاجی قادری کوی، به شی دووه م، چاپی دووه م، ئاراس، ۲۰۱۰، ل ۲۰۷-۲۰۸.

- جینی سهرنجه گه لیک وشه ی لیکچوو و هاوبه ش تیپینی ده کترین له نیوان شیوه ئاخاوتنی باله که تی و

شیوه‌زاری موکریان، په‌نگه‌نهم دیاردهیه جگه له‌لایه‌نی جوگرقیه‌وه، په‌یوه‌ندی توندی هه‌بیت به‌و رووداوه میژووپییه‌ی کوچکردنه‌که‌وه.

- گوایه ئیبنوئادهم هه‌موو جار به‌مولانای گوتووه: (خالد توفه‌قییه‌کی تیگه‌یشتوویت و ئه‌بی به‌مه‌لایه‌کی چاک)، بۆ زانیاری پتر، بڕوانه: مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس، یادی مه‌ردان، ل ۲۰.

- دیوانی حاجی قادری کۆبی، ل ۲۱.

- حاجی قادر له‌و نامه‌ شیعریه‌ی له‌ (ئه‌سته‌مبۆل)ه‌وه، بۆ (حاجی مه‌لا عه‌بدوللای)هاورینی خویندنی (باله‌که‌تی) نووسیوه، باسی یاده‌کانی عیش و ئه‌بیامی جه‌وانییان له‌و ناوچه‌یه‌ ده‌کات و سه‌ره‌تاکی به‌ نیوه‌ دێری (له‌ جومه‌لی ماجة‌رای دووری ویلایه‌ت) ده‌ست پێده‌کات و ده‌لێت:

به‌ فیکرت دی زه‌مانی چووینه (باله‌ک)

به‌ پێ خاوسی نه‌ که‌وشم بوو نه‌ کاله‌ک (دیوان، ل ۲۴۴)

- به‌مدواییانه له‌لایه‌ن توێژه‌رانه‌وه‌ باس له‌ هه‌بوونی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی نێوان مه‌ولانا و نالی و حاجی قادر له‌لایه‌ک و په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی هه‌رسێکیان له‌گه‌ل بئه‌مالی (خادم السجاده‌وه‌ ده‌کرت، ده‌گوتریت گوایه ئهم سیکوچکه‌یه (مه‌ولانا، نالی، حاجی) هه‌م شاگرد و فه‌قی مه‌لا سه‌عید بوون (له‌ وه‌ختی جیاوازا،) هه‌م پێوه‌ندی خزمایه‌تی له‌نیوانیاندا هه‌بووه. بۆ زانیاری له‌مباریه‌وه، بڕوانه: بابه‌تیکی گۆفاری رامان، له‌ دوو به‌شی ژماره‌کانی ۳۱۲ و ۳۱۳، مانگه‌کانی ۱۰/۱۱ی سالی ۲۰۲۳.

- دیوانی نالی، په‌راویزی ل ۳۵۵ و ۳۵۶.

- مه‌سه‌عود محهمه‌د، ده‌سته‌ودامانی نالی، چاپی سێیه‌م، ئاراس، ۲۰۱۰، ل ۱۴۰.

- هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۳۷ و ۶۰.

- هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۶۱.

- بۆ نمونه‌ شاعیر مه‌سته‌فا به‌گی کوردی ۱۸۱۲- ۱۸۵۰ز له‌ دیزیکدا ئهم ته‌عبیری (جه‌رباح و طه‌یب)ه‌ی به‌کاره‌یناوه و ده‌لێت:

نومیدی زینه‌دگیم ناوه به‌لاوه

که‌ قاتل بوو به‌ جه‌رباح و ته‌یبیم (دیوان، ب ۱، ل ۳۰۷)
سه‌رچاوه‌کان:

۱- دیوانی نالی، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی: مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی مه‌رس و فاتح عه‌بدولکه‌ریم، چاپی سێیه‌م، پیاچونه‌وه‌ی محمدي مه‌لاکه‌ریم، انتشارات کردستان، ۱۳۸۳.

۲- دیوانی حاجی قادری کۆبی، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی: سه‌ردار حه‌مید میران و که‌ریم مه‌سته‌فا شه‌ره‌زا، چاپی دووه‌م، انتشارات کردستان، ۱۳۹۱.

۳- دیوانی کوردی، لیکۆلینه‌وه‌ی: محهمه‌د مه‌سته‌فا - حه‌مه‌بۆر، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی یه‌که‌م، ئاراس، ۲۰۱۰.

۴- د. که‌مال مه‌عروف، سه‌رجه‌م به‌ره‌مه‌کانی حاجی مه‌لا عه‌بدوللای جه‌لیزاده، چاپی یه‌که‌م، نووسینگه‌ی ته‌فسیر، ۲۰۱۳.

۵- د. مارف خه‌زنه‌دار، میژووی ئه‌ده‌بی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، دووه‌م، سێیه‌م، چاپی دووه‌م، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، ۲۰۱۰.

۶- محمدي مه‌لاکه‌ریم، نالی له‌ کلاوڤۆزنی شیعه‌رکانه‌وه، چاپخانه‌ی ئه‌کادیمیای عێراق، به‌غدا، ۱۹۷۹.

۷- مه‌سه‌عود محهمه‌د، حاجی قادری کۆبی، به‌شی یه‌که‌م، دووه‌م، سێیه‌م، چاپی دووه‌م، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر، ۲۰۱۰.

۸- مه‌سه‌عود محهمه‌د، ده‌سته‌ودامانی نالی، چاپی سێیه‌م، ده‌زگای ئاراس، هه‌ولێر، سالی ۲۰۱۰.

۹- مه‌لا طه‌هیر مه‌لا عه‌بدالله به‌هرکه‌بی، میژووی زانیانی کورد، به‌رگی یه‌که‌م، دووه‌م، سێیه‌م، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، ۲۰۱۰.

۱۰- مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس، یادی مه‌ردان، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دووه‌م، ئاراس، ۲۰۱۱.

• ماسته‌ر له‌ زمان و ئه‌ده‌بی کوردی

دهمیک له گهل مارف خه زنه دار

یه کیک له تاییه تمه ندیه کانی چیروکی ریالیستی نه وه، که به خویندنه وهی دخی نه و سرده مهی وا چیروکه که دهر باره ی ددوئ، تا راده یکی باش راسته وخو دیته به رچاوت. لانیکه م له هندیک بوارد، لهو بوارد دا وا چیروکه که پشه وه سرفاله. نه دهی ریالیستی به جوانترین شیره دوخه کومه لایه تی، ثابوری و چینایه تییه کان دهنوینته وه، چکه له مه له باری دهر وونیشه وه به گریزه ی پیوست له گهل مروقی سرده مهی خوی ناشنامان دهکا.

به گشتی، نه دهی ریالیستی زیاتر له فورمه کانی دی له گهل توخمی (ناسین) پیوه ندی به رقرارده کا. له راستیدا جوانناسی ریالیزم شان به شانی نه تمه ندیه ریده کا و خوی لی جیانا کاته وه. نه دهی ریالیزم، نه دهی پیوه ندی نیوان جوانناسی و واقعی دهر ووبه ره.

کومه له چیروکی (به ره وړوژ) له نووسینی زینده یاد دکتر مارف خه زنه داریش له تمه ندیه بی بهی نییه. زوربه ی چیروکه کان به جوانی ثابوته ی کیشه کومه لایه تی، چینایه تی و دهر وونیه کانی مروقی کورد له دواقوناغه کانی پژمی پاشایه تی له عیراق و بهو پشه له هریمی کوردستان و دهک ثابوته یکی بالانمای نه و سرده مه خویان دهنوینته وه. دیاره به ره چاوکردنی شهوش که چیروکیک له م کومه له یه دا باس له بووداوویک له یه کیه تی سزقیه دهکا. دیاره دهی پی له سر نه وه دابگرین، که له م کومه له چیروکه دا جیاوازیه چینایه تییه کان به جوانی دهر بری جوری جیهانی نیی نووسرن سه باره ت به ژبان.

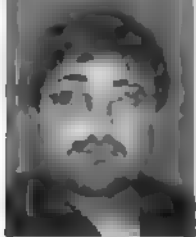
مارف، که له بواری نایدیولوزیادا چه په و هاوکات له م پروانگه یه وه باوه ری به چاره سرکردنی کیشه ی ته وهی کوردیشه، به هوی هلوئیستی نایدیولوزی خویه وه، توختر له چیروکه کانیدا دهر دهکوهی، له راستیدا له زوربه ی داستانه کاندا

نه م مه یله دهیینه وه. واته زور جار مارف ته نیا پیشان نایا، به لکو شیده کاته وه و هلوئیست دهگری، به جوریک هست دهکوه، که له پال قارهمانی سره کی چیروکه کانیدا، که کهسانی هزار و زولم لیکراون راوه ستاوه. دهه کان زوریه ی کات له م باره یه وه بی هلوئیستی راسته وخو نین. دهی بلین دهقی نه دهی پیش هر شتیک، دهقی نه دهییه، هه موو هلوئیسته نایدیولوزییه کانی نووسر دهی له بی لایه نییه کی شاراوه وه خویان له دهقا بنوینته وه. له راستیدا له ریگه ی کاریگریه جوانناسیه کانی خویانه وه نه و نيزنه به خوینتر بدن، که خوی ریگه ی خوی بدوزیته وه. شهیه که داخو خوینتر دهیه وی چون ته عیر له گشتیه تی چیروکه که بکات. ریالیزم له گهل شهیه به تووندی پابه ندی کیشه کومه لایه تی و چینایه تییه کان، به لام هاوکات به شیره ی کی بیلایه نانه پیوه ندیان له گهل به رقرارده کا. نه مه زاتی هونه ره.

وهک دهگوتری، به گشتی نووسین له سر کومه له چیروک دژواره. بویه من لیره دا چیروکی (چاوه پروانی) م له لاپه ری ۱۴۵ هه لیزاردوه و، هه ولده م لیره دا که میک دهر باره ی بدویم.

هلوتی چیروکه که:

. باس له مه لایه ک و ژنه کی دهکا. مه لاعلی کولکه مه لایه و خاوه ن مرگه وت و میحراب نییه. نه و مرده شوری هه ژارانه. شهویکی تاریک له ماله وه دانیشته وه و خه می سبه یه تی. سبه ی جومعه یه و بارانیکی زوریش چنده پوژیکه خه ریکه دهباری، بویه خه می شهیه لیده نیشی، که ته نانه ت پوژی جومعه یش نه توانی بچی بو کورستان و تیکه نانیکه دهسکه وی. ژنه کی لای وایه به هوی بارانه وه ته نانه ت خاوه ن مردویش ناچن بو کورستان. مه لاعلی دژی نه م باوه په یه. له راستیدا ماوه یه که کهس نامری و مه لا خه م

فرخ نیکه تهرور

مزگوت.

تکنيک له چيروکه کدا:

. گنډه موه سينهم که سى تاکه، بهم پښه زانای گشتيښه:

. له وسفي نيومال وړووخسار و پړواله تی کاراکتيره کان خه بریکي ته وتو نښه، نووسر خوی له مه ده بويري،

. تنيا وسفيک، که ده بيزري، وسفي که شوه وای نهو شوه يه، که باراناويي،

. بهم پښه چيروکه که کړه . بابته. واته زیاتر له سر کړه و پړوداو پښه ډاگړاوه،

. گړني (پښه مردوويي) به مردني حاجی عولا ده گاته تر ټوپک و هاوکات به بانگېشتي مه لا علی ده کړي ته وه، به لام کړنه وه که ی له راستیدا هیچ ده سته و ټيکي بق مه لا علی تیا نښه.

. له کوتاییدا مه لای هه ژار هه روا هه ژار ده مښته وه، مه لای دهوله مښد، دهوله مښد، له راستیدا قه ده ریکي چاره نووسیانه به سر چيروکه کدا زاله و جیگه ی بز هیچ گوران و بزاونیک نه مښتووه ته وه.

په پام:

. له کومه لگي چينايه تیدا دیارده موقه ده سه کانیش به چينايه تی ده بن. دهوله مښد خاوهن مه لای خوی و هه ژار خاوهن مه لای خوی.

دواو ته:

چيروکی (چاوه پروانی) په کيک له باشترین چيروکه کانی ناو کومه له چيروکی (به ره و پړوه) که تیدا ده خاله تی نایدیولوژی نووسر له ده قه کدا نښه، بویه ستاتیکای ده ق ده گاته تر ټوپکی خوی.

مارف خه زنده دار له چيروکه کدا نیشانی دده، که وهک زور به ی چيروک نووسه ریالیسته کانی کورد له کاتی نووسیني چيروکا به هه موو توخه کانی هم قورمه نه ده ییبه پابند نښه، نه مهش ده بیته هوی نه وهی، که ده قه کان له گشتيښه تی خویاندا له و خوکاملیه ی به هره مښد نه بن، که ده بی بن، بابته تی نیو چيروکی (چاوه پروانی) بابته ټيکي جوان و سره نجر اکتیسه، بریا نووسر به خه ملاندنی زیاتری ته کنيک مه وای زیاتری بق ده بریښی جوانناسیانه بکړدایه ته وه.

له پښی ئیشی خوی ده خوا. هاوکات نیگه رانیسه، که به هوی باران و هوره گرمه وه نه گه خاوهن مردوویک شو له درگیان بدا گړنی لی نه بیته، بهم شیوه یه نانبراو بیته.

له نیو جیگا دایه ژنه که ی خه بری پیده دا، که حاجی عولا (که پیاوینکی دهوله مښده) نه خوشه و په نگه به ری. مه لا له وه لامدا ده لی: به ئیمه چی. نه مهش له بهر نه وهی حاجی دهوله مښده و مه لا ده زانی، که بق ناشته که ی روو ناکه نه کولکه مه لایه کی وهک نهو. کتوپر پاش نیوه شو له ده رگا دده! که سوکاري حاجین، که هاتون به شوین مه لا علی دا. مه لا که خه په ساوه، سره نه انجام بق یاسین خویندنی سر ته رمی حاجی، له گه لیان ده روا. مه لا علی، که لای وایه خوا ده رووی ده حمه تی لیکر دووه ته وه و ئیدی له مه به ولا تنیا مه لای رهش و پروو ته کان نابن، زور خیرا خه ونه که ی به تال ده بیته وه. نه وهنده ی پیناچن مه لای مزگوت خوی به ژووره وده ده کا، ئیدی ئه رکی نهو لیره دا کوتایي پیدی، له کوتاییدا په کيک له خاوهن مردووه کان دوو په نجایی ده خانه مشتیبه وه.

سه بارمت به پروداری نیو چيروکه کدا:

. له راستیدا هوکاري پروکردن له مه لا علی، ده رنگی شو و باران بارینی چمند پړوه یه. خاوهن مردو، که له چینی بالاده سته، ده زانن که ده سخته سستی مه لای مزگوت بهو نیوه شو وه ناسان نښه، بویه روو له مه لا علی ده گن. نه وان مه لا علیان ده و، تنیا تا نه وکاته ی مه لای مزگوت په ی داده یی. وهک بلنی جیته شتی ته رمی مردو به پښی یاسین خویندن گوناخه. لیره دا هیوا یه ټيک له دلی مه لا علی ده گه ری بق نه وهی نه مه وهک سره مه تیه ک لیک بداته وه، بق نه وهی بتوانی خوی له نیو چینی دهوله مښدیدا بدوزیته وه و بین به مه لای نه وانیش. له راستیدا دخیکی خرابی کهش و هوی و مردنیکي ناوه خته، نومیدیک له دلی نه ودا ده خولقینی، به لام هر بهو خیرایه ش له نیوی ده باته وه!

له سر ټو هوی ناوهره کدا:

. له دونیای چينايه تیدا ته نانه ت شته موقه ده سه کانیش لینی بڼه بری نښ و، نه وانیش سره رپای هه موو موقه ده سپوږنیان تاییه تمه ندی چينايه تی وهره مگرن. له نیو مه لا کانیش، وهکوو هه موو توپزه کومه لایه تیبه کانی دی، وهه هایه که په ک وه زعی باشه و مه لای دهوله مښد مه کانه و په کی دیکه هه ژاره و کولکه مه لایه و مه لای خه لکی فقیر و پښه ده رته، په ک خاوهن مزگوت و په ک پښ

په یمانی نه له ست له شیعری کور دیدا

وشه‌ی (نه له ست) وشه‌ی کی عه‌ره‌بیه، له
شینوازی نه‌ریندا داریژراوه، نویش له قورثانی
پیروز و سووره‌تی (الاعراف) نایه‌تی (۱۷۲) دا
هاتووه، خوی گه‌وره ده‌فرموویت: (واذ اخذ
ربک من بني آدم من ظهورهم ذریبتهم واشهدهم
على أنفسهم ألتست بریکم قالوا بلی شهدنا ان
تقولوا یوم القیامة انا کنا عن هذا غافلین)

واته (کانتیک په‌روه‌دگارت وه‌ریگرت له پشته
وه‌چه و نه‌وه‌کانی شاده‌مه‌وه و کردنی به
که‌واهدر به‌سر خویانه‌وه پنی فرمون: نایا
په‌روه‌دگارتان نیم؟ گوتیان: به‌لی که‌واهماندا،
نه‌وه‌کو له پژوی دوایدا بلین نیم له‌مه‌دا
بیثاگا بوین) نه‌و نایه‌ته‌ش باسو‌خواسی نه‌و
وتووژ و پرسپار و وه‌لامیه، که خوی گه‌وره
هر له سه‌ره‌تای به‌دیه‌تایان و دروستکردنی
جیهانی گیانه‌کی تیکرای مروقه‌کان، وه‌ک
به‌لین و په‌یمانیک له‌گه‌لیندا به‌سترویه‌تی؛ پنی
گوتون: نایا من په‌روه‌دگارتان نیم؟ نه‌وانیش
له وه‌لامدا گوتویانه: به‌لی تو په‌روه‌دگارمانی
و شاهیدی دده‌ین به‌سر خوماندا، بویه ه‌موو
مروقایه‌تی به (به‌لا) واته (به‌لی) وه‌لامی داوه‌ته‌وه،
په‌زانه‌ندی خوی پیشانداوه به په‌روه‌دکاریه‌تی
خوی گه‌وره به‌سر ژیانی خویاندا.

نه‌و پروداوه و نایه‌ته پیروزه‌ش لای زوربه‌ی
شاعیران، به‌تایبه‌تی شاعیرانی کلاسیک
کاریگری ه‌بووه و بووه‌ته جیکه‌ی باس و
لیه‌له‌یتجانی وینه‌ی شیعری سه‌رنج‌راکیش.

نهم وینه شیعریه‌ش (الست بریکم) (قالوا بلی)
بووه‌ته ده‌روازه‌یک بۇ چوونه نیو جیهانی فراوانی
عیرفان و ته‌سه‌ووفی سیخناخ به که‌فوکولی
عیشقی خودایی و بارگای به ه‌ستوسوژی
قول. ه‌ندیک جار شاعیران به (باده‌ی نه‌له‌ست)
یان (جامی نه‌له‌ست) به‌کاریانه‌تووه، ه‌ندیک
دیکه به (په‌یمانی نه‌له‌ست) له شیعره‌کانیاندا
توزیفیان کردووه، به واتا و گوزارشته‌لیکی
عیشق ناو‌پریان کردووه، چ‌ندین واتا و خوازه
و درکه و لیک‌چواندنیان لې چنیه‌ته‌وه، نیم له‌م
باسه‌دا نمونه‌ی چ‌ند شاعیریک باس ده‌کین و
ینه شیعریه‌کانیان ده‌خینه‌پروو، تاکو و بزاین
هر شاعیره و چ‌ون مامه‌له‌ی له‌گه‌ل نه‌و پروداوه
کردووه و چ‌ون له‌میانه‌ی وشه و دیره جوان
و دلگیره‌کانیانوه ده‌ریان‌پروو، واتای قول و
سیمبولی شاراوه و مه‌غزای وردیان د‌رشته‌وه،
ورده‌کاری و لیزانیه‌کی تیزو‌ته‌سلیان تیندا
کردووه. شاعیر ه‌یه‌یک جار وشه‌ی (نه‌له‌ست)
ی به‌کاره‌یتووه، شاعیری دیکه ه‌یه چ‌ند جاریک
به‌کاریه‌یتووه.

لیره‌دا نیم بۇ هر شاعیریک ته‌نیا به‌ک وینه‌ی
شیعری دینه‌وه.

مه‌لا په‌ریشان:

ژ گوته‌ی راسان شنه‌فتم نه‌وید

کوشتی عیشق نه‌و شه‌میدم شه‌مید

تو که به‌سر‌مسی برینی وه‌ چه‌م

بی سر و سر‌بار نه‌ سه‌رای ستم

سهران وه‌ تیزی نه‌عدا بی به‌من

ته‌نان نه‌ سه‌رای می‌هن بی که‌نان

ژ خون ویشان ره‌نگین پار به‌ست

خه‌زماب به‌شوش ژ باده‌ی نه‌له‌ست
واته: نه‌و موژده‌بم له پیاوانی راستکو بیسترووه،

سرتیپ ناغا
واحد به‌ک

بهستنی پهیمانی نه‌لست له دواى تۆم و نازت
هه‌لده‌گرم، به‌لام ده‌که‌ی تۆ هه‌میشه توندتر
ده‌بین.

حه‌ریق:

بۆچ هه‌ر ئه‌من مه‌خمورى باده‌ی مه‌ستم

يا هه‌ر من سه‌رمه‌ست جامى نه‌لستم

واته: بۆ سه‌یر و نامۆیه من مه‌ست و سه‌رخوشی
ئه‌و باده‌یه و مه‌یه بم؟ یان هه‌ر به‌ته‌نیا من
سه‌رمه‌ستی ئه‌و به‌لێن و په‌یمانه‌م به‌ خودامدا که
له جامی نه‌لست نۆشیم. بۆیه من له‌سه‌ر واده و
به‌لینی خۆم و نه‌گۆراوم.

ئه‌حمه‌دی گۆر:

به‌ر پاکییی بوراق به‌ ده‌ست، به‌ر شه‌هه‌سه‌واری
دیده مه‌ست

به‌ر شاهیدی پۆزی نه‌لست، صاحب و هه‌ا،
عه‌هد و میساق

حاجی قادری کۆیی:

ساقی گه‌ریه‌ باده‌یی به‌زمی (الست) بیه

(حاجی) له جامی قه‌لبی شکاره‌ شیکایه‌تی

هه‌نایی:

سیرری مولکی ماسیویه نیکه‌که‌ی عه‌ده‌ی
نه‌لست

په‌سیه‌ بۆ وه‌سفیی له‌ عه‌الم مه‌رتبه‌ی «لولا» هیه
ئه‌و

حه‌مه‌دی:

قه‌ت له‌ باسی عه‌شقوه (حه‌مه‌دی) له‌ دل ته‌عه‌ه
مه‌ده

پوچه‌ ئه‌م ته‌وه‌ی له‌ مل کرد پۆزه‌که‌ی
قالوبه‌لا

صافی هیرانی:

(اثبات)ی وجودی تیره‌ ئه‌رواهی هه‌ریقه‌مین

ته‌صه‌یفی (الست) ج (نعم) بێ ج (بلی) بێ

وه‌قای

کوژراوانی عه‌شق (حوسین و یاران)ی که
شه‌هیدن. تۆ که نه‌توانیوه به‌ چاو دیمه‌ن و
پرووداوه‌که ببینیت؛ کاتیک بیابانی سته‌م و
زۆرداری (که‌ربه‌لا) بێ گه‌وره و سه‌روه‌ر
مایه‌وه، سه‌ری بێ لاشه‌ی یاران به‌ تیزه و
چه‌قۆی دوژمنانه‌وه بوو، جه‌سته‌یان له بیابانی
نازار و مه‌ینه‌تییدا بێ کفن مایه‌وه؛ به‌ خوینی
خۆیان ده‌ستوپه‌ییان په‌نگین کرد له (خه‌ته) گرت،
به‌ باده‌ی (الست) سه‌رمه‌ست و مه‌ده‌وش بوون.

ئه‌حمه‌دی خان:

ئه‌م عاشق ئه‌گه‌ر ج مه‌ی په‌رمه‌ستن

اما ئی مه‌یا المستی مه‌ستن

ئه‌و مه‌ی نه‌ وه‌کی مه‌یا ته‌ ئه‌

ئه‌و مه‌ی ئی جه‌مالی نه‌اله‌

فه‌قێ ته‌یران:

ئانیه‌ دیوانا مه‌زن، فه‌رمان ته‌ کر، وان دا ختاب

ژی کر سوئال له‌خوا نه‌لست، قه‌د په‌ک نه‌بوو

چوژنه‌ک ده‌ست

مه‌وله‌وی:

خۆ من هه‌ر جه‌ زوو وه‌ مه‌یلت مه‌ستم

هه‌ر جان فیداکی پۆکه‌ی نه‌لستم

واته: خۆ من هه‌ر له‌ کۆنه‌وه سه‌رخوش و
سه‌رمه‌ستی ئه‌وینی تۆم، هه‌ر له‌ نه‌زه‌لیشه‌وه
قوربانی و گیانفیدایی تۆم.

وه‌لی دیوانه:

شه‌رته‌ هه‌تاگرو پۆزه‌که‌ی نه‌لست

من بو‌عاگۆی تۆم شۆخی دیده مه‌ست

په‌خوده:

هه‌نده بێ ره‌حمه‌ن ئه‌لبی ئاسنگه‌ری رۆزی
(الست)

ده‌رحه‌قی من له‌وحی دلتانی له‌ ئاسن کردوه‌وه

واته: له‌ به‌رانبه‌ر مندا بۆ هه‌نده بیه‌زه‌یی و
دلره‌ق خۆت ده‌نوینی، خۆ دلت له‌وحه‌که‌ی له
ئاسن دروست نه‌کراوه؛ که‌چی من هه‌ر له‌ پۆزی

ديسان له سهر عهدي تهلست جامن له
جانان بگړه دمست

هر تا ته به د مخمور و مسته هذا طريق
العاشقين

واټه: بڼ جاريكي ديکه و دووباره وهره له سهر
پهيمان و بهليني تهلستوي خودايي، جامن له
يار وهر بگړه و بينوشه، جا تاهه تايه سهر مست
و خومار دهبيت، ناوايه ريگاي تهوينداران و
عاشقان.

قانع

له بيرم دي تهيا واعيز (نعم) بوري پوځي
تستيفهام

منم (قالوا بلي) ويرد و کهچي تر پيم تهلي
بائل

خايم

له نه شئي مې برو عاشق شاهدي عهدي
(الست) دي

و جوړوي ټار و خاكي خوي تهگر سهبا
نه کا چ بکا؟

تهكرم عنهي:

من له پوځي خرم بيثاکام

نازانم تهو له (الست) هره

چ پهيمانتي بهستوه

يان په پيا

چ نړويهکي گړيوه

سهرچاوه:

۱. التفسير الكبير او مفاتيح الغيب، الامام
فخرالدين الرازي، المجلد الثامن، دار الكتب
العلمية، الطبعة ٤، بيروت .

۲. ديواني مهلا پريشان، شاعيري سهردي
چوارده، کوکړدنه وه و ناماده کړدن و
ساغکړدنه وه، رينوار همه توفيق

۳. ديواني حريق، ليکولينه وه و ليکدانه وه،
نه وزاد کهلور، نووسينگي تهسير.

۴. ديوان و شهرحي حالي شيخ نهحمدي کور
(موکرياني) ساغکړدنه وه و ريکوپيکي و هينانه
سهر رينوسي کوردي، چيکړدني فرهنگوکه،
عزيز محمد پور (داشبهندي) هوه، له گهل
پيداچرونه وه، ماموستا هزار، ۲۰۰۰

۵. ديواني ويلي ديوانه، سوزاني و هورامي،
وهرگيږاي پازي

۶. ديوانا نهحمدي خاني، بهره فکر، نه حسين
نيراهيم دوسکي، ۲۰۱۶

۷. ناله دل، ماموستا مهلا عبدالله کاتب
فهنابي، ناماده کړدني، عابد بابان، ۲۰۱۴

۸. ديواني همدې، ساغکړدنه وه و ريکخستن
و چاپکړدني، عهبدللا خدر مهلولود، چاپي
چوارم، ۲۰۱۰

۹. ديواني مهوله وي، کوکړدنه وه، ليکولينه وه
و له سهر نووسيني، مهلا عهبدولکره يمي
مودهريس، چاپي دوهم

۱۰. ديواني صافي هيراني، ليکولينه وه و
ساغکړدنه وه، محمدي مهلا مستفا هيراني،
چاپي دوهم، ۲۰۱۵

۱۱. ديواني وهفاني، ليکولينه وه، ليکدانه وه و
له سهر نووسيني، موحومد سهعيد مجاري
(ناسو)

۱۲. ديواني حاجي قادري کوي، ليکولينه وه و
ليکدانه وه، سهردار حميد ميران و کریم
مستفا شارهزا

۱۳. ديواني قانع، شاعيري چهوساوه کاني
کورستان، کوکړدنه وه، بورهان قانع، ۲۰۱۴

۱۴. ديواني خايم، حاجي ميرزا عهبدوللا
کوي، بهرکي بهکم، ۱۹۸۰

۱۵. ديواني بيخود، کوکړدنه وه و ريکخستن و
له سهر نووسيني، موحمدي مهلا عهبدولکره يمي

۱۶. ديوانا فهقي تهيران، پرتايه کي، سهعيد
ديزه شي - پيژاني نايخان

۱۷. نيلاهينامه، تهكرم عنهي

62 دېوان قماره (۲۱) کانونی په کمي ۲۰۲۲

دهكهنوه، به هر حال نهه شو شته، كه ئهوان بیری لئ دهكهنوه، بویه كچه سینه، با گهردوون بخولتهوه چیژ له سیرایی خۆت وهرگره، خودا شته گه مژهكانی له بهر نهوه بۆسه زهوی هلبژادوه، تا حهكیمهكانی پهن بیزار بیت، قهشه پۆلش وای گوت .

٦

قهشه ئهنتوان له بیابان دهژیا، کاتیک گهنجیک لئ نزیک کهوتنهوه و پنی گوت: باوکه هه موو نهوهی هه مپوو فرۆشتم و داهاته کهیم دا به هه ژارهکان، ته نیا چهند شتیکی کهم بۆ خۆم به لانه، ده کرێ یارمهتیم بدهی لێره بژیم، ده مهوی پینگای به رهو پرگار بوونم بۆ پروون بکیتوه.

قهشه ئهنتوان داوای له گهنجکه کرد ئه شتومه کهی، که هیشتویه تییهوه بیفرۆشی و بچیت شار، به پاره کهی گوشت بکری، له کاتی گه رانه وشی ده بی گوشتکه به لهشی خویهوه شتهک بدات، گهنجکه نه مهی کرد، که قهشه داوای لئ کردبوو، به لام له گه رانه وهی سه کی به ره لالا و هه لۆکان هه رشیان کرده سه، هه رچهنده، قهشه پهن گوتبوو: نهوانی بۆ ئاراستهیه که تازه کوچ دهکن و مه به ستیانه به شیک له ژیا نی پابردوویان له وئ به یئنه وه، خویان ده بین پابردوویان هه لا به هه لای کردوون.

٧

که مناله بین نهواکه ته مه نی گه شته ده سالان، دایکی مکو پ بوو له سه ره نه وهی فیری وانهکانی په روردهی جهسته یی بیت، یه کیک له و چالاکیانهی داوایشی لئ دهکرا، خو هه لدان بوو له لیوړیک بۆنیو پروو باریک.

له سه ره تایی راهینه که مناله که له ترسان ئیفلج ببوو، هه موو پوژیک له کوتایی سه ره که ده وه ستا، هه موو جاریکیش نهو بیانوهی ده هینایه وه، که یه کیک دی له تۆرکه ی نهو بازی داوه، پوژیکیان راهینه ره که تییینی تۆقینه کهی کرد و داوای لئ کرد، یه کهم خو هه لدان نهو جن به جین بکات، هه رچهنده زوړیش ده ترسا، به لام دوا جار تۆقینه کهی بۆ نازیتهی گۆپا مامۆستا گوتی: زوړجار ده توانین به رگه ی کاته که مان بگرین، به لام هه ندیک کات هه ن، ده بی قو لی لئ هه لکه یین و چاره سه ریکی پارودوخه که بکه یین، له و حاله ته شدا هه یج شتیک له دواکه وتن خراپتر نییه.

٨

کابرایه کی بی نهوا له پوژی جهزنی قهشه یوختا له نیو خیهوت و کینرکیه کانی تیرهاویژی و له گه نه ئاساییه کان ده سوپایه وه، له ناکاو گالته جاریک کهوته لاسایی کردنه وهی

ئامازه کانی، خه لکه کهش پیکرا ده ستیان به پیکه نین کرد، بی نهوا، داوای له کابرای گالته جار کرد به یه که وه بخۆنه وه، که دانیشن گالته جار کرکه پهن گوت: له ژیا ندا گرنگی به خۆت بده، نه گه ر له ژیا ندای ده بی باله کانتویک بینیتوه و له خۆت هه لدهی، ده نگه ده نگ به رپا بکهی، پینکه نی، و له گه ل خه لک بدوینی، ته و او پیچه وانه ی مردن، که مردی واته تاهه تابه له و پارودوخه دا ده میتیتوه، نه گه ر زوړ کرۆکپ بیت هه رگیز ناژیت

٩

نه فسانه یه کی ئوسترالی پاس له سحر بازیک دهکات، که له گه ل سنی خوشکه کهی ده پویشته، له ریگا چاویان به جهنگاره ریک ده که ویت، که نه وکاته ناو دارترین جهنگاوه ر بووه، جهنگاوه ره که ده لی: حه ز ده کهم هاوسه رگیری له گه ل یه کیک له و سنی کچه جوانه دا بکه م، سحر بازه که ده لیت: نه گه ر زه ماوه ند له گه ل یه کیکیان بکهی، ده وانه کهی دی له دووری نه ودا گرفتار و مه لول ده بین، جهنگاوه رکه ده لیت: که واته به وای هۆزیک بگرێ، ریگا به پیاوه کانی بدات سنی ژن به یه که وه به یین، سحر باز و سنی کچه که بۆ ماوه ی چهن دین سال له سه رتاسه ری کیشه وهی ئوسترالی ده گه رین به بی نه وهی هه یج هۆزیک له م جوړه بنۆزنه وه، یه کیک له خوشکه کان، که به سالدا چوو بوو زوړ گه را، تا هه لاک بوو، گوتی: به لای که مه وه نه گه ر یه کیک له نیمه نه وکات شوی بگر دایه ئیسته به خته وهر ده ووه سحر بازه که گوتی: من هه له بووم، به لام تازه کات به سه ره چوو، به سحر یک سنی خوشکه کهی کرده تاشه په ردی گه وره تا هه موویان به یه کنا رهت ده بین و بزائن به خته وه ری مروفیک به ومانایه نایه، نهوانی دیکه خه مبارین

١٠

جهنگاوه ریک داوای له سه ره که کهی کرد، کی له شم شیربازی داشترین که سه گه وره که وه لامی دایه وه به رۆ بۆ کیلکه کهی نزیک دیره که، گابه ردیکی لیه ده مه ویت نه فره تی لئ بکهی، قوتاییه که پرسنی بۆ نه مه بکه م، خو گابه رده که وه لام ناداته وه؟ گه وره کهی گوتی: زوړباشه که واته به رۆ به شم شیره کهت په لاماری بده، قوتاییه که گوتی: نه مه ش نا که م، شم شیره که م ده شکی، نه گه ر به ده ستیش لئ بده م په نجه کانم ده شکی و هه یج کاریگه ری که له سه ری ناییت، من داوای ته ووم نه کردوه، من گوتم هاوشیه ی گابه ردی که و به بی نه وهی شم شیر له کالان ده ریکرت، هه یج که سیک ناتوانیت بییه زینیت .

• سه ره چاره: القس العربی

ساله‌هایه

سه‌عوللا په‌روش

ئه‌گەر شیعەر وه‌ک تارنجۆک
دانه‌پمینی کۆشکی فاشیزمی ترسنۆک
ئه‌گەر شیعەر وه‌کو ئاگر
به‌رنه‌بیته مۆلگای دوژمن چادر، چادر
ئه‌گەر شیعەر
نه‌بین به‌ زمانی میللت، نه‌بین به‌ ناوینه‌ی فکر
چاکتر وایه‌ ناوی نه‌نشین شیعەر و هۆنراو
ناوی بنشین به‌رمیلی زبیل یان پیللو
ئه‌گەر شیعەر وه‌ک پێشمه‌رگه‌ی خۆبه‌خته‌ر
ده‌ست له‌ دوژمن نه‌وه‌شین، چیا

جه‌ندرمه‌کانی ته‌مه‌ر و جه‌یشی عروبه‌ی ئیسلام و
نیروه‌هایه
ره‌نجیشتان له‌سایه‌ی سه‌ری
هه‌ندی له‌ سه‌رکرده‌ دز و شیره‌ به‌فرینه‌کانماندا
وه‌ک پووشی دهم ره‌شه‌هایه
ئه‌وه‌ی خه‌زمه‌تی کردین ته‌نیا تهنه‌گ و چیا
که‌چی هه‌شتا هه‌ندیکمان هه‌ر
چاویان له‌ ده‌ستی که‌رهمی جه‌زه‌رتی ئهم و ئه‌ودایه
* * *

چیا، سه‌نگه‌ر، سه‌نگه‌ر
ئه‌گەر شیعەر وه‌کو تهنه‌گ
نه‌شله‌قینی گومی بێ ده‌نگی و شه‌مه‌زه‌نگ
چاکتر وایه‌ ئاگر بێ بکریته‌وه
پیللوی بێ به‌سریته‌وه
ئه‌گەر شیعەر نه‌بین به‌ ده‌نگ
نه‌بین به‌ گولله‌ بۆ تهنه‌گ

ساله‌هایه
له‌م کوردستانه‌ زیندان و ئوردوگاهیه
له‌م کوردستانه‌ بێ مه‌رز و ئالایه
ناوی کوردستان تاوان و
وشه‌ی کورد و کورد په‌روه‌ریش
ته‌سکی و شۆفینیته‌ گوايه
* * *

ئه‌گەر شیعەر بۆ به‌رسییه‌کان نه‌بین به‌ نان
بۆ ئاواره‌ نه‌بین به‌ مال و نیشتمان
چاکتر وایه‌ شیعری ئاوا زۆر و چلکن
بخه‌ریته‌ ناو چالی مودن
* * *

ساله‌هایه
له‌م کوردستانه‌ گیرۆده‌ و به‌رینه‌داره
له‌م کوردستانه‌ دیار و نادیاره
ئه‌وه‌ی پێیان ره‌وا دیبین
په‌تی سینه‌داره‌ و زیندان و
گۆپستانی کوردی به‌ کۆمه‌ل..... کۆژراوی بێ ژماره
ئه‌وه‌ی پێیان ره‌وا دیبین
قامچی و که‌له‌چه‌ و زۆربوونی جه‌رده‌ و سیخوپی بێ
ئابوو تاوانکاره
بۆیه‌ ئه‌مڕۆ
هه‌ر بێ به‌رد و هه‌ر بێ داره

ساله‌هایه
سه‌رمان له‌ خه‌زمه‌ت شه‌مشیری سولتان دایه
خوینمان پێکی توخبی شه‌وانی
جه‌للاده‌کانی مه‌حه‌رمی قه‌سر و بیلاتی تاران و
ئه‌تقهره‌ و شام و به‌غدايه
خاکمان بێ شیطی پۆستالی

تهنی بارود و جی خوینی دهیان دلی پیوه دیاره

* * *

ساله‌های

کرده‌ی مه‌یه و

برده‌ی به‌ره‌فتار دوژمن و به‌گوفتار دؤست و برابه
گوته‌ی مه‌یه و

نه‌بیستنی نه‌نجومه‌نی ولاته به‌کگرتوه‌کان و
ناشتی خوازانی دنیا‌یه

گوئی مه‌یه و قاشوی توند و هشی
روژه‌لالت و روژئاوایه

ئه‌وه‌ی خزمه‌تی کردیین ته‌نیا ته‌نگ و چینه
که‌چی هیشتا هه‌ندیکمان هه‌ر
چاویان له‌دهستی که‌رهمی هه‌زهره‌تی ئه‌م و ئه‌ودایه

* * *

ساله‌های

له‌م کوردستانه‌ له‌ت و له‌ت و دیل کراوه

له‌م کوردستانه‌ سه‌ره‌به‌ستی له‌ی یزراوه

هه‌ر دارستانه‌ و سه‌دان هه‌ر سوینزراوه

هه‌ر ئاوییه‌ و سه‌دان هه‌ر راگویرزراوه

هه‌ر رووباری

به‌قولی خوی خوینی پیندا چۆته‌ خواری

هه‌ر لوتک‌یی

سه‌ری ییزاری شوهر کردووه‌ و به‌چهند بۆمیا و فرقه‌کی

* * *

ساله‌های

گیانمان له‌که‌رووی ته‌نگ و ته‌دیه‌ایه

نیشتمانمان ره‌یه‌ و سه‌یته‌ده‌ی ته‌فتیش و ئوردوگایه

دوژمن له‌خاکمان خاوه‌ن و سه‌رکرده‌ و هه‌رمانه‌ده‌ایه

خۆشمان په‌رته‌ و په‌راکه‌ته‌ده‌ی

سه‌ر ئه‌م زه‌مینه‌ جه‌نجال و ئاته‌بایه

ئه‌وه‌ی خزمه‌تی کردیین

ته‌نیا ته‌نگ و چیا‌یه

که‌چی هیشتا هه‌ندیکمان هه‌ر

چاویان له‌دهستی که‌رهمی هه‌زهره‌تی ئه‌م و ئه‌ودایه

* * *

با کوردستان پر که‌ن له‌ئوردوگا و زیندان

یا قامچی و په‌تی سیداره

بکه‌نه‌ گۆر چی چه‌وساوه‌ و کریکاره

با جه‌زربه‌ و به‌ندیخانه

بکه‌نه‌ هاوسه‌ر و مالی هه‌رچی کوردی بیتاوانه

با هه‌ر به‌پیشمه‌رگی چیا

بلین عوسات و نه‌شقا

با منداڵ و ژۆنه‌ خسیر که‌ن

کیلکه‌ و زه‌زاق بسووتین

په‌ر و په‌ک که‌وتان زنجیر که‌ن

یا غروکان

نه‌رده‌نه‌ گیانی مه‌ومن و گوند و لوتکان

با به‌زه‌بری سه‌ره‌ ییزان

دینه‌اتمان بۆمه‌ به‌ربای راگویران

به‌لام ئه‌وه‌ی پینان ناگری و مه‌حاله

دامرکانه‌وه‌ی شوهرش و جاریکی تو ناشبه‌تاله

به‌لام ناگری که‌ پینان ناگری به‌زه‌بری

فرۆک و سپداره‌ و زنجیر

گورینی بره‌ و بیره‌ بیر

به‌لام ئه‌وه‌ی که‌ پینان ناگری به‌کاری

گورینی رووی کوردستان

توانه‌وه‌ی گه‌لی کورنه‌

با یزانی

ئه‌و دوژمنه‌ داگیرکه‌زه‌ی که‌ خه‌یال خاو و که‌مه

گوند راگویران، سوپا ناردن بی نه‌نجامه‌

ئه‌که‌ر ته‌نیا به‌ک پیشمه‌رکه‌ له‌ شاخ ما‌ین

شوهرشی کورد به‌رده‌وامه‌.

* هه‌م شه‌یره‌ له‌ لایه‌ن شه‌عیر بۆ به‌که‌مجار له‌ دوو کۆرنا

خوێنداره‌وه‌ی که‌ به‌کته‌یی نووسه‌رانی کوردستان له‌ گوندکه‌نی

«خه‌ن و باڵسان» سازیکرد بۆایی له‌م نامیلکه‌یدا چاپ و

بلاکراوه‌توه‌ «شه‌عیر له‌ گورینی پیشمه‌رکانه‌» ١٩٨٢ هه‌روه‌ما

له‌ سه‌دۆزه‌ که‌وه‌مه‌ی سه‌دده‌ی نا سه‌لی ١٩٨٤ له‌به‌رهم

هه‌زلان نامه‌بیر، له‌لایه‌ن شه‌عیر خوێنداره‌ی هه‌م به‌که‌مجاره‌

له‌ چاپکه‌راوه‌کی شاره‌ی بلاوه‌مه‌رکه‌وه‌، په‌شت ته‌نیا چهند که‌سێک

شه‌عیرمه‌کیان بیه‌یوه‌.

سه‌رنج: له‌ شوێنه‌تی خاڵ دانه‌راوه‌ و شه‌کان ناخوێنداره‌وه‌.

هپاری سه ری سال

بۆ جەزىنى ئەم سەرى سالە
نازانىم چىت بۆ بنىرم
لە پىرۋىيايى پىرۋىتر
چەشەيەك ھەلبىزىرم

• • • •

ٲڪر ٺٻڃي ٺوہ ٺٺ
ٺاھٺاھ پا ٺاٺاٺ ٺٺ
ٺوہ ٺا ٺاٺاٺ وھ ٺاٺاٺ
ٺٺاٺاٺاٺاٺ ٺاٺاٺ ٺٺ

• • • •

نه‌بانا دلت تهنگ بین
له شهوانی بین خه‌وی نا
با هه‌ست به ته‌نایی نه‌ک‌ی
له‌گه‌ل خه‌می شه‌ره‌بیدا

• • • •

من ھەز دەکم ئو شیعەرانی
کە وەکو خۆت لڤویان ئالە
بە دیاری بۆتیاں بنجیرم
بۆ جەژنی ئەم سەری سالە

• • • •

هر بیل شهوی لهم ساله دا
هموو کاتن دلت شاد بیت
بهلام ترسمم هیه بلجی
من بیاری وهرناگرم لهشت

قہار شیخانی

گفتوگو

• گەنگەشەى رۇژانە (لەبارەى دەروونشیکاریا و
فرۆیدزەنە) - (نارسیزم و ھەندئ رای دیکە)
بەشیا یەكەم

گفتوگوى: سەمکو مەمەد لەگەل د. مەمەد تەھا حوسەین

گفتوگو

گهنگه‌شهی رۆژانه

له‌بارهی دەرروونشیکاریی و فرۆیدزمه‌وه

به‌شی یه‌که‌م

نارسیزم و هه‌ندی رای دیکه

گفتوگۆی:
سمکۆ محهمهد له‌گه‌ڵ
د. محهمهد ته‌ها حوسین

گفتوگو و گهنگه‌شهی رۆژانه، ئه‌گه‌رچی هه‌م پێویستی به‌ دیاریکردنی کاتی کۆنکرتیییه، هه‌م له‌چه‌شنی دۆخی تاقیکردنه‌وه‌شه، به‌لام چه‌ند په‌هه‌ندیکی ئهرینیشتی هه‌یه.

په‌هه‌ندی یه‌که‌م ئه‌گه‌ر که‌سیکی شاره‌زا هه‌بێت و ئاماده‌ بێت بۆ گه‌نگه‌شه‌ له‌باره‌ی هه‌ر چه‌مکیکی فیکری، که‌واته‌ چانسێک هه‌یه‌ له‌بری ئه‌وه‌ی مه‌نهلۆج بکه‌ین، دیالۆگ له‌سه‌ر چه‌مکه‌ فیکرییه‌کان بکه‌ین، چونکه‌ له‌م دۆخدا، که‌ دوتیا سیستمی پرۆپۆچی به‌رپۆهی ده‌بات، گه‌نگه‌شهی فیکری زۆر که‌من و خودی رۆشنییریش که‌متر به‌لای گه‌نگه‌شهی فیکرییدا ده‌چن، ئیدی یان ئه‌وه‌یه‌ له‌ فیکر ده‌ترسن، یان ئه‌وه‌تا به‌ ئاراسته‌ی سیستمی جیهانی ده‌رۆن. په‌هه‌ندی دووهمی ئهرینی ئهم جۆره‌ گه‌نگه‌شانه، که‌ له‌قیکی دیکه‌ی ئهرینییه، ئه‌ویش وردکردنه‌وه‌ی ئه‌و تیگه‌یشتنه‌ سه‌ره‌پییانه‌یه، که‌ له‌ رابردوودا و له‌ دوتیای مه‌عریفی کوردیی بۆ چه‌مکه‌ فیکرییه‌کان کراون، یان بۆ چه‌مکیکی دیاریکراو، که‌ زۆرجار به‌شێوه‌کی ساده‌ و تیزتیپه‌ر به‌سه‌ریدا گۆزه‌ری فیکری کراوه‌.

په‌هه‌ندی سێیهم ئه‌وه‌یه، که‌ فۆکس له‌سه‌ر یه‌ک پۆیتی فیکری ده‌کریته‌ و گشتگیر نابێت، ئه‌مه‌ش وه‌کو ئه‌وه‌یه‌ خوێنه‌ر کتیییکی تاییه‌ت بخوینێته‌وه، تاکو به‌ قوولی له‌ لایه‌نه‌ جیاوازه‌کانی چه‌مکه‌کان تێ بگات، هه‌رسن په‌هه‌نده‌که‌ش زه‌حمه‌تییه‌که‌یان له‌وه‌دایه، که‌ ئاگادارمان ده‌کاته‌وه‌ له‌وه‌ی جاریکی دی به‌هه‌له‌ چه‌مکه‌کان نه‌خوینێته‌وه.

من، دوا‌ی ئه‌وه‌ی له‌نووسینه‌کاندا زۆر قسه‌م له‌باره‌ی نه‌بوونی گه‌نگه‌شه‌ و گفتوگۆی فیکری کردووه، که‌ نییه، ئه‌مه‌ش مه‌ترسییه‌ له‌سه‌ر په‌وه‌شی رۆشنییری، ته‌نانه‌ت پێشنیازم بۆ گو‌فار و رۆژنامه‌ و میدیاکان کردووه، که‌ ئاماده‌نه‌بوونی ئهم لایه‌نه‌ له‌ رۆشنییری کوردیی، زیان به‌ مه‌عریفه‌ ده‌گه‌ینێت، به‌لام من بۆخۆم تیگه‌یشتم، که‌ دوتیای میدیای ئێمه‌ به‌بێ ئه‌وه‌ی ئاگای له‌خۆی بێت، یان ئه‌وه‌تا ترسیکی گه‌وره‌ی له‌ گفتوگۆی فیکری هه‌یه، بۆیه‌ ئهم پێشنیازهم به‌هه‌ند وه‌رناگریته‌، یان ئه‌وه‌تا فیکر ناخوینێته‌وه، یان به‌ومانایه‌ی، ئه‌و لایه‌نه‌ی ئاراسته‌ی میدیا ده‌کات، رێگه‌ نادات گفتوگۆی فیکری بپێته‌ دیارده‌یه‌کی مه‌عریفی باو، به‌لام من دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌ کتیییه‌که‌ی برایانی ماگیم خوینده‌وه، که‌ گفتوگۆی هه‌مه‌لایه‌نه‌یه‌ له‌گه‌ڵ بیرمه‌نده‌کانی نزیکي خۆی له‌سه‌ر چه‌مکه‌ فیکرییه‌کان، تیگه‌یشتم، که‌ ئهم لایه‌نه‌ پێویستی به‌جۆره‌ته‌ی مه‌عریفی و خۆ سازدان هه‌یه، بۆیه‌ هه‌م خۆم ئاماده‌ کرد، هه‌م هه‌ولمدا ئه‌و فه‌زایه‌ بخولقینم بۆ که‌سانی شاره‌زای بواره‌ مه‌عریفیه‌کان، تاکو مۆدیکی نوێ له‌ رۆشنییری نووسین و گفتوگۆکردن دروست بکه‌م.

د. محمەد ته‌ها حوسین، که‌ هه‌م رۆشنییریکی هه‌مه‌کاره‌ و هه‌م شاره‌زایه‌کی باشی سایکۆلۆژیا و فرویدیه‌ و له‌ئاستیکی به‌رزی ئهم مه‌عریفه‌یدا توانایه‌کی له‌ راده‌به‌ده‌ری هه‌یه‌ بۆ خویندنه‌وه‌ی هه‌موو سینکته‌ره‌کان، له‌ په‌راویزی چه‌مکی سایکۆلۆژی، دوا‌ی ئه‌وه‌ی پێشنیازم بۆ کرد، به‌ خۆشحالییه‌وه‌ و به‌بێ هیچ دوودلییه‌ک ئاماده‌یی خۆی نوێ، به‌ مرچیک گه‌نگه‌شهی راسته‌وخۆی هه‌فته‌انه‌ بێت، ئه‌مه‌ی ده‌بخوینێته‌وه، به‌رئه‌نجامی ئه‌و گفتوگۆیه‌یه، که‌ هه‌فته‌انه‌ له‌سه‌ر چه‌مکیکی دیاریکراوی سایکۆلۆژی گه‌نگه‌شه‌مان کردووه‌ و ئه‌وه‌ی لێ به‌ره‌م هاتووه‌.

گفتوگۆی یه‌که‌م

کردووه، که‌ مه‌به‌ستی له‌و ئاماژه‌یه‌یه، که‌ مروف به‌ر له‌هر شتیکی دی، چه‌سته‌ی خۆی ده‌بینی و تاپاده‌ی په‌رستی خود مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ چه‌سته‌ی خۆی ده‌کات، من واتیکه‌یشتووم، که‌ ئهم تیزمه‌ به‌سه‌ر هه‌موو کاریکته‌رینکدا ناسه‌پێت، واته‌ هه‌موو مروفیک له‌یه‌ک دۆخی سایکۆلۆژیدا نابنه‌ کاتیییکی نارسیست، بۆیه‌ پێموایه‌ ئهم خه‌سله‌ته‌ جۆره‌ لادان و نه‌خۆشییه‌کی سینکسییه، یان سروشتی ئه‌و کاریکته‌ره‌یه‌ بۆ نمایشکردنی خود له‌به‌رانبه‌ر ئه‌وانی دیکه، که‌ هه‌لگری

سمکۆ مه‌مه‌له‌ ناچارین باس له‌ چه‌مکی سایکۆلۆژی بکه‌ین، له‌ خودی فروید و دواتریش له‌ قوتابخانه‌ی ئیه‌نناوه‌ ده‌ست پێبکه‌ین و وه‌کو بنه‌ما وه‌رییگرین، له‌ سایکۆلۆژییدا پێم باشه‌ له‌ مانا و په‌هه‌نده‌کانی تیزمی نارسیزمه‌وه‌ ده‌ست پێ بکه‌ین.

فروید له‌کتییی (نارسیزم)دا ده‌لێت: (په‌گورپه‌شهی ئهم تیزمه‌ ده‌گه‌رپه‌ته‌وه‌ بۆ ئه‌و وه‌سفهی، که‌ یه‌که‌مجار (پۆل ناک) له‌سالی ۱۸۹۹ له‌ کلینیکیدا شیکاری بۆ

هه مان خهسلهتن، بهتاييهتي ئهو كاريكتهرانهي، كه جگه له جهستهي خويان، هيچ هيز و توانايهكي داهينه رانهي ديكه له هيچ كايه يه كدا شك نابهن، بويه نارسيزمانه مامه له له تەك هه موو شتيكدا دهكهن، بويه ئه گهر له بيركرينه وهشدا جياواز بين، جگه له برواي فرۆيد، تيگه يشتني خوشت بخه يته پروو.

محمەد تەها حوسين: بهر له پۆل ناك كهساني دي

سەمۆ محەمەد:

مرۆڤ بهر له ههر شتيكي دي، جهستهي خوي ده بيني و تارادهي په رستني ئود مامه له له گهڻ جهستهي دهكات، من واتيگه يشتووم، كه نهم تيرمه به سهه هه موو كاريكتهريندا ناسه پيټ، واته هه موو مرۆڤيگ له يهك دۆڤي سايگۆلۆژيدا نابنه كانينيكي نارسه پست

د. محەمەد تەها حوسين

سيگموند فرۆيد له بهكارهيتان و نيشكردن له سهه نيرگزييهت مه به ستيكي نينساني بالاي هه بووه و پيتوايووه مرۆڤايشه تي هه رگيز له گيشه گاني په يوه ست به شه رانگيري هه موو نهو گرفتانهي ليا دهكه ويته وه ده ربازي نابيټ، تاوهكو ناستيگ بۆ نهم گيشه نيرگزييهت ده نه نري

وهك شيشپرون، فرانسيس بيكون، شهكسپير، بۆلڤير و هيتريش، به مانايهك له ماناكان چه مكي نارسيس- يان بهكارهيتاوه، بهلام (ناك) وهك لاداني سيكسي خستويه تيه كارهكانيه وه و ههر له بنچينهشدا سيگموند فرۆيد سه ره پاي ئه وهي زور ژيرانه له قورميني سايگۆلوجيانهي ناخيه وهك چه مكيكي ميتۆلوجي خستويه تيه خزمهت ناوانينيكي عوسايبانه

و له ئه ده بياتي دهروونشيكاري دا جينكر دۆته وه و بهكارهيتاوه و له بنه پيتيشدا ههر ئه مه ي مه به ست بووه، چوون به خوشه يدا بوون لاي فرۆيد پيشه يه كي ميتۆلۆژي هه يه و له بهر ئه وه ي نارسيس له چيرۆكه ئه فسانه ييه كه دا عيشقي خورييهك وه لاوه دهني، ئيدي وهك سزا دهكه ويته كيشه يهك له گهڻ پهنگدانه وه ي ويته ي خوي، كاتيگ كه له گوماويندا ديقتي ده دا.

شه يدا بوون به خو لاي فرۆيد بينگومان بنه رته كه ي ئه و هيزه لبييدويه يه، كه خودي تاك ناتواني بيخاته خزمهت هه موو بواره كاني دي له ژباني خويدا، سه رنه نجام ههر هه مووي له خوشه ويستي و به خوشه رسامبووندا چرده كاته وه، نارسيس دواي ئه وه ي نه يواني بابه تيني سرووشي و ماقول بۆ غه ريزه سيكسيه كه ي خوي بدۆزيتوه، ئاراسته ي خوي گۆري و خوي كرد به و بابته سيكسيه ي، كه ئيدي له پروي چيزه وه لني تيز ده خوا.

لاي دهروونشيكاره كان نيرگزييهت دوو جۆري هه يه، يه كتيكان سرووشي و ئه وه ي ديكه يان نه خوشيه، يه كتيكان ئاراسته ي به ره و خودي كه سه كه ي و ئه وه ي ديكه يان له ناوه ند و خودي كه سه كه لاده نات. ئه وه ي سرووشي به پاسه واني ژباني تاكه و ئه وه ي ديكه يان دۆي كه سه كه يه و له گهڻ خويدا ده بخاته په يوه ندييه كي نا ئاسايي و له واني دي داده بڤي، فرۆيد له وتاريكي خويدا به ناوي (دهروازه يهك بۆ نيرگزييهت) كه له سالي ١٩١٤ بلاويكر دۆته وه ئاماژه ي به ميتۆوي به كاربردي ئه م چه مكه كړيووه.

ئهم زاراوه يه بۆ يه كه م جار له كۆتايي سه ده ي نۆزه ده م لاي پزيشكي دهرووني (هافلوك ئيليس) به كارها ت به و مه به سته ي وه سفي ره فتاريكي لادراي ده كرد، كه سه رنچ خستنه سه ر خوشه ويستي كه سيگ بوو بۆ خوي و به س، له سالي ١٩٠٨ يش (سادجه ر) ي دهروونشيكار پيشنيزاي كرد، وهك ئاماژه يهك بۆ خوشه ويستي تاك بۆ خوي، زاراوه ي نيرگزييهت له دهروونشيكاري دا به كاربيټ.

ئهمه ئه وه يه، كه په يوه سته به دهروونشيكاري و دياريكردني جۆري ئه و ره فتاره كه چه ي تاك پياده ي دهكات، بهلام وهك ستراتيژ، سيگموند فرۆيد له بهكارهيتان و نيشكردن له سهه نيرگزييهت مه به ستيكي نينساني بالاي هه بووه و پيتوايووه مرۆڤايشه تي هه رگيز

له کیشه کانی په یوه ست به شهرانگیزی هه موو نه و گرفتانه ی لنی ده که ویتوه دهریازی ناییت، تاوه کو ناستیک بۇ ئەم کیشی نیرگریه ته داننه نری. دانانی ناست لای فرۆید به عهقلانیکردن و خوده فکرنه، به و مانایه ی نه و لیبیدو، یا غریزه ی سینکسی نه بن، وهک خزی ده یه وی تق به ازوا، به لکوو خۆت له نپوه خۆت بی ئەم به ازویت و ناراستی نه و نامانجانیه ی بکیت، که خۆت دیاریان ده که ی.

خودشه ییای به تیکه یشته فرۆیده که دهمارگریه کی سایکوسسانیه و که سی نارسیت له م دنیا و گهردونه پان و به رینه دا شتیکی دی جگه له خزی نادوزیتوه، بیکاته بابته ی فیرونیکی، یا سینکسی ته نیا خزی نه بن، نه و خۆ به بابته تکرنه، کردنی منی که سه که یه به سینتور و هر هه موو دهره وه ی خۆشی به چپوه. به چپوه کردنی دنیای دهره وه چه قینی که سه که یه له خۆیدا و کورتیبینه کی پوونه، به وه ی ئەم، توانای چوونه دهره وه ی له خزی نییه و ناتوانی له م هه موو وروژینه رانه ی دنیا بابته تیک بدوزیتوه خزی پپوه سه رقال بکا. ئەمه لای فرۆید هزکاری هه موو نه و کیشه گه و رانه یه به دریزایی میژوو به رۆکی مرقایه تی گرتوه، هه ربویه پپووابوه تاوه کوو دهرچه بۇ به تالکردنه وه ی ئەم هیزه نپوه کییه نه دوزیتوه و له شتی دیکه ی دهره وه ی خزی به تال نه کردیتوه هه ره مووی به خزی و دنیا دا ده ته قپته وه، سه رنه نجام شهرهنگیزی و ویرانکاری به رۆکی دنیا و کومه لکه جودا کانی مرقایه تی به رنada.

سمکر محمده به لام من واتیکه یشتوم، که جگه له خود - شه ییای، په کتیک له ره هه نده کانی نارسیزم خۆ به زلزانینه، نه و که سه ی که تووشی خۆ به زلزانی بووه، ته نیا حالت نییه له کومه لکه کان، به لکوو دیارده یه کی باوه، به تاییه ت له کومه لکه خۆره لاتیه کان، نه و کومه لکه یانه ش، که له پووی فیکری و عه قلییه وه پپته که یشتون و هه زارن، یان ناستی پووشنیرریان لاوازه، ئیدی له پیکه ی به مەزن زانیی خوده وه، بگره تا ده گاته نه وه ی هه موو کاریکته ریکی دهرکه و تووش به مەزن ده زانن، له کاتیکیدا نه زموونی پابردوو هه یه، که کاریکته ری دیکه ئەم نمایشی کردوه و به ده ستی به تال که پراوته وه، بۇ نمونه کاریکته ره سیاسی و پووشنیریه کان و پپاوه ئاینیه کانیش، که چاک ده زانن مەزنی نه وان له ناستی لوقالیدایه و ته نیا له

بازنه یه کی تاییه ته و سنووری بوونیان تا کوو ناستی تیکه یشتی تاک ره هه ندیانه ی خه لکه ره شوکیه که دهروات، بویه وهختیک ده گنه سنوره بالا کانی سیاست، که له سه رووی خۆیانه وهن، به ناچار بچووک ده بنه وه و ده بنه وه مرقه ئاساییه که، ئەم لیبیدویه، که له نیوان ئیگو و ئاره زووی ساخته یه، یان غریزه یه و فرۆید له چوارچپوه ی تیوری تیرامانی گریمانکاریا کوی کردوته وه، چونکه ناکری ئیمه له یه ک کاتدا تیوریکمان هه بیت بۇ مرقه، که چی دوو وینه ی جیاوا زمان له به رده ست بیت، که هه ریه که یان له ناست نه وی دی، دۆخه سایکولوژییه که ی جیاوازه، مه به ستم نه وه یه، که تیوریکمان هه بیت بۇ مرقه

سمکر محمده

من واتیکه یشتوم، که جگه له خودشه ییای، په کتیک له ره هه نده کانی نارسیزم خۆ به زلزانینه

د. محمده ته ها حوسین

که ده لیم فرۆید سوودی له میتولوزیای یونانی وه رگرتوه بۇ نارسیزم، چونکه نه و گه پراوته وه بۇ میژووی مرقایه تی و له پیکه ی ئەم گه رانه وه یه وه، میژووی خه سلته دهره ونیه کانی تاکی گواستوته وه بۇ واقعی سهرده می خۆی و داهاتووش

به گشتی، به لام جیاوازی له نیوان پله بالا و پله نزمه کان بکات.

سمحه ته ها حوسین: که ده لیم فرۆید سوودی له میتولوزیای یونانی وه رگرتوه بۇ نارسیزم، چونکه نه و گه پراوته وه بۇ میژووی مرقایه تی و له پیکه ی ئەم گه رانه وه یه وه، میژووی خه سلته دهره ونیه کانی تاکی گواستوته وه بۇ واقعی سهرده می خۆی و داهاتووش.

له پیکه ی کولتوروه خویندنه وه ی بۇ نه وه کانی دیکه کردوه، به و مانایه ی بونیادی خه سلته کان له

پښکې کڼهسته وه، قوناغ به قوناغ، يان نه وه به نه وه ده گوازي نه وه، نه مه به کارهينانکې سيمبوليکيه، به وه، که تاک هر له سهره تاوه له ژير گورشاري غه ريزه کاني خويدها بووه. خهسله تي بوماوه يي نه يتوانيوه ميکانيزمي نه وتو بگريته بهر بؤ رزگار بوون له و نارسيزمه، له بهر نه وه ي ملکچي خواسته کاني غه ريزه و حهزي خوړسکي خوي بووه. سهره نجام نه سيمبولانه بوونه ته چه مکي نو يي ده رووني.

سمکو محمده: باشه بؤچي بابته که ت به لايه کي

سمکو محمده:

باشه بؤچي بابته که ت به لايه کي ديکه دا برد؟ نه کهر واپروات خوينه ر له نامانجي له م گفتوگويه خراب حالي ده بيت، من له م گفتوگويه مه به ستياکي ديکه م هيه، بؤيه باسي له و زنجيره يه ده کم، که له نيوان غه ريزه و نيگوي ساخته هيه

د. محمده ته ها حوسين:

پښوېسته له وه بگين، که تيرمي نارسيزم له به کارهينانه فرويديه که يدا ريشه يه کي ميژووي هيه، تاکوو نيسته نيشانه و ده رکه و ته کاني له بونيادي سايکولوژي تاکه کان هر به رده وامه، له پرفتار و هه لسه وک و ته کانيدا په ننگي داوه ته وه. فرويد پښوايه که رانه وه بؤ ميژووي تاک، سهره تاي سهره لداني ناسته جيا جيا کاني نارسيزم و قهواره ي ده رووني تاکمان بؤ ده رده خات، نه مه شي بؤ نه وه يه له پښکي ده روون شيکاري به وه خال بخاته سهر نه و کيشانه ي، که تاک دوو چاري ده مارگرزي و نارسيزم ده کات. بؤيه له لاي فرويد هه رگيز نارسيزم له خودي تاکه کان کوتايي پښ نايه ت، نه وه ي گرينگ به لاي نه وه وه به ميزکردني نيگوي تاکه کان، تاکو هه ميشه ده رچه ي جيا جيا بؤ به تالکرده وه ي تاک له و گوشارانه ي نارسيزم خستويه تيه سهر ي و به ره و اووت به رزي قوي داوه، بدوزيته وه، له م به تالکرده وه يه دا بالانس ي ده رووني تاکه که ناسايي ده بيت وه و نه و تيرمه ي که فرويد ناوي ناوه شله ژان، ده چيته وه باري ناسايي خوي.

هه يه، تاکو نمايشه جهسته يه که ي خوي ده بيني، نه مه جکه له وه ي، که له ده رته نجامي به ر دخوردرکړني تاک له لايه ن خه لکه وه، به ر دخورديکي ناساييه و چاک ده زانيت خؤبه زلزاتينه که ي نمايشيکي نه گونجاوه و جينگه ي قه بولکردني نه واني دي نييه.

د. محمده ته ها حوسين: بؤ نه وه ي له ريشه وه ده ستينيشاني سيمپتومه کاني نارسيزم بگم. وه ک هوکار بيکه م به به رپرسي ژماره يک له هه مو نه و شه رانگيزي و کيشانه ي دوو چاري تاک ده بنه وه له لايه ک و بوون به کيشه ي فره ننگي له لايه کي ديکه وه.

که واته پښوېسته له وه بگين، که تيرمي نارسيزم له به کارهينانه فرويديه که يدا ريشه يه کي ميژووي هيه، تاکوو نيسته نيشانه و ده رکه و ته کاني له بونيادي سايکولوژي تاکه کان هر به رده وامه، له پرفتار و هه لسه وک و ته کانيدا په ننگي داوه ته وه. فرويد پښوايه که رانه وه بؤ ميژووي تاک، سهره تاي سهره لداني ناسته جيا جيا کاني نارسيزم و قهواره ي ده رووني تاکمان بؤ ده رده خات، نه مه شي بؤ نه وه يه له پښکي ده روون شيکاري به وه خال بخاته سهر نه و کيشانه ي، که تاک دوو چاري ده مارگرزي و نارسيزم ده کات. بؤيه له لاي فرويد هه رگيز نارسيزم له خودي تاکه کان کوتايي پښ نايه ت، نه وه ي گرينگ به لاي نه وه وه به ميزکردني نيگوي تاکه کان، تاکو هه ميشه ده رچه ي جيا جيا بؤ به تالکرده وه ي تاک له و گوشارانه ي نارسيزم خستويه تيه سهر ي و به ره و اووت به رزي قوي داوه، بدوزيته وه، له م به تالکرده وه يه دا بالانس ي ده رووني تاکه که ناسايي ده بيت وه و نه و تيرمه ي که فرويد ناوي ناوه شله ژان، ده چيته وه باري ناسايي خوي.

سمکو محمده: باشه به لام ديسان ليخه دا گفتوگويه کي دي دروست ده بيت، نه ویش نه وه يه، که من واتيگه يشتووم فرويد پښوايه سهره تاي ليکچيا بوونه وه ي غه ريزه ي سيکسي و غه ريزه ي نيگوي له تاکا کاتييه و يک په هه ندي هيه، نه ویش نه وه يه، که حاله ته که له که سېکه وه بؤ که سينيکي دي جياوازه، چونکه وه کو پښتر به يانم کرد، نه وه نارسيزمه واده کات، که خو به زلزانه کان پښوېستيان به وزه يه کي ده رووني يه کجار زور هه بيت، بؤ نه وه ي

ديکه دا برد؟ نه کهر واپروات خوينه ر له نامانجي له م گفتوگويه خراب حالي ده بيت، من له م گفتوگويه مه به ستياکي ديکه م هيه، بؤيه باسي له و زنجيره يه ده کم، که له نيوان غه ريزه و نيگوي ساخته هيه، که دواچار ده بيت هه کاري نارسيزميکي ناخود ناگاهي، تاکو ده کاته ناستيکي له خوي بالاتر، که خو به زلزاتينيکي وه همييه، له کاتيکا نه م قسه يه ده کم، مه به ستم نه وه يه که سي نارسيسيت، سهاره ت به تاک، پښوېستی به توانايه کي له راده به ده ري سايکولوژي

هۆشیارییه‌که‌ی، تا‌کو ب‌توان‌یت ده‌ست به‌و ه‌یزه له‌بن نه‌هاتووه‌ی غه‌ریزه ب‌گر‌یت و به‌پ‌تی خواسته پ‌لانییه‌کان خه‌رجی ب‌کات.

جا له‌به‌ره‌وه‌ی فرۆید زۆر داروینی بووه. بۆیه پ‌نیوایوو مل‌دانه به‌ر خواسته‌کانی (ئ‌ید) ک‌یشه ب‌و به‌کۆمه‌لایه‌تی بوونی مرو‌ف دروست ده‌کات و بواری نادات له‌ گرو‌وپ و پ‌لانی ج‌یا‌ج‌یا‌دا خ‌ز‌یا‌ن ئۆرگان‌یزه ب‌ک‌ن. بۆ؟ چون‌که ئۆرگان‌یزه‌بوونی مرو‌ف، پ‌نیوستی به‌ه‌ه‌ند‌یک تۆرم و ستان‌دارده‌یه، که دواتر ده‌بن به‌ دابوونه‌ر‌یت. له‌م دۆخ‌دا به‌یه‌که‌له‌پ‌زان له‌نیوان (ئ‌ید و سو‌په‌ر ئ‌یگۆ) دروست ده‌ب‌یت، ئا ل‌یره‌دا ب‌ایه‌خی ده‌رکه‌وتنی که‌سی عاقله، که ئ‌یگۆیه ده‌رده‌که‌ویت.

سم‌کو مح‌مه‌د:

من وات‌یکه‌یشتوو‌م فرۆید پ‌نیوایه سه‌ره‌تای ل‌یک‌ج‌یا‌بوونه‌وه‌ی غه‌ریزه‌ی س‌یک‌سی و غه‌ریزه‌ی ئ‌یگۆی له‌ تا‌ک‌دا کات‌یه و یه‌ک ره‌ه‌ه‌ندی ه‌یه

د. مح‌مه‌د ته‌ها حوس‌ین:

ئه‌و س‌ی تو‌خمه ب‌ن‌چینه‌یه‌ی، فرۆید کردنی به‌ بنه‌مای پ‌ن‌که‌اتنی که‌سایه‌تی مرو‌ف، هه‌م‌یشه له‌ هاوسه‌نگ‌ی و نا‌هاوسه‌نگ‌یدا ناسته‌کانی که‌سایه‌تی تا‌ک‌مان بۆ به‌دیار ده‌ک‌ن

سم‌کو مح‌مه‌د: ئاخ‌ر ئه‌وه‌یه، گفتو‌گۆ‌که‌ی من در‌یژ ده‌کات‌وه، که پرس‌یار‌یکی بنه‌ره‌تی ف‌یک‌ری س‌ایکۆلۆژی ه‌یه و به‌رده‌وام له‌ فرۆید ده‌کر‌یت له‌باره‌ی جو‌دایی به‌گه‌زه‌وه، بۆچی ئه‌م جو‌داکار‌یه له‌نیوان ت‌یر و من بۆ غه‌ریزه و بۆ ئه‌و سو‌په‌ر ئ‌یگۆ وه‌هم‌یه ده‌کر‌یت، که مرو‌ف له‌ ئاسته ج‌یا‌ج‌یا‌کان، یان له‌ پۆسته ج‌یا‌کان ه‌یه‌تی؟ بۆ نموونه ئه‌و عه‌قله له‌ کۆی میوان ده‌ب‌یت، وه‌خت‌یک که‌سه‌که خاوه‌ن س‌ایکۆلۆژییه‌کی ته‌ندروست نییه، تا‌کو مه‌سه‌ره‌ف‌گه‌را و خه‌رج‌که‌ر نه‌ب‌یت، بۆ ئه‌وه‌ی پ‌ن‌که‌له‌ک‌زان پ‌وونه‌دات له‌نیوان ئ‌ید و سو‌په‌ر ئ‌یگۆ‌که‌ی، که فرۆید به‌نارس‌یزم چاره‌سه‌ری کرد‌وه، مه‌به‌ستمه ب‌ل‌یم، فرۆید له‌کۆی ئه‌و جو‌داییه

ب‌سه‌لم‌ین، که بوونیان له‌ ئاستی ئ‌یگۆیه‌کی بالادایه له‌ت‌یر کۆمه‌ل‌گه و له‌ت‌یر هاوک‌یشه‌ی س‌یاس‌یی و له‌ت‌یر ئه‌ده‌ب، هونه‌ر، وه‌رزش و ه‌ند، تۆش ئه‌و بۆ‌چوونه‌ت ه‌یه، که ئه‌مه پ‌یه‌وه‌ندی به‌و دوو جۆره ژ‌یا‌نه‌وه ه‌یه، به‌لام من پ‌ن‌مایه ئه‌مه‌ش دوو به‌ه‌ندی ه‌یه، یه‌ک‌ئ‌یک‌یان ژ‌یا‌نی به‌دی‌ه‌تانی مه‌رامه‌کانی خودی نه‌خۆشه، که نارس‌یزمی دروست‌کراو به‌نه‌خۆشی نازانی، ئه‌وی د‌یکه‌ش هه‌لقه‌یه‌کی ن‌یوان‌گیر‌ی ن‌یو زنجیره‌ی دوو ه‌مه، که جو‌دایه له‌ غه‌ریزه‌ی تا‌ک و ب‌ن مه‌به‌سته، واته که‌سه‌که له‌سه‌ر بنه‌مای ش‌یوازی پ‌ه‌روه‌رده‌کردنه‌که‌ی، به‌ب‌ن ئا‌گا خاوه‌نی ئه‌م خه‌سله‌ته‌یه، وه‌کو چۆن نه‌وه‌ی ده‌سه‌لات‌داره‌کان و ده‌وله‌م‌ه‌ند و بنه‌ماله نه‌ج‌یب‌زاده‌کان، به‌ حوکمی پ‌ن‌گه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و س‌یاس‌یان، هه‌مان خه‌سله‌تی باب و با‌پ‌یرانیان ه‌یه، به‌ پ‌ن‌چه‌وانه‌شه‌وه نه‌وه‌یان ه‌یه، که که‌سی‌کی یا‌خی ده‌رده‌چ‌یت و ئه‌و خه‌سله‌ته هه‌ل‌ناگر‌یت، ئه‌م خه‌سله‌ته له‌ دون‌یای خ‌ز‌راوا نموونه‌ی زۆر پ‌ن‌ش‌که‌ش کراوه، بۆ نموونه فر‌ید‌ریک ئه‌نگ‌لس یه‌ک‌ئ‌یک له‌و نموونه‌یه، که کۆری سه‌رمایه‌دار، یان با‌لب‌ل‌ین بۆرژوازییه‌کی ناودار بووه، که‌چی که‌سی‌کی فه‌یله‌سوف ده‌رده‌چ‌یت، که شو‌ین پ‌نی باو‌کی هه‌ل‌ناگر‌ی.

سم‌مه‌د ته‌ها حوس‌ین: جوانه گفتو‌گۆ‌یه‌کی به‌نرخ‌ت دروست کرد، ئه‌و س‌ی تو‌خمه ب‌ن‌چینه‌یه‌ی، فرۆید کردنی به‌ بنه‌مای پ‌ن‌که‌اتنی که‌سایه‌تی مرو‌ف، هه‌م‌یشه له‌ هاوسه‌نگ‌ی و نا‌هاوسه‌نگ‌یدا ناسته‌کانی که‌سایه‌تی تا‌ک‌مان بۆ به‌دیار ده‌ک‌ن، بۆیه ئه‌مانه چ‌هنده فرۆمی ج‌یا‌ج‌یا‌ن و له‌ ده‌رکه‌وتنی که‌سایه‌تی تا‌ک به‌پ‌نی هه‌لو‌یسته‌کانی له‌ ژ‌یا‌نیدا ده‌رده‌که‌ون، ئه‌وه‌نده‌ش له‌ یه‌ک‌تر ج‌یا‌بوونه‌وه ن‌ین، به‌ر له‌ فرۆید ئه‌م س‌ی چه‌م‌که به‌ش‌یوازی ج‌یا‌ج‌یا به‌کارهاتوون، به‌لام له‌ ده‌روون‌ش‌یکاری فرۆید دا چوونه‌ته بواری د‌یکه و به‌ش‌یوازی د‌یکه ت‌یور‌یزه کراون (ئ‌ید) به‌ پ‌ن‌تاسه فرۆیدیه‌یه‌که‌ی سه‌رچاوه‌ی هه‌ر‌چی غه‌ریزه ه‌یه له‌ بونیادی ج‌ین‌یت‌کی تا‌ک دا، بۆیه هه‌م‌یشه تا‌ک به‌ره‌و ئه‌و ئامان‌جانه ده‌ج‌ول‌یت‌ن، که پ‌رن‌سی‌بی چ‌یژ ده‌یه‌و‌ی و تا‌ک به‌فۆیه‌وه داده‌مرک‌یت‌وه، به‌لام ل‌یره‌دا ه‌یج گۆر‌ان‌کار‌یه‌ک له‌ گه‌شه‌ی هۆشمه‌ندان‌ی مرو‌ف وه‌دیار نا‌که‌و‌ی، ئه‌گه‌ر له‌به‌رانه‌ر‌یدا ئاماده‌باش‌یه عه‌قلانییه‌که‌ی تا‌ک چالاک نه‌ب‌یت و مرو‌ف نه‌کات به‌و خه‌رج‌که‌ره، یان مه‌سه‌ره‌ف‌گه‌رایه‌ی، به‌مانا پۆزه‌تی‌فه

رەگەزىيەى ئاشكرا كىردۈۋە؟ لەغەقلا، كە ئەمە تىروانىنىكى نىرسالارىيە و ھىچ تىروانىنىكى مەزۇف دۈستى تىيىيە، لە كاتىكدا ئىستە سەردەمى جىندەرىيە بەھەمۇ كىشە رەگەزىيەكانى مەزۇفە، بۇچى فرۇيد ئەۋەند نىرسالارىيە مەملەى لەگەل رەگەزى ژن كىردۈۋە؟ لەكاتىكدا تىۋرەكەى ئەو بۇ مەزۇفە، ئەك تەنبا بۇ مەزۇفى پىيا، يان رەگەزىكە بەبۇچوونى تۇ ئەمە خەلەلى تىۋرى نىيە؟

سىمگۇ مەھمەد:

بۇچى فرۇيد ئەۋەند نىرسالارىيە مەملەلى
لەگەل رەگەزى ژن كىردۈۋە؟ لەكاتىكدا
تىۋرەكەى ئەو بۇ مەزۇفە، ئەك تەنبا بۇ
مەزۇفى پىيا، يان رەگەزىك، بەبۇچوونى تۇ
ئەمە خەلەلى تىۋرى نىيە؟

د. مەھمەد تەھا حوسىن:

ئەم رەخنىيە لە زۇر لايەن و زانا كەسانى
ئاكادىمىيەۋە لە فرۇيد گىراۋە، بەۋەى، كە
تىۋرەكەى زۇر نىرانىيە و كەمتر رەگەزى
مى خىستۋتە بەر مەددى ئەزەر، بەلام لە
راستىدا خۇى لە زۇر شوين ۋەلامى ئەم
پرسىيارەى داۋەتەۋە، گوايە ھەردوۋ مەيل
لە نىز و مى دا لەروۋى بايۇلۇزىيەۋە ھەن،
ھەربۇيە، ئەو زىاتەر لەسەر پارادايىمى نىز
كارى كىردۈۋە

د. مەھمەد تەھا حوسىن: ئەم رەخنىيە لە زۇر لايەن و زانا كەسانى ئاكادىمىيەۋە لە فرۇيد گىراۋە، بەۋەى، كە تىۋرەكەى زۇر نىرانىيە و كەمتر رەگەزى مى خىستۋتە بەر مەددى ئەزەر، بەلام لە راستىدا خۇى لە زۇر شوين ۋەلامى ئەم پرسىيارەى داۋەتەۋە، گوايە ھەردوۋ مەيل لە نىز و مى دا لەروۋى بايۇلۇزىيەۋە ھەن، ھەربۇيە، ئەو زىاتەر لەسەر پارادايىمى نىز

كارى كىردۈۋە. لەلاى فرۇيد ھەردوۋ رەگەز لەدۇخى جىاجىادا پروبەروۋى كىشەكانى نارسىزم و تەۋاۋى كىشەكانى دىكەى دەمارگرزى دەبنەۋە، بەلام بەئاستى جۇبا، لەبەر ئەۋەى ئەو پىئوايە، كە مەزۇۋى مەزۇفەى لەبەر خراپ پەكارەنىيەنى چەمكى (ھىز) ھىناۋىيەتى، بۇيە كۆلتورۋى تەۋاۋى كۆمەلگە جىاجىاكان، نىزانە ھاتوونە و مى لە چوارچىۋەى كۆلتورۋەكاندا، تا ئاستىكى زۇر خەسلەتە مەينەكانى خۇى شارۋتەۋە، لەبەر ئەۋەش فرۇيد خالى خىستۋتە سەر سەرچاۋەى كىشەكە، كە لەبەرەتدا نىرسالارىيە، كەۋاتە ھەمان ئەو دۇخە دەمارگرزىيەنى دوۋچارى مەزۇف دەبن، ھەندىكىان لە رەگەزى مەينە زىاتەر بەدىار دەكەۋن، ھەندىكىان لە رەگەزى دى، بۇيە ئەۋەى تۇ ناوتتا دەسلەت، كە لە نىرسىزم و غەرىزەى مەندى سەرچاۋە دەكرىت، لاي رەگەزى مەينەش بەپىنى پەرۋەرە كۆمەلايەتتەكە دەنەخىشەت.

(پىئوۋىيەكان دا و قاۋمەكەمان خواردەۋە، چۈنكە بابەتەكە دىرەۋى كىشا و زىاتەر لەۋ كاتەى نامانتاپوۋ پىۋىستى بە كىتوگى زىاتەر ھەبو)

سىمگۇ مەھمەد: ھاتىنەۋە سەر ئەو جىاۋازىيە رەگەزىيەى، كە فرۇيد خويىندەۋەى بۇ ئىگۇ و بۇ ئىد و غەرىزە كىردۈۋە و ۋەكو بابەتتىكى، يان لائىكەم ۋەكو جىاۋازىي جىندەرىيە، يان چىنايەتى تەماشاشى ناكات، بەتايىيەت ۋەختىك، كە تاك لە دۇخى جىاجىادا توۋشى دەبىت، بەلام فرۇيد بە ئاشكرا دۇى ئەو ئازادى و يەكسانىيەى نىۋان نىز و مەينە، بەمانايەكى دى لايەنگى پىيا ۋەستاۋەتەۋە و تىۋرەكەى ھىچ رەھەندىكى ھىومانىستى تىدا نىيە، چۈنكە خۇى خاۋەن رەۋت و پىنگەيەكى ئەرسىتوكراتى بوۋە لەسەر ئاستى خىزانى، بەرادەيەك پىئوايە، كە دەروونشيكارىيە تايىيەت بە خەسلەتى پىياۋە بەرانبەر بە رەفتارى ژن، كە ئەمە بۇچوونىكى زىاد لەپىۋىست ئايدىيالىستىيە، لە كاتىكدا ماركس پالېشتى ئازادىيەى ژن و لەگەل لابرېنى ھەمۇ ھۆكارەكانى جىاۋازىي رەگەزى بوۋە، بە لەبەرچاۋىگىرتى رەنگ و نەتەۋە و نەۋاد و ھەت. مەبەست لەدىار كىردى پىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورىيە بۇ مەينە، بەتايىيەتى، كە دەبىنن لە كۆمەلگە دواكەۋتەۋەكاندا، پىنگەى ژن لە چىشتخانە و لە مالاۋە بۇ پەرۋەرەكەردى مەندال و خۇ ئامادەكەردن و كەمالىيات بۇ سىكس كەردن لەگەل مىرد، يان دۈستەكەى

تەماشە كراۋە، بۇ ئەمەش تواناي لەرادەبەدەرى جەستەي و سايكولوژىي خەرج دەكەن، لەبەرانبەردا پياو ھەميشە چاۋى لەشېۋازىكى دىكەى نارسىزمە بۇ گەيشتى بە دەسەلات و مەملەتى جياۋزەكان لە سىكتەرەكانى دىكەى دەرەۋەى ژيانى كۆمەلايەتى، مەبەستم لە مەملەتنى سىياسى و ئابورىيە، بلىنى ئەم گريئەى فرۇيد پەيوەندى بەو دۇخەۋە نەبىت، كە بەمەدالى تىكەوتوۋە؟

د. محەمەد تەھا جوسىن: راست دەكەى، ئەم تىيىنيە زۆر مەعقۇلە، ھەربۇيە بەعەقلانىكرىنى ھىز لە لاى فرۇيد، پىۋىستىيەكى ستراتىژى بوۋە، خراپ بەكارھىتائىشى بەلاى ئەۋەۋە لە مېژوودا رەگەزى نىزى، تا ئاستىكى زۆر توۋشى نارسىزم كىردوۋە و رەگەزەكەى دىكەش، واتە مى توۋشى ھىستىريا كىردوۋە، كەواتە بەكارھىتائى ھىز لەلاى فرۇيد پىۋىستە لە دەستى ئىگۈيەكى عاقل دايت، تاكو سەرلەنوئى ھاۋسەنگى بۇ پەيوەندىيەكانى نىز و مى ۋەكو دوو دوانە بگىزىتەۋە، ھۆكارى توۋشبوۋنى نىزىش بەرئىزەيەكى زياتر بە نارسىزم ئەنجامى زىاد لەپىۋىست شەيدابوۋنى تاكە بەخۇى، چونكە پىنۋايە دەين ئەو بەھىزترىن بىن و ھىزىش بۇ تەۋاۋى خواستەكانى خۇى بەكاربەيتىت، ئەم جۆرە لە پىادەكردنى ھىز، گوشارىكى زۆرى خستوتە سەر رەگەزەكەى دى و سەرئەنجام لەنەبوۋنى ھەمان ئاست لەھىز، لەلاى ئەو گوشارەكە گەيشتوتە ئەو ئاستى لە ھەلومەرج و دەرەكوتى جياچىادا بتەقیتەۋە، ئەم دياردەى بەرگەنەگرتتە لە ھىستىريادا بە دياردەكەۋىت و زۆر لە كەيسەكانى فرۇيدىش لاى رەگەزى مى ھىستىريابوۋن ۋەك ديارترىن دەمارگىرژىيە لاى ئەۋان، كاتى كە توۋشى دەبوۋن ھەستىيان بە جۆرىك لە ئازادىي و دەرچوۋن لە نەرىتەكان دەكرد.

سەمگۇ محەمەد: ئەگەرچى زۆر درىژەمان بەچەمكى نارسىزم دا، بەلام ھەست دەكەم بەرگرييەكەت لە فرۇيد بۇ نارسىزم لەنىۋان جياكارىي بۇ نىز و مى، بەرگرييەكى نا لۇژىكىيە، چونكە مەملەتنى نىز و مى، تەنبا بايۇلۇژى نىيە، بەلكو ئابورىيە، كە سىستم پالۋىشتى دەكات، بۇچى ئەۋە لەبەرچاۋ ناگرى، كە گوتارى كۆمەلگە گوتارىكى پياۋسالارى و ئاينىيە بۇ رەگەزەكەى دى، كە مىيە، بۇچى ئەۋە لەبەرچاۋ ناگرى، كە ھەلەكەۋتەى جەستەي و بايۇلۇژى مى،

بەناچار دەيىاتە فەزايەكى دى بۇ پىركرىنەۋە لە ھىستىريا بەرانبەر بە نىرسالارى، بەتايىبەتى ئەۋەكەتى مى ھىچ دەرچەيەكى تىيە بەرانبەر بەھىزى بازوۋى نىز، كە يەكىكە لەبەنەماكانى بەدەستەيئانى دەسەلات، بۇيە نارسىزمى نىز نايىتە بەرەھەمەتائى ھىستىريا.

بۇچى فرۇيد ئەۋەى لەبەرچاۋ تەگرتوۋە، كە ژن لە ئايندەى كۆمەلگەكاندا پىشكەۋتن بەخۇيانەۋە دەيىن و كۆمەلگەكان لە داخراۋەۋە دەين بە كۆمەلگەى كراۋە، بەۋىشەۋە ژن دەيىتە بەشدارىكى بەتوانا لەكەل پياۋ، بەتايىبەتى بەشدارىكرىن لە گوتارى

سەمگۇ محەمەد:

ئەگەرچى زۆر درىژەمان بەچەمكى نارسىزم دا، بەلام ھەست دەكەم بەرگرييەكەت لە فرۇيد بۇ نارسىزم لەنىۋان جياكارىي بۇ نىز و مى، بەرگرييەكى نا لۇژىكىيە

د. محەمەد تەھا جوسىن:

فرۇيد پىۋىستى ئە بە بەرگرى مىن، ئە ھىچ كەسىكى دىكە ھەيە، ئەۋ لەسۇنگەى دەۋەى، پىزىشك بوۋە و بىنەمايەكى بايۇلۇژيانەى لە رىگەى ئەم پىسپۇرىيەۋە بۇ تىۋرەكەى خۇى دارىشتوۋە، ھەرۋەھا سەرسامى تىۋرەكەى داروينىش بوۋە، كە تىۋرى گەشەسەندە

سىياسى و پىشەسازى گوتار بەھەموو ماناكانىيەۋە، ۋەكو ئەو دۇخەى ئىستە، كە جگە لەچەند ۋلاتىكى كونسىرقاتىف، لەسەرتاسەرى دونبا دەيىيىن، كە ژن چالاكە لەھەموو سىكتەرەكانى ژيان.

د. محەمەد تەھا جوسىن: فرۇيد پىۋىستى ئە بە بەرگرى مىن، ئە ھىچ كەسىكى دىكە ھەيە، ئەۋ لەسۇنگەى ئەۋەى، پىزىشك بوۋە و بىنەمايەكى بايۇلۇژيانەى لە رىگەى ئەم پىسپۇرىيەۋە بۇ تىۋرەكەى خۇى دارىشتوۋە، ھەرۋەھا سەرسامى تىۋرەكەى داروينىش بوۋە، كە تىۋرى گەشەسەندە، بۇيە ئەم تىۋرە سىرووشىيەى

هه‌لێزار دوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌ لۆژیکێ هه‌ز له‌ پوانگه‌ی ئهم دوو بنه‌مايه‌وه‌، ئه‌گه‌ر له‌ هاوسه‌نگی خۆی ده‌رچوو، ئه‌وا له‌ ژيانێ کۆمه‌لايه‌تی مرۆفیشدا هاوسه‌نگيه‌که‌ تێک ده‌چێت، که‌واته‌ هه‌تانه‌ ئارای ئیگويه‌کی عه‌قلانی، ئهم کیشه‌ ئه‌زله‌یه‌ تاناستیکی زۆر چاره‌سه‌ر ده‌کات و هه‌تميه‌یه‌تی ئه‌گه‌ر بشێت به‌کاری به‌هێنێ بوونی دووانه‌کان له‌لای فرۆید و ده‌رده‌خات، ئهم ئیگويه‌ هه‌ول بۆ هه‌تانه‌ سه‌ر رهی ستراتیژیکی ئابوریانه‌ی سیکسی ده‌دات و هه‌ول ده‌دات لیبیدۆ وه‌ک هه‌زیکێ سیکسی هاوسه‌نگانه‌ بخاته‌ کار، توێژینه‌وه‌ی جیاچیاش له‌باره‌ی ئهم پوانینه‌ی فرۆید کراون و

سمکۆ محهمهد:

به‌ بڕوای ئه‌لفرید ئادله‌ر، که‌ په‌کیکه‌ له‌ خۆتێکاره‌کانی فرۆید، بڕوای وایه‌، که‌ ژيانێ زه‌ینی واته‌ فیکری، ژيانیکه‌ له‌سه‌ر بنه‌مای چالاکی مینشک وه‌ستاوه‌

د. محهمهد ته‌ها حوسین:

ئه‌وه‌ی ئادله‌ر سه‌رنجی خۆی خستۆته‌سه‌ر، که‌ پێنده‌گوتریت سایکۆلۆژیای تاکۆنی، ئه‌و پێنویه‌ تاک میحوهره‌ و له‌ویوه‌ تیشکه‌کان بۆ ده‌روه‌ ده‌رده‌چن، کاتیک ئادله‌ر له‌ فرۆید جودابزو، پینوایوو ده‌بی خاوه‌نی پیاو و چه‌مکی خۆی بیت، به‌لام من پینوانیه‌ ئادله‌ر به‌شێوه‌یه‌کی پێشه‌پیانه‌ له‌ فرۆید جودا بوویه‌وه‌، چونکه‌ من پینوایه‌ هه‌ست به‌که‌میکرینی ئادله‌ر وه‌کو چه‌مک، زاده‌ی تیرمی شله‌ژانه‌ له‌لای فرۆید، کاتیک پینوایه‌، ئیمه‌ که‌ شتیکیان پینوایه‌، ده‌شله‌ژین و ئیدی هه‌زیکێ غه‌ریزی له‌پشت ئه‌و ناوایه‌ی ئیمه‌وه‌یه‌ و به‌ره‌و ئامانج که‌ هاوسه‌نگیه‌ ده‌مانبات، به‌لام له‌لای ئادله‌ر هه‌ست به‌که‌میکردن لای هه‌موو تاکیک له‌ کۆمه‌لگه‌ جیاچیاکانی مرۆفایه‌تیدا هه‌یه‌، ئه‌مه‌یه‌ گرفته‌که‌، چونکه‌ هه‌چ که‌سیک نییه‌ هه‌ست به‌که‌می نه‌کات، ئه‌و هه‌ست به‌که‌میکردنه‌، دوو پێگه‌ی له‌به‌رده‌م ده‌کاته‌وه‌، یان ئه‌وه‌تا به‌ره‌و هه‌ست به‌ بالابوونی ده‌بات، یان ئه‌وه‌تا به‌ره‌و گری هه‌ست به‌که‌می و گری بالابوونی ده‌بات، بۆیه‌ ناوه‌ناوه‌ نموونه‌یه‌ک دیتینه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه‌ی، که‌موکورتی چه‌سته‌پیان هه‌بووه‌، یان له‌ بواری کۆمه‌لايه‌تی، یا ده‌روونی کیشه‌پیان هه‌بووه‌، کاتیک که‌ تاکه‌که‌ هه‌ولیداوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئهم که‌موکورتیانه‌ی

ئه‌ویان به‌ که‌سیکی عه‌قلانی له‌ چوارچێوه‌ی که‌شه‌ی به‌رده‌وامی مۆدێرنیزم وه‌دیار خستوه‌وه‌، هه‌میشه‌ش جه‌ختیان له‌وه‌ کردۆته‌وه‌، که‌ تیۆره‌که‌ی فرۆید له‌پیناوی هه‌تانه‌ ئارای که‌سیک، جا که‌سه‌که‌ چ نێز و چ م، کاری کردوه‌ چیدی دیلی هه‌زه‌ لیبیدویه‌که‌ی نه‌بێت و مه‌به‌ستی دوور مه‌ودای ئارامیه‌کی ده‌روونی تا ئاستی دووچاربوونی به‌که‌مترین ده‌مارگرژی بیت و دواتر له‌ ئاینده‌دا له‌ هه‌لومه‌رجیکێ مه‌ده‌نیانه‌ی ریکخراودا بپیاته‌سه‌ر.

گفتوگۆی دووهم

سمکۆ محهمهد: ئه‌مڕۆ له‌باره‌ی زه‌ینه‌وه‌ گفتوگۆ ده‌کین، واته‌ گفتوگۆ له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی فیکر و چالاکی مینشک، به‌ بڕوای ئه‌لفرید ئادله‌ر، که‌ په‌کیکه‌ له‌ خۆتێکاره‌کانی فرۆید، بڕوای وایه‌، که‌ ژيانێ زه‌ینی واته‌ فیکری، ژيانیکه‌ له‌سه‌ر بنه‌مای چالاکی مینشک وه‌ستاوه‌، که‌ ئه‌ویش بریتیه‌ له‌ بیتوانایی په‌کیکه‌ له‌ ئه‌ندامه‌کانی دیکه‌ی جه‌سته‌، واته‌ که‌سی خاوه‌ن پیناویستی تاییه‌ت، زیاتر له‌ که‌سی ئاسایی پشت به‌ زه‌ین ده‌به‌ستێت، بۆ ئه‌وه‌ی قه‌ره‌بووی که‌موکورتیه‌کانی دی بکاته‌وه‌، به‌لام فرۆید ره‌خه‌ له‌م تیزوانیه‌ ده‌گریت و به‌بی مانای له‌قه‌له‌م ده‌دات و به‌ چالاکی خه‌ونی ده‌زانێ، قسه‌ی من ئه‌وه‌یه‌، ئه‌ی به‌و که‌سانه‌ بلێن چی، که‌ به‌سوئقه‌ که‌وتوونه‌ته‌ ئێو جوړیک له‌چالاکیه‌وه‌؟ به‌تاییه‌تی ئه‌و کارانه‌ی، که‌ په‌یوه‌ندیان به‌ زه‌روورته‌ی ژيانه‌وه‌ هه‌یه‌، نه‌ک ئه‌و کار و چالاکیانه‌ی، که‌ له‌ پێگه‌ی ئاکادیمیاوه‌ به‌ره‌مه‌تاون؟

سمهمهد ته‌ها حوسین: ئه‌وه‌ی ئادله‌ر سه‌رنجی خۆی خستۆته‌سه‌ر، که‌ پێنده‌گوتریت سایکۆلۆژیای تاکۆنی، ئه‌و پینوایه‌ تاک میحوهره‌ و له‌ویوه‌ تیشکه‌کان بۆ ده‌روه‌ ده‌رده‌چن، کاتیک ئادله‌ر له‌ فرۆید جودابزو، پینوایوو ده‌بی خاوه‌نی پیاو و چه‌مکی خۆی بیت، به‌لام من پینوانیه‌ ئادله‌ر به‌شێوه‌یه‌کی پێشه‌پیانه‌ له‌ فرۆید جودا بوویه‌وه‌، چونکه‌ من پینوایه‌ هه‌ست به‌که‌میکرینی ئادله‌ر وه‌کو چه‌مک، زاده‌ی تیرمی شله‌ژانه‌ له‌لای فرۆید، کاتیک پینوایه‌، ئیمه‌ که‌ شتیکیان پینوایه‌، ده‌شله‌ژین و ئیدی هه‌زیکێ غه‌ریزی له‌پشت ئه‌و ناوایه‌ی ئیمه‌وه‌یه‌ و به‌ره‌و ئامانج که‌ هاوسه‌نگیه‌ ده‌مانبات، به‌لام له‌لای ئادله‌ر هه‌ست به‌که‌میکردن لای هه‌موو تاکیک له‌ کۆمه‌لگه‌ جیاچیاکانی مرۆفایه‌تیدا هه‌یه‌، ئه‌مه‌یه‌ گرفته‌که‌، چونکه‌ هه‌چ که‌سیک نییه‌ هه‌ست به‌که‌می نه‌کات، ئه‌و هه‌ست به‌که‌میکردنه‌، دوو پێگه‌ی له‌به‌رده‌م ده‌کاته‌وه‌، یان ئه‌وه‌تا به‌ره‌و هه‌ست به‌ بالابوونی ده‌بات، یان ئه‌وه‌تا به‌ره‌و گری هه‌ست به‌که‌می و گری بالابوونی ده‌بات، بۆیه‌ ناوه‌ناوه‌ نموونه‌یه‌ک دیتینه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه‌ی، که‌موکورتی چه‌سته‌پیان هه‌بووه‌، یان له‌ بواری کۆمه‌لايه‌تی، یا ده‌روونی کیشه‌پیان هه‌بووه‌، کاتیک که‌ تاکه‌که‌ هه‌ولیداوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئهم که‌موکورتیانه‌ی

بونيادى چەستەيى خۇيەۋە، چۈنكى سى چوار چار لە
 رۈوداۋى ئۆتۈمۈيل و رۈوداۋى دىكەدا زامداربۈۋە،
 ئەمە لە لايەك، لە لايەكى دىكەۋە، يەككىك لە براكانى
 ۋەرزىشۋان بوو ھەمىشە لەسەرنجدانى بۇ براكەي
 ھەستى بەكەموكورتى چەستەيى خۇي دەكرد،
 ھەريۈيە ھەست بەكەمىكردن بوو بە چەمكىكى
 سىتتېرال لەلەي ئەۋ، ھەولدان بۇ پېركردنەۋەي تاك،
 تاناستىكى زۆر بۇ كەموكورتىيەكانى خۇي لاي ئەم
 رېچكە سايكولۇژىيە دەچىتە چوارچىۋەي داھىنانەۋە،
 بەلام ئادلەر ھەمىشە پىنى ۋابوۋە، ئەۋە پەيۋەندىيە
 كۆمەلايەتتەيەكانن لىيانەۋە پىدەگەين و ھەر بەۋى

پېر بىكانەۋە، زۆر لە كەسىكى ئاسايى بالاتر بوۋە
 و تىيىپەراندەۋە، نەۋونە بە شاعىرىكى نەمسايى
 دىننەۋە، كە ناينايە و ناۋى (گۇستاف فرىتاگ) لە
 كىتتې (ژيانى دەرۋونىمان) دا باسى دەكات، ھەمىشە
 دەيگوت ئەۋەي مەن بە بىرى خۇم دەيىنم، ئىۋە
 بەھەردوۋ چاۋە ساغەكانتەن نايبىنن، ئىمەش لەلەي
 خۇمان (تەھا جوسىن و كامىل بەسىر) مان ھەبوۋە،
 بۇيە ئەم ھەست بەكەمىكردن ئىرادەيەكى بەھىزى
 نىتچە-يانەي لەپشتە و ھەموو تاكەكان بەتايىت
 ئەۋانەي خەۋنەي ھەيە بگەن بەئاستىكى بەرز، يان
 ھەموو ئەۋ خەۋنەي سترانىژن لەلەي ئەۋ، دەين
 بگەن بەۋ ھاسەنگەيى، كە تىايدا كەموكورتىيەكانىان
 بە بالابوۋن و تا ئاستىك داھىنان داپۇشن.

سىمگۇ مەھمەد:

فرۇيد لە كىتتې (دلەرۋەكى لە شارستانىيەت) دا
 باسى شاعىرىك دەكات، كە نامەي بۇ نارەۋە،
 بەلام زۆر بە پەرۋىزى باسى دەكات و
 تەنانەت ناۋىشى ناھىيىت، نەمە جۇرىك لە
 لوتبەرزى فرۇيد نىيە، كە پىرواي بە نەۋىزى
 ھەزرى نىيە؟

د. مەھمەد تەھا جوسىن.

مەن نەۋە بە لوتبەرزى نازانم، بەلام ماناي
 نەۋەش ناگەيىت، كە فرۇيد جۇرىك لە ئىرورى
 مەغرىفى تىدا نەۋەۋە

بونيادى سايكولۇژىمان بەرەۋ پىگەيشتن دەچىن، ئەم
 دەرچەيە ھەست بەكەمى ھەزرى و بۈرەكانى دىكەي
 مەغرىفىش دەرگىتەۋە، ۋاتە كەسىك ئەگەر بە رېچكە
 سىستىماتىك و ئەكادىمىيەكانىشدا نەۋىشتىت، بەپىنى
 تىروانىنى ئادلەر و لەۋانگەي خۇپەرۋەردەكردن
 و خۇفىزكردنەۋە، بىكانە ئاستىك، تەنانەت خاۋەن
 تىروانىن و فىكىرى خۇشى يىت. بۇ نەۋونە ئىرىك
 ئىرىكسۇن، يەككىك لەۋانەيە لە دۈنياي سايكولۇژىادا
 ژمارەيەكى قورسە و ئالفىن ئاقلەرىش لەسۇسىۋلۇژىا
 لەزەمەنى جىھانگەرايىدا لەۋ خۇپەرۋەردەكەرانەن.

سىمگۇ مەھمەد: بەلام تىۋرە كۆمەلناسىيەكان، كە
 ھاۋكارىي تىۋرى سايكولۇژى دەكەن، بۇ خۇيىندەۋە،
 يان شىكارىي ھالەت و دىياردەكان، لە شۈپىنىكدا
 لەگۈاستنەۋەي سايكولۇژى تاكەۋە بۇ سايكولۇژىاي
 كۆمەل دەچىت، ئەمانە تىۋرگەلىكى تارادەيەك
 پىيالىستىن و ھاۋكارى (ئالفريد ئادلەر) دەكەن بۇ
 پىشنىازەكەي، كە جىاۋازە لە تىروانىنى فرۇيد، چۈنكى
 ئەم تىۋرە پىرواي بە تۋاناي عەقلى تاك ھەيە، كە
 لە نەست دايە و لەدەرەۋەي ھىزى ئايىنيە، ئادلەر
 ناۋى ناۋە عوساب، بەتايىتەي ئەۋ داھىنانەي، كە
 بەپىنى بۇماۋەيى و لەدەرەۋەي گروپكەرايى لەۋاي
 سەرگەۋتەي تاك بۇ بابەتەكە بەرھەمەتۋون،
 لەپەردۈۋشدا ئەۋەمان بىنيۋە و ئىستەش ھەن،
 لەمىژۋى سەدەي پەردۈۋشدا زىاتر دەرگەۋتۋون
 و كەسانى زۆر بەتۋانا ناۋيان تۋمار كراۋن، بۇ
 نەۋونە تۋاناي بىتھۇش لە مېۋزىك، تۋاناي دىكارىت لە
 فەلسەفە، تۋاناي ئانتونىۋ كىۋن لە نەبىش و سىنەما،
 تۋاناي چارلى چاپلن لەۋنەرى كارىكاتىر، تۋاناي
 ئەدىسۇن لە بەرھەمەتۋانى كارەبا و چەندىن تۋاناي
 فىكىرى، ھونەرىي، ئەدەبىي و زانستىي.

د. مەھمەد تەھا جوسىن: مەن پىنماۋە فرۇيد ھەمىشە
 لە قوتايىيەكانى ۋاقىيەتتە بوۋە، چۈنكى لە ئىگۈدا پىشت
 بەپىرەنسىيى عەقلى دەبەستىت، ھەول بۇ ھىنانەدى
 دۈنيايەك لەعەقلاىيەت دەدات، بەلام پىشەيىانە
 پەردۈۋ بە داھاتۋو دەبەستىتەۋە، ھىچيان بە
 ئەدلەرىشەۋە نەيانتۋانىۋە لەۋ تىيەرىش. ئەۋەي
 ئادلەر لە خۇيدا تا ئاستىكى زۆر پەيۋەستە بە

پیدا سینکس له لای فروید مانایه کی زیاتر ته بسترکت و تانسیتیکی زور گشتگیرییانه ی هیه، ته بسترکت به مانای دابران له واقع نییه، به قه ده وه ی سینکس وه کو ئینیزیه ک دابه شی سهر دونیایه ک بواری جیاجیا دهکات، چونکه لکی به رهو بواری جیاجیا لیده بیته وه، هه ربویه هه جووله یه ک، یان هه ر ئامانجیک له دیدی فروید، به یی نهو هیزه به ربویه ناچیت، له لایه کی دیکه شه وه فروید لایه نه کومه لایه تییه کی پشتگویی نه خستوه، چه مکی سوپهر ئیکو له لای فروید به تهوای مانای کولتور و په یوه ندیه کومه لایه تییه کان دهگه بنیت، به لام شه وه په یوه ندیه کی داینامیکه له نیوان ئیکو و سوپهر ئیکودا، که هه ریه که یان شه وه ی دیکه یان دروست دهکات، که چی له لای ئادلر خوه بخته وه به په یوه ندیه کومه لایه تییه کان هزینی له ناناگاوه، که دونیایه کی بن کوتاییه دینیتوه سهر زه مینی واقع، دواچار خوی تیندا دهژی، بویه جیاوازیی ته دوو تیروانینه هیچ یه ک له فروید و ئادلر له واقع جیاناکه نه وه، به قه ده وه ی ئادلر زور فرویدییانه نیشی له سهر شه وه چه مکه نه کردوه، که له زور بونه دا فروید ده ری بریون، به لام شه وان (قوتاییانی فروید، زیاتر پیندا چوونه ته خواره وه و کاریان له سهر کردوه) واته زیاتر له فروید، چه مکه سایکولوژییه کانیا ن ورد کردوته وه، هه ندیک جاریش تیروانینی جیاوازیان ده ربویه.

سمکو محمده: شه و ئارگیومینته ی هیناته وه زور قه ناعت به من ناکات، چونکه فروید له کتیبی (دلهر اوکن له شارستانیته) دا باسی شاعیریک دهکات، که نامه ی بو ناردوه، به لام زور به په راویزی باسی دهکات و نه نانه ت ناویشی ناهینیت، شه وه جوریک له لووتبه رزی فروید نییه، که بریوی به شه ویتری هزری نییه؟ ئایا مومکینه تیوریستیک و خاوه ن فله سه فه یه ک، یان تیروانین و فیکری جیاوازییته، هینده خاکه را نه بیت و به و شیوه یه مامه له له گه ل شه و ی دیکه بکات؟ من شه وه به جوریک له نه خوشی دهروونی و لووتبه رزی ده بینم.

د محمده ته ها حوسین: من شه وه به لووتبه رزی سازانم، به لام مانای شه وه ش ناگه یی، که فروید جوریک له غروری مه عریفی تیندا نه بووه، شه وه ش ئالوژیی که سایه تی هه ر که سینکه، که ئاستیتیکی ئاوها به رزی له کولین کاریی هزری هه بیت، چه ندین

سمکو محمده: ئاخه شه و ی من تیگه یشتیم ئادلر له ویدا کیشه که له گه ل فروید هه م جودا دهکاته وه، هه م به هه لواسراوی ده یه یته وه، که غه ریزه ی سینکسی و عه قل له یه ک جودا ناکاته وه، چونکه فروید پینوایه هه موو شتیک پالنه ری سینکسی هیه، بویه مروقی بریتی کردوه له من و منی بالا، ئید- ی غه ریزی، به یی به کاره ییانی عه قل، که چی ئادلر به پینچه وانته وه مروف له پالنه ری سینکسی دوور ده خاته وه و به کائینیکی ته واکاملی ده زانی، هه روه ها پینوایه

سمکو محمده:

نه ریک هروم روونی کردوته وه، که فروید له و کونگره یه دا پالتوکه ی وه کو ناکتیک شانو یی فریداو، گوایه دژهکانی گه ره کیانه رووتی بکه نه وه و دووری بخته نه وه له سهر کردایه تی کومه له ی دهروونشیکاری، هه روه ها گوته ویه تی دوژمنه کانم ده یانه ویت له برسان به رم

د محمده ته ها حوسین:

دامه زانندی ریکه راویکی دهروونی له سهر ناستیکی فراوانی وه ک کومه له ی دهروونشیکارانی شه بننا، که فروید هه میشه مه به سته بووه فراوانتری بکات، خسته یه بهر شه پۆلیک له گومان

هه ست و نه ست هه ردووک پینکه وه کارده که ن بو به ره مه یینانی دهنگیکی دی، جکه له وه ش گرینگی دان به و پروداوانه ی، که له ئۆستالیژیای مروفا ده میتنه وه، که شه مه ش یه کیکه دیکه یه له گرینکیدانی ئادلر به خه یالی مروف، شه مه ش توانای شه زموونکردن به هیزتر دهکات، بویه من به دوو ئاراسته بیرکرده وه ی جیاوازی سایکولوژی ده بینم.

د محمده ته ها حوسین: هه روه کو پینتر ئاماژه م

برسان بمرم، ټمه جگه له وې کونگره که همو
خه سله ټنګی سیاسي ټنګا بووه، بۇ نمونه دبالوګی
تونډ له نیوان گرووپه که، بوو ته هوی دواختنی
کونگره که، به تاییه تی چوونه دهره وې له بازنی
گرووپی جووه کان و دابه شکرډنی پوستان بۇ
سویریه کان، پاشان فرۆید په ناچار دهستی له کار
کیشاوته ووه و ئادلری له شوینی خوی داناوه، ته نیا
بۇ نه وې که سیک، یان قوتاییه کی خوی هه مان
مومارمه سی ریکخواوه یی بکات، که چی دواي نه وې
لیژنه یه کی حوت که سی بۇ نه جوومه نی ریکخواوه که

نمونه له ژيانی نه ودا هه، که هم ئاماژن بۇ نه و
تیزوانینه ی جه نابت له سهر جوریک له و لووتبه رزیه ی
باسی ده کی، یان پیتوایه نه و ه بییت، به رای من،
هم جوریکشه له به خو نه به ستنه وې نه وانی دیکه
به خویه ووه و خونه کړدن به سینته ر بۇ نه وانی دی، بۇ
نمونه پیرلس، سایکلورزیستیکی جه شته لتي بوو، که
مه زه بیکی سایکلورزیه، سهرما دهر وونشیکار بوو،
به لام له کونگره یه کی کومه له ی دهر وونشیکارانی
نه مسا، که نه و له نه فریقایی باشووره ووه چوار هزار
میلی بریوو بۇ نه وې ته نیا فرۆید بیینی، کاتیک، که
بیینی پنی گوت هم همو ریکه یه م بریوه بۇ بیینی
تو، له وه لامدا فرۆید پنی گوت (له سرخیز، که ی
ده گه ریینه ووه) پیرلس به م وه لامه تووشی شوک، یان
دارمانیکی کاتی هات، بریاری دا دووربکه ویتوه له
دهر وونشیکاریی و بییت به سایکلورزیستیک له بواړی
جه شته لنیزم، به لام نه وې سهره نه ویه فرۆید له
زور له کتیبه کانی، بۇ به هیزکردنی نووسینه کانی،
سهرچاوه ی قوتاییه کانی خوی وه کو یونگ، ئادلر،
ئوتورانک و نه وانی دی به کاره نیاوه، له زور شوینیش
به بالای قوتاییه کانی ه لگوتوه، بۇ نمونه (یونگ
یان ئادلر) که ده لی (جوانی گوتوه، یان باش
پنکاو یه تی، کاتیک له کتیبیکی، یان نووسینیکیدا
گوتوویه تی) ټمه قسه ی فرۆیده سهاره ت به
به کاره نیاوه سهرچاوه له لای قوتاییه کانی.

گفتوګۍ سییم

سمګو محمده: ټمه مرز له باره ی کومه له ی
دهر وونشیکاریی نه مساوه قسه ده که ی، که فرۆید
داهینه ری بووه، بویه فوکس له سهر هم لایه نه ی
چالاکی فرۆید ده که ی، فرۆید دواي نه وې
تیکه یشتوه، که سهرکه وتوو نابت له وې بیینه
سهرۆکی کومه له ی دهر وونشیکاریی، نیدی
به جووله یه کی شانوی دی دزی نه و هوله ی، که
به نیاز بوون ریکه ی نه دن بیینه سهرپه رشتیار و
سهرۆکی کومه له ی نیوده ولته ی سایکلورزیسته کانی
نه مسا، که ویستوویه تی لقی له چه ندین ولات ه بییت،
کاتیک ئریک فرۆم پرونی کردوته ووه، که فرۆید له و
کونگره یه دا پالتوکی وه کو ئاکتیک شانوی فریداوه،
گویه دژه کانی که ره کیانه پروتی بکه نه ووه و دووری
بخه نه ووه له سهر کردایه تی کومه له ی دهر وونشیکاریی،
هه روه ها گوتوویه تی دوژمنه کانم ده یانه ویت له

سمګو محمده:

نیدوارډ سمعید پیتوایه فرۆید به هوی
له وې خاوه ن ترادیسینیکی به هودی، واته
جوو بووه، وای لیکر د ۱۹۰۹، که ته نیا له ژیر
کاریګه ری هیومانیزم و ریتسانسی نه وروپیدا
بیر بکاته ووه

د. محمده ته ها حوسین:

سهاره ت به ووه ش، که تیکه یشتنی نیدوارډ
سمعید، بۇ تیزوانینی فرۆید بۇ نه وروپا
سینتھری بووه، من نه م م پنا بیرۆکه یه کی
دروست نییه، چوله نه و لیتیمایه کی
کوسمپولوتیانه ی له ریکه ی نورګانی کومه له ی
دهر وونسانه ووه نیشانی هه موو دویا دا

پنګده هینریت، فرۆید ده بیته چاودیزی بزوتنه ووه که،
دواچار فرۆم زهر مره مند بووه، ټدی ټمه ویست
و ه لویست و کرداری سیاسی نییه بۇ که سینکی
دهر وونشیکاری نیوده ولته ی، که گویه که سینکی
سیاسی نه بووه؟

د. محمده ته ها حوسین: دامه زرانندی ریکخواونکی
دهر وونی له سهر ئاستیکي فراوانی وه ک کومه له ی
دهر وونشیکارانی قیه ننا، که فرۆید هه میشه مه به ستنی
بووه فراوانتری بکات، خستیه به ر شه پولیک له گومان،

زانستىيەكانى دىكەدا، قونابىيەكانى ئەو كاتىكە كە دەبوون پەناوېك لەناو دەروونشيكارى، دەستيان دەكرد بە پەختەگرتن لە ستراتىژ و شىوازى كاركردىنى فرۆيد، ئەم وانەيەش تا ئاستىكى زۆر زانستىيە، كە من وەكو ئەگەرىكى كراو بەكارى دەهېنم، جۆرىك لە بەرگرىش بووبىت لە خۇيان بۆ ئەوئەى ئەكەونە نىو هەمان ئەو تۆمەتانەى ئاراستەى فرۆيد دەكران، بۆيە لەزۆر شەتدا، خۇيان بىن بەرى دەكرد و ئاراستەيەكى دىكەيان لەدەروونشيكارى دەكرتەبەر، ئەم نواندنانە فرۆيدى توورە دەكرد و ناچارى دەكرد، كە هەلوئىست و پەفتارى سەير بەرانبەريان بگرىتە بەر.

سەككە مەمەد: لە گەفتوگۆى پىشتووتردا بە تىزتىيەپ باسى ژيار، يان شارستانىيەتەمان كەرد، من نمونەيەكم هيتايەو بە لووتبەرزى، كە فرۆيد خۆى خاوەنى ئەم خەسلەتە بوو، لە كۆتیی دڵەراوكتى شارستانىيەكان، گوايە شاعىرىك نامەيەكى بۆ نارابوو، ئەويش لەوئەلامى نامەكەدا ناوى ناهىنىت و وەكو پەراويزخراوېك بەناراستەوخۇ باسى دەكات، بەهەر حال ئىستە دىمەو سەر باسى ئەوئەى فرۆيد بەهۆى ئەوئەى شارستانىيەتى خۆرەلاتى تەنيا لە مىسرەو ناسىو، جگە لە ژيارەكانى هيندى و چىنى، ئاشنايەتى نەبوو لەگەل ژيارەكانى دى، پەنگە بېرواى وابووبىت، كە هيتلىكى جياكردنەو لەنتوان مرۆفى سەرەتايى و مرۆفى ژيارىدا هەبووبىت، بۆيە پىنوابوو مىللەتانى دىكەى غەيرە ئەوروپى، شاياتى شارستانىيەت نىن و هەرچى بىكەن ناگەن بەو شارستانىيەتە، چا ئەمە بۆ ماركسىش هەمان كىشەيە، كاتىك لەرووى كۆمەلناسىيەو، وەكو نمونە پەختەى لىدەگىرىت، چونكە لە تىكستەكانىدا سەنتەرىزىمانەى خۇراوايىانە بىرى كەردۆتەو، ئەم كەموكورتىيە لە نەشارەزابوون لە كولتور و مېژووى فېكرى خۆرەلاتى گرافتى بۆ هەردوو بىرمەند و فەيلەسووف دروست كەردوو، چونكە ماركسىش هەمان كىشەى هەبوو، بۆ نمونە دواى كەشتە سۆسۆلۆژىيەكەى ئەنگلىسى هاوېرى بۆ توركىا و لەويو بە جەزائىر، ئىدى كە دەكەپتەو بەس لە ژيار و كۆمەلگەيەك دەكات، كە ئەوان پىشتەر ئاشنايەتتايان لە بارەو نەبوو، ئەمە ماركس ناچار دەكات و لە كۆتايى تەمەنىدا دەچىتە جەزائىر و كۆمەلەك ديارەدە و كولتورى جياواز دەبينى، كە پىنوابوو ئەگەر پىشتەر

تا ئاستىكى زۆرىش بۆ، لەبەر ئەوئەى وەكو ئىنتىماى ئايىنى باكرراواندىكى جوولەكەى، يان جووى هەبوو، بۆيە زۆر پارا بوو لەسەر ستراتىژ و تەكنىكەكانى دەروونشيكارى، هەر لەبەر ئەوئەى تۆمەتبار نەكرىت بەوئەى لەپشت ئەو كۆمەلەيەو مەبەستىكى ئايىنى، يان بە مانايەكى دى جوولەكانەى هەبىت، هەربۆيە زۆر هەولى دەدا يەكىك كە سەر بەئايىنى كرىستيان بىت لەجياتى خۆى بكات بەسەرۆكى كۆمەلەكە، ئەو كەسە لەلای فرۆيد كارل گۆستاف يۇنگ بوو، چونكە

سەككە مەمەد:

كەموكورتى تىۆرەكە لە

ناخودناگاي دەستەجەمعى كۆمەلگە داىە
و سەرئەنجامىش كۆمەلگە بەگشتى پىيار
لەسەر گۆراني سىستم دەدات، نەك
ناخودناگاي تاك

د. مەمەد تەها حوسىن:

چەمكى ناخودناگاي دەستەجەمعى لەلای
فرۆيد، بنەمايەكى ساپكۆ كۆمەلەتەتەنەى
هەيە، نەو پىنوايە تاك لەنيۆ (مىزگەل)
دا هۆش و بىركەردنەوئەى سەرەخۆي
خۆى لە دەست دەدات و وەگەل ناراستە
دەستەجەمعىيەكە دەكەوت

يۇنگ توانايەكى فراوانى لە تىگەيشتنى فرۆيد هەبوو، بەهەرەمەندىكى فرە ئاراستەش بوو باكرراواندىكى كرىستيانىزمى هەبوو، خىزانەكەى زۆر نزىك بوو لەكلىسا، ئەو نەرمناوندەى لە پىشاو پاراستنى ئۆرگانە ساپكۆلۆژىيەكەى بوو، لەبەر ئەوئەى تىروانىيەكانى فرۆيد بەدەر نەبوو لە پەختەى جۇراوجۆر، لەوانەش تۆمەتباركردى بە سۆفىزمى يەهودى و ئەلتەرناتىفك بۆ زالكردنى ئەم ئۆرگانە بەسەر تەواوى ئۆرگانە

بیزانىيا، ئەوا كارىگەرى لەسەر تېۋرە ئابوورىيەكەى دەبوو، بەتايىيەتى شىۋەى بەرھەمھېتائى ئاسىيەوى، بەلام تازە قىياى ئەۋە نەكەوت، كە قسە لەسەر ژيار و كولتورى خۇرەلات بىكات و لەۋىۋە تېۋرەكەى دەۋلەمەندىر بىكات، بەتايىيەت سەبارەت بە ئايىن، بەۋ وىدە كولتورىيە، كە لە ژيارە خۇرەلاتىيەكاندا ھەيە، كەۋاتە فرۇيد ۋەكو ھەر بىرەندىكى دېكەى خۇراۋايى شارەزايى لە بارەى خۇراۋاۋە نەبوۋە، بۇيە خاۋەنى ئەۋ تېۋرەنىيە بوۋە.

د. محەمەد تەھا ھوسىن: فرۇيد لەنىۋ خىزائى خۇيدا ھەم لەلاى باۋكى و ھەم لەلاى دايكى كەمىك نازى لەمەندالەكانى دى زياتر بوۋە، باۋكى لەھەموو سەرە جەۋنىكا كىتېي پىرۋىزى تەۋراتى بۇى دەكرە دىيارى، ئەم دىاردەيە تا گەرەبوۋىشى بەردەۋام بوۋ، لە چىرۋەكانى تەۋراتدا سەرنجى بەلاى يوسىف پىغەمبەردا رۇيشتوۋە، تا ئەۋ ئاستەى پنى سەرسام بوۋە، لە رېگەى خويىندەۋە و ئاشناۋىنى بەم چىرۋەكانەۋە، تا ئاستىكى باشى مىتولۇزىيانە لە شارستانىيەتى نىل و فىرەۋنەكان نىزىك بوۋەۋە، لەۋى بىرى بەۋ ئاراستەيە رۇيشت، كە موساى پىغەمبەر، ۋەك لە تىكستەكانى بەنى ئىسرائىل ئامازەى بۇ كراۋە، خەلكى سەر زەمىنى ئىسرائىلى ئىستە نەبوۋە، بەلكىر موساى بە نەۋەى مىسرىيەكان زانىۋە، ھەربۇيە دوا كىتېي فرۇيد (موسا و يەكتاپەرستى) بوۋە، لەتەۋاۋى ژيانى خۇيدا، كە بەجىدى بىرى لەم بابەتە دەكرەۋە، نەيۋىزا چاپى بىكات، ئەۋ زۇر ساىكلۇزىيانە سەيرى كەسايەتى موساى دەكرە، پىنۋابوۋ گرىنى باۋكايەتتە ۋايكىردوۋە، كە جوۋلەكەكان ئايديالىك لە چەشنى موسا لە قۇرمى باۋك بىئاخىن.

سىمى محەمەد: بەلام من ئارگومىنتىكى دېكەم ھەيە، كە پىنچەۋانەى ئەۋ قسەيەى تۋيە، بۇ نەۋە ئىدۋارد سەعید پىنۋايە فرۇيد بەھۋى ئەۋەى خاۋەن ترادىسىۋىنىكى يەھۇدى، ۋاتە جوۋ بوۋە، ۋاى لىكىردوۋە، كە تەنیا لەژىر كارىگەرى ھىومانىزىم و رېتسانسى ئەۋروپىدا بىر بىكاتەۋە، بۇيە بەكىشەى ئەۋى دېكەۋە خەرىك بوۋە، جگە لەمەش فرۇيد، كە دەلى موسا مىسرىيە، مەبەستى ئەۋەبوۋە كە بۇ يەكەمجار موسا لەمىسر بوۋە و سەرچاۋەى ئايىنەكەش ھەر مىسر بوۋە، ئەم تېۋرەنىيەش جوۋەكان تۋورە دەكات، ئايا بۇچى نەيۋىزاۋە لەكاتى خۇيدا كىتېكە چاپ

بىكات؟ ئەگەر بىر يار ۋابوۋە لەئايىنگەرايى بىترسىت و كارىگەرى لەسەر تېۋرە ساىكلۇزىيەكەى نەبىت، بۇچى نەيۋىزاۋە تېۋرەكەى لە ئايىندەدا دەكەۋىتە بەر رەخنى بىرەندەنى دى؟

د. محەمەد تەھا ھوسىن: ئەۋ پىنۋابوۋ ئەم تېۋرەنىيە ھەلگەرەنەۋەيەكى مەترسىدارە لەھەموو بىنەما پىرۋەكانى (جوۋىزىم) ۋاتە جوۋلەكەى بوۋە، چۈنكە گواستەنەۋەى ئايكۋىنىكى پىرۋىزى ۋەكو موساى پىغەمبەر لەشۋىنىكى باۋەپىنكرەۋى ۋەك ئىسرائىلى ئىستە كە سەرزەمىنى جوۋەكانە، بۇ شۋىنىكى دېكە زەۋىكرەنى رەھەندى شۋىتە، كە ئىستە پىدەگوتىت جوگرافىيە دەۋلەتى ئىسرائىل، ئەمە بوۋىدەيىكى سەرەكى پىنكەتتى ئايىنە لەنىۋ ھەر كۆمەلگەيەكەدا، ئەمەيانە ئەسلى ھەلگەرەنەۋەكەى فرۇيدە ۋاتە فاكتەرى شۋىن، كە گرىيەكى مېژۋىي جوۋەكان بوۋە، تا ئاستىكى زۇر دوۋچارى دىلەۋكى شۋىنى كىردۈنەتەۋە، لەۋ سائەۋەخەتى، كە فرۇيد گومان لە شۋىنى رەسەنى جوۋەكان دەكاتە، ئەمە خۇستىيە بەردەم ئەۋ بىق و كىنەيەى، كە تاكو دوا تەمەنى كىتېكە چاپ نەكرىت، ھەربۇيە فرۇيد پىشتىۋانى سەرەكى ئازادى ھازمان و ھاونەتەۋەكانى خۇى بوۋە، بەلام لە ۋەلامى پىرسىيەكەدا، كە ئاخۇ لەگەل زايۋىزىم، لەگەل بىرۋەكەكەى سىۋدۇر ھىرتزل ھاپايە، ئەۋ ۋەلامەكەى نەخىر بوۋە، سەبارەت سەۋەش، كە تىگەيشتى ئىدۋارد سەعید، بۇ تېۋرەنىيە فرۇيد بۇ ئەۋروپا سىقتەرى بوۋە، من ئەمەم پىن بىرۋەكەيەكى دروست نىيە، چۈنكە ئەۋ ئىنتىمايەكى كۆسمۇۋىلۇتتىيەنى لە رېگەى ئۆرگانى كۆمەلەى دەۋرەنسانەۋە نىشانى ھەموو دۇنيا دا، لەھەموو سوچ و كۆشەيەكى دۇنيا، خەلكى لەم ئۆرگانە بەئەندام ۋەركىت، ھەۋلىشى دەدا لى لە زۇربەى ۋلاتانى دۇنيا ھەبىت، ئەۋ خاۋەنى پىرۋەيەكى ئاشتىيەنى سەرتاسەرى بوۋ، بۇ كۆتۈرۈلگەندى ئاستە جۇراۋجۈرەكانى شەپانگىزىي و نارسىزىم لە ناخى تاكەكاندا، لە رېگەى ئۆرگانەكەى خۇى ھەۋلى جۇراۋجۈرى دەدا، بۇ كىردەۋەى ھەموو ئەۋ گرىيانەى مۇقايەتقان تاۋەكو ئىستە بەخۇيانەۋە بەستۋتەۋە، ھەرگىز ئەم رۋانگە تەسكى ناۋى بۇ شارستانىيەتى ئەۋروپا، كە ئىدۋارد سەعید ۋاى لى تىگەيشتوۋە.

سىمى محەمەد: ئەنەنجامى ئەۋ كەنگەشەيەمان،

خەرىكم يەككىك لەگرى دەروونىيەكانى فرۆيد دەردەخەم، ئەويش دژيەككەكى نىوان تاك و كۆمەلگەيە، بەتاييەتى بيناكرىنى تيۆر لەسەر ژيانى تاك لەهەموو سىكتەرەكاندا، بەلام لىنگدانەو يەككى دى هەيە، كە فرۆيد سۆسۆلۇژيا و سايكۇلۇژيا و تەنانت ئەتروپۇلۇژياشى، وەكو ديدىكى جياواز تەماشىا كىدو، ئەمەش ئەو مەن بۇ دەردەخەت، كەموكورىتى لە تيۆرەكەى فرۆيد هەيە، بەتاييەتى ناخود ئاگايى دەستەجەمعى كۆمەلگە، كە زۆر جياوازترە لەگەل ناخودئاگايى تاك، ئەويش برىقيە لە پەهەندى رۇحى، مەن بەسوود وەرگرتن لە تيۆرەكانى ماركس ئەم گەنگەشەيەت لەگەل دەكەم، بەو پىيەى، كە سوود وەرگرتنە لەو ستايەلە ملەلان چىنايەتيەى، كە تائىستە بەردەوامە و پۇژ بەرۇژ زەقتەر دەبيتەو و جوانتر دەبينریت و هەستى پەن دەكریت لەسايەى سەرمایەدارىى هاوچەرخ، يان پۇست مۇدىرن، مەبەستم ئەو يە، كە بەلای فرۆيدەو مەجال نىيە مرقۇف ريفورمى كۆمەلايەتى و سايكۇلۇژى بكریت، بۆيە هەموو خواستەكانى برىتين لە شەپرانگىزى و غەريزەكانى ديكەى بايۇلۇژى، كەچى بەلای ماركسەو لە ئەنجامى گۆرپنى سىستەمو، كە بنەماكەى ئابورىيە، سىستىمى كۆمەلايەتى لەژىر كارىگەرىى ژىرخانى دەولەت بەسەر سەرخانەو، مرقۇف لە قوناغى گۆرپنى سىستەمدا گۆرپنى بەسەر دىت و دەبيتە كانىنىكى چاكەكارى و ئاكتيف و سەرەكيتىن داواكارى، ئەوانىش برىتين لە خوشگوزەرانىى و سەپنەو يە جياوازيى و ئەو سوپەر ئىگويەى، كە فرۆيد لە ئەنجامى ئۆتوبايۇگرافىدا گەيشتو و پىنى، كەواتە كەموكورىتى تيۆرەكە لە ناخود ئاگايى دەستەجەمعى كۆمەلگە دايە و سەرنەجامىش كۆمەلگە بەگشتىى برىار لەسەر گۆرپنى سىستەم دەدات، ئەك ناخود ئاگايى تاك.

لە محەمەد تەها حوسەين: چەمكى ناخودئاگايى دەستەجەمعى لەلای فرۆيد، بنەمايەكى سايكۇ كۆمەلايەتيانەى هەيە، ئەو پىنوايە تاك لەنتىو (مىزگەل) دا هوش و بىرگىرنەو يە سەربەخويى

خوي لە دەست دەدات و وەگەل ئاراستە دەستەجەمعيەكە دەكەويت، لەلای ئەو هەركىز تاك لەنتىو ئاپۇرادا وەك خوي دەرناكەويت و ئاناسریتەو، ناخود ئاگايى دەستەجەمعى، يان كۆ نەست، پەيوەست نىيە بەمىژووى مرقۇفایەتيەو، هەروەك دواتر (كارل گوستاف يۇنگ) ئىشى لەسەر ئەم چەمكە كىدو، لەم خالەياندا لە فرۆيد جياووەو، فرۆيد پىنوايە مىژووى تاك، ناخودئاگا بۇ تاك دروست دەكات، هەر لەبەر ئەو هوش دۆزىنەو يە گرىوگولە دەروونىيەكانى تاك لە مىژووى خويەدا، دەيگەننیتە ئەو ئازادىيەى ئەو مەبەستىتى، لىزەدا فرۆيد زۆر ئاراستەوخويانە كار لەسەر ريفورمىك دەكات، كە پىشەپیانە كۆمەلگە بەپىنى دىيالىكتىكى زەمەنى كۆمەلگەى دەكەننیتە ئازادىيى، ئەگەر كەموكورىتيەك لەتيۆرەكەى فرۆيددا هەبىت سەبارەت بەهاویشكارنەبوونى لە ريفورمى كۆمەلايەتى، زیاد لەپىوست وردىبونەو يەتى لە ناخى تاكەكان، هەروەك پىشتەر گۆتمان ئەو لە ئازادىي تاكەو بەرەو ئازادىي دەستەجەمعى چو، بەلام كارل ماركس رىچكەيەكى جياوازترى هەيە، لە ئازادىي دەستەجەمعى و چىنايەتيەو بەرەو ئازادى تاك دەچىت، سەپرىيەكە لەو دايە، وەكو پارادۇكسىك هەردووكيان لەتپروانىنى مندا بوونىكى فەلسەفیان هەيە، يەككىكان ستراتیژىيەكەى بۇ تاكە و ئەوى ديكەيان بۇ كۆمەلگە، هەردووكيان بۇ يەك ئامانجى مرقۇفایەتى كوشاويانە، بەلام بە دوو رىچكەى جياواز، فرۆيد لەكتىيى (دەلەراوكن لەشارستانىەدا) ئامازەى بە بايەخى نەكەوتتە دەستى دەسەلات بۇ تاكە كەس كىدو، ئەو يە لەو دلامەكەى بۇ ئاينىشتانىش دووپات كىدوتەو كە بەرپوەبىردنى كۆمەلگە و ولات، هەمىشە دەبيت دەستەجەمعيانە يىت، ماركسش وەكو تيۆرىسيۆنىكى سىياسىى، ئابورىيى و كۆمەلايەتى، لەخواوەندارىكى گشتیدا ئەم بايەخەى بەدىار دەكەويت.

پۇشپىرى كىشى

• مەلى سەيدۇ گەورانى يەككە لەكەسايەتتە
ناودارەكانى كوردانى نوردن

مۇشپار غەبدوللا

• ئاشكارا كوردنى مېژووى دىزاو

د. كامەران محەمەد

• خىزان و گىرنكى مەندال

چنار غەزىز

• ژاۋەژاۋى رەنگاۋرەنگى نىرخ

ئەيۈب سىماقەيى

• رەخنە ۋەك نىشتەرگەريا ئالاقىن نەقلى

مۇحسىن ئۆسمان

عەلی سەیدو گەورانی

یەکیکە لە کەسایەتییە ناودارەکانی کوردانی ئوردن

مەشێار عەبدوللا

کەر

1

دیکەی کوردستان گەرابوو، لەشاری کویی میوانی زانای گەوره و نیشتمانپەروری کورد خوالیخوشتوو (مەلا موحمەدی جەلیزادە ١٨٧٦ز-١٩٤٣ز) بوو، کە سەردانی شەقلاوێشی کردبوو، میوانی بنەمالەی میرانی خوشناوان ببوو، پزیزکی زوریان لینابوو.

بابزانین لەم بارەییەوه خوالیخوشتوو (مەسعوود موحمەممەد جەلیزادە ١٩١٩ز-٢٠٠٢ز) لەکتێبە کەیدا بەناوی (گەشتی ژیانم) لەلایە پەرە (٥٥٢) دا چیمان بو دەگێژیتەوه، کە لە سالی ١٩٧٨ز چووێته ولاتی سووریا و ئوردن لەوی لەگەل (ئەبوو جومرد عەبدولمەنعیم کوردی) کە یەکیکە لە کەسایەتییە ناسراوەکانی کوردانی ئوردن و سەرۆکی (جمعية صلاح الدين الأيوبي)یە، سەردانی ماموستا (عەلی سەیدو گەورانی) یان کردبوو. مەسعوود موحمەممەد نووسیبویەتی: زۆربەی کاتی مانەوێم لە (عەمان) هەر لەگەل مندا بوو، مەبەستی لە (أبو جومر الكردی)یە، ئیتر بەدنیایدا دەگیرام و خەلکی پێدەناساندم و بەیەکەوه چووینە لای کوردە ناسراوەکانی (عەمان) یەک لەوانە ماموستا (عەلی سەیدو گەورانی) ئەدی و نووسەر بوو، لەسییەکاندا گەشتیکی بە کوردستانی عێراقدا کردبوو، کتیبیکی لەسەر نووسی بەناوی (من عمان إلى العمادية أو جولة في كردستان الجنوبية) لەو گەشتەیدا کە هاتە کویی، سەردانیکێ باوکمیشی کرد، کە

بنەمالەی (عەلی سەیدو گەورانی) یەکیک بوونە لەو بنەمالە کوردانەی، کە لەباکووری کوردستانەوه، بایپیرەیی لەسالی ١٨٨٠ز لەگەل لەشکری عوسمانییەکاندا هاتوو و کەوتوێته ولاتی ئوردن و لەشاری (سەلت) نیشتهجی بوو، بەرەسەن لەعەشیرەتی (دودکان)ی (دەشتا گەوران)ن، (دەشتا گەورا) دەشتیکی گەورەییە، دەکەوێته نیوان شاری (دیاربەکر و ئەرغەنی)

سەیدا هیژا لەسالی ١٩٠٨ز لەشاری (عەمان)ی پایتەختی ئوردن لەدایکبوو، لەسالی ١٩١٦ز خراوەتە بەرخویندن، بڕوانامەی بەگالۆریۆسی لە زانکۆی ئەمریکی، لەلایەن، لە شوێنەوار و ئابوورییدا وەرگرتوو، سەردەمانیک بەرپێو بەری دواناوەندیی عەمان بوو، لەشارەکانی (ئەربید و سەلت) بەرپێو بەر بوو، خوالیخوشتوو عەلی سەیدو مەزھنکی زانا و نووسەر و وەرگیر و زمانزان و دیپلوماتکار بوو، پاشان لەسەفەرەتی ئوردن دەستبەکاربوو لە ولاتەکانی (میسر، سووریا، یەمەن و سعودیە) و گەلی ولاتی دیکەدا کاری کردوو، مامۆستای هیژا لەسەرەتای سالاتی سییەکان گەشتیکی بۆ باشووری کوردستان کردبوو، لەو گەشتەیدا سەردانی زۆربەی شارە کوردنشینەکانی هەولێر، گوێز، شەقلاو، کویە، سلێمانی، مووسل، دەھوک و ئامێدی، کردبوو، گەلەک جینگە و شوینی

لهو ده مه دا مالمان له هاو پته ه واری (چناروک) بوو، ژماره یه کی زوړیشی پوښنیری نه وسای کویه له که لدا بوو، دوو روژ و شه ویک مایه وه.

خوالیخوښبوو سیدو، که که راوه ته وه ژورون کتیبکی به زمانی عره بی له سر که شته که یدا نووسیوه و ناوی لیناوه (من عمال إلى العمادیة أو جولة في كردستان الجنوبية) له سالی ۱۹۳۹ز له قاهره له (مطبوعة العادة) به چاپی که یاندووه، هه مان کتیب له سالی ۱۹۹۶ز دوو باره چاپ کراوه ته وه ماموستا سیدو به کی که بووه له دامه زری نه ری (کومه له ی خویبون) که له سالی ۱۹۲۷ز دامه زراوه، نه دما نیکی چوست و چالاک و نوینه ری کومه له که بووه له ولاتی ژورون، کاتیک که کوپری زانیاری کورد له باشووری کوردستان له سهرتای سالانی هفتا کانی سده ی رابردودا دامه زرا، ماموستا به په یامنیر و نه دما ی یاریده ده ری کوپ ه لېژیردرا، که له ک جاران و تار و لیکولینه وه و بابته ی به پیزی بز کوپ ره وانه ده کورد و له گو فاره کانی کوپری زانیاری یلاوده کرایه وه.

له سالانی هشتا کانی سده ی رابردودا زور هاتوو چو ی (په رتو وکخانه ی گشتی ه و لیر) م ده کورد، به ری که وت بز خویندنه وه نه و کتیبهم وهرگرت (من عمان إلى العمادیة أو جولة في كردستان الجنوبية) به ریوه به ری په رتو وکخانه که نه و سهرده م خوالیخوښبوو (عبدوللای شیخ عبدولکه ریمی) بوو یادی به خیر، که ده کاته برای ماموستا (شیخ عبدولرحمان) پېشنو یژ و وتار خوینی مزگه فتی نازادی شاری ه و لیر.

هه نوو که نیشته جنی ولاتی نه رویجه. کاک عبدوللا پیگو تم تنیا نه و نوسخه یه مان هیه، پاش هفتیه که دوو باره چوومه وه بز وهرگرتنه وه ی نه م کتیبه، که چی فرمانبه ری په رتو وکخانه که، که کابرایه کی میسری بوو، گوتی نییه، پیمگوت یانی وهریان کرتیبه، گوتی: نه خیر، گوتم: من هفتیه که

نابی نه و کتیبهم نیستی عاره کردووه. گوتی کاکه نه مایه، منیش زورم لاسه یز بوو، هه رچونیک بوو کابرای میسری تنی که یاندم که نه و کتیبه و له که ل چهند کتیبکی دیکه دا (نه منی ه و لیر) بردوویه تی، که وام بیست منیش بیده نگ بووم. ماموستا سیدو له سالی ۱۹۹۲ز له شاری (عممان) کوچی دوا یی کردووه و هه ر له ویش نیژ راوه دوو کور و چوار کوچی هیه، کوپه کانی (مازن) له و سالانه ی دوا یی مردووه، دکتور (نه شرف) یش که باشترین و به ناوبانگترین دکتوره، نیسته له (عممان) ی پایته ختی ژورون نیشته جینه به (دکتور اشرف الکردي) به ناوبانگه سهرده مانیک و هزیری نه ندروستی ژورده ن بووه، کهه کانی (هیام، نه سرین، نه رمین و شه رمین) برایه کیشی ماوه ناوی (نیحسان سیدو) یه، له کتیبه کانی نه وانه ی، که به چاپ که یاندرارون نه مانه ن:

۱- من عمان إلى العمادیة أو جولة في كردستان الجنوبية.

۲- من عمان إلى مالانیا (ملاطیا)

۳- القاموس الكردي الحديث.

۴- اللر واللرستان

۵- امیر بدرخان، له تورکیه وه وهرگیزاوه ته وه سهر زمانی عره بی و له سالی ۱۹۷۷ز به چاپی که یاندووه.

سهرچاوه کان: بز نووسی نی نه م بابته سوودم
له م سهرچاوانه ی خواره وه وهرگرتووه.

۱- من عمان إلى العمادیة أو جولة في كردستان الجنوبية.

۲- که شتی ژیانم، مه سعوود محمه د، چاپی به که م، ستوک هولم، ۱۹۹۲ز.

۳- گو فاری پېشه نگ، ژماره (۲).

• نه مگر چی له زوړی سهرچاوه کان نلوم کی به (علی مه یلر گورانی) نووسراوه به لام نووسری نه م بابته نلوم کی به (علی مه یلر گورانی) نووسیوه. دیوان

لشکر اکړدنی میژووی دزراو

کومه لایه تیی و ...تاد هه ولده دات (بوون، ناو، پؤل، کاریگریتیی، ده سته کوهت) ی که سایه تیی، یان بڼه مالیه ک، یان کومه لیک، یان پوهنیک، یان دیاریکراو و ...تاد بشیوینیت یان فراموشی بکات، یان ونی بکات، هه موو نه مانهش به مبه سستی سرینه وهی میژوویک نه نجام ددرین.

لشکر اکړدنی میژووی راسته قینه ی که سایه تیی، یان کومه لیک یان نه ته ویه ک و ...تاد، که مبه سته دارانه شیوینرابت، یان سرابینته وه، یان ونکرابت، ده توانیت گرنگی و کاریگریه کی قوولی له سر هردو ناستی تاکه کس و ده سته جهمی هینت. ثم کرده یه ده توانیت لایه نه شاراوکان یان ناسنامه و نه زمون و به شدارییه کانی پالوانیک بخاته پرو، که به هوی گیرانه وه میژووییه کانه وه (مبه سته دارانه) فراموشکراون، یان شیوندراون، یان شاردراونه ته وه.

له بهرته وه، یه که م خزمه تنیک، که نه و ناشکر اکړدنه دهیکات، بریتیه له که راندنه وهی شوناس و ناساندنی نه و که سایه تیی، واته پوداوه کان ده خاته وه خانه ی راسته قینه ی خویان و ده سته کوهت و به شدارییه کانیان پشتراست دهکاته وه. هاوکات کوتایی به و سته مکارییه ده هینت، که له لایه ن میژوونو وسه کانه وه به رانبر کاره کتره راسته قینه کانی میژوو کراوه. چونکه نه وه ناشکرایه له زور باردا شیواندنی میژووی که سایه تیی، که له نه نجامی لایه نگریمی میتویدی، یان هه ولی به

(میژووی دزراو) به خالی ده سته پیک، گفتوگویه کی گرنگ داده نریت، دهر باره ی راست، هه له، ناکار و راقه جیاوازه کان بق میژوو. نه مهش به شیوه کی گشتی دوو ناست ده گریته وه، ناستی دهره کی و ناستی ناوخو.

مبه سست له ناستی دهره کی نه وه یه، که نه و ولاتانه ی پوژکاریک فرمانره وایه تیی نه وانی دیکه یان کردووه، ده بی چون کاروباره کان چاکبکه نه وه و بیانخه نه وه سر باره سروشتیه کی خویان. چونکه نه وان میراتی کلتووری و شونینه واره کانیان دزیوه.

نه ته وه و ده وله تگه لیک دیکه. سه ره پای دزینه که ش بانگه شه ی خاوه ندرایتییان کردووه! ثم چه مکه ی (میژووی دزراو) زورچار په یوه سته به و نمونانه ی، که هینه کولونیالیزمه کان، یان گروه کانی دیکه، شونینه واره میژووییه به ترخه کان، یان شتومه کی کلتووریان له که لانی دیکه وهرگرتووه، واته به بی په زامه ندی، یان قهره بوو کړدنه وه یه کی دروست.

ثم پرؤسه یه ده توانیت (شیواندن) یان (کوینرکړدنه وهی میژوو) و (ده سته کوهت کان) ی گروهیک له خوبگریت، که دهیتوانی کاریگریه کی به رچاوی کلتووری و کومه لایه تی هینت.

مبه سست له ناستی ناوخوش نه وه یه، که له ناوخوی (کومه ل، کومه لگه و ده ولت) یکی دیاریکراو یا پوده دات، واته (که سیک، یان گروهیک، یان پارتیک و ...تاد) به هوی هوکاری هزی، سیاسی، ثابووری،

د کامران محمد

ئەنقەست بۇ پەراۋىزخستىنى ھەندىك گرووپ، يان تاك بوۈ. بۇيە كۆمەلگە بە راستكردنەۋەى ئەم ئاداپەرۈۋەرىيە مېژوۋىيەنە دەتوانىت پروۋىسە پروۋى ھەلەكانى رابردوۋ بېيتەۋە و كار بۇ تىگە يىشتىكى گشتكىرتەر و وردتر لە مېژودا بكات.

لە پوانگە يەكى دىكەۋە دەشيت ئەم ئاشكرىكردنە ئىلھامبەخشىن بېت بە كۆمەلگە پەراۋىزخراۋەكان، بەۋ واتايەى كاتىك مېژوۋى راستەقىنەى كەسايەتییەك، يان ئەتەۋەيەك دەردەكەۋىت، دەتوانىت بېيتە سەرچاۋەى ئىلھام و سەرەشق بۇ پىكھانە پەراۋىزخراۋەكان و تەۋاۋى ئەۋ كۆمەلەى بۇ ماۋەيەكى دوۋرودىرت بەشاردنەۋەى راستىيەكان چەۋاشەكراۋن، واتە لەباتى ئەۋ تىروانىنە نەرىنىيەى بەرانبەر بە مېژوۋەكەيان لەلايەن چەند كارەكتەرىكى ساختەۋە بۇيان دروستىبوۋ، نمۇۋنەيەكى ئەرینى و جىاۋازيان پىشكەش دەكات، رېگە بە تاكەكان دەدات شانازى بە رەگ و رېشە و بەشدارىيە كلتورىيەكانىانەۋە بكن.

كردهى ئاشكرىكردنى مېژوۋى وىكراۋ پۇشنایى دەخاتە سەر پرسە بەرفراۋانەكانى نوۋسىنى مېژوۋى، ھاۋكات تۈيۋەران ھان دەدات، لىكۈلىنەۋەى رەخنەگرانە لە گىرپانەۋە مېژوۋىيە باۋەكان بكن، بوۋنى دىدىكى گشتكىرتەر و ھەمەچەشنتەر بۇ مېژوۋ بە پىۋىست دادەنىت.

بەئاشكرىكردنى مېژوۋى شىۋىندراۋى كەسايەتییەك، دەرفەتىك ھەيە بۇ چارەسەر كردنى لایەنگرىيە مېتۇدىيەكان و زەمىنەيەك دەرمۇسسىنىت، كە تۈيۋەران بەۋپەرى وریاییەۋە مامەلە

لەگەل ئەۋ مېژوۋەدا بكن، كە بارگاۋىيە بە (بەرژەۋەندىيە كەسىى و بئەمالەى و گروۋپىيەكان) و (ئایدۆلۇجىا) و (ماستاۋچىتى) و ...تاد.

ئەۋەى گرنگە ئاماژەى بۇ بكنەن ئەۋەيە، مېژوۋىيەك بە مەبەستى دابەشبوۋن، يان مىللانى شىۋىندرايىت، ئەۋا ئاشكرىكردنى ئەۋ مېژوۋە دەتوانىت ھەنگاۋىك بېت بەرەۋ ئاشتەۋاى، رېگە بە تىگە يىشتىكى گشتكىرتەر لە رابردوۋ دەدات و دەرفەتىك بۇ ئەھىشتىنى دابەشبوۋنەكان دەپەخسىنىت.

دەبىت ئەۋەشمان لە ياد بېت، پەردەلادان لەسەر مېژوۋىيەكى شىۋىندراۋ، تەحدەى يادەۋەرىى كلتورى بالادەست دەكات و ئەۋە پروۋن دەكاتەۋە، تا سەر ھىچ جۇرە ھىزىك ناتوانىت راستىيە مېژوۋىيەكان بۇ ھەمىشەى بشارىتەۋە و پۇژىك دەبىت پروۋى راستەقىنەى ئاشكرىكردنى.

مېژوۋىيەك بە مەبەستى
دابەشبوۋن، يان مىللان
شىۋىندرايىت، ئەۋا
ئاشكرىكردنى ئەۋ مېژوۋە
دەتوانىت ھەنگاۋىك
بېت بەرەۋ ئاشتەۋاى.
رېگە بە تىگە يىشتىكى
گشتكىرتەر لە رابردوۋ
دەدات و دەرفەتىك بۇ
ئەھىشتىنى دابەشبوۋنەكان
دەپەخسىنىت

خیزان و گرنگی منداڵ

بەرپر سیاریتی منداڵ له گه‌ل له‌دایکبوونیدا
دروست نابیت و کتوپریش فی‌ری نابیت،
به‌لکو وه‌ک قی‌ربوونی موسیقا ورده
ورده له‌رینگه‌ی مه‌شق و راهی‌نانه‌وه، له
هه‌لسوکه‌وتی رۆژانه‌ی دایک و باوک له
ناو خیزاندا قی‌ر ده‌بیت

جیاواز له‌گه‌ل یه‌کتر، هه‌موو ئەمانه‌ کاریه‌ری
به‌سەر یه‌کتره‌وه جێده‌هێلن.

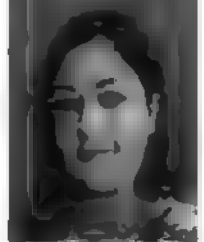
هه‌ربۆیه ده‌توانین ب‌بین، که منداڵ به‌پێی ئەو
په‌روه‌رده‌یه‌ی خیزان پێیده‌به‌خشیت شینوه
وه‌رده‌گیریت. به‌قسه‌کردن و هه‌لسوکه‌وت
و راگۆڕینه، نواجار هه‌موو ئەمانه له‌گه‌ل
ده‌وورووبه‌ر و هاو‌پێ و هاو‌پۆله‌کانی به‌کار
ده‌هێنیت. دایک و باوک له‌و کاته‌ی، که منداڵه
دینه دونه‌یاوه تا ئەو رۆژه‌ی ده‌مرن، په‌یوه‌ندی‌یان
له‌گه‌ل منداڵه‌کانیان به‌رده‌وامه، له‌به‌ر ئەوه
پنویسته به‌رده‌وام خۆشه‌ویستی و ریز بۆ
منداڵه‌کانیان ده‌ربهرن، به‌جۆریک مامه‌له‌یان
له‌گه‌لدا ب‌کری‌ت، که هه‌ست ب‌که‌ن ریزیان
لێ ده‌گیریت. به‌مه‌ش ده‌توانن منداڵه‌کانیان
له‌کاری خراپ دور ب‌که‌ته‌وه و متمانه و بروا
به‌خۆبوونیان زیاتر لا دروست ب‌که‌ن. چونکه
ئه‌گه‌ر متمانه به‌خۆبوونیان له‌لا دروست بوو،
ره‌خنه‌یان لێ ب‌گیریت، زۆر ئاسایی وه‌ریده‌گرن
و پێی ب‌چووک نابنه‌وه. به‌هه‌مان شینوه ستایش
ب‌کری‌ن خۆیان زال و زل ناکه‌ن به‌سەر منداڵانی
دیکه‌وه. بۆیه ده‌بێ ئەوه بزانی‌ن، که هه‌موو وشه
و ده‌رب‌پێنکی دایک و باوک به‌رانبه‌ر منداڵ
کاریگه‌ری له‌سەر ده‌روون و که‌سایه‌تی منداڵ
دا‌هه‌نیت و له‌گه‌وره بوونیاندا له‌گه‌ل ده‌و‌روبه‌ر
هاو‌پێ و هاو‌پۆله‌کانیاندا ده‌ری ده‌به‌رن.

ستایشکردنی منداڵ وه‌ک ئامۆژگاری پزیشک
بۆ نه‌خۆش وایه به‌لام ده‌بیت سنووردار بیت،
چونکه زیاده‌وکه‌م زیان به‌منداڵ ده‌گه‌یه‌نیت، زۆر
ستایشکردن، ئەو هه‌سته لای منداڵ دروست

منداڵ له‌ناو ژینگه‌ی خیزانیدا په‌روه‌رده ده‌بیت
و گه‌شه‌ی هزری و جه‌سته‌یی په‌ره پێ ده‌دات،
بۆیه گه‌شه‌کردنی منداڵ په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی
هه‌یه به‌ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی خیزانه‌وه. ئەمه‌ش
پنویستی به‌ژینگه‌یه‌کی ئارام و خیزانیکی باش
هه‌یه.

لی‌زه‌دا فیکوتسکی و ژان ژاک پۆسۆ پچه‌وانه‌ی
یه‌کترن. فیکوتسکی ره‌خنه له (ژان ژاک پۆسۆ)
ده‌گیریت، چونکه منداڵ ده‌داته ده‌ستی ژینگه،
چونکه فیکوتسکی پته‌یوايه، که ده‌بیت بۆ
باش‌ترکردنی دۆخی منداڵ، ژینگه‌ی بۆ چاک
ب‌کری‌ت. وانا لی‌زه‌دا ئینتراكسیونی کۆمه‌لایه‌تی
گرنگ‌ترینه چونکه م‌رو‌ف کاتیک له‌ژینگه‌یه‌کی
کۆمه‌لایه‌تیدا په‌روه‌رده و گه‌وره ده‌بیت، له‌گه‌ل
که‌سانی ده‌و‌رووبه‌ر توانای هزری و
جه‌سته‌یی باش‌تر گه‌شه ده‌کات، چونکه توانای
ب‌یرکردنه‌وه‌کان و قسه‌کردنی م‌رو‌ف په‌یوه‌ندی
به‌ژیانی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه هه‌یه.

که‌واته دۆخ و ژینگه‌ی خیزانی، بۆلێکی
گه‌وره‌ی له‌سەر ژانی تاک هه‌یه، چونکه له‌و
ژینگه‌ خیزانییه وه‌رده‌گیریت و کاریگه‌ریشی
له‌سەر ژینگه‌ی ده‌ره‌وه‌ی ده‌بیت. له‌به‌ر ئەوه‌ی
منداڵ هه‌موو هه‌لسوکه‌وت و رۆشن‌بیرییه‌ک
له‌ په‌یوه‌ندییه خیزانییه‌کانه‌وه وه‌رده‌گیریت، که
ره‌نگدانه‌وه‌ی له‌سەر په‌یوه‌ندییه‌کانی له‌ده‌ره‌وه‌ی
خیزان ده‌بیت، چونکه کاتیک له‌ده‌ره‌وه‌ی خیزان،
له‌ فیزیکه، یان له‌ کۆلان منداڵ به‌شداری کار و
یاری هاو‌به‌ش ده‌بیت، به‌نمونه توپی پێ و
یاخود گفتوگو کردن و گۆڕینه‌وه‌ی بیرو‌پای

چهار عزیز

ژاۋەڭ ژاۋى رەڭگۈرەڭلىك نىرخ

پوۋنىيەتتە كە بەرچاۋمان پوۋن نىيە لە دىيارىكرىنى ئاراستە كىشتىكەكان و نازانىن پالئەره سەرەككىيەكانى دىيارىكرىنى ئاراستە كىشتىكەكان چىن، و نازانىن ئەو بارگۇرلانىن مەۋدا كۆرتىن، يان بۇ ماۋەيكى دىرژ بەردەۋام دەپن، بۇيە شارەزايانى ئابوۋرى ناۋىزىن رەئى بەدن، ئەمەش وادەكات دىيارەدى مام سەيدەكان دروست لە ھەرىم دروست بىت.

سىياسەتى نەختى بەنكى ناۋەندى عىراق، كە سىياسەتى دەلاقەى دراۋى بىيانيە ناتوانىت كارىگەرى بەرھەمەننى زۇر دىيار لەماۋەى دىيارىكرادا دروست بكات، واتە كارىگەرىيەكانى لە مەۋداى كۆرتىدا كەمەن، ئەم كەم كارىگەرىيەش دەگەرپتەۋە بۇ ئەو ھۇكارانى، كە دەۋرى سىياسەتى نەختى عىراقىيان ئاۋە و لىناگەرىن سىياسەتى نەختى بە تەۋاۋى كارى خۇى بكات و كارىگەرى خراپىيان لەسەر وىستقالىيە نەختى عىراق ھەيە، ۋەك:

۱- پوۋنى دىيارەدى بەدۇلاركرىن ، خەلك مامەلە بە دۇلار دەكات لەبرى دىنارى عىراقى، لەبەر كەمى تىچوۋنى مامەلەكرىن و ھەلگرتى دۇلار و كەمى مەترسى ھەلاۋسانى نىرخ بە بەراۋورد بە دىنارى عىراقى، بەكورتى زياتر مەتەنەيان بە دۇلارى ھەيە.

۲- كۆتۈبەندى نىۋەدەۋلەتى، كە ناۋچەى دۇلار دەيسەپىنىت بەسەر عىراق و بەسەر تەحوپلى دەركى دۇلار بەھۋى پوۋنى ئەو جوگرافىا سىياسىيەى عىراق ھەيەتى.

۳- پوۋنى سىياسەتتىكى بازىرگانىي نىمچە ئازاد لە عىراق بەگىشتى، بە كوردستانىشەۋە.

۴- پوۋنى سىياسەتتىكى دارايى بە مىكانىزمى كۆمركى و باجى لاۋاز.

۵- پوۋنى ئەنجوۋمەنى دراۋ، كە لە زۆرىيە كاتەكلاندا كارگەرى خراپ لەسەر سەرۋەرى (ۋىستقالىيە نەختى) دروست دەكات.

۶- جوگرافىاى سىياسىى عىراق، كە ھاۋسۋورە لەگەل ئىران و تۈركىا و سۈرىا.

ئەم شەش ھۇكارە كارىگەرى خراپىيان لەسەر سەرۋەرى سىياسەتى نەختى عىراق ھەيە، وادەكەن سىياسەتى نەختى بەتەۋاۋى كارى خۇى نەكات و ئامانجەكانى لە كەمتىر كات نەپىكىتە لە لايەكى بىكەشەۋە دىيارەدى ژاۋەڭژاۋى رەڭگۈرەڭلىك نىرخ دروست بكات، ژاۋەڭژاۋى رەڭگۈرەڭلىك نىرخ وايكرىۋە مام سەيدەكان لىدوان بەدن، شارەزايانى ئابوۋرىش بەدىار شاشەكان دلتىش و سەيرىان بكن .

ھەلۋىر ۲۰۲۳/۱۱/۲۹

بازارى رەش نىرخى ئالۋىرى دىنار بەرانبەر دۇلار دەيسەپىنىت و دەپتە ھۋى نەپوۋنى ئىستقرارى نىرخى ئالۋىرى دۇلار بەرانبەر دىنارى عىراقى، بەلام ئەگەر ۋەدبىيەۋە، دەپىنىن ھۇكارى ئەمە بە تەۋاۋى و سەملەسەد ئابوۋرى نىيە، واتە ھۇكارى جىگىرەپوۋنى نىرخى ئالۋىرى دىنار بەرانبەر دۇلار سەملەسەد ئابوۋرى نىيە، لەبەرئەۋەى يەدەكى بىياني عىراق بەشى زياتر لە ۱۴ مانگ دەكات بۇ ھىننى كالا لە دەرمەۋى عىراق، ئەمەش بەپنى ئامازەى توانستى دراۋى بىاني، كە برىقىيە لە ۳ مانگ ۋەك ئامازىيەكى ستاندرەدى جىھانى توانايەكى زۆرە. ئەگەر لە جوگرافىاى سىياسى عىراق ۋەدبىيەۋە، دەپىنىن كەرتى تايىت لە عىراق بەرپىژەى زياتر لە ۲۰٪ كالا لە سنوۋرەكانى ئەو ۋلاتە دراۋسىيەنە دەپىنىتە عىراق، لە بەرانبەر نەپوۋنى، يان پىژەيەكى زۆر كەمى نارىنەدەرمەۋى كالا، ئەمەش وادەكات گرتە ناۋخۇيەكانى نىرخى ئالۋىرى تومەنى ئىزىنى و لىرەى تۈركىي لە ناۋخۇيى عىراق رەنگىداتەۋە، لاسەنگىيەكى بازىرگانىي زۆر زەق دروستىۋە و بۇتە ھۋى دروستىۋەنى كۆرتەنن لە تەرازۋى بازىرگانى عىراق، لەگەل ھاۋبەشە بازىرگانىيەكانى، ئەم لاسەنگىي و بازىرگانىيە ناماۋسەنگە پىۋىستى بە دىيىكرىنى بەردەۋامى دۇلارە لە بازارى رەش، لەبەر كۆتۈبەندى نىۋەدەۋلەتى، كە ناۋچەى دۇلار دەيسەپىنىت بەسەر عىراق و بەسەر تەحوپلى دەركى دۇلار بەھۋى پوۋنى ئەو جوگرافىا سىياسىيەى عىراق ھەيەتى. لەگەل ئەم لاسەنگى بازىرگانىيەش دەپىنىن، ھەلبەزىن و دابەزىنى گەۋرە نىيە لە ئاستى گىشتى نىرخ لە بازىرەكانى عىراق و كوردستان.

سەربارى ئەمانەش ھەلاۋسانى يەككە نىيە، بەلام بەردەۋام جىاۋازىي ھەيە لەنىۋان نىرخى ئالۋىرى ھەرمى و نىرخى ئالۋىرى بازارى رەش، كە جۇرىك لە پىشپىنى ھەلاۋسانى نىرخ لىزە و لەۋى لەسەر چەند كالاىەكى جىاۋاز دروست دەپتە ئەمەش بەپنى نەرمى دەستەت.

ئەم ئالۋىزىيە بە بەردەۋامى، يان بە پىچىچ ژاۋەڭژاۋى نىرخى دروست دەكات دىيارەدى ژاۋەڭژاۋى رەڭگۈرەڭلىك نىرخ ئامازە بۇ ئەو زانىارى، يان چالاكىيانە دەكات، كە ئاراستە بىچىنەيە راستەقىنەكان دەشۋىننى، يان دەشلەۋىنى.

لە بازارى دارايى دەكرى ژاۋەڭژاۋ ئەو جۈۋلە بچۈۋكانەى نىرخ و ئەو راستىكرىنەۋانە بگرتەۋە، كە ئاراستە گىشتىيەكە دەشۋىننى، لەۋانەى ژاۋەڭژاۋى بازىرىش كارىك بكا و لىتەگەرى بزانن چ شتىك پال بە ئاراستەكەۋە دەنى يانىش بزانن داخوا ئاراستەكە تەنيا لەبەر بارگۇرپنە مەۋدا كۆرتەكان توۋشى كىشە دەپن و دەگۇرى، ياخۇد ئەمە بۇتە ھۋى ئەۋەى لامان

رهځنه وهک نشته رگه ریا ئالافین نه قلی

په یقا رهځنه ب زمانی گریگی، ب واته یا سرېوړ/ تاقیرن دهیت، له ورا رهځنه ب خوه ژی جوړه کی هوستایی و دیالکتیکا نه قلیه. پرانیا په رتو وکین نهد و ژلان، ل سهر پرؤسیسا «په روه رده، رهځنه و ناراسته کرنی» راوستیاينه. مه به ست ژ رهځنی، وهک میتود و فورمی نیرینا نه ق لاین «ره و شه نییری، نه ق، هزر و شیوازی ژیا نی» ینه. راسته هر تشتهک ل بهر رهځنی، تیهرزکرن و داریزتنی، بهلی پا دقیت نه ق ژی بکه فیه هیلا ئالافین میتود و ریکین نیرینی، داکو خواندنین نه قلانی و دیرؤکی بهرهم بینیت.

گه لو جفاکه کا نه کری، بیی پرؤسیسا رهځنه کا نه قلانی دهیته سازدان؟ هر ژ سهردهمی رنپسانسی و تا نوکه، رهځنه ل ئورؤپا وهک تیگه هکی فلسه فی، ب پالیشیا ته فگرین سیاسی و پرؤسیسا هزی هاتیه کرن. جیهانا هزران، بیی رهځنه و راهه کرنا ژیده و نه گره رین نه ق ره و شه درستکری، ناهیه ته کرن. له ورا رهځنه ل ئورؤپا، پرؤسیسه کا بهرچاا گوه رین و ناراسته کرنا پیشکه تنه ئورؤپا دکه ت، چونکو رهځنه ریکنی ل هم بهر و هرا را هزر و فلسه فی خوهش دکه ت. دقیت ئیدی نه م ژ رهځنا هزران، بهچینه رهځنا نه قلان. سهرباری رهځنا هزی ب خوه ژی رهځنا نه قلیه، چونکو ته فایا رهځنان، ژ ئالافین نه قلی ده سپیدکهن.

نهری نه م دکارین ب چ ریزانی و هشمه ندی، کاودانان سهراست بکه ین: «ب نه قله کی رهځنه گری، ینی کو بکاریت په ردیت و ههمی کریت بکه ت؟ دیاره یهک ژ پینگافین چاره سهریا فی ره و شنی، ب خورتکرن «زانستین جفاکی» دهیته کرن، یاکو دکاریت ریکنی ل بهر نه قلی رهځنه گر خوهش بکه ت و ل داوینی ژی نه ق نه قله دکاریت فی رهنکی هشباریا سه خته کریت بکه ت. مخابن مه هیشتا رهځنا هزران، ژ رهځنا که سان جودا نه کریه. ئیدی رهځنین هزی و فلسه فی، مه رجین سهره کین پرؤسیسا پیشکه تن

و گوه رینا جفاکانه، چونکو نه قلین رهځنه گر، دکارن په ردی خاپاندنی کریت بکن. هه روسا ژی، مروف دکاریت ب ریکا رهځنی، ده سفیشانا نه ساخی و قهرانین جفاکی بکه ت. پیشکه تنه هزی را رهځنی، یاکو سه ننتین پوست نژیارگری ریک بو خوهشکری، دووباره واته یا گریدایی دیرؤک، ده م و جهی نه مونی. له ورا نه ق شوپ و کهشین هوسا، بیافین رهځنی د ته فایا واران دا خوهش دکه ت. ب فی ناوایی، راهه کرنا نه قلی ب چند پیکول و نه کولینین هزی هاتیه کرن، یاکو ریک ل بهر رهځنه و هسه نگانندین نه قلی ده شتکری.

دیرؤک و جفاکین بین رهځنه، خوه ب ناوایه کی تراژیدی دووباره دکه ت، چونکو رهځنه فورمه کی سهراستکرن و ناراسته کرنی. له ورا رهځنا نه م دخوازین ب واته یا «کوژتنا بابی» وهک فروید دقیت یان ژی مینا بولان بارت ب «کوژتنا دانهری» بو چووی، کو جوداین رهځنا ب واته یا خوهشیا نه م هه مه. ئیدی نه مین هه رده م دبیزین «خوه دی، پینغه مبه ری و سهرؤکی، وها گوتیه، ب واته یا وان هیشتا خوه ژ هه مون و کوژتنا بابی بزگار نه کریه.

مه به ست نه گوه رینا تیتال و ره و شتان ب ناواین ره و و پیشالی، به لکو ب ریکا مفا وهرگرتن و هه قهرکرنا دگل کولتورین دی، کو ب ریکا راسته کرنا کولتوری مه، دا راستی کیماسین سهره دمریا دگل فی هه و پیشکه تنی نه هیته.

راسته قافیرتنه فلسه فا ره و شه نییری، نه گریدایی فورمی خوه می ئوتولؤگی یان میتافیزیکیه، به لکو بهرچا فی شینوی خوه می نه رکی و رهځنه بی یه! دیاره رهځنه ژی، هیشتا ل نک مه نه بوویه پیکهاته کا سهره کیا تیهرزکرنین فلسه فی و هزی. نه قی یه کی ژی، ریکخوهش نه کریه رهځنه گر په یدا بییت، چونکو رهځنه ب خوه پرؤسیسه کا هزی/ جفاکیه، به ری بییت یا نه دی.

گه لو ب نه قله کی راهه کاری، کو ب واته و

موحسین تقسمان

هه مېيزكرنن مزگينن بدهته مه؟ يان ژى ب
نه قله كئى هلو شگه رى ل ئورتين كيتماسى، بېدهنگ
و قالا بگرييت؟»^(۱).

نهرى بۇچى هزرهكا گونجاف، دگل دوررهئىلى
نه هاته دامه زانندن؟ دياره بهرسقنن فان جوره
پرسياران، دخوازنه رهمخه گرپن زانا و هزرمه ند،
كو بكارن جفاكى شروقه بكن و خالين لاواز
دهسنيشان بكن. سه ريارى ته فگه رهكا نازانا
رهخنن، دكو بكاريت بهرسقا كيشان بدهت، چونكو
نه گهر رهخنن نازالدا خوه نه بيت، گرفت ناهينه
چاره سه ركرن، ئىدى تاكو تيهزركرن د نازادىن دا
نه هيته كرن، رهخنه ژى پهيدا ناييت، لهورا سه رى
«رهوشه نگرى و رهخنن» ل ئورۇپا ب هه فرا
سه رهلدان.

فلسفه ژى ل گور كانت ب خوه تيهزركونهكا
رهخنه يى، لى بهلى هشيرى كورد، نكاريه
رهخنهكا ريشاليا هزر و نه قلى مرزقن كورد ل گور
نركولوكيا ديروكن بكت، چونكو نه گهر رهخنه
نيت، گوهرين ژى ناييت، فان دهره افيزان
كاودان و هشمه نديهك ئافراندينه، جهن پرسيار
و رهخنن ل نك بوونه وهرى نه بيت، دياره دى
نهف جوره كاراكتره دژى بهايين سه ردهمى
خوه بيت! ب ئى يهكن، هزركرن بنگه مى رهخنن
ئاقا دكت، لهورا نهو ديوارين زيندانين مه ژ
خوه را درستكرين، تهنى ب پرؤسسيسا رهخنن
دهينه شكاندن، ئىدى نهك نكارين ژ دهرقه ئى قلى
رهخنه يى، هزر د ئىرق و سوبه يا خوه دا بگين،
چونكو ل جهن په سنا رهوشا هه يى بگين، نهك
رهخنا رهوشا هه يى بگين، باشتره، وهك نه نجام،
نهف كاره دخوازيته «وركشوپا هزرى» يا
رافه كرن و شروقه كرنا رهوشين مه يين قه مايى.

نهرى ل سه ردهمى هشمه ندى بهر پرسيسار،
نهركن رهخنا نه قلى يان رهخنا رهخنن بهيته كرن،
باشتره؟ چونكو نه قلى ل نك مه، نه يى پارزنيه و
نه ژى نه قله كئى رهخنه گر. نهفه ژى، يىي رهخنه
و رهخنه ل خوه گرتن، پىكا پيشدا چوونى خوهش
ناكت، لى پرسا گران ب چ جوره ميتود جفاكى
شروقه بگين؟ رهخنه ل خوه كرن و گه ريانا
نه گهرين درستكرنا رهوشن، نهرك و كارى نهف

**ههر تشتمك
ل بهر رهخنن،
تیهزركرن و
دارپژتنه يه،
بهلى پا
دښت نهفه
ژى بگه شپته
هيا نالاشين
میتود و
پښتښتنه**

هشمه ند و دلسوزين گهلى كورده راسته ناييت
مرقنى هشمه ند، دژى هزر و ئىديولوكيىن هه يى
براوستيت، بهرى كو وان هزر و ئىديولوكيان
بينخيت بهر پارزنيئا رهوش و دوررهئىلى، كانى
نهف جوره هزر و ئىديولوكيه، دكارن هاريكاريا
مه يا ئىرق بكن/ بكيژ ئىرق يا مه بهين؟ نه گهر
نه، ل وى چاخى مرؤف دكاريت وان هزر و
ئىديولوكيان، بينخيت بهر دادگه ها رهخنن، ئانكو
دښت ههر تشت «فلسفه، هزر، نه قلى، سياست
و ئول»، بگه قه بهر دادگه ها رهخنن و گومانى.
ئىدى دهما نهك به حسمى گومانى دگين، مه بهست
نه بيهيقيوونه، بهلكو رهخنه يه، كو پالپشتين ل
سه ر رهوشه نييريا پرسيارى دكت، هه روهكو
هزرمه ند و فيلؤسوفين ئورۇپى: «گومان -
ميتود/ ديكارت، رهخنا نه قلى پاك/ كانت، بوون
و دهك/ هايدىگر و كولانا ئيبيستى/ فوكوى»،
دهرورپك ل بهر قن شوپن دهشتكرن، ب قن
يهكن، گه وهرى نه قلانيا رۇژناقا، ل سه ر گومان
سيسته مين هزرين كه نثار هاتيه دانان.

رهخنه يى پاشخانجن هزرى و فلسفه يى
ناهيته كرن، چونكو فلسفه يى ب رهخنن گيانى
خوه تيركويه، نه قلى ب خوه، لؤژيكا تيهزركرن و
شيوازى نيرينا گشتيه و فلسفه ب خوه ژى،
فورمه كه ژ فورمين رهخنن، لهورا فلسفه د
گه وهرى خوه دا، كرياتره كا نه قلى و هه لوهسته كى
رهخنا بوونى يه، كو وهك ميتودى ژيانى پرسيارين
پارزنيئا هه بوونى دكت.

راسته «تاليس يه كه مى كه سى نيكه مى نه قلى وهك
تيورى بكارنانى و دامه زرينه رى خواندنگه ها
ئىيؤنى يه»^(۲)، بهلى پا تاكو سه رده مين نوو،
چاره كا دى گرپنگى دا نه قلى، وهك كه له پوروى
نه قلانى «ديكارت و كانت» فه ژانده، چونكو بنواشن
ميتودين فلسفه مين نوو، د گومان و رهخنن دا
دانان، نه قلانى ميتوده كى رافه كرنا بوويه ر و
پيشهاتين ژيانى يه، چونكو نه گهر پيئيسانس
ل سه ر بنواشن نه قلانيه تنى هاتيهته كرن، پا
رهخنا نه قلى ب خوه ژى، «به شگى سه ره كى
و يه كه مى ههر پرؤژه كى پيئيسانسى يه»^(۳)،
ب تاييه تنى ژى، پشتى ته فگه را بؤرؤوازي و
رهوشه نگرى، ژينگه ها كه بهر بار بى هشيركرنا

تاکي ئورۇپىي خوەشکرى، بنگەھى ھەستىن ئۆلى
يېن ب دېرۆكى، ھاتتە گوھەرىن بۇ تېھزىرکرىن
رەخنە و ئەقلانى يېن وەرەن. ئۇا ھوسا، ئورۇپا
ب پروسىسا رەخنە، ژ مىراتگريا فەلسەفەن
مېتافىزىكا كلاسېك دەربازىو.

كانت دېئىت، ئەف سەدەين مە يىن نوکە، ب خوە
سەدەين رەخنە، کۆ دىقەت ھەر تىشتى فەگرىت،
چونکۆ فەلسەفە ب خوە ژى، پروسىسا رەخنە،
لەورا پرائىيا پەرتووکىن ئافىرى ب رەخنە ھاتتە
بىناقىر. ھەروھکۆ دېرۆک بۇ مە بەرچاف دىکەت،
ئەلمانىا ژى د رەوشەکا وىزان دا بوو، لەورا دەما
كانت د پېشکۆتتا پەرتووکا خوە «رەخنا ئەقلى
پاک/ ۱۷۸۱» دا نەفسىيە: «رەخنا درووشمى
فى سەردەمىيە». ئېرۆ ئەف درووشمە بۇ مە
ژى، دەرمانى دەردى مە يىن گرانە، چونکۆ ئەم
پتر ل سەر خواندن و برىارىن خوەيىن شاش
براوستىن، باشترە ھەقدوو گونەھيار بکەين.
دیارە كانت گەلەک کار د جودابوونا بىياقى ئەقلى
تېورى و پراکتىكى دا کرىيە. ژ بەر ھندى، «ھەر
تشتى ژ كانت دەسپىکر/ Kedourie»^۱، چونکۆ
كانت ئەقلى مەرقى ئورۇپى ھىيارکۆ. ھەروھا
كانت خوەياتى رادەستى دادگەھا ئەقلى کر،
داکو خوەياتى ژ کىماسىا پزگار بکەت و ئەقل
پالدا ھەزى، داکو مەرقى پالېستىن ل سەر خوە
بکەت. ب تاييەت ژى، دەما كانت پرسىن خوەيىن
ئېپستېمۆلۆگى «دېت ئەز چ بزەنم؟» و پرسىن
ئېتېكى «پېدقە ئەز چ بکەم؟» و پاش پرسىن
خوەشىن «ب چ دلشاد بىم؟» پېشکېشکرىن، بەرى
ھەرمەند و فېلۆسوفىن ئورۇپى دا وارى گەريان
و شەرقەکارىن. ئەفنى کەش و رەوشىن، رەخنە
د سەرپىنھاتى و دېرۆکا ئورۇپا دا بەردەستىر،
چونکۆ چەکن ھەرە سەردەستى گوھەرىنى بوو.

رەخنا ئەقلى ئېپستېمۆلۆگى، ب تويژىن خوەيىن
گيانى و ئىدىيالىفە، بەردەوام ژ دىکارىت، کروتشە
و تا دگەھىتە كانت، پاش رەخنا ئەقلى مېتافىزىكى
زالى سەر رەوشەنېرىيا پۇژناقا بوو. ژ رەخنا
ئەقلى دېرۆکى ترانسىندنتال/ بلند، پاش پۇلى
رەخنا ئەقلى ئەنتروپۆلۆگى، ئەقلى يوتوپيا و
داوى ژى ئەقلى سىياسى، کۆ گەوھەرى ئارىشا
رەوشەنېرىي بەرچاف دىکەت. ئۇا ھوسا ل ئورۇپا

تەفکەرە رەخنە، ژ ئەقلى «كانت» دەسپىکر و
پاش دەربازى ژيانى «مارکس» بوو. سەربارى
تەقلى گەھ و تۆرگانىن مەرقى مېنا سايکۆلۆژى
«فرويد» و بزاقىن گاستون باشلار - Gaston
Bachelard، «پېکھاتىن ئەقلى زانستى» بوو.
ئەفنى پروسىسىيە، ھەموو وارېن ژيانى ب خوەفە
گرتىن. ب فى ئاوايى، رەخنە دېيىتە ئالافى فەکرنا
کودىن چەشەنگىن جېھانا ئافرىنەرەن. ئەف ھەموو
رەخنە، بۇ گەھشتا کەشى ئېپستېمىي راسەفەنە
و دېرۆكى بوو، کۆ رەوشەنېرى د ئاف دا خەباتى
دىکەت. لەورا مەرقى ئىکارىت ئارىشىن رەوشەنېرى
ئورۇپى، ژ دەرەفى فى پېقازۇيى قام بکەت.
ئۇا ھوسا ژ بەر ئەركىن رەخنە و رەخنەگرىن،
رەوشەنېرى ب تېگەھى «ئېنتېلېگېنسىا/ ھەرمەند»
ھاتتە بىناقىر^۲!

گەلو چارەنەفسى دىيالىكتىكا ھېگېل پىشتى ھەزا
داوېا دېرۆكى، دى چ بېت؟ ديارە ھېگېل ب
پەرتووکىن خوە «فېنۆمېنۆلۆگىا گيانى/ ۱۸۰۷،
زانستى لۆژىكى و پرنسېپىن فەلسەفا راسەت/
۱۸۲۰» ن، ھەگ باشترىن بەرھەمە مەرقىھامى
ئىيانە ژيانى. د قان پەرتووکان دا، ھېگېل گەلەک
ب کوروى ل سەر سى ھېلېن فەلسەفى «ئۆلى،
دېرۆكى و ئەستاتىكى» راوستىايە. ھېگېل ب
قان پەرتووکان، دىخوازىت پتر ژيانى بدەتە
پەرتووکا كانت «رەخنا ئەقلى پاک/ ۱۷۸۱»، کۆ
ب ئىجىلا سەردەمىي خوە دەھانە ناسکرن. كانت
ب فى پەرتووکى خویا دىکەت، تەنى ئەقل ب پىکا
ئەزموونان دىکارىت بېتە نىاسىن، يىن دى دىکەفە
سېتۆرىن مېتافىزىكىا. ب فى ئاوايى، ل گۆر كانت،
تەنى ئەقل ل بىياقىن دەم و جەھى کار دىکەت و
ئۆل ژى ژ دەرەفى دەمى و جەھى ھەز و خەيالى
دىکەت، لەورا ئىدى ئۆل ئاکەفەتە بىياقى ئەقلى.

ئەگەر ئەقل ئالافى تېھزىرکرى بېت، پا گەلو بۇجى
ئېرۆل دەرەجى ئەقلى تەرلانى سەردەست، ئەقلى
کارىگەر قەدەرگىيە؟ ديارە جفاکىن پاشفەروو، ل
ھەمبەر دامەزەند و پىکخوەشکرىن ھەزرىن رەخنە،
دەھنە ئاستەنگکرن. لەورا ئەگەر مەرقى ب فى
پاشخان و سەرتى بېرسىتە ئەرى مەلەتک دىکارىت
يىنى ھەشمەندىا رەخنە، ھەز بکەت؟ چونکۆ تەنى
رەخنە دىکارىت گەلان پاک بکەت، لى بەلى ئەگەر

رەخنە ل
ئورۇپا ھەگ
تېگەھەگى
فەلسەفى،
ب پالېستىا
تەشەرىن
سىياسى و
پروسىسا
ھەزى
ھاتىھەگرن

**هشيارى
كورد، نكارينه
پهځنه
ريشاليا هزر
و نه قلتي
مروغني
كورد ل كور
نهر كولوگيا
ديروكي بكت**

ل مله ته كي مافى رهځنى و پرسياران نه بيت، دى
نو گهل راستى ناستهنگين ديروكي هيت. نيدى
پيكنه دانا پرؤسيسا رهځنى، وهكړيه كو هر
تشتى/ديروكا مه ژى خوه دووباره بكت. مخابن
رهځنه د بيردانگين مروغني پوژهلالت/ كورد دا
و نه مازه د وارى «نولى و سياسى» دا، وهك
نالافى هلو شيانې بهرچاف دييت. له ورا رهځنه/
پهځنه كرى ل قى ده قهرى بهر ده وام نه بوويه،
كو بيهته نالافهك خه لكى مه مينا دكتوره كي
جفاكي قام بكت، بهلكو هم ل سرده مې بهر
ب رهوشه نگرين، ده، دچينه چاخه كي تنى د
سينورين نه قلى دا ل نولى دتيريت، كو سرده مې
پهځنا نه قلى ل نه قليه/كانت^{۱)}، نيدى هشيارى
كورد ل هه مېر نه زمونږين هزرى، ژ ده رقه
پرؤسيسا هزرى به، نفيسين مه ژى، رستنا په يقين
ژ واتين بوون. ژ بهر هندى، «پندفې خوانده فان
تبيينا مرنا بهرهمين من داپوشى بكن، مرن نه
ب واتيا نورمال، بهلكو مرن ب واتيا ديروكي، نه
مرنا كه سان، بهلكو مرنا جفاكي...»^{۲)} له ورا دقيت
هم كار ل سر ژيندهرين هيزين ددهنه «نول،
نه قل، سياست، كاراكت و جفاكي» ين مروغين
كورد براوستين، دكو سرين دافين نارينه و
ناستهنگين ستمينى بهرچاف بكن. ل سر قى
بنگه مې، ته فگه را ماركيسيزمى رهځنه و پهځنه
ل خوه كرتن، كرنه ريباز و ميتودى خوهين
خه باتى، بهلى پا ديسان دقيت بهيته گوتن، كو
«چه كي رهځنى، جهن پهځنا چه كي ناكرت/
ماركس»^{۳)}، لها ب قى واتين، مه كه لك پندفې
ب نالافكرنا نه قله كي پهځنه كرى پراكتيكي، فكهري
و توليزانس هه به، دكو هزرين جودا وهرگريت و
باورى ب بنگه مين نه قلانيه تا تيهزركرن و نيزينين
دوره طى هه بيت. له ورا قه بولكرنا رهځنى و
هزرين جودا ب خوه ژى، په سمند و پراكتيزه كړنا
بهانين كهر دوونى «هه فقه بولكرن، وهكه مې،
دادپهروهرى و ديالوگ» و نازادبوونا خوهياتى/
وهك كه شه پيدانا تاكي سهره هف دكت.

كه لو ما هم دكارين پيشكه مين، نه گهر مه نه قله كي
پيشكه تنى نه بيت، چونكو پيشكه تن دخوازيته كار
و پلانان، كار ژى د قى چاخى دا نه قله؟ نه رى
نارنشا نه قلى مه، هم دووباره تشتى هه مې

دامه زرينين يان ژى دهرباز بين و ته قلى بين
نوو بين؟ دياره تاكو نوكه، پهځنا هزر و نه قلى
مروغني كورد نه هاتيه كرن، دكو پهځنه وهك
تیهزركرنا د سينورين كړيار و نازادين دا بهيته
فامكرن. نيدى نه قل نهو هزره، ياكو هرتم ب
رينكا پيداچوون و رهځنى، خوه دهربازى ناست
و قووناغين باشت دكت. نه قل ب خوه نالاف/
پيكن بهرهمينانا هزراته، هزر ب خوه ژى،
نالافى بهرهمينانا تيوريه، له ورا دما نه قل و
هزر نه هينه بكارنانين، ده بو دين، ژ بهر هندى، مه
نيرف، پندفې ب فورمين پهځنن نه قلى كوردى،
ب ريبازين «هلو شگرى/ درايدا و نزيارگرى/
فوكو و نيتيكا ديالوگي/ هابرماس» هه به، رهوشا
مه هندا تراژييه، تاكو پرؤسيسا مه يا رهځنى
ژى تراژيدى بوويه، نيدى نه قلانيهت و رهځنه،
كو ب تيگه مې نه قلانيه تا پهځنه گر دهيته بنافكرن،
ريبازه كا گرنگا پارزين و وه رارا جفاكانه، كو
دهرگه مې ل بهر جفاكين دائيخستى فهدكت،
نهف ريباز، پيكن ل زيندانكرنا نه قلى زيز و
فهكوهاستى دگريت، چونكو د نه نجام دا رينكا
نه قلىن هشيار خوهش دكت.

ناستهنگين پيكرىا بزافين نه قلى پهځنه گر، خوه
د پرسگرينين نه قلانيه تا گردياى دا دبين، كو
يه كم تيگه دروف و پرسين، دووهم شيون
بكارينانا نه قلى ب دريژيا ديروكي و سته م
هيزشين نه قلانى و نيدىالى - Ideal ل سر
نه قلى نه، د قى هيلن دا كانت دبېژيت، راسته نه قل
دكاريت رهځنى و ناراسته كرنى بكت، بهلى پا
د هه مان دم دا، دقيت نه قل پهځنا خوه ژى
بكت. لها ب قى به كي، گرنگيا فله سفا بوژنافا
ل سر كونتيكستين «زانست و هشمه ندين»
پيشداچويه.

كه لو بوجى رهوشه نيزين كورد، نكارينه د
كه شه كي ديروكي دا ته فگه رى بكن؟ دكو بكارن
هشمه نديا رهځنى ل نك مروغين كورد پهيدا
بكن، چونكو تاكو نوكه بنواشى جفاكا كوردى،
جفاكه كا فورميا بهرى سهرماناريه. مروغني كورد،
پندفې ب دووباره پيشكيشكرنا پرسگرينين
خوه، ب ناوايه كي ويرهك و بابته يه، كو نه فقه
ژى هشمه نديا ب ديروكي درست دكن. نيدى

هشمه نديا ديروكي كليل و بنگه ي ناريشين مه يه، چونكو هم مله ته كين ل بهر ده هه مهنين درهنگيا ديروكي درين! هزرا مروفي كورد، پيدفي ب هشمه ندي، رهخه و خواندنا خوه يا بهرده واهمه، داکو بهر ب نووژه نين ته بچيت. نهغه ژي، ب نووژه نكرنا ئالافين مه بين رهخني دهيتته كرن، چونكو هزرين نوو ژ دهرفه ي رهخني چ واته نين. نووكرن د هزرا مروفي كورد دا، بيني ته بوون بهر ب رهوشه نييريا مروفا هيا گهردوني ته، كول گور مهرجين پاراستنا تايه ته نديا خوه ناهيتته كرن. موديرنيزم ژي پروژه كي زالكرنا نهقلاني ل سهر هزرين نهفسانيه، هلبهت نهغه ژي بيني داسا رهخنا هه ر تشتي ناهيتته كرن، كو هه ر تشت بگه فيته بهر دادگه ها نهقلين رهخنه كر. لهورا چاخني رهخني، يهك ژ دهوله مهندين قووناغين بزاخه، ياكو سهرهلانا موديرنيزم ژي، هه ر ژ رهخنا ئولي مهسيحي دهسپيكره. ئيدي رهخنا ئولي ب خوه ژي، گافهك ژ بو تيهزركرنيه، ههروهكو ديدرو - Diderot نه نسوكلوپيديا خوه، «ژ پيخه مه تي گوهرينا تيهزركرنا گشتي داناي»^{۸۱}. ب في يهكي، رهخنه/ خواندن ئافرانده كا دي به، چونكو مروفي نكاريت ب تينگه مين كهفتار د جيهانه كا موديرن دا هزر بگهت. نوزمين موديرني تي ب هه بوونا دهوله تي نه، چونكو موديرنيزم ب خوه فورمه كي بازارفانيه. نهف موديرنا ماتريالي بيني موديرنا هزري، هم دووتايين هندا بووني كرينه. نها ب في نهقلي، هم نكارين هلكرين «نيرينين جيهاني» بين! لهورا دقيت رهخنا ژندهرين هزرا سهردارا هه يي بهيتته كرن، چونكو «گوهرينا جيهاني ب خوه، رهخنا پراكتيكا جيهاني به و رهخنا جيهاني ب خوه ژي، گوهرينا تيوريا وي به»^{۸۲}.

لهورا مه ئيرو پيدفي ب ميتوده كي رهخه ي به، بكاريت رافه كرنا جفاكي ب ههردوو رهه ندين ديروكي و كولتوري بگهت. ئيدي بيني ههستين رهخه ي، هم نكارين ب كونتيكستين ديروكي، چوارچووين كريارين گوهريني دهسنيشان بگهين. لهورا دقيت گافا يهكي يا رهخني، ژ نهقل/ گوتارين مه بين سياسي، ب سايا فلهسفا سياسي، زانستن جفاكي و نهترؤيولوگيا سياسي دهسپيكنه. ئيدي دقيت رهخنا هزران، نهقلي

و دوورهي لي بهيتته كرن، چونكو مه چ ئالاف و ميكانيزم و ستراتيجيا چاره سهر يا ئاريشا نينه. ئيدي كيشا مه يا سهره كي، هم نكارين دهسنيشان و هلسهنگاندنا چ تشتان و بوويه ران بگهين! ب في يهكي، چهوا پشتي گهردوون په يي ژيان درسبوويه، وسا ژي تا نهقلي مروفي كورد نه په قيت، خوه نياسين و ژيانه كا ئازاد درست ناييت.

دقيت پروسيسا تيهزركرين مه ب ئاوايه كي رهخنه گرانه بن، داکو نهف رهوشا هه يي هندهك بهيتته گوهرين، چونكو دهمارين گهلي مه تزي كهفته شو ي بووينه، في يهكي نهقلي ئوليگارش ي ل سهر مه زالكره. لهورا نه بوونا رهخني ب خوه، بهنجكرنا نهقليه و خوه راده سكرنا دوهي و ميتولوگيا يه. وهك ديروك بو مه بهرچاف دگهت، هه رتم ريگريا رهخني، ئول و هزرين كهفتار بووينه، چونكو يهك ژ ئالوزي و ئاستهنگين جفاكين فان دهفاران نه بوون و نهقه بوولكرنا رهخني به.

دياره «نهف سهده يه ب خوه، سهدي رهخني ب تايه ته، دقيت هه ر تشت بگه فيته بهر سهدي رهخني، بيهوده يه ئول ب پيروزيا خوه و شهريعت ب هيژايا خوه پيگولا خوه مهلساندن بگهت. چونكو ب في پيگولي ئول پتر دگه فيته بهر گومان...»^{۸۳}. لهورا «باشترين سهرده من كهنيسي د ديروكا خوه دا ناسكري، سهرده من رهوشهنگرين بوو، چونكو في سهرده مي باوريا ئولي ئيخسته بهر پارزين و رهخني/ كانت»^{۸۴}. بنيره نهف ئولين «كونفشيوس، بوديهت، يهوديهت و مهسيحيهت»، گهلهك كهتینه بهر رهخنين هزري و فلهسفي، لهورا پتر تهقلي نهقلين باوردارين خوه بووينه، كو ئولين نهرم و دوورهي لي نه، نه مينا ئيسلامي تا بيژي ئوله كي رهق و ههشكه.

نها ل فيري، «مروفي دكاريت بيژيت، ههژمونا رهوشه نييرين وهك خالا يهكي يا هه ر نهجندا تهفكه رمهكا سياسي يان ئولي دهيتته هژمارتن»^{۸۵}. بهلي ديسان ديروكا مه يا دريژا رهوشه نييري و سياسي، لي هيشتا رهخنه و هلسهنگاندن ل

رهخنه بيني
پاشخانين
هزري و
فلهسفي
ناهيتته كرن،
چونكو
فلهسفي ب
رهخني گيانا
خوه تيزكره

کانت
دېژيت، نهغ
سه دهی مه
يا نوکه، ب
خوه سه دهی
په ختی به،
کو دقت
هر تشتی
له گریت،
چونکو
فلسفه
ب خوه ژی،
پروسیسا
په ختی به

سهر نه هاتینه کرن، ئها هوسا ئه ردی مه یی ژيانی،
راستیا مه یا پراکتیکی به رچاف دکته ئیدی نه و
مه ژیی، ب دریزیا دیروکی هاتیه ژهنکی کرن، ب
شورش نیتشه و کوچیتو یا فوکوی نه بیت، نه هیت
دهرمان کرن. ههروها نهغ جوړه تیهرزکرن و
نیرینه، دخوازه په خنه کا هلو شگه ریا تیکه هی
خواندن، چونکو نه گه رمله ته کی گیانی ره خنی
و نیرین دیروکی نه بیت، نکاریت دهر بازی
پروسیسا گوهرین و پیشداچوونی بیت. ئیدی
مه پیدفی ب «گریه سته کا جفاکی» یا د هیلا
«فلسفه فی، جفاکی و سیاسی» یا نو دا هیه،
داکو بیته میتودهک بو ژيانی، نه و هزرین ئیرو
د رهوشه نیبریا کوردی دا دهینه پیشکیش کرن،
ژ تیکه هشتین «فلسفه فی، ئیتیکی و سیاسی»
دورن. ب فی یه کی، مه پیدفی ب جوړه کی میتود
و په ختی به، ب یه ک چافی ل پیکه اتین جفاکی
نه نیریت، بلکه ئالافه کی ده سنی شانکرن کله م و
ئاسته نګین و هرا را مه بکته. داکو بکارین دکله
هغ هزر و په خنا هغ ژی بکین و دووباره
خوین و گیانه کی هه فخره ب هردینه ده مارین
ژهنکی گرتی.

نهغ په خنا هم ل جفاک و سیاسه تا مه دگرین،
ژ بو «گوهرینا نه غلی، هشمه ندیا سیاسی،
فامکرنا جفاک و واقعینینا هه فکیشا توندوتیژی و
ده سلاتی به»، نه ژ بو تیوریزه کرن، بلکه ژ بو
گوهرینی به، چونکو دیروکا مرو فاهین، دیروکا
هشمه ندین به. مه به ست ژ په خنه و په خنه کرن، ژ
بو دهر باز بوونا رهوشه کا باشتره، یا کو ب نه نجام
نه رازیبوون و شورشین جفاکی درست دکته.
کاودانین مه گله ک ئالوز و شیلی بووینه، له ورا
دقت مرو ف رهوشا هر تشتی هه یی «ئول،
سیاسه ت، رهوشه نیبری و نه غل» په خنه بکته.

هیشتا مه پرسیار ژ خوه نه کرینه، گله و چه و
هزر بکین؟ و چه و ژی فی هزری، دهر بازی
وارین ژيانی بکین؟ هه رتم هزر و فلسفه،
واته یا رهوشن قام دکهن و ل به رسقین پرسین
رهوشی دگرن، کو ب «نوتنولوگیا نوکه» دهیت
بنافکرن. له ورا دقت ل ده سپینکی هزر بهیت
هشیار و راست کرن، داکو په ژانین خاپاندن و
خوه شباورین بهیت دراندن، چونکو دقت بهیت

فامکرن، کو هزر ب خوه پروسیسه کا په خنه یه.
ئیدی نابیت تیهرزکرن ژ دهرقه یی بووهر و
دیروکی بژیت، چونکو هزر و فلسفه ب خوه،
فه ژهن و بهر پرسا جفاکیته. تاکو تیورا په خنا
جفاکی، بو نه غلکرن «رهفتار، زانست، په یف و
فلسفه» نه هیته کرن، بنگه یی ئافاکرنا جفاکی
درست نابیت. بنیره ب سهره فیا پروسیسا
په خنی ل ئوروپا هند پیشکته، تا په خنا په خنی
ژی په یادبوو، بهلن هیشتا هزر و هه ستین په خنی
ژی ل نک مه په یاد نه بووینه. له ورا ئیرو گله یی مه،
ژ هه رده می پتر پیدفی ب تیهرزکرن په خنی
و رافه کرنین لوژیکی به، لن مخابن نه به س لاوازا
میتودین په خنی ل نک مه هیه، بلکه نه بوونا
هزر و نه غل ل فی ئاستی ژی هیشتا ل نک
رهوشه نیبرین کورد نینه. ئانکو هیشتا خواندین
مه دینکونه هن، نکارینه ژ خواندین ساده دهر بازی
بین جودا بجن^{۱۳}، له ورا هیشتا مه نکاریه ب
خواندن و فکولینین خوه، بگه هینه تیکه هشتین
کوورین بهر پرسیار یا دیروک و په خنی، چونکو
نهغ دوودلیا دیروکا مه، ژ دهر بچیا پرسیارین
سهرده می مه یی دژوار دهین.

ب فی یه کی، دقت بولی په خنی و ئالین ره شین
پتر بهیت بهر چافکرن، داکو باشتر جفاک و گله
پیشدا بجن. په خنه ل گور فوکوی - Foucault
وهک پروسیسا ئافاکرن، ژ خویاکرنا شاشین
خوه دووباره کرن دهیت، چونکو په خنه گه ریا نا
هه رتما ده سنی شانکرن و گوهرینا شاشیانه. دیاره
په خنن مه ژی، پتر کته واری ئیدیولوکی، ژ
هیلین «معرفی و فلسفه فی». له ورا نهغ جوړه
خواندن و په خنا هه یی، نکارین رهوشین «دیروکی،
رهوشه نیبری و سیاسی»، بهر ب پیشفه بیهن.
خواندنگه ها فرانکفورت/ ۱۹۲۳ «ره خنا هر تشتی
هه یی... په خنا دلوقانین ب چ تشتی هه یی نه بیت،
کر»^{۱۴}، بهلن دیسان مرو ف نکاریت رهوشا هه یی
بگوهریت، نه گه ر بنگه یی هزرا سهرده ستا هه یی
نه گوهریت. گله یی خوه شباور زوو دهن گفدانا
که فته شوپین و هردگرن، چونکو هه ستین وان ل
ژیر گه فین ترس و خاپاندن هاتیه خه ساندن.
له ورا هه ستین بهر پرسیارین ژی، هاتیه هنداکرن!
بنیره ئیرو چه و هه ستین بهر پرسیارین، ل هه بهر

دۇزا گەلى ئەمان و كارى سىياسى بەرف ھەرقىيا
ھىزەكا پووتا بى پەوشەنبىرى و ئارمانجىن
ھىزى قە چوويە. ژ بەر ھىندى، يەك ژ گرانترىن
ئەركىن ژيانى «دەسەلات و بەرپىسىارى» يە،
لەورا ناپولىون دىگوت: «ئەز بەرپىسىارى تەف
بوويەرىن فرەنسا، ژ پۇزانىن پۇناپارت و تاكو
رۇبىسپىرى - Robespierre دەلگرم»^{۱۱۱}. لەورا
دڤىت ئەم گرانىا خوە، بىخىنە سەر «ئەكەرىن
كوورىن پەوشى»، چونكو «بار گەھىستى سەر
شاخىن گای!»

دىارە نەبەس مە پىكۇلا خواندنىن زانستى و پۇدل
سەر بوويە و قووناغان نەكرن، بەلكو مە دەف/
دەرگەمى پەختى، ل ھەمبەر قووناغ و بوويەران
دانىخست! لەورا چ جاران زانا و پەوشەنبىرىن
كورد، نكارىنە پەختا قووناغ و شكەستىن خوە
وەك «دىرۇكى، سىياسى، ھىزى و پەوشەنبىرى»
بەكن، ژ بەر ھىندى ھەرم دىرۇكا مە خوە دووبارە
دەكت.

گەلۇ ئەقلى كوردى وەك ئالاف بۇ پەختى
دەختە بكارئاننىن يان دڤىت پەختا ئەقلى كوردى
بەختەكرن؟ كوردان نكارىە مەرىفى بەكە
بەرنامى خوەمىن كارى، چونكو مە گرىنگى ب دوو
تەڤكەران «رەختە و شۇرشا ھەردەم» نەدایە!
لەورا مە پىدڤى ئەقلەكىە، بكارىت پەختا ئەقلى
مە بەكت.

بىنزە «پرسىن ل سەر مۇڤى، بەرى پرسىن ل
سەر سىياسەتنى بوون»^{۱۱۲}، چونكو پىروتاگوراسى
- Protagoras، د پەرتووكا خوە «راستى/
۴۵۰ پ.ز» دا دىڤىزىت: «مۇڤ پىڤەرى
ھەر تىشتىيە»^{۱۱۳}، بەرى كو ئەرستوى / ۲۸۵
پ.ز پرسىن سىياسەتنى ب ئارىنىت. ھەردەما
كۇراس گۇتى: «ئەقل جىھانى بىرقە دەت» و
پىروتاگوراس - Protagoras گوتى: «مۇڤ
پىڤەرى ھەر تىشتى ھەي و نەبىيە»^{۱۱۴}. مۇڤ/
ئەقل، بوويە مۇارا گرىنگا لىكەرا فیلوسوف و
ھىزەمدان. پىروسیسا ئەقلكرنا ئەقلى ب خوە،
پارزىنن و دەسنىشانكرنا ئامورىن بەرھەمىنانا
ئەقلى دەكت و پاش پىڤاژۇيا دىرۇكىا قى ئەقلى
سەرراست دەكت. ئەقلانى ب خوە، پىڤىگىرىا مەرجىن

ئەقلى د فورم و ئافەروكى دایە!

ئەقل ب خوە گۇتارەكا سەرەكىا تىھىزكرنا
فەلسەفىيە، ئەگەر ب پەختە و ھىزى ھىزەكەين،
نكارىن پەوشا خوە يا ئىرق شىرقە بەكەين، چونكو
قافىرتتا سەرەكىا گۇتارا فەلسەفى، خوە د پەختە
و داڤەكرنى دا دىڤىت. ئىدى ھىز ژيان و ھەرارى
ناكەت، ئەگەر راستى پرسىن كوور نەھىت.
پەختە ب خوە ھىزرا فەلسەفى دىڤىت، مەبەستا
فەلسەفى ژى پۇھىكرنا لۇژىكىا تىھىزكرنىيە.
كرىارا فەلسەفى، پىروسیسا پارزىنن و ئەكولنا
ل نەخەشىن جفاكىە و داڤەكرنا پىرگىرىكىن
ئىروپە. «ئەقل ب خوە پەختە/كانت»، لەورا
فەلسەفا كانت، ب فەلسەفا پەختى ھاتىە نىاسىن.
د ھىزىن نوو دا ھىز ب پەختە ئەقلى قە نىنە، بەلكو
ھىز ب خوە پەختە، چونكو پىروسیسا پەختى
جوداى پىروسیسا تىھىزكرنى نىنە. مۇڤ دكارىت
بىڤىت، ھىزىن نوو ب خوە پەختە، پەختە ب
خوە ژى ئالافكى قەژاندا ئەقلى. ئەگەر پەختە و
ئەگەر نەبىت، ئەم نكارىن ب پۇدى ھىز بەكەين،
پەختە دىرۇڤكى تىھىزكرنا ئازادە، دڤىت مۇڤ
ب ئازادى ھىز بەكت يان بلا ھەر نەكت!

دڤىت كارى ھىز و ھىمەندى كورد گەريان و
دەسنىشانە نەخەشىن جفاكى بىت، داکو ئەگەر
و ژىدەرەن ژانگرتىن گەلى مە ديار و بەرچاف
بىن، چونكو ئىدى ھىمەندى ب خوە قەبوونا
ھىز و تىھىزكرنا بەر ب بوون و ھەبوونى قەيە.
ئەم ھىشتا ژ قووناغا گوندان دەرپازى باژىران
نەبووینە، ئەگەر ئەف ئەنجامە راست بىت، پا ئەم
چمال سەر كەوال، چوتوكىل و زەڤىن نا ناخقىن؟
ئەقل ب خوە گەريانا ل ئەگەر/ئەرستو، لەورا
دەما مۇڤ بەختى ئەقلى كوردى دەكت، دڤىت
ھىزرا كۇچەرىا ئەقلى مۇڤى كورد ژ بىر نەكت.
ئەنجام و پەوشا ئىرو بەرچاف دەكن، نە ماقولوا
ئەقلى مۇڤى كورد زالى سەر ھەموو پەختار و
كرىاران بوويە. ئەف پەوشا ئىرو كوردستان
تىزا دەرپاز بىت، مۇڤى نەچار دەكت، دووبارە
ھىز د تىگەھىشتا ئەقلى مۇڤى كورد دا بەكت.
ئەل ئىرى ئىرىنا مۇڤى كورد بۇ تىشتان و
رىكا سەرەدەرىا دگەل وەرگرتتا زانىن و بىافى

لەورا مە
ئىرو پىدڤى
ب مەتۇدەكى
پەختەيە،
بكارىت
پەختە
جفاكى ب
ھەردوو
پەختە
دىرۇكىا و
كولتورىا
بەكت

بهره‌مندیانی ل گور مهرجین دیروکی، ناگونجن.

Kritik der Vernunft / ۱۷۸۱ و «رمخنا نه‌قلی پراکتیکی – Kritik der praktischen Vernunft / ۱۷۸۸»

(۵) د. جاسم سلطان – أزمة التنظيمات الإسلامية / الإخوان نمونجا – الشبكة العربية للأبحاث و النشر، ط۲، بیروت – لبنان، ۲۰۱۵ ص ۱۰۲.

(۶) د. کمال عبداللطیف – الفكر الفلسفي في المغرب / قراءات في أعمال العروي و الجابري، مطبعة رؤيا للنشر و التوزيع، ط۱، القاهرة – مصر، ۲۰۰۸ ص ۱۶۳.

(۷) فهيمه يوحفص – كارل ماركس: من نقد الدين الى نقد السياسة – مجلة العلوم الانسانية، المجلد ۳۱، عدد ۲، الجزائر، ۲۰۲۰ ص ۱۲۰.

(۸) داریوش شایگان – النفس المبتورة / هاجس الغرب في مجتمعاتنا – ترجمة: محمد علي مقلد، دار الساقی، ط۱، بیروت – لبنان، ۱۹۹۱ ص ۹۸.

(۹) ناصيف نصار – مطارحات للعقل الملزم / في بعض مشكلات السياسة و الدين و الايديولوجيا – دار الطليعة للطباعة و النشر، ط۱، بیروت – لبنان، ۱۹۸۶ ص ۱۱۳.

(۱۰) د. محمد المصباحي – كائن: من العقل الخالص الى الإيمان الخالص – مجموعة / قراءة في كتاب الدين في حدود بساطة العقل – فلسفة الدين / مقولة العقس بين الإيديولوجيا و اليوتوبيا و سؤال التعددية – منشورات ضفاف، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۲ ص ۷۲.

(۱۱) د. محمد المصباحي / مجموعة. زیدهدری بهری، بپ ۷۳.

(۱۲) محمد عابد الجابري – العقل السياسي العربي – مركز دراسات الوحدة العربية، ط۲، بیروت – لبنان، ۱۹۹۵ ص ۴۷.

(۱۳) ناركیولوجیا، هلوشگری و ره‌خنه‌بین سهنتری بنواشی / هلوشگریا درایدا، سهنتری نیکستی / ناركیولوجیا فوکری و خولندنا گوناری و سهنتری واتین / هیزینینوتیکا گادامیر و ریکور.

(۱۴) دبیفید اینفلیز و جون هیوسون – مدخل الى سوسیولوجیا الثقافة – ترجمة: لما نصیر، المركز العربي للأبحاث و دراسة السياسات، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۳ ص ۶۸.

(۱۵) ملیکه بن دودة – فلسفة السياسة عند حنة آرندت – منشورات الاختلاف، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۵ ص ۱۱۱.

(۱۶) حنة آرنت – في السياسة وعدا – تحرير و تقديم: جیروم کوهن، ترجمة و تقديم: معز مديوني، من منشورات دار الجمل، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۸ ص ۱۰.

(۱۷) فرانسوا شاتیل – تاریخ الايديولوجيات – ترجمة: د. انطون حمصي، ج۱، منشورات وزارة الثقافة، دمشق – سورية، ۱۹۹۷ ص ۱۶۸.

(۱۸) إلياس بلکا – الغيب و العقل / دراسة في حدود المعرفة البشرية – المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ط۱، فريجینیا الولاية المتحدة الامريكية، ۲۰۰۸ ص ۱۷.

(۱۹) عبدالرحمن الحاج ابراهيم – من النزعة الانسانية الى إستكشاف العقل الاستطلاعي / تحولات مشروع محمد أركون النقدي – أوراق فلسفية، عدد ۹، يناير ۲۰۰۴ ص ۱۰.

ب راستی تیززكرن ب خوه فورمه‌کی ره‌خنه‌یه، ره‌خنا نه‌پستمیا ثولی ژی ده‌سپيكا ته‌فايا ره‌خنا، چونكو تا نوكه ل نك مه ثول و نه‌فسانه‌كرنا هزرا مروفی كورد هاتيه‌كرن، به‌لی زانست و سيكولاركرنا مروفی كورد نه‌هاتيه‌كرن، له‌ورا دفتيت ره‌خنا بنگه‌هی نه‌قل ل سهر ئافابووی، بهيته‌كرن.

نه‌نجامين ديروك و نه‌زمونين نه‌قلی مروفی كورد ديار دكن، فی نه‌قلی پيدفی ب هلكولان و ره‌خنين دژواره! راسته مروفين دوگما / سهرهشك، دكارن ل سهر ته‌ف ره‌وش و نه‌نجامان، ب كونه‌کی باوريا خوه گهرم و به‌ردوام بكن، به‌لی پا نه‌ف تيگه‌هشسته تا داوين خزمه‌تا وان باوريان ب خوه ژي ناكته! داکو «نه‌قلين دهرگرتي ژ پهرژانين دوگمائي بهينه فه‌كرن و پرزگاركرن»^(۱۸)، نه‌فه ژي ل گور كووراتيا تيرينی، كووراتيا ره‌خنا نه‌قلی به‌ره‌مدنييت. ب راستی، ئاريشه‌كا مه‌زنه نه‌قلين دوورهيلى وهك خوه نه‌بينن، به‌لكو ب خه‌يالا خوه دوورهيلى بينن. دفتيت نه‌ف نه‌قله ل به‌ر روناهايا ديروكي و ميتودين ره‌خنه‌ی بهيته هلكولان، چونكو ده‌ما ل كولتور و ديروكا ده‌فهرج ده‌يته كولان، ديار دبیت مه كه‌لهك گريكنن نه‌خوه‌شين نه‌قلی هه‌نه. سهرباری، دفتيت هه‌شمه‌ندي كورد ل هه‌ندهك ئالاف و ميتودان بگرييت، بكير ره‌خنه و شروفه‌كرنا نه‌قلی مروفی كورد بهين، داکو ژ ئاموور و ميكانيزمين به‌ره‌هفين دهره‌کی پرزگار بين، چونكو نه‌زمون و نه‌نجامان خويا كر، نه‌و بكير كيشان و پيفانين ئاريشين مه‌ناھين.

هه‌كه ۲۰۲۳، ۱۱، ۱۱

سهره‌لامكان:

(۱) أم الزين بنشبكة المسكني – كانت راهنا / أو الانسان في حدود مجرد العقل – المركز الثقافي العربي، ط۱، دار البيضاء – المغرب، ۲۰۰۶ ص ۲۷.

(۲) خديم أسماء – العلوم الدقيقة كأرضية حتمية للفلسفة / الفلسفة الحديثة كائن نمونجا – مجموعة / حوار فلسفة العلم / سؤال الثبات و التحول – منشورات الاختلاف، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۲ ص ۱۰۵.

(۳) محمد عابد الجابري – تكوين العقل العربي – مركز دراسات الوحدة العربية، ج۱، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۱ ص ۵.

(۴) اوموت اوزكيريملی – نظريات القومية / مقدمة نقدية – ترجمة: معين الإمام، المركز العربي للأبحاث و دراسة السياسات، ط۱، بیروت – لبنان، ۲۰۱۳ ص ۳۸.

(۵) مينا پهرتووكين «رمخنا نه‌قلی پاک – Kritik der reinen Vernunft»

دیدار

جهليل گاکه وهیسی

دوای چهند جاریک په یو مندی پیوه کړنې، رازی بوو نو دیداره بکه یښ، به لام پېشنیازی کړه، نه گهر من پېم ئاسایی بیت، نو دیداره له خه لوه تگه که ی له گوندی حساری گوره، له نزیک که رکوک، که ماوه یه که له زیدی خوی دروستی کړدووه، نه انجام بده یښ، منیش دلم نه شکاند، له سره هموو شتیک ریکه وتین.

روژی ۲۰۲۳/۱۱/۱۲ له هه ولیره وه به ریکه وتین، دهو روبه ری ساعات یهک و چاره گیک که یشتینه خه لوه تگه که ی، دوای پشوویه کی کورت، ده ستمان پیکرد، بو ماوه ی یهک ساعات و په نجا چرکه گفتوگومان کړد.

دیناری: سمکو عبدالکریم

چەلىپل گاکەوۋەيس :

رۇمانى بەدگۆران-ى كافكام بۇ يەكەم جار لاي فەرھاد پىربال بە سى سەت دىنار چاپ کرد

دىنارى سىمگۈ غەينىرلگەرىم

- با لههوه دهست پښ بکین، تو له پهراوړزی
پوانگه ییپه کان سهرت هملدا و له ژیر کاریگری تهوان
دهست پښکړد؟ چونکه له منځمنی من ناگانار بم، تر
له سهر بهندی تهوان هاتیه نیر دونیای ته دب؟ دهگری
بزانین پوانگه ییپه کان چ کاریگریپه کیان له سهرت هه بوو؟

+ بیگومان، پښکات، پیک وایه. کاک سکو من پیشتر،
پیش سهرده می پوانگه خه ریکی خویندنه وه بووم،
خویندنه وهی تهو داستانه فولکلوریانه ی، که کاتی خوی
(موحه مه دین عه صری) له که رکوک چاپی ده گردن،
من زیاتر خه ریکی خویندنه وهی تهو ورده شتانه بووم.
تهو کاته ش، که قوتابی بووم، له قونای ناماده یی، هه دینک
کتینم خویندنه وه، به لام هیشته تهوار پینه گیشته بووم،
نه گیشته بووم قونای نووسین.

سالی (۱۹۶۹-۱۹۷۰) سهرتهای قونای زانکوم بوو له
به غدا، له کولیزی ناداب به شی زمان و ته ده بی کوردی،
له وی کومه لی ماموستای دانسه وانه یان پښ ده گوتین،
وهکو: (دکتور مارف خه زندهار، دکتور عیزه دین مسته فا
په سول، ماموستای گهره مان علائ دین سه جادی،
دکتور ثبحسان فوناد و دکتور کاویش قهفتان) ته مانه
هه موویان ماموستای نیمه بوون، به موی ته وانه وه
ناشنایه تیمان له گه ل دونیای کتیب په یدا کرد. ماموستا
علائ دین سه جادی کتیبه کانی خوی گردبوونه پروگرام،
وهک: میژووی ته ده بی کوردی، ته ده بی کوردی و
لینکولینه وهی ته ده بی کوردی، نرخ شناسی و دهقه کانی
ته ده بی کوردی.

دکتور (عزهد دین مسته فا په سول) یش له پیکه ی
داستانی (مهم و زین هوه زور سوو دم لی وهرگرتوه،
چونکه ته م داستانه وهکو بهرنامه ی خویندن چوار سال
خویندمان.

له قونای په که می زانکو بووم، که بزوتنه وهی پوانگه
سهری هملدا و به یان نامه کیان بلاوکرده وه، ته وهی
راستی بیته، تهو بهر هه مانه ی پوانگه، که بلاوکرده وانه وه،
نیمه مانانیش به باشی لینان تینه ده گیشته ی، چونکه
هه مووی هیمما بوو.

هر لهو به یته ندا له تیف هه لمه تیش هاته مه ییان و
دیوانه شیعی (خوا و شاره بچکوله که مان) ی چاپکړد و
له گه ل هاوریکانی، خویان وهک گرووی (کفری) ناساند،
ته وانه ش هاوریکانی پوانگه ییپه کان کاریگری زوریان
له سهر شیعی کوردی هه بوو، له تیف حامدیش

ته که رچی تهو سهر به گرووی کفری نه بوو، به لام په کتیک
بوو له وانه ی، که تازه گهری له شیعی کوردی دروست
کرد.

- ته م دوانه پوانگه ییپه کان و گردی کفری دژی
په کیش بوون؟

+ به لی دژی په کیش بوون. من لهو سهر به بنده، هاتمه
نیو دونیای ته دب و دهستم کرد به خویندنه وه.
تهو کاتانه ش وا باو بوو، ته وهی خویندنه وار و خه زی له
نووسین بوایه، ده بوایه شاره زای ته لیزرت کامو، سارته ر،
کافکا و ته مانه بیته. منیش دهستم کرد به خویندنه وهی
تهو کتیبانه ی، سهر به دونیای عه به سییه ت بوون، هر
لهو سهرده مه، به هه مان نه فحسی عه به سییه ت له سالی
(۱۹۷۴) چیروکیکم نووسی.

- ولته تر له دهره وهی پوانگه خوت به به شیک لهوان

نهو بهر هه مانه ی پوانگه، که بلاوکرده وانه وه،
نیمه مانانیش به باشی لینان تینه ده گیشته ی،
چونکه هه مووی هیمما بوو

ده زانی؟

+ خوم به به شیک له پوانگه ییپه کان نه ده زانی، به لام له ژیر
کاریگری تهوان دابووم، چونکه من تهو کاته ناوینک
نه بووم له ته ده بی کوردی، تازه کار بووم. هر له ژیر
کاریگری ته وانه ی چیروکیکم نووسی به ناوی (چرپه
چرپی منالی شه قامه کانی شار) تو سه یی ناوونیشانه که ی
بکه، ناوونیشانیکی هیمداره، که تهو چیروکم نووسی
په کسر ناردم بؤ پوزنامه ی (پوشنیری نوی) که دکتور
ثبحسان فوناد سهر نووسری بوو، په کسر بلاوکرده وه
و هاوریکانیشم پیروز بایان لی کردم.

- تهو په که م چیروکت بوو، دهست چون بوو، که
بلاوکرده وه؟

+ په که م چیروکم بوو، خوت ده زانی لهو ته مه نه دهست
و جوشو خروشی که نج چونه، منیش تهو کاته که نجیک
بووم، دهستم ده کرد، منیش شتیکم کردوه، ته مه

بزووتنه‌وهی روانگه له‌ژیر کاریگریی ئه‌وان دروست بوو، که ویستگه‌یه‌کی گورانی ئه‌ده‌یی کوردیی بوو، چونکه پیش روانگه، به‌تایبه‌تی ئه‌ده‌بیاتی شه‌سته‌کان، جیاوازه.

- دواي سالی ۱۹۷۵ ئه‌و ره‌وتی روانگه، سه‌برسه‌پر خاموش بووه‌وه. تۆ به‌ج ئاراسته‌یه‌کنا هه‌نگاوت نا؟

+ دواي سالی ۱۹۷۵ من یه‌کسه‌ر یووم به‌ ماموستا و ره‌وانه‌ی (حه‌مدانیه) کرام، له‌وئ زۆر به‌چری ده‌ستم به‌خوینده‌وه کرد. هه‌رچی به‌ره‌می نه‌جیب مه‌خفوز و سه‌لامه‌ موسا هه‌بوو، خوینده‌وه، هه‌تا سالی ۱۹۷۸ له‌وئ یووم، دواتر گه‌رامه‌وه و نه‌قلی (بازیان)ی لای سلیمانی کرام، له‌وئ نه‌ه‌سیکی دیکه‌ وه‌رگرت، ده‌ستم به‌ خوینده‌وه‌ی به‌ره‌مه‌کانی ئه‌مریکای لاتین وه‌کو (جۆرج ئه‌مادۆ، بافیس بیسا) ئه‌و به‌ره‌مه‌مانه‌م ده‌خوینده‌وه، ئه‌وده‌میش زیاتر له‌ژیر کاریگری ئه‌وان دا‌بووم.

سالی ۱۹۸۲ له‌ ڕینگه‌ی براده‌ریکی خوشه‌ویستم، به‌خه‌نگری گه‌وره‌ ماموستا (عه‌بدوللا تایه‌ر به‌رزنجی) که بیکه‌وه ماموستا بووین له‌وئ. بۆژیکیان بۆمانی (مه‌سخ‌ی کافکا)ی بۆم هه‌تا، که خوینده‌وه، یه‌کجار زۆر پنی سه‌رسام

وایکرد، چیرۆکیکی دیکه‌شم نووسی ناومنا (ته‌نگ و چه‌له‌مه‌ی شانۆکه) که ئه‌ویشیان هه‌ر چیرۆکیکی هه‌ماداری روانگه‌ییانه‌ بوو، ئه‌ویشان هه‌ر له (رۆشنیری نوئ) بلاوکرایه‌وه. ئیدی له‌ویوه توانیم خۆم بناسمه‌وه.

- به‌لام، تۆ بۆ که‌وتیه‌ ژیر کاریگریی روانگه‌یه‌کان؟ چی وای لیکردی وه‌ک هه‌واداریکه‌ یان شوینکه‌وتوینکی ئه‌وان بیته‌ نۆر توپای ئه‌ده‌ب و نووسینی چیرۆک؟ به‌چی ئه‌وان سه‌رسام بوویت؟

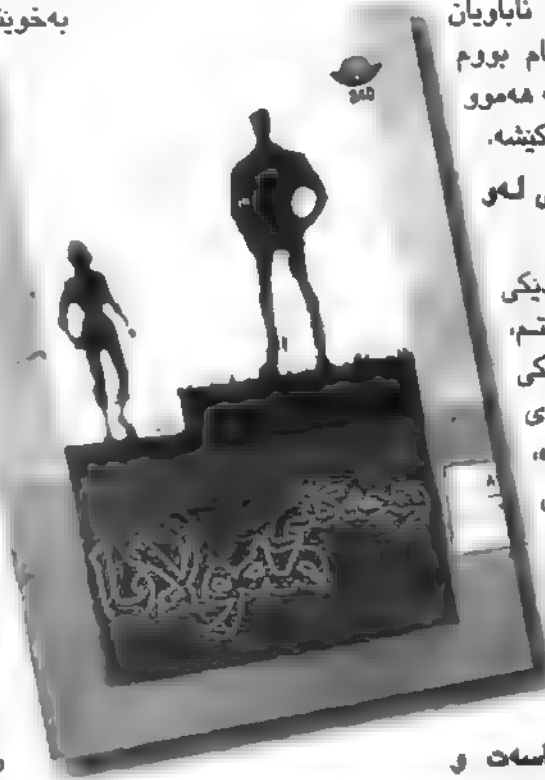
+ روانگه‌یه‌کان، شتی ناباویان ده‌نووسی، من سه‌رسام یووم به‌ ناباوییه‌که‌یان، چونکه هه‌موو شتیکی ناباو سه‌رنج راکیشه.

- تۆ، ئه‌وده‌مه‌ چی له‌ هه‌مایانه‌ تیکمه‌گه‌یشتی؟

+ بڕوام پین بکه‌ له‌ هه‌ندیکی هه‌ر تینه‌ده‌گه‌یشتم، حوسین عارف چیرۆکیکی به‌ ناوی (وه‌چه‌ی یاسای خۆل و دۆل) بلاوکردوه، که خوینده‌وه، هه‌چی لێ تینه‌گه‌یشتم ته‌قه‌ی سه‌رم ده‌هات نه‌مه‌زانی باسی چی ده‌کات.

- روانگه‌ هه‌ج به‌یوه‌ندییه‌کی به‌ سیاسه‌ت و لیکه‌ره‌ هه‌بوو؟

+ زیاتر فه‌لسه‌فی بوو، چونکه پیش روانگه، بیرم چوو باسی بکه‌م. له‌ که‌رکووک کۆمه‌لنک هه‌بوو وه‌ک فازل عه‌زاوی و هاوڕیکانی، خه‌ریکی تازه‌گه‌ری بوون.

خۆم به‌ به‌شیک له‌ روانگه‌یه‌مه‌کان نه‌ده‌زانی، به‌لام له‌ژیر کاریگریی ئه‌وان دا‌بووم، چونکه من نه‌وگاته‌ ناویک نه‌بووم له‌ نه‌ده‌بی کوردیی

بووم. - ئه‌و بۆ ئه‌و بۆمانه‌ی بۆت هه‌تا؟

+ رۆژی پێشتر باسمان کردبوو، گوتم شتی تازه‌ چیت لایه‌؟ ئه‌ویش گوتی: ئه‌و بۆمانه‌ی کافکا-م لایه‌ زۆر سه‌یره، گوتم بۆم بیته، که خوینده‌وه، به‌راستی زۆر عه‌جایب بوو، بۆیه‌ دووجار خوینده‌وه.

- عه‌جایییه‌که‌ی له‌چی دا‌بوو، تۆ بۆ هه‌تته‌ پنی سه‌رسام بوویت؟

+ کاک سمکو یه‌ک شت پین بلنم ئیسته‌شی له‌گه‌لدا پین، من هه‌زم له‌شتی باو نییه، ئه‌وه‌ی که‌سانیک له‌ مندالییه‌وه که‌وتوونه‌ته‌ دواي، هه‌ز ده‌که‌م خۆم شتیک بدۆزمه‌وه

پنچکەیک، بەرهەمیکی دەگمەن بدۆزمووە، ئاسایی نەبێت، پێموابوو ئەو پۆمانەیی کافکا ئاسایی نەبوو، بۆیە ئیزنم لە مامۆستا عەبدوللا وەرگرت و بڕیارم دا تەرجوومەیی بکەم.

- ئەمە یەکەم بەرهەمی وەرگیرداروت بوو؟

+ ئەرێ، یەکەم بەرهەمی وەرگیردارووم.

- وەک بیستوومە، ئەو کارەت چیرۆکیکی نووڕوونییە هەیە؟

+ سالی ۱۹۸۳ کە دەستم بە تەرجوومەیی ئەو بەرهەم کرد، یەکەم جار زۆر بەدوای وشەییکی کوردیییدا گەرام لە بەرانبەر وشەیی (مەسخ) زۆر پرسیارم کرد، هیچ سوودی نەبوو.

بەنیو زۆر فەرھەنگاندا گەرام، لەدوایی ھەر خۆم گەیشتمە ئەو تینگەیشتمەیی، کە کافکا باسی گۆراننیکیی فەسلەجی، گۆراننیک لە ناخووە، لەھەموو روویەکەووە (گۆران، گۆران، گۆران) دەکات، ویستم تینگەم ئەم گۆرانە چۆنە؟ باشە، یان خراپە؟ ھەرخۆم، بەخۆم گوت: گۆراننیکیی خراپە، بۆیە ناومنا (بەدگۆران) لەسەر وەزنی (بەدخوراکی)

بەدخوراکی و بەدحالی بوون، گۆراننیکن بەلای خراپیا دەشکێنەووە. ئیدی ئەم وشەیی جینی خۆی گەرت، بەلام لەوساو، تا سالی (۱۹۸۹) مایەو و چاپ نەکرد.

- بۆ چاپ نەکرد؟

+ بەھۆی سەرقالیم بە مامۆستایەتی و وانەگوتنەووە. ئیمکانیەتی ماددیشم نەبوو. سالی ۱۹۸۹ بڕدم بۆ رەقابی کتیب لەبەغدا، ئەوسەردەم، هیچ کتیبیک بێ رەزامەندی ئەو رەقابی نەدەتوانرا چاپ بکەیت. دوای ئەوێ مۆری رینگەپێدانیاں لێدا، لە رینگەیی گەرانەووم، چیشخانەیک ھەبوو لەبەینی (دوبز و سلیمان بەگ) بۆ نانخواردن لەوێ لامان دا. کاتیک تەواو بووم، سەیرم کرد، ئۆتۆبیلەکە پۆیشتوووە و منی بەجێھێشتوووە، چەندین کتیب و دەستووسی پۆمانەکش، ھەر ھەمووی، کە لەنیو ئۆتۆبیلەکە دا بوون، لەدەستم چوون، ئیستەش

نەمبیینەرە. ھەتا سالی (۱۹۹۵ - ۱۹۹۶) جاریکی دیکە تەرجوومەم کردووە و لەسەر ئەرکی خۆم چاپم کرد.

- لە کوێ چاپت کرد؟

+ پۆمانی بەدگۆران-ی کافکا بۆ یەکەم جار لای فەرھاد پیریال بە سەت دینار چاپ کرد، ئەوسەردەم، فەرھاد دوکاننیکیی فۆتۆکۆپی ھەبوو. گوتی: بێنە بۆت چاپ دەکەم. دوای ئەو ش چەند جاریکی دیکە چاپ کرایووە.

- تۆ، کە زۆربەیی سەرچاوەکانی خۆیت ئەرەب بە زمانی عەرەبی بوو، ئەو زمانی کوردییە پاراو لە کوێ لێزبوویت؟

+ ھەموو ئەو کەسانەیی عاشقی ئەدەب، ھەمیشە لەھەولی ئەوەدان زماننیک بدۆزنەووە تاییبەت بێت بەخۆی. ئەو زمانە کوردییەیی، من پێی دەنووسم تاییبەت بەخۆم، مولکی هیچ کەسینیک دیکە نییە، من زۆر تاقیبی سەرچاوەیی دەگمەنم کردووە، بەلام دواجار دەبیت ئەو بلیم، کە من لە بنەمالەیکیی ساکار و خاکەرای ئەم گوندەیی (ھەسار)ی گەورەیی ھاتوومەتە دویاوە.

دایکم و باوکم بە کوردییەکی زۆر پاک قسەیان دەکرد، لەیادە ھەر قسەیک دەکرد پەندیکی پێشینانی لەگەڵ بەکار دەھێنا، ئیستە خەلک نایزان ئەو پەندانە تێھەلکێشی قسەکردن بکەن، کە مەغزای قسەکە دەگۆڕی و ڕێزەوی ریتەکان بەھیز دەکا. من بە پلەیی یەک قەرزاری دایک و باوکم، ئینجا قەرزاری کتیبەکان.

- تۆ باسی زمانی قسەکردنی دایک و باوکت دەکەیی، کە بەزماننیکیی کوردیی پاراو قسەیان کردووە، تۆش لەوانت وەرگرتوووە و دواجار لەزمانی ئەدەبیەت لە نووسین ئەزموونت کردووە، بەلام لەتوان زمانی نووسین و قسەکردن جیاوازیی زۆر ھەیە، تۆ چۆن ئەو زمانی قسەکردنات ھێما ئێر نووسین؟

+ نانا کاک سەمکو، من زۆر سوودم لە رەوانبێژی بێنیو، جا خۆیندەرەیی زۆر و ھەولێان بۆ ئەوێ بێم بەخاوەن

**روانگهیەکان، شتی نابوویان دەنوو سی، من
سەر سام بووم بە نابوویەکیان، چونکە
هەموو شتیکی نابو سەرنج راگێشە**

+ وایزاتم سالی ١٩٧١ بوو، لە گۆفاری (شمس کوردستان) شیعریکم بـلاوکرایەوە، بەلام لەگۆشەیی خۆیتەرەن، دوايي سەیرم کرد ئەو بەکەلکی من ناین و لەگەڵ شیعەر ئەوەندە ناشنا نیم. زیاتر خولیای چیرۆک و پەخشان بووم، چونکە من پیشتر لە بەغدا زۆربەیی زۆری ژمارەکانی گۆفاری (گەلاویژ)م خویندەووە.

- یانی، دەکرێ بـلـێـن خولیات بـۆ چـیرۆـکـنـوـسـین و پەخشان لە گەلاویژەو سەرچاوەی گرتووە؟

+ من وا هەست دەکەم گۆفاری گەلاویژ کاریگەرییەکی زۆری لەسەرم هەبوو، چونکە (شاگرد فەتاح، عەلانیەدین سەجادی، ئیبراھیم ئەحمەد) ئەم سەن کەسە لە گۆفاری گەلاویژ بۆلێکی بالایان هەبوو.

دواي ئەو، قوناغی سەرەتای پەنجاکانی شەم خویندەووە، چیرۆکەکانی (حەسەنی قزلیجی) دواي ئەویش گۆفاری (شەفەق)یشم خویندەووە، ئەوانەش هەموویان کاریگەری زۆر گەورەیان هەبوو، ئەوانە هەموویان بوونە پاشخانیک، بۆ ئەوەی زیاتر هونەری پەخشان-م خوش بووێت.

شیوازی تاییەت بەخۆم، کە من دەلیم باوک و دایکم، مەبەستم ئەوێ، ئەوان بەزمانیکی پاراو قەسیان دەکرد، من هاتم سووڤم لەو زمانتاراییەیی ئەوان وەرگرت و لەئێو دۆنیای کتیب و خویندەووە پەرەم پێدا.

یانی ئەو نییە هاتبم دەقەو دەق قەسەکانی ئەوانم گوازیبێتەوێ نێو نووسین و سەر کاغەز، شتم خستۆتە سەری و لیم کەم کردووە، چونکە زمان دۆنیایەکی فراوانە، زمان وەکو هەر بۆنەوێریک لە گەشەکردن دایە، وەک چۆن بۆنەوێر گەشە دەکات، زمانیش ئاوايە، گەشە دەکات و دەپوێکێتەو، جاری وا هەيە کاریگەریی دەرەکی دێتە سەر حازرەکی و شێوازی زمانەکە تێک دەدا. ئێمە ئەگەر ئاگامان لەخۆمان نەبێت پەرەمانی عەرەبی، فارسی و تورکی کاریگەریی لەسەر زمانەکەمان نابێت، بۆیە دەبێت ئێمە لەو بەهێزتر بـیـن، کە خۆمان بەدەستەو بەدەین.

- کەواتە ئایندەي زمانی کوردیی چۆن دەبینی؟

+ شێخ رەزا شیعریکی هەيە دەلی: (تەری ئەولادی ئەم عەسەر بە کێرم، کە من مردم مەگەر گوو بکەن بەخێرم) زمانی کوردیی، کێ هەيە خزمەتی بکا؟ (عەزیز گەردی) بوو بۆی (مارف خەزەندار و عیزەدین مستەفا رەسوول) ئەمانە هەموو بۆیشتن، ئێستە مەیدانەکە چۆلە لەگەڵ رێزەدا، کابرا ئەکادیمیە دوو رێستەي کوردیی بەباشی نازانی.

بەلام زمانی کوردیی، ئەو سەدان سالە ئەو هەموو گەمارۆیی لەسەر نەفەوتاو، قەت نەفەوتی پەرەي قوولە، زمانی کوردیی شێوەزاری زۆر، ئەویش بۆ زمانەکە سووڤەخە.

- تۆش وەکو زۆر لە ئەدیب و نووسەرانی دیکە، شیعرت نووسیووە؟

+ بە شیعەر دەستم پێکرد، بەلام تیايدا سەرکەوتوو نەبووم.

- هێچ شیعرت بـلاوکـردـمـوـە؟

میژوو ییه کان، وەك
خۆشت باست
كره تۆش په‌نات
بروووته بهر
مولانا خالید تۆ
پیت وایه هۆكاری
ئەهه چیه؟ له‌كاتێكدا
دونیای چیرۆك و
بۆمان، دونیایكی
هێندە خەیاڵ هێندە
واقیع نییه، نووسەر
چۆن دەتوانی ئەو
تێكەڵكێشە له‌نیوان
خەیاڵ و واقیعدا
دروست بكات؟

+ كاك سمقو گیان، لێره‌یا با سەرچیغ نه‌چین، هەر ده‌قیکی
ئه‌ده‌بیی ئه‌گەر خه‌یالیکی فراوان و چروپری تیا نه‌بوو
نایه‌ته ئه‌ده‌بییکی توکمه، پیم سه‌یره تۆ پرسیاره‌که‌ت
ئاوایه، خۆ من نه‌هاتوو مه‌باسی مولانا خالید بکه‌م و هه‌كو
خۆی، به‌لکوو به‌ خه‌یاڵ دروستم کردوو، هه‌ندیک شتم
باس کردوو، که مولانا خالید نه‌یکردوو خه‌یالی خۆمه
و دروست بووه.

- مه‌بستم ئه‌وه‌یه تۆ بۆ به‌ خه‌یاڵ مولانا خالیدیکی
دیك دروست ناکه‌ی، بۆ مولانا خالیدی واقیعی بێته
نیو بۆمانه‌که‌ت و به‌رجه‌ستی ده‌که‌ی. خۆ چیرۆکته‌وه‌س
و بۆمانته‌وه‌سه‌کان پشتریش کاراکته‌ریان له‌ ده‌ره‌وه‌ی
ئەو رووداوه‌ واقیعیانه‌ یونانیانه‌وه‌؟

+ پرسیاره‌که‌ت گه‌لی جوانه، زۆر مه‌عقوله، به‌لام
ئوه‌شت له‌بیر نه‌چی دونیای ئه‌ده‌ب له‌گه‌شه‌کردن و

له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی، که وەكو چیرۆکته‌وه‌س ده‌ستت پیکردوو،
هەر له‌و سه‌روبه‌نده‌شدا ده‌ستت به‌ وه‌رگێران کردوو،
ئیه‌سته تۆ خۆت وەكو چیرۆکته‌وه‌س ده‌ناسی، یان
وه‌رگێت؟

+ ئه‌وه‌ پرسیاره‌کی تۆزه‌ك قورسه، به‌لام من خۆم هەر به
چیرۆکته‌وه‌س ده‌زانم. هەر چیرۆک سه‌رنجی راکیشاوه،
من ئیه‌سته نزیکه‌ی هه‌شتا چیرۆکی بلاوکه‌راوه‌م هه‌یه.
شه‌ش کومه‌له چیرۆکم هه‌یه شانازییان پێوه ده‌که‌م.
په‌نج له‌گه‌لیاندا کیشاوه، پیموایه ده‌قی چیرۆکه‌کانی من
جیاوازن له‌گه‌ل چیرۆکی خه‌لکی دیکه، زۆر جیاوازن.

- باشه مه‌رجه که‌سیک که چیرۆکی نووسی بۆمانیش
بنووسیت، یان ئایا مه‌رجه که‌سیک که له‌ چیرۆکته‌وه‌سین
سه‌رکه‌وتوو بۆ، له‌ نووسینی بۆمانیش سه‌رکه‌وتوو
یه‌ت؟

+ نه‌خێر، مه‌رج نییه، ئه‌گەر به‌راوردی نیوان هونه‌ری
چیرۆک و بۆمان بکه‌ی هه‌ندیک لێکچوون له‌نیوانیاندا
هه‌یه، وەكو گێرانه‌وه، که‌سایه‌تیه‌کان، به‌لام دونیای
بۆمان به‌ربلاوتره.

چیرۆک چیرۆکه‌وه‌ی کومه‌لی شته، چر، زۆر چیرۆکه‌وه‌یه.
جیاوازییه‌که‌یان له‌وه‌دایه، ئه‌گه‌ینا کات، شوین، ته‌کنیک و
گێرانه‌وه له‌ هه‌ردووکیاندا هه‌یه، واته جیاوازییه‌که‌یان
له‌وه‌دایه، ئەو چیرۆکه‌وه‌یه ئه‌میش به‌ربلاوتر و
فراوانتره.

- تۆش چه‌ند بۆمانیکت نووسیوه، له‌خۆت رازی بوویت؟

+ من تا ئیه‌سته دوو بۆمانم هه‌یه، یه‌که‌میان به‌ناوی
(وتیاریک رووی له‌که‌س نییه) له‌ سالێ ۲۰۱۱ نووسیم،
دووه‌میشیان (بۆنی بنیاده‌م) که باس له‌ سه‌ربورده‌ی
مولانا خالید ده‌کا، به‌لام راسته‌وخۆنا، به‌لکوو وەك
رووداوێکی تیه‌له‌لکێش بۆ سه‌فه‌ره‌که‌ی بۆ هیندستان و
گه‌رانه‌وه‌ی.

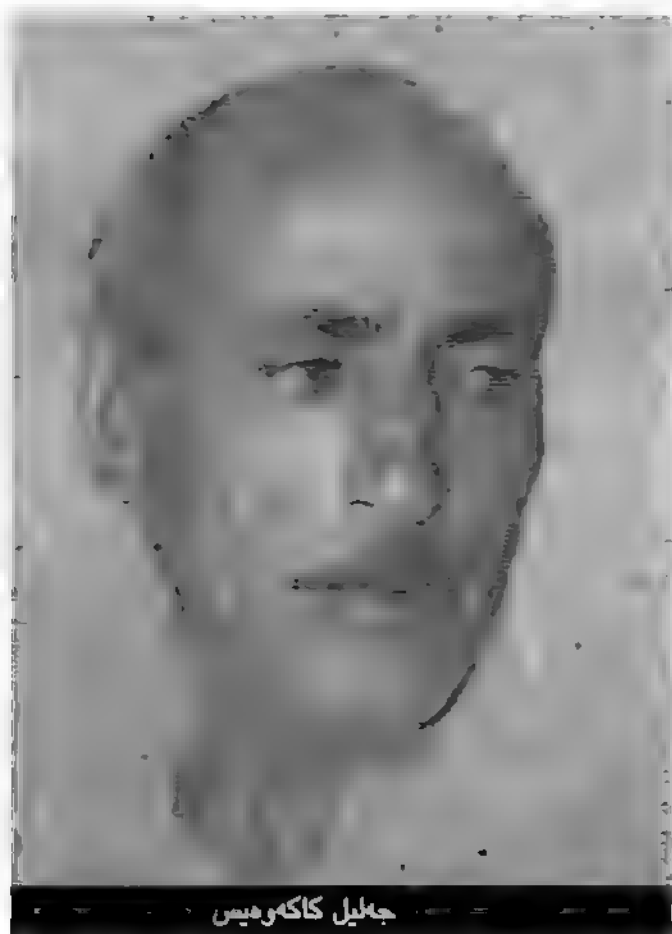
سه‌باره‌ت به‌وه‌ش، که له‌ خۆم رازی بووم؟ نه‌ری وه‌لا
رازی بووم، چونکه مه‌ستم ده‌کرد له‌ بۆمانی یه‌که‌م، که
تۆزیک ره‌مزیه، ته‌کنیکیکی تاییه‌ت به‌خۆم به‌کاره‌یناوه،
که له‌هیچ بۆمانیکی دیکه‌دا نییه، دووه‌میشیان، هه‌رچه‌نده
تۆزێ به‌لای میژوودا سه‌رده‌کێشی، به‌لام خالی نییه
له‌ته‌کنیک و هونه‌ری تازه‌ی بۆمان.

- ماوه‌یه‌که‌ دیاره‌یه‌ک دروست بووه ئۆرپه‌ی ئۆدی
بۆمانته‌وه‌سه‌کان په‌نا ده‌بێته به‌ر رووداو و کاراکته‌ره

نیستەشی لەگەڵدا بێ، من حەزم لەشتی باو نییه، ئەوەی کەسانیک لە منداڵییەوە کەوتووێتە دوا

+ زۆر، جاری وا هەیە لە وشەی یەکیکەوێ شتیکی
گەرەم بۆ دێ (تەلەت تاهیر) دەیناسی، پۆزیک لە
بەرنامەیەکی تەلفزیۆنی، باسی شتیکی کرد گوتی:
فیکرەیک هەیە، خوزگە یەکیک دەیکردە چیرۆک،
گوتی: دەلێن لەسەر دەمی ئەنقال گەنجیک بەرووی لەنیو
شەڕوالەکی بوو، خۆی و بەرووێکە کەوتووێتە
بەر ئەنقال، دوا ماوێک بەرووێکە شین بوو، ئەو
لای من بوو چیرۆک و بلاوم کردووە؟ بەناوی (دار
بەرۆوێکی بنار حەمرین) من کردوومەتە گەرمیانی،
باسی ئەو گەنجە دەکەم لەناوچەی قەرەداغ

- بنار حەمرین، یان بناری حەمرین، ئێرە ئەو (ی)یە
بەکاری ناھێت؟

جلیل کاکەوێس

وێکو خۆت باست کردە بۆ دۆزینەوەی وشەیک
لەبەرانبەر (مەسخ) زۆر ماندوو بوویت تا توانیوەت
وشەیکە پێ بە پستی خۆی بۆ بدۆزیتەوە بەلام
بۆ هەندیک وشەی دیکە بەکارھێناوی باو، پێموایە
پێویست ناگا، من زیاتر مەبەستم ئەوەیە.

+ من نالیم تۆ وەرە دەستبەرداری زمانی نووسینی
باو، ئەوەی کە هەموومان پێی ئاشناین، بەلام دواجار
ئەم وشانەش دەبێ زاوزی بکەن و پەرەبەسن، شتی
دیکە هاشانیان بینین، منیش مەبەستم کەم ئەوەیە.
زمان وێکو هەر زیندەوێک بەردەوام لە چوولەدایە و
گەشە دەکا. بۆیە دەبێ وشە نەبیستراوەکان بینینە نیو
نوسین، جا لە هەر ناوچەیەک بیت، تۆ بیهێت و بەکاری
بینە، فەرھەنگێکە پێکێشی بۆ دروست بکە، یا ئەوەکانی
ئایندە پێی ئاشنا بن. بە پێچەوانە ئەگەر وانەکەین
زمانەکانمان دەپۆکیتەو.

- زۆر باشە، بەلام ناوێ ناوێ هەست دەکەم خەیاڵت
دەروا و دالغە لێ دەدەیت؟

+ کە، ئێستە؟

- ئێستە و پێشتریش. تێبینیم کردووە دالغەت زۆرە،
خەیاڵت بۆ کوێ دەروا؟

+ وەلاهی کاکە سەمو تۆ پیاویکی زیرەکی، وەلاهی
راست دەکە، وەلاهی قسەکەت ریک وایە، من جاری وا
هەبە فیکرم دەروا.

- بۆ کوێ دەروا؟

+ لەگەڵ تۆ قسە دەکەم، بەلام بیرم لای دەقیکی ئەدەبییە،
بیرم لای شتیکی، کە کەس نەیکردبێ، بیر لەو شتانە
دەکەم، هەر لەخۆمەوێ وێکو تەونکەر. تەون دەزانی
چییه؟ ئەوەی تەون دەکا و دەچنی مێشکی منیش ئاوا.

- یانی دالغە و فیکرت هەر بۆ ئێرە دۆنیای ئەدەبە، یان
شتی دیکەش هەن؟

+ شتی دیکەشی تێدەکەوێ، بەلام بەزۆری ئەمانە، من
زۆرجار گلەیم لێ کراوە، لە مالهەش گلەیم لێ کراوە،
دەلێن تۆ لەبەر دۆنیای کتیب و نووسینەکانی خۆت
ناگات لەئێمە هەر نییه. راست دەکەن، جاری وا هەیە لە
بەیانێیەوێ تا ئێوارە، قسەم لەگەڵ یەک کەس نەکردووە،
هەر خەریکی ئەو بەزمەمی خۆم.

- جا شتی تازەت بۆ دێ؟

+ هه‌ندیک خه‌لک هه‌یه، کورد گوته‌نی (ته‌قه به تاریکه شه‌وه‌وه ده‌نین) بۆ ده‌قمان نییه، بۆ نووسه‌رمان نییه؟ حوسین عارف، ره‌ئوف بیگه‌رد، کاکه‌مهم بۆتانی و موحه‌مه‌د مه‌ولود مه‌م-مان هه‌یه، بۆ کاسیکی وه‌کو (شیرزاد حه‌سه‌ن) که‌مه؟

- ئەوانه‌ی تۆ ناوت هه‌تانه، هه‌موویان رابردوون، ئەه‌ی ئه‌سته‌ چه‌مان هه‌یه؟
+ بۆ نهمانه؟

- من ناڵیم نهمانه، ده‌لیم کهمان هه‌یه؟ ئەه‌ ناوانه‌ی تۆ گوته هه‌موویان رابردوون، تۆ خۆت، په‌کیک له‌سه‌رنجه‌کانت، ئەه‌یه، که‌ دوو ده‌یه‌ی رابردووی هه‌فتاکان و هه‌شتاکان، دوو ده‌یه‌ی ده‌وله‌سه‌نته‌رین قوناغی ئەه‌یه‌ی بوون، به‌لام که‌ باسی ئه‌سته‌ به‌ به‌راورد به‌ دوو ده‌یه‌ ده‌کین ئاسمان و به‌سمانه؟

+ کورد گوته‌نی ئەه‌م قسه‌یه‌ی تۆ، ئەه‌م په‌رسیاره‌ت (هه‌ویریکه و ئاو زۆر ده‌کیشن) ئەه‌ دوو ده‌یه‌ی هه‌فتا و هه‌شتاکان، ئەه‌م ده‌یه‌ی شی بکریته‌وه، چونکه‌ لقوپزی زۆری لێ ده‌یه‌ته‌وه، کومه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابووری، ئەه‌مانه‌ هه‌مووی کاریگه‌رییان هه‌بووه، من نایشارمه‌وه، ئەه‌وه‌ی له‌په‌ش راپه‌ڕین نووسراوه‌ داهه‌تانی گه‌وره‌ی تیاپه‌، له‌ چه‌رزکا (حه‌مه‌فه‌ریق حه‌سه‌ن و حوسین عارف) تیاپه‌، له‌شاعیره‌کان، که‌له‌پیاویکی گه‌وره‌ی وه‌کو شیرکو بیکه‌سی تیاپه‌ (به‌ری خۆر به‌ بیژینگ ناگیرێ)

- ئەه‌ی دوا‌ی راپه‌ڕین؟
+ دوا‌ی راپه‌ڕین، ئه‌ندێ مه‌به‌سته‌که‌ی من ئەه‌یه، له‌دوا‌ی راپه‌ڕین تهنکه‌ولیکه‌یه‌ک دروست بوو، خه‌لک زیاتر بروی کرده‌ دونه‌ی سیاست و حزباپه‌تی، ته‌نانه‌ت له‌نپوه‌ندی ئەه‌مه‌یه‌ش، ئەه‌و حزبان هه‌لکی داهه‌تاریان راکیشا و له‌که‌داریان کردن.

- تۆ له‌ژبانی خۆتا قه‌ت حزبی نه‌بویته؟
+ هه‌رگیز، به‌لام سه‌ره‌تا، له‌کۆتایی شه‌سته‌کان له‌ به‌کیتی قوتابیان ئه‌شتم کردووه، له‌دوا‌ی ئەه‌و به‌ دوا‌ی هه‌چ حیزبیک نه‌چووم، تا ئەه‌م کاته.

- بۆ په‌ت وایه‌ ئەه‌مب هه‌چ په‌یوه‌ندیکی تۆرکانی له‌گه‌ل سیاسه‌تا نییه؟

+ هه‌شیه‌ی، ده‌زانی چۆنه‌؟ ئەه‌یه‌یکی بیلایه‌ن، ئەه‌یه‌یک، که‌ ته‌واو خۆی ته‌رخان کردیته‌ بۆ ئەه‌مب جیاوازه‌ له‌گه‌ل ئەه‌یه‌یک، که‌ وابه‌سته‌ی حزبیکی یه‌ت، ئەه‌وه‌ی دووه‌م

+ هه‌موو جار (دکتۆر مارف خه‌زنه‌دار) یادی به‌خه‌یر دیگوت ئەه‌م که‌رکوکیانه‌ دوژمنیان ئامرازی په‌یوه‌ندییه، راستی‌ش ده‌کرد، به‌لام من زمانم گۆراوه، زۆریش گۆراوه، به‌ئاراسته‌ی ئەه‌و زمانه‌ شه‌ه‌یه‌یه، به‌لام که‌ بیرم کرده‌وه، گوته‌م: خۆ که‌رکووک ناڵی (بناری حه‌مرین) ده‌لی (بنار حه‌مرین) منیش ریک وام لیکرد.

- تۆ له‌سه‌ره‌تای ده‌ست پیکرینت و هه‌تته‌ تۆر دونه‌ی ئەه‌مب و خۆپه‌ننه‌وه‌ خۆت له‌تۆر چی جۆره‌ لیکر و له‌سه‌فه‌یه‌ک دۆزیه‌وه؟

+ من زیاتر له‌ژێر کاریگه‌ری (ئه‌لبه‌رت کامو، ساره‌ر و کافکا) دا‌بووم، ئەه‌و دونه‌ی عه‌به‌سییه و بیه‌وده‌یه‌م پێ خۆش بوو، دوا‌یه‌ش ئەه‌ریکای لاتین و مارکس و ئەه‌مانه‌، مارکس زۆر کاریگه‌ری له‌من کرد.

- یانی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی سه‌رشیا‌لیسته‌یه‌ت هه‌بووه؟

+ پهمواپه‌، ئەه‌گه‌ر خۆمان هه‌له‌خه‌له‌تین، هه‌موو مرو‌فیک، ئەه‌گه‌ر تۆزی قام بکا و تیگه‌شته‌و یه‌ت، هه‌ستیکی چه‌پایه‌تی هه‌ر هه‌یه، به‌لام من ئه‌سته‌ تا سه‌ر ئه‌سقان، خۆم به‌ مرو‌فیکی نه‌توه‌یی ده‌زانم، په‌ک به‌ستی ئەه‌م خاک، نیشته‌مان، میله‌ت و کورده‌وارییه‌ی خۆم به‌هه‌موو دونه‌ی ناگۆرمه‌وه، زۆرجار بۆم هه‌لکه‌وتوه‌ بۆم، به‌لام هه‌موو جار گوته‌وه‌م په‌سته‌رین شوینی ئەه‌م ولاته‌ی خۆم ناگۆرمه‌وه‌ به‌ به‌هه‌شته‌که‌ی ئەه‌روپا، من ده‌یه‌ی لێزه‌ به‌رم.

- سه‌ره‌تای گه‌نجه‌تیه‌شت هه‌ر ئەه‌و بیرکردنه‌وه‌ت بوو؟

+ هه‌روا بووم، به‌لام مرو‌ف له‌ قوناغه‌کانی ته‌مه‌نیا جۆره‌ یاخه‌بوونیکی هه‌یه، هه‌موو مرو‌فیک ئەه‌م حاله‌تانه‌ی هه‌یه، به‌لام لای من دره‌ژخایه‌ن نه‌بوو.

- زۆرجار له‌ کۆر و کۆبوونه‌وه‌کان گوتیستی ئەه‌و ده‌یه‌ی، که‌ کورد چه‌رۆک و پۆمانی نییه‌ لیکری نییه‌، کورد هه‌چ شتیکی نییه‌، تۆ په‌ت وایه‌ به‌وشیوه‌یه‌ یه‌ت؟

هه‌موو نه‌و که‌سانه‌ی عاشقی نه‌ده‌بن.

هه‌مه‌یه‌ له‌هه‌مو‌لی نه‌وه‌دان زمانیک

به‌دۆزنه‌وه‌ تایبه‌ت بێت به‌خۆی. نه‌و زمانه

کوردیه‌ی، من پێ ده‌نووسم تایبه‌ته‌ به‌خۆم

پاکیتشه، باسی
(جه لاله دینی
پۆمسی و
شهمسی
تەبریزی)
دەکات، لە پال
ئەوێش بە
تەکنیکی جوان
نووسرا بوو، بپارم
دا تەرجوومە
یکەم، دواتر
دەزگای سەر دەم
بۆیان چاپ کردم،
تا ئێستەش چوار

جار چاپ کراوەتەوە. دواتریش بەرھەمێکی دیکە
ئەوم بە ناوی (کۆرەیی شەیدا و مامۆستاکی) کردە
کوردیی.

- تەرجوومە کردنی چل پێساکی عەشق چەندی
خایاند؟

+ وایزەم چوار مانگی پێچوو.

- پێت وایە چوار مانگ بەسە بۆ وەرگێڕانی بەرھەمێکی
لەوشوومە؟

+ ئاخ، من شەو و پۆژ نیشم نایا کرد، وازم لەھەموو
شتیک هێنا بوو.

- پوشتەر ئەلیف شەفەق-ت دەناسی، ناویت گۆی لێ
بپوو؟

+ نەخیر، بەھێج شینووەیک.

- تێگەشتت بۆ ئەلیف شەفەق وەک پۆماننوسیکی
تورک چییە لە کاتێکدا ئێستە زۆریی بەرھەمەکانی
تەرجوومە کوردیی گراون؟

+ من یەکەم کەس بووم، بەرھەمی ئەوم کردە کوردیی،
پۆماننوسیکی گەورەییە، ئەوێ من تێگەشتیم
لەگەڵ سیاسەتی ئێستە تورکیا دانییە، ئەو زیاتر
بەرھەمەکانی مەزگەرەتی کراوەتەو، هەست بە مافی
نەتەوەکانی دیکە دەکات، راستییەکی ئەلیف شەفەق،
یەکنە لە نووسەرەکانی ئێستە تورکیا، کە لەدوای
ئۆپەرمان پامۆک، ناوبانگێکی گەورەیی هەیە.

- بەلام قییمتی ئەوێ لەسەر هەیە، رەختی لێھەگرێ،

ئەدەبەکی وردە وردە کال دەبێتەو، بەلام ئەوێ خۆی
تەنیا بۆ ئەدەب تەرخان کردووە قەت لێی مەترسێ.

- تۆ چۆن بپار لەسەر وەرگێڕانی کتێبک دەدەیت؟

+ پێش ھەموو شتێک دەقەکە دەخوینمەو، لە
ناوە پۆکەکی و تەکنیکەکی ورد دەبەرە، بەبێ ئەوێ
بزانم نووسەرەکی کتێب، نمونە یەکت بۆ دەگێرمەو.
سالی ۲۰۰۷ دەتێکم خویندەو، کە پۆماننیک (جەنگیز
ئیتماتوف) بەناوی (ئەڤتاتوف) کۆرەیی - پۆژیک
لەسەدەیک درێژتر دەبێت (خویندەو یەکجار سەرئەجی
پاکیشام، زۆر پێی سەرنام بووم.

- ناوێشانەکی سەرئەجی پاکیشایت؟

+ ناوێشاننیک غەریب بوو، زۆر سەرئەج پاکیش بوو،
پۆژیک بەقەد سەدەیک کارەسات تیا یا پوودەبات.
ناوە پۆکەکی لەو چارچۆنە دەبوو، شتی وای تیا یە
پیاو سەری سوو دەبێت، زۆر عەزیمە، سالی ۲۰۰۷
تەرجوومەم کرد

- تۆ پێتەو چ شیوازیکی وەرگێڕان دەکەیت؟

+ ئەم پرسیارە زۆر جوانە، من نایەم وشە بە وشە، پستە
بە پستە تەرجوومە بکەم، من پەرەگرافیک دەخوینمەو،
ئەگەر هەستم کرد ئالوزییەکی تیا یە جارێکی دیکەش
دەخوینمەو، کە لێی تێگەشتیم ئینجا دینم بە زمان
و شیوازی خۆم دا بەدەزێمەو، هەندیک وەرگێڕانم
خویندەو، هەستم کردووە وشە بە وشە پستە بە پستە
تەرجوومە کردووە، واتاکە لێگە.

- بەلام پێت وایە هەندیک وشە دەبێ وەک خۆی
تەرجوومە بکەیت؟

+ جاری وا هەیە پەرەزێ بۆ دەنووسم، هەندیک
وشە لاتینی هەبوو، لە پەرەزێدا پوونم کردووەتەو،
بەلام کردوومەتە یەک وشە کوردیی و لەگەڵی پێکم
خستووە.

- پات چییە لەسەر دووبارە و چەند بارە وەرگێڕانی
بەرھەمێک؟

+ بێ مەعنا یە.

- چۆن بوو بێرێت لەو کێژەو چل پێساکی عەشق-ی
(ئەلیف شەفەق) تەرجوومە بکەیت

+ بە سەرفە بوو، لە پێشانگە ئێو دەولەتی کتێب بەرچاوم
کەوت، تۆژیک لێ خویندەو، هەستم کرد سەرئەج

له نئو نه ته وه بکدا، ته وای نه ته وه که ته له بهر چار بکهوئ، شتی وا چوڼ دهیښ. نووسه ری راسته قینه نووسه ری که په یامه کی بڼ ناشتی، مروځو سستی و پینکه وه ژیا نه.

- تو چوڼ دهروانیت ته مسله ی ترس له ناڅی هر نووسه ری کدا؟ ترس لای تو چیه؟ ده کری نووسه ری ترسی؟

+ په ننگه ترس له نووسین لای هه ری که مان جوړیک بیته، به ومانایه ی نووسه ری له وه ترسی، که ناڅو ده یښ نه وه ی ده ی نووسن به دلی خوینه ری بڼ، تو بلنی دلی په کتیک زویر نه کا، یان هم نووسینه ی له ناستی نووسینه کانی دیکه ی نه هیښته خواره وه. به کور دیکه ی له شکر ی خزی ترسی، پیموایه نه ترسه وه هم یکی مڼ واتیاه. نووسه ری کاتیک ده که ویت ته سه راسته ری و پچکه ی خزی ئیدی ترسی نامینی، نه گره ه شیبیت هیچ مانایه کی نیه.

- تو هیچ شتیک هیه لای ترسی؟

+ من له هیچ ناترسم. په ننگه ده قی بنووسم وه کو ده قی کی سالی له مه و پینشترم به هیڅ نه یښ، دوا یځ خوم بیر ده که مه وه و ده لیم هر ده قی له دایک بروی ساته وه ختی خویه تی، له وانه یه نه وکات بیر کړ نه وه م، تیزوانیم، و شیاریم بڼ ده ورو به رم له گال ئیسته جیاواز بوو بیت، له بهر نه وه پیویست به ترس نا کا.

زور ئاسایه نووسه ری ده قی کی باش، یان مامناوه ند، هه ندیک جار یښ ده قی کی خراب بنووسن، چونکه مروځ له ژیا نیدا له دڅیکدا نامینی.

- ئیسته دڅی پځمانی کور دیک چوڼ ده یښی؟

+ له دڅیک کی باشدا نایینم، چونکه ئیسته نه و خه یاله به بیت و چرو پره ی جار ان نه ماوه، هویه که شتی نه وه یه، خه لکی تیکه لی هم دویای ته کته لو جیا تازه یه یوه، دویای موبایل و نایپاد و به زم و به وئ و نه ته وئ، کاریکه ری خزی هیه، به لام به شتیه یه کی گشتی نه و جوشو خر و شه ی جار ان نه مایه، من وای تیده که م.

- تو ش له نووسینی پځمان به رده وام نه بوو بیت، هر نه ورو پځمان ته نووسین، که با ست کرد؟

+ به رده وام نه بووم، نه که رچی ماو به که خه یالی پځمانیک له می شکمایه، به لام تازاتم که ی ده سستی پیده که م، په ننگه وهر گیزان زیانی پځم گه یان دیک، کاتیک خه ری کی کار یکی وهر گیزان ده بم، ده یښ کاره کی خوم فخراموش بکه م.

- وهر گیزان چی بیت به خشیوه؟

که جوړیک له جیاوازی نه ته و می له پځمانه کانی ده سستی پیده کری، تو ه سست به وه کړ نه وه؟

+ نه و شتانه ی من خویندو و من ته وه، به و شتیه یه نیه، من پیموایه، که ده لنی نووسه ری گه وړه، جا له هر نه ته وه یه ک

مرځو سستانه ته ماشای بی، به چاو یکی هه موو گه لانی دنیا ده کا، نه گره وانه بوو، مانای وایه بوشاییه ک له که سایه تیدا هیه، نه دیب زور فراوان

هه سستم نه وه یه باوک و دایکم به زمانیک یاراو قسمیان ده کرد، من هاتم سوو دم له و زمانیا راوییه ی نه وان وهر گرت و له نئو دویای کتیب و شویتد نه وه په رهم پځدا

دهروانیت هم دویایه، مروځ لای نه و چه قی هه موو شته کانه، به لام به داخوه نووسه ری خوروش، عقل شتواو و دیراویښ هڼ، نه مانه هه ری که و به جوړیک لنین دهرواندری، پیمواییه (تالیف شفه قی) له و که سانه بڼ.

- که واته تو چوڼ دهروانیت نووسه ری سه رکه و توو؟ نووسه ری مه رجه هه لو یستی هه یښ له بهر ان بهر هه موو نه وه، که پرو دمدات؟

+ به دلناییه وه، زولم له هر شویتیک هه یښ، نه و دڅی ده وه سستی وه، چوڼ ده کری من دلم نه که ویت ته نازار بڼ برینداریکی ئو کرانیا، یان پروسیا، یان نه وه ی له غه زه و ئیسرائیل پرو دمدات، له هه ر دوو لایان مروځ ده کو ژری. مروځ خه لاتی خواجه بڼ نه و که ریدونه، تو چوڼ ده توانی ده سستکاری بکه ی، پځم سهیره مروځ نه وه ند ه بیر ته سک بڼ، به وئ خراپه کاری په ک که س

+ لهزه تیکه. کاتیک تیکه لى ئو دونیا به دهم، به تاییه تی له وهرگیرانی روماندا، چونکه زیاتر هه ولده دم به زمانیکی تاییه به خوم تهرجومه که بکه م.

- ههست دهکم زور عه دلی زمانی؟

+ ئه ری وه لا زور، زور حه ز دهکم زمانی تاییه به خوم هه ییت، به رده وام هه ولده دم هه ندیک وشه ی له ولا له ملای فراموشکراو بینم و زیندویان بکه مه وه، من ئه وه زور مه به ست.

- به کیک له و گرفتانه ی زور قسه ی له بارمه ده کری، به کدی نه خویندنه وه و به هه ند وهر نه گرتنی ده قی خۆمانه یه، هه قده چاومان له سه ر به ره م و نووسه رانی بیانییه، هه قده چاومان له سه ر نووسه ر و ده قی خۆمانه نییه؟

+ لیزه له نیوه ندی ئه ده بی له نیو نووسه ران جۆره ئیره یه که هه یه، به کدی ناخویننه وه، ئه وه ش بۆ خۆی نه خۆشییه کی ده روونییه لای نووسه ری کورده،

- تۆ باوه رت به وه هه یه، کاتیک نووسه ر پۆمانیک ده نووسه، ئه و شوینه ی له پۆمانه که یدا باسی ده کات سه رانی کردییت و بینییتی، یان هه ر له خه یالی خۆی ویتای بکات؟

+ ئه مه ی تۆ باسی ده که ی باه تیکی هه ستباره. ئه که رومان نووسه که به جیت ئه و شوینه پرومال بکا، که ده یه ویت له رومانه که یدا باسی بکات، بیت و وه کو خۆی بیگرا زینه وه هه یه مانایه کی نییه، ئه ی خه یاله که ی خۆی له کو بییه؟ من پیموایه هه موو ده قیکی ئه ده بی له سه ر خه یال بونیاد ده نرێ. من هه ندیک چیرۆکم هه یه ئه و شوینه م هه ر نه بینیه، که باسم کردوه، به لام خویننه ر، که ده یخویننه وه هه ست ده کا شوینه که ی لا ناشنایه.

- سه فه رت کردوه بۆ ده ره وه ی ولات؟

+ ته نیا چومه ته تورکیا و ئیران.

- پیت وانیه سه فه رکردن بۆ نووسه ر، بۆ چیرۆک نووس و پۆمان نووس زور گرنگه؟

+ ئه و پرسیاره م زور لیکراوه، هه موو جار ده لیم، من له ریگه ی خویندنه وه ی رۆمانه کانی جیهانیی هه موو دونیام بینیه.

- پیموایه ئه وه به سه یق نووسه ر؟

+ پیموایه باشت ریشه، ئه که ر من ته نیا وه کو جه سته

چوومه ئه وێ، ئه وه له نیو خه یالم کاریگه ری نابن، به لام ئه که ر به خه یال ییت، پیموایه نووسه ره که زیاتر توانای به سه ردا ده شکێ.

- ئه و مامۆستا یانه ی له که رکووک ده رسیان پیکوتییه که سیانت بیرماوه؟

+ مامۆستا به کمان هه بوو له قوئاغی ئاماده یی دکتور (ویسام عوسمان) بیرمه سالی (۱۹۶۸ - ۱۹۶۹) ده رسی عه ره بی پیمان ده گوت، ئه و مامۆستا به جاری واهه بوو ده رسه که ی ته واه ده کرد ده چوینه نیو دونیای کتیب، بۆ به که م جار ناوی (سارته رام) له و گن لیبوو، به لام له قوئاغی سه ره تاییم له م گوندی حه ساره مامۆستا (له تیف عه بدوله رحمان) هه بوو، تا ئیسته ش له شیوه ی نووسین لاسایی ده ست وخته که ی ئه و ده که مه وه

- ئیسته ش تۆ هه ر به ده ست ده نووسی؟

+ ئیسته ش هه ر به ده ست ده نووسم، به لام خوم تاییی ده کم، له به ر ئه وه ی له نووسینا زور به تنگ مه سه له ی

ئه که ر نووسه ر ته نیا به و پروت و شووتیه و له ده ره وه ی خه یال باسی که سایه تییه کی میژوو یی بکات مانای وایه میژوو یی نووسیه ته وه

زمان و ته کتیک وه م، ئه و رۆمانانه ی، که تهرجومه م کردوون، ئه وانه شی، که نووسیومن زینه پۆی نه ییت هه ر به که ی سێ چوار جار نووسیومنه ته وه، چونکه دلم ئاو ناخواته وه، ده مه وێ ده قیکی تۆکه ین، هه ر کتیبیک ره نگه جاری وا هه یه شه ش مانگی خایاندوه، رازیش نابم که س ده ستکاری نووسینه کانم بکات.

- یوای شازده سال ژبان له بازیانی سلیمانی، دوا جار چۆن بوو پروتکره هه لێر؟

+ له به ر خویندنی مندا له کان، مندا له کانم هه مووی تازه خه ریک بوو به چنه زانکو، له گه ل ئه وه شدا با راستگو بم له گه لئا، ئه وکاته زور ده ستم کورت بوو، به دوا ی ئیشیکدا ده که رام، به تاییه تی کاری پۆژنامه نووسی، به سو تفه تووشی (زاهیر پۆژبه یانی) بووم گوتی: وه ره لای ئینه بیه به (هه له چن) چومه رۆژنامه ی برایه تی، دوا ی وه ک نووسه ر لای ئه وان ئیشم کرد، به یی وابه سته یی حزبی، خوا وه کله به ک له حزه حزبیایه تیم نه کردوه.

- له چ رۆژنامه یکی نیش کارت کردوه؟

+ سالی ۱۹۹۵ له رۆژنامه ی ئالای نازادی نیش نیشم کردوه، لاپه ریه کی ئه ده بیان هه بوو، من سه ره پرشتیم ده کرد.

- قوش وهک زۆر فووسهر و نه بیی دیکه دوا ی کرتایی هاتی ریکه و قوتنامی نازار له سالی ۱۹۷۴ چو ریت شاخ؟

+ به لی چووم، سالیک له شاخ بووم، نه وکاته قوتایی دوا قوتای زانکو بووم، دوو مانگ مابوو ته وای ب، نه وکاته بوو، که نه دما یه کیتی قوتاییان بووم، کۆمه لی براده ر گیران، منیش چوومه شاخ و سالیک له پاش نه وه ی شۆرش هه ره سی هینا که رامه وه و چوومه وه زانکو. نه مه دوا ی نه وه ی چوار مانگیش له نیران مامه وه و وهک مامۆستا ده رسم گوته وه.

- له چ ناوچه یهک بو ریت و کیت له گه ل بوو؟

**زمانیش نه وه نه ده له شوین خۆی به ییتیه وه
له سوو. (مان پیوستی به نوێکردنه وه
ههیه، پیوستی به وهیه به رگیکی تازه ی
به به ردا بگرئ**

+ له ئوردوگایهک بوو پشیان ده گوت (ئه نزل) ده که ویته نیوان کرمانشان و قه سری شیرین چوار مانگ له و ی بووم، دواتر له گه ل نه وزاد به فعه ت و حه مه که ریم عارف، به یه که وه هاتینه وه

- نه وکاته ژنت هه یابوو؟

+ نه خیر، هیشته ژنت نه هه یابوو، من بزه بت له ۱۹۷۵/۶/۲۵ ژنت هه ی.

- ژنت هه ی، یان بۆیان هه یایت؟

+ بۆیان هه یام، باوکم بۆی هه یام، به لام ده توانم بلیم خیزانیتم ههیه له هه موو دونه یام خوشتر ده و ی. نه و بۆته هه موو شتیکی من، ده ستوپیمه. نیسته نه و نه بی له ماله وه هه یچم بۆ ناکرئ، من پش گواسته وه عاشقی نه بووم، به لام که بوو به خیزانم عاشقی بووم، تا نیستاش عاشقیه.

- که واته تیروانینی تو بۆ ئن چیه؟

+ نه م که ریدونه ژنی تیا نه یی کاوله، ژن جوانی ژیا نه. ژن مایه ی به خته وه ری ئینسانه. هه موو ئینسانیکه، ژن له هه ر شوینی ب، نه و شوینه ئاوه داته نه و شوینه به ره وه نه قه، نه و شوینه جوانه، ژن خه لاتیکه خوا به نهمی به خشیوه.

- چه ت مندالت هه ن؟

+ پشچ مندالم هه نه، دوو کچ و س ی کۆپ.

- ناوه کانیان کور بپن؟

+ وه لا هه موو کور دین، که که کانم: ژیان و میدیا، کوره کانیش: هانا، ئاکار و هیزا.

- نه و ناوه ت به چ به مه به ستیک لیا ن؟

+ نه وه ی راستی بیت هه ی مه به ستیکم نه بووه، نه یا له ناویکی کور دی که راوم، مۆسیقایه کی تیا ی و خوش بیت. نه یا ناوی ئاکار، نه وه ی راستی ب و شه یه که له هه یمنی شاعیر وه مرگرت. له دیوانه کی هه یمن خوینده وه، سه یرم کرد قه ره نه گرتیکی بۆ کردوه وشه ی ئاکار یانی (نه خلاق - به وشت) به دلم بوو. ئاکار له بازیا ن له دایکبوه، له خه سته خانه که، که تۆمارکرا، ئیدی نه و ناوه بلا وه بووه وه، نیسته له بازیا نیش زۆر که س ناویان لینرا وه ئاکار.

- کاکه وه یس، ناوی ئه سلی باوکته، نه ی یه که م به ره مه ت هه ر به ناوی (جهلیل کاکه وه یس) بلا و کردوه؟

+ من ناوم (جهلیل کاکه وه یس ئیسماعیل) کاکه وه یس ناوی باوکمه، حه کیم به رازامه (حه کیم عه بدوللا کاکه وه یس) یه که م به ره مه م، نه و چیرۆکه ی که باسم کرد، به ناوی (جهلیل حه ساری) یه وه بوو، دوو چیرۆکم به و ناوه وه بلا و کردوه وه وه، دوا ی نه وه یه که سه ر گۆریم، کردمه وه (جهلیل کاکه وه یس).

- بۆ گهریت؟

+ سه یرم کرد ناوی باوکم، ناویکی ده که مه نه، ناویکه بونیو دونه ی نه ده پ خوشتره، دواتر بیرم کرده وه یانی چی، من خه ریکی ناوچه که ریه تی ب.

- نه و زمانه باو بوو هه موو که سیک ناز ناویکی هه بوو؟

+ وایه، من نه وکاته بیرم له وه کرده وه گۆتم من دوا ی نه و هه لایه ناکۆم، ناوی باوکم له هه مووی به نا هه نگتره.

- ناوه که ی خۆت په خۆشه یان قه ت بیره ت له وه کرده وه ته یه یگرئ؟

حهکیم کاکه وهیس برازای جلیل کاکه وهیس

- ئیسته تو سهرقالی چی، لهو دیومخانهی، که لیره له گوندی حساری گهره دروستت کردوه؟

+ تو یه کم که سی دینه ئیره، سمکو عه بدولکریم. یه کم که سه دی دیداریکم له گه له نیو ئه به هه شته تازه به.

- ئیره لای تو به هه شته؟

+ به هه شته. ئیره زیدی منه، راسته کوردستان ولاتی منه، به لام له کوردستانیش ئه حساره به هه شته که ی منه.

- به لام تو دملی له سالی ۱۹۶۴-هه به جیم هیشتوره سهرم پیا نه کردو هه؟

+ ئی، ئاخیر بۆژگار ئه وهی به سهرما سه پاندیوو، ئه گینا من لیره بیزار نه بووم، راسته زور خوشه ویستم لیره

زمان وهکو ههر زینده وهه ریتک بهردهوام له
جووله دایه و گه شه دهکا، بویه ده بێ و شه
نه بیستراوه کان بیتینه نیو نووسین، جا له ههر
ناوچه یهک بیت

+ نه خیر، ئیسته هه ست ده کم، له ههر شوینی ناوم بین خه لک ده مناسی، ناوی جه لیل، به عه ره بی یانی (به هادار - به نرخ) ئیدی بو پیم ناخوش بین، کاکه وهیس-یش له کوردستان زور ده گمه نه، ده بین شانازی پیوه بکه م.

- هه ست ده کم په یوه ندیه کی تاییه ت له نیوان تو و هه کیم کاکه وهیسی برازات هه بووه؟

+ ئیمه یهک ته من بووین، من سی مانگ لهو گه وهتر بووم، له ژیا نندا هیچ که سم ئه وهنده ی ئه خوشه ویستووه، ته نانه ت براکانیشم.

- ته نانه ت خیزانه که شت؟

+ نا، ناوه لا، نا، خیزانه که م جیا به. خیزانه که م ره کی له نیو روحمایه، له دلمایه.

- په یوه ندیه کانتان په یوه ندیه کی ئه ده بی بوو، یان په یوه ندیه کی زیاتر که مه لایه تی؟

+ په یوه ندی من و هه کیم، په یوه ندیه کی خورسکانه بوو. هه کایه تیک له ژیا نیایا هیه، به مندالی باوکی و دایکی له یهک جیا بوونه ته وه، هه کیم هاتوته مالی ئیمه، هاتومه نی منیش بووه سی بۆ چوار سال ههر له مالی ئیمه بووه، که له سوید-یش گه رایه وه، نه چووه لای هیچ که سیک، بارکه ی لای من خست گوتی: من لای تو ده ژیم، په یوه ندیه کی بۆخی ئه وتزمان هه بوو، ناتوانم وه سفی بکه م.

- ئه وه لۆژیر کاریگه ری تریا بوو، یان تو له ژیر کاریگه ری ئه ودا بووی؟

+ نازانم، به س ئه وهنده ده لیم من پیش ئه وه دهستم پیکردوه.

- ئه ی په یوه ندی عه زیز گه ردی له گه ل هه کیم کاک وهیس له کوپوه سه ره چاوه ی گرتبوو، ترش هاریته تیتان له گه لی هه بوو؟

+ وه لاهمی حه زم لهو پرسیاره نییه کاک سمکو، داوای لیوردن ده کم.

- چۆنت له حوسین عارف پوانیوه، پات له ساری چیه؟
+ له دنیای چیرۆکا به ماموستای خۆمی ده زانم.

- ده کری بلقین، کاریگه ری له سهر تو هه بووه؟

+ من نالیم کاریگه ری، به لام خوینه ریکی چاکی ئه بووم، من کابرایه کی خورسکانه م، به هه ول و ماندوو بوون و بیر کردنه وهی خۆم، ئه وهی هیه به دهستم هیاوه، پیموانیه یهک وشه یه کم له ژیر کاریگه ری هیچ که سینکا بین.

+بهردهوامم، بهیارمەتی عەینەکەم و پووناکی زیاتر،
دەتوانم لە خوێندنەوە بەردهوام بم، چاوم تۆزی کز
بوو، بەلام هێشتە کۆلم ئەداوە

- زیاتر چی بخوێنێتەوە؟

+ زیاتر پۆمان دەخوێنمەوە،
زۆر بەکەسی سەیری
تەلەفزیۆن دەکەم

- ئەمى لەگەڵ گۆڤگرتن
لەگۆرانیی چۆنى؟

+ زۆر حەزى لى دەکەم،
بەتایبەتی مەقامى (ئای ئای)

- لەبەر خۆتەوه گۆرانیی
دەلى؟

+ جاربه جار مەقامى ئای ئای
دەلىمەوه (کۆپله بێکى گوت) بەمشێوه،
تەسجیلی مەکه، ئیدی زۆر حەز لە مەقامەکانى (عەلى
مەردان و سێوه) دەکەم، بەبرای خۆم بلێم (خودداد
عەلى) گۆرانییەکی هەیه (ئەلوهند) گەلى خوشە (تایەر
توفیق) و ئەوانى دیکەش (بەهجت یەحیا و عەدنان
کەرىم) حەزبان لى دەکەم.

- دەست خۆش، وابزنم ماندووم کردی؟

+ وەلا تۆزى هەست بەماندووێتە دەکەم، بەلام قەت
دلت ناشکینم.

نەماون، زۆربەیان سەریان ناوەتەوه، بەلام من هى ئەو
خاک و خۆلەم، کاکە سەمکۆ. ئەمەشم بۆیە کردووه، ئەوها
ناوبەناو هەروەکو چۆن من و تۆ بە خەلوەتی دانیشتوین
و ئەم دیدارە دەکەین، ناوبەناو دینم لێرە خەریکی
نووسینی خۆم دەبم، ئەوها دیمە هەوارگەکەم
(هەوارگە تازەکەم).

- ئێستە خەریکی نووسینی چیی؟

+ خەریکی تەرجوومەکردنى پۆمانیکى (جەنگیز
ئیمتەتوف) م بەناوى (کاتیک چیاکان هەرس دینن)
عینوانیکى فەرەیشى هەیه بەناوى (بووکە نەمرەکە)

- پووناویک لەژباشتا هەیه و لەسیرت ناچیتەوه؟

+ مردنى دایکم، قەت بێرم ناچن، ئێستەش بەو
تەمەنەوه، کە دایکم دیتەوه بێر، هەست بەمندالى
خۆم دەکەم. هەست دەکەم ئێستەش منداڵم،
جارى وا هەیه دەگریم، بیانوو دەگرم، داواى
شتیک دەکەم، کەچى هەست دەکەم کەس نیه
بۆم بکا.

- ئێستە لەژباشتا زیاتر بەچی ماندووی، چی ماندووت
دەکا؟

+ ناکۆکى و ناتەبابى میللەتەکەم زۆر ماندووی کردووم،
برواییت بى، کە سەیری میللەتانى دیکە دەکەم، تەبان و
خەریکی پیشکەوتن، گەنجى خویان هان دەدەن پێیان
بگەیهنن، کەچى لای ئیمە تەقەى سەرى دى، ئەوه نازارم
دەدا، ناتەبابى میللەتەکەم زۆر نازارم دەدا.

- لەگەڵ کتیب خوێندنەوە چۆنى؟

شونەر

• **نمایشی میوانیکی دوور له‌بەر پۆشنایا تیوری**

وهرگرتندا

حه‌مه‌سوار عەزیز

نمایشی میوانیکی دووور

له بهر روژنای تیوری وهر گرتندا

تیۆری وەرگرتن (التقی) یه‌کێکه له‌و تیۆره
په‌خه‌نیه‌یه‌ پۆست مۆدێرنانه‌ی، بایه‌خی سه‌ره‌کی به
وه‌رگر ده‌دات، وه‌ک داهینه‌ری دووهم و هاوتای
داهینه‌ری یه‌که‌م، که‌ نووسه‌ر و هونه‌رمه‌نده‌.

ئه‌م تیۆره‌ په‌خه‌نیه‌یه‌ جیاوازه‌ له‌ هه‌موو تیۆره
په‌خه‌نیه‌یه‌کانی پێش خۆی، که‌ هه‌میشه‌، له
هه‌موو به‌واره‌ مینۆوپی و کۆمه‌لایه‌تی و
سایکۆلۆژییه‌کانه‌وه‌، بایه‌خیان به‌ خۆدی تێکست،
دونیای تێکست، کۆده‌کان، بونیاده‌کانی و
نووسه‌ری تێکست داوه‌.

ئه‌م تیۆره‌ به‌ته‌واوی چاوی له‌سه‌ر بینه‌ر و
وه‌رگره‌، وه‌ک کۆتا داهینه‌ری تێکست مامه‌له‌ی
له‌گه‌ڵ ده‌کات، مه‌رجه‌عیه‌ت و بنه‌مای ئه‌م تیۆره‌ش
بۆ هه‌بوونی کاریگه‌ریی فۆرمه‌گه‌را رووسه‌کان و
فه‌لسه‌فه‌ی دیارده‌گه‌رای و تیۆری هیرمۆنیستیک
بۆ سه‌ر داهینه‌رانی ئه‌م تیۆره‌ په‌خه‌نیه‌یه‌
ده‌گه‌ڕێته‌وه‌، که‌ بایه‌خی زۆر به‌ ئه‌ده‌بیاتی ئه‌ده‌به‌ی
ئاماده‌یی فۆرم، زمانی ناباو و به‌شداری وه‌رگر
له‌ نووسینه‌وه‌ و داتاشینی مانا ده‌ده‌ن، به‌تایبه‌ت
فه‌لسه‌فه‌ی دیارده‌گه‌رای، که‌ دووپاته‌ی ئه‌وه
ده‌کاته‌وه‌، هیچ داهینه‌نێکی ئه‌ده‌بیی، یان هونه‌ری
له‌ ده‌ره‌وه‌ی وه‌رگرتنی به‌ ئاگا بوونی نییه‌، به‌و
مانایه‌ی هه‌موو داهینه‌نه‌ ئه‌ده‌بیی و هونه‌رییه‌کان
ئه‌و کاته‌ به‌ها وه‌رده‌گرن، که‌ وه‌رگرتن به‌ر ئه‌و
داهینه‌نه‌ ده‌که‌وێت، درکی پێده‌کات و مانا، به‌ها و
بوونی پێده‌به‌خشێت.

ئه‌م تیۆره‌ په‌خه‌نیه‌یه‌، سه‌ر یه‌ په‌خه‌نی پۆست
مۆدێرنه‌، سه‌ره‌تای سه‌ره‌له‌دانی بۆ سه‌ره‌تای
شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ و
له‌سه‌ر ده‌ستی هه‌ردوو فه‌یله‌سوفی ئه‌لمانی
(هانز یاوس و ئۆلفانگ ئیزه‌ر) که‌ مامۆستا
بوون له‌ زانکۆی کۆنستانسێ له‌ ئه‌لمانی، تیۆره
په‌خه‌نیه‌یه‌که‌ش پێداگری له‌سه‌ر پۆلی وه‌رگر و
بینه‌ر ده‌کات، وه‌ک داهینه‌ریکی هاوتای داهینه‌ری
تێکسته‌ ئه‌ده‌بییه‌که‌، یان هونه‌رییه‌که‌.

ئه‌م تیۆره‌ په‌خه‌نیه‌یه‌ له‌سه‌ر چوار بنه‌مای سه‌ره‌کی
وه‌ستاوه‌، هه‌ولده‌ده‌ین له‌ ڕێگه‌ی خۆیندنه‌وه‌ی
نمایشی شانۆیی (میوانیکی دووری) نووسه‌ر و
پۆماننوس به‌ختیاره‌لی و ده‌ره‌ینه‌ر راڤیار

نه‌وزاده‌، هه‌لوسته‌ له‌سه‌ر هه‌ر چوار بنه‌ماکه‌
بکه‌ین و نمایشه‌ شانۆیییه‌که‌ی راڤیار به‌هینه‌
نیو مه‌رجه‌عیه‌ته‌کانی ئه‌م تیۆره‌ په‌خه‌نیه‌یه‌ و
شیکرینه‌وه‌ و خۆیندنه‌وه‌ی بۆ بکه‌ین.

ئاسۆی پێشینی

یه‌کێکه‌ له‌ گه‌رنه‌ترین بنه‌ماکانی ئه‌م تیۆره‌ په‌خه‌نیه‌یه‌
له‌سه‌ر ئاسۆی پێشینی وه‌رگر وه‌ستاوه‌، ئه‌م
تیۆره‌ بایه‌خ به‌ ئاسۆی پێشینی وه‌رگر ده‌دات بۆ
هه‌ر کاریکی هونه‌ری و ئه‌ده‌بیی و توانای کاره‌که‌
له‌ تێکشکاندنێ ئه‌و ئاسۆیه‌ی، که‌ وه‌رگر له‌و کاره‌
چاوه‌ڕێی ده‌کات، ئه‌م پێشینییه‌ی وه‌رگر له‌ سێ
فاکته‌ر سه‌رچاوه‌ ده‌گرێت:

یه‌که‌میان په‌گه‌زی کاره‌که‌یه‌، به‌و مانایه‌ی، که‌
وه‌رگر ده‌چێته‌ کاریکی شانۆیی و پێشینی ئه‌وه
ده‌کات، که‌ کۆمه‌لیک ئه‌کتیه‌تی له‌نیو فه‌زایه‌کی
گریمانه‌کراودا له‌ ڕێگه‌ی به‌رجه‌سته‌کردنه‌وه‌
چیرۆکیکی بۆ بگێزنه‌وه‌، که‌ هه‌لگری هه‌زر و
فه‌لسه‌فه‌یه‌کی دیاریکراوه‌.

بنه‌مای دووهم پرسی ده‌قئاویزان و به‌رکه‌وتنی
ئه‌و وه‌رگره‌یه‌، به‌ ئه‌زمونه‌کانی ئه‌و نووسه‌ر و
ده‌ره‌ینه‌ره‌ی، که‌ نمایشه‌که‌یان دروستکردوه‌،
ئه‌و ده‌قه‌ شانۆییانه‌ی، که‌ پێشتر له‌لایه‌ن ئه‌و
نووسه‌ر و ده‌ره‌ینه‌ر و ئه‌و گرووپه‌ پێشکه‌ش
کراوه‌، ئه‌مه‌ش ده‌یته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی ده‌قئاویزان
بۆ دروستکردنی ئه‌و کاره‌ شانۆیییه‌، به‌و مانایه‌ی
وه‌رگر هه‌میشه‌ چاوه‌ڕێی ئه‌وه‌ ده‌کات، که‌
نووسه‌ر و هونه‌رمه‌ند، ده‌قئاویزان له‌ کاره‌کانی
پێشوو یان بکه‌ن و په‌نگه‌نه‌وه‌شی به‌سه‌ر کاری
ئێسته‌ یاندا هه‌بێت.

بنه‌مای سێیه‌میش توانای خه‌یالکردن و
پێشبینیکردنی وه‌رگره‌ بۆ فۆرم و فه‌لسه‌فه‌ی ئه‌و
کاره‌ شانۆیییه‌، له‌ پوانه‌کی باکگراوندی مه‌عریفیی
و کۆلتووری بیه‌ین و ئه‌و په‌گه‌زه‌ شانۆییانه‌ی،
که‌ به‌رده‌ستێن، وه‌ک ناوی نمایش، نووسه‌ر،
ده‌ره‌ینه‌ر، ئه‌کتیه‌ره‌کان، پۆسته‌ری نمایش، هۆلی
نمایش و کاتی نمایش، هه‌موو ئه‌و په‌گه‌زانه‌ش،
که‌ له‌گه‌ڵ ده‌سپێکی نمایشه‌که‌ به‌ریان ده‌که‌وێت،
وه‌ک دیکۆره‌، جلۆبه‌رگ، پوناکی، شیوازی جووله‌،
ئه‌دای ئه‌کتیه‌ر و شیوازی دانانی بینه‌ر، هه‌موو

حوسین عالییڤ

و کراسیکی زوری ژنانه له ناوه راستی هوله که هه لواسراون و هوله که ی کردوته دوو رووبه ری جیاواز و جودا.

نهمه جگه له وهی رافیار ناستی وهرگرتنی ناسایی تیکده شکینیت، کاتیک بینهر ده توانیت له سنی لاهه نمایشه که ببینیت و سنی دیواری نمایش بو بینهر والا دهکات، شهوش کاتیک دیتهدی، که به شیکی زوری بینهره کانی دهخاته سهر تهخته ی شانو و له ههردوولای تهخته جیگیریان دهکات، له پرسى په یوه ستبوونی بینهر به نمایشی شانوییه که، شیوازیکی نیوه بازنه یی دروست دهکات.

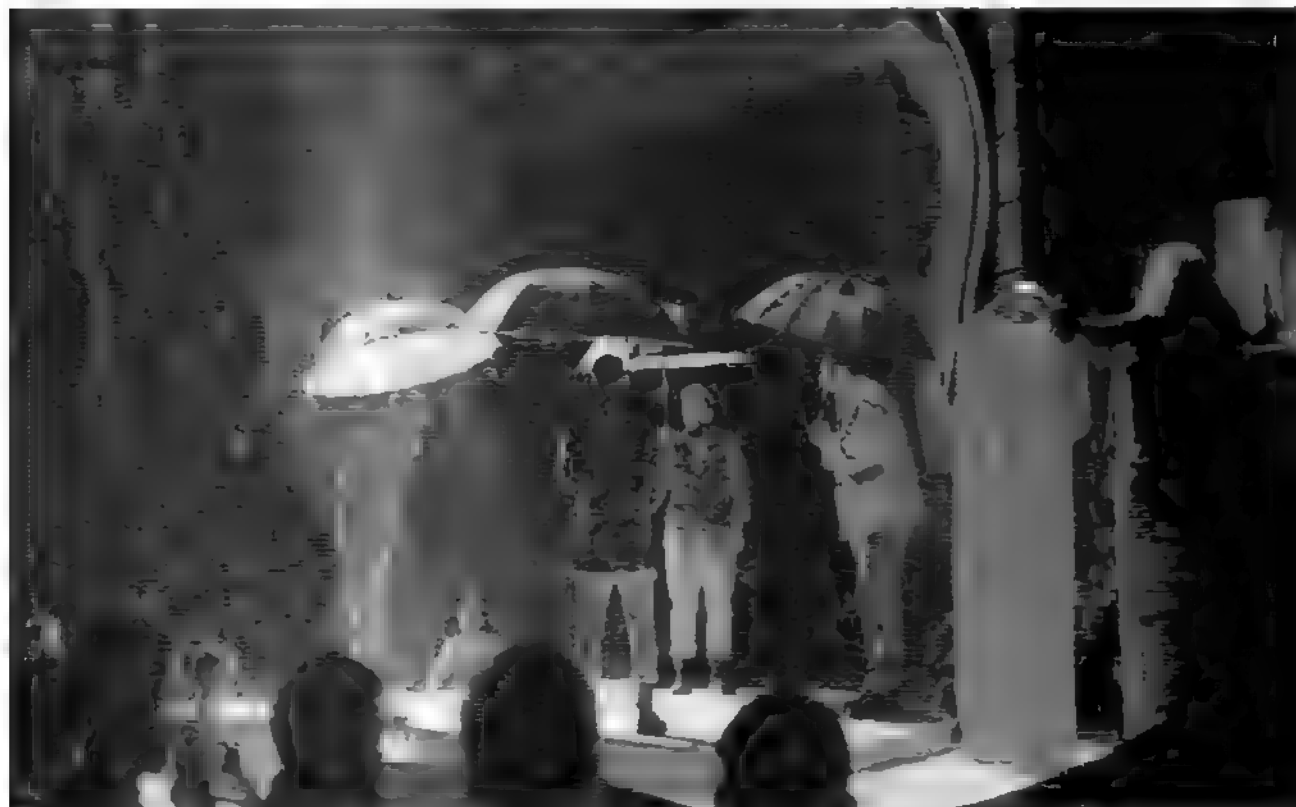
رهنگه نه توانم بلیم رافیار لهم دابهشکردنه و گورینی شیوازی وهرگرتنی بینهر، کاریکی چاوه روانه کراوی کردووه، چونکه نهم کاره ی دههینهر دریزکراوه ی شیوازی بهرکه وتنی کاره شانوییه کانی دیکه به تی، که هه میسه بینهر دهخاته نیو رووبه ریکی جیاوازی وهرگرتن و په یوه ست بوونه وه به نمایش، بویه نهم شیوازی کارکردنه ی

نهمانه وا له وهرگر دهکن، ناستی خه یالکردنی چالاک بکات، بو پیشبینیکردنی رووداوه کانی دواتری نمایشه که، وهک فورمه هونه رییه که ی، که نمایشه که پیشکشی دهکات، له گهل نهو سهره نجامه ی، که نمایشه که له کوتاییدا پیندهکات.

رافیار نه وزاد، که په کیکه لهو دههینهره جیاوازانه ی، هه میسه ههول دهکات رووبه ری دیکه تاقیکاته وه، نمایش له فورمی باوه وه بیاته نیو کومه لیک فورمی جیاوازی دیکه. ههول دهکات شوناسیکی کارکردن بو خوی و گروویه که ی دروست بکات، هه موو نهمانه وا له بینهر دهکن هه میسه چاوه ریی دیدکای جیاواز و بونیادنانی جیاواز له رافیار بکن.

لهم نمایشه شدا، که وهرگر دهچیت بو ببیننی، دلناییه که دههینهر نمایشیکی نه رینگه را و تهقلیدی پیشکشی ناکات، وهرگر دهخاته نیو فورم و نه زموونیکى جیاواز، شهوش کاتیک دیتهدی، که وهرگر یان بینهر دهچینه نیو هوله که و دهبینیت هوله که به شیوه یه کی ناباو دیزاین کراوه

ههر
تیکستیگ،
له دهه دهه
و نیدراکی
وهرگر
تهواو بییت،
تیکستیگی
مردووه و
داهیتانی تیدا
نییه

بیمه نیک له نمایشه که

بېمه نېک له نمایشه ک

مه وای جوانی

هانز یاوز پییوایه ناستی بالای هر کاریکی نه ده بی، یا هونه ری به نده به (مه وای جوانی) کاره کوه، هم مه وایهش به و دوریه پیناسه ده کړت، که له نیوان فورمی نابوی نمایشه که، فورمی ناسایی و باوی ژیان هیه، به و واتایه مه وای جوانی نمایش به نده به داهینانی زمان و فورمی نابو و جیاوا، بو گوزار شکردن له فورمیکی باوی واقع، هم روانهش به نده به روانی فورمگرا روسه کان، کاتیک بانگه شهی (نه ده بیته ته ده ب) یان ده کړه، به و واتایه، نه ده ب، هونه و زمانی تاییه تی خویان هیه، که زمانیکی نوکار و داهینه رانه و له زمانی باوی روزانه ناچیت، فورمیکه به ته وای ده که ویته نیو روبه ری خه یال و دنیایی نوسه و هونه رهنه، که واقعی گریمانه کراو، فورمی ناسایی باوی ژیان و واقعی تیده پهرینیت.

له هم روانگه یه وه هانز یاوز پییوایه، مه وای جوانی هر کاریکی نه ده بی، یان هونه ری وابه ستهی ته و دوریه یه، که له نیوان زمانی نابوی کاره هونه ری به که و زمانی باودا هیه، تا نه وهی، ته و دوریه فراوانتر و که ورت تر بیت،

رافیار له نمایشه دا، ناسوی پیشبینیه کانی بینه تیکناشکینیت، چونکه رافیار وهک دهرینه تر، ته و فورمه دووباره ده کاته وه، که له نمایشه کانی پیشویدا پیاده ی کردون.

له روهی فورمی دیزاین کړنی فزا و سینوگرافیا وه، رهنه جوریک له جیاواز بوون و کار کړنی جیاوازی تیدابینت، کاتیک فزای شانوکهی به شیوه یه کی فتنازی، وهک ریگه یه کی دور له ریگهی بونیادیکی سینوگرافی ناباوه وه دروست ده کات و بینه ده خاته سر هر دوو لیواری ریگه که و هرل ده دات له گډل نمایشه کیدا ته و سه فهری پیکات.

هم فورمه دیزاینه سینوگرافیه، ته که رچی تا راده یه که چاوه روانکراوه، به لام لیقلی جوانناسی له دیزاینه که به شیوه یه کی به رچاو ناسوی پیشبینی بینه تیکه شکینیت، چونکه رافیار توانیو یه تی فزایه کی بونیاد بښت، که له روهی فورم و جوانناسیه وه هر موو ته و کارانه ی پیشووی تیده پهرینیت، به شیوه یه که هم فزایه، گونتا کتیک داهینه رانه ی له گډل ناوی تیکسته که و فلسفه بابه تی و هزی تیکسته که دروست کړدوه، هم جگه له وهی له روهی ناویده بوونی هر دوو بونیادی سینوگرافیا و هنزومه ی ته دای ته کتر، هم فزایه توانیو یه تی روبه ریکی ته با بیت بو ته و به رکه و تن و ناویده بوونه، به شیوه یه که، که بتوانیت له ته نیشته کړده ی درامی و جه سته ی بیزوای نمایش، فورمیکی نابو ویتا بکات، که لیقلی جوانناسی و کوتاری بیزوای دیده ی تاییدا به رز بیت وه، بویه ته که فورمی جه سته ی و بونیاد نروای نمایش لای رافیار، له نمایشه دا پیشبینیکراو بوو بیت، به لام ناستی جوانناسی له و فورمه شانوییه دا، له نمایشه دا به ته وای گه شه ی کړدوه، بویه بو و هر گر بونیادیکی چاوه روانکراو نه بوو.

هم دارشته فورمگرایه توانی لیقلی جوانناسی له کاره هونه ری به کانی دهرینه تر به رز بکاته وه و جوریک له سر سورینه ری جوانی (الدهشه الجمالیه) له ناستی ته بابوون و ناویده بوونی بابه تی و جه سته ی نمایش دروست بکات.

به اختیار علی
کاره کتر ری
(ناده ی)
هاو شیوه ی
کاره کتر ری
ژنه
جادوگره کانی
ماکیس و
لیدی ماکیس
دروست کړدوه

ویناده‌کړین و بهرجه‌سته ده‌بن، کارکردنیش له‌نیو شم تهرزه تیکسته باوه، دهره‌ینه‌ر به‌رمو پروو‌به‌رینکی باوی کارکردن ده‌بات و بزارده ناباوه‌کانی کهم ده‌کاته‌وه و پروو‌به‌ری هه‌لو‌ه‌شاندنه‌وه و بونیادنانه‌که‌ی به‌رت‌سک ده‌کاته‌وه، که یه‌کیکه له فاکته‌ره سره‌کییه‌کانی فراوان‌کردنی مه‌ودای جوانی تیکست و وەرگر.

شوه‌ی له‌م نمایش‌دا گرنگه، دهره‌ینه‌ر هه‌ول ده‌دات ته‌سلیمی شو فورمه ته‌قلیدییه باوه نه‌بیت، که وهک ته‌کنیک بوته به‌شینکی گه‌وره‌ی کوتاری تیکسته نه‌ده‌بییه‌که، شو هه‌ولیداره شو فورمه به‌ته‌واوی بخاته ژیر سیبه‌ری کوتاری به‌شانو‌کردن و شان‌واندن (التمسرح و الم‌سرحه) که کوتاریکی هه‌لو‌ه‌شانگه‌راییه و له پووی فورم و ته‌کنیک و جه‌سته‌وه، توانای هه‌لو‌ه‌شاندنه‌وه و دووباره بونیادنانه‌وه‌ی تیکستی هیه، بویه رافیار هر زو هه‌ول ده‌دات شم تیکسته له‌نیو پروو‌به‌ره ته‌قلیدییه‌که‌ی دهر‌باز بکات و له ږنگه‌ی به‌رز‌کردنه‌وه‌ی لیقلی به‌شانو‌کردنی کرده درامییه‌کان، فورمه واقعییه‌که تیکش‌کینیت و فورمیک ناباو بونیاد بنیت، که توانای فراوان‌کردنی مه‌ودای جوانی هه‌بیت، له‌م کرداره‌ش له هه‌ندیک جومگه‌دا به‌ته‌واوی نامانجی پیکاره و فورمیک ته‌واو ناباوی دروست‌کردووه، وهک له دیمه‌نی ویناکردنی سه‌روک، که به‌بروای من یه‌کیکه له جیاوازترین دیمه‌نه شانو‌بییه‌کانی شو نمایش، که کرداری به‌شانو‌کردن تیایدا ده‌گانه لووتکه‌ی جوانی و داهینان و بهرجه‌سته‌کردنیک ناباو.

دیمه‌نی به‌کاربردنی کومه‌لنک موزیک‌ژن وهک فاکته‌ریک بؤ تیکش‌کاندن کوتار و فورمی بهرجه‌سته‌کردنی واقعی نیو تیکسته شانو‌بییه‌که و به‌کاربردنی کومه‌لنک شواوز و مه‌قام، که تریب و ته‌با بوون له‌که‌ل جه‌سته‌ی داهینراوی نمایش، به‌لام له هه‌ندیک حالتیش که‌وتوته نیو داوی کوتاری ته‌قلیدی سرده‌سته‌ی تیکست و نه‌یتوانیوه، شو پروو‌به‌ره واقعی و باوه تیپه‌رینیت، وهک ویناکردنی کردار و فورمی ده‌سه‌لاته داعشی و ته‌کفیرییه‌کان و شینوازی دووباره‌ی ویناکردنی شم ده‌سه‌لاته له فورمیک دووباره‌ی ته‌قلیدی.

دیمه‌نیک نمایش‌ه‌که

به‌های هونه‌ری کاره‌که به‌رزتر و بالاتر ده‌بیت و وەرگر وهک جوانیناسیک چیژی زیاتر له کاره‌که ده‌بینت.

نه‌که‌ر له‌به‌ر روشنایی شم بڼه‌مایه، سه‌یری کاره شانو‌بییه‌کانی رافیار بکه‌ین، ده‌بینن له زوربه‌ی کاره شانو‌بییه‌کانی، توانیویه‌تی له‌نیوان فورمی کاره هونه‌رییه‌کانی و فورمی باوی چاوه‌روانکراو مه‌ودایه‌کی فراوان دروست بکات، نه‌مه‌ش وایک‌دووه کاره‌کانی هه‌میشه به‌هاپه‌کی جوانناسی گه‌وره‌یان هه‌بیت و جیاواز ببیزین، په‌نگه کاریگه‌رت‌ترین فورمیش له بونیادی کاری شانوی بؤ شوه‌ی له فورمی چاوه‌روانکراوی باو دووریکه‌ویته‌وه، چه‌مکی به‌شانو‌کردن بیت (التمسرح).

له‌م کاره‌دا، له‌باری بونیاد و ته‌کنیکه‌وه، دهره‌ینه‌ر به‌ر تیکستیک شانوی ته‌قلیدی ده‌که‌ویت، هه‌رچه‌نده تیکسته‌که به‌شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کان بارگاویکراوه به‌کوتاریکی ناماژهی و ره‌مزی، به‌لام وهک بونیاد و هه‌لچینی درامی، تیکسته شانوییه‌که‌ی به‌ختیار عه‌لی، له‌نیو ته‌کنیکیک باودا که‌شه ده‌کات و چیروک و دروست‌کردنی کرداره درامییه‌کان له‌نیو ریزبه‌ندیکي زه‌مه‌نی ناسایی

له‌م کاره‌دا،
له‌باری بونیاد
و ته‌کنیکه‌وه،
دهره‌ینه‌ر به‌ر
تیکستیک
شانوی
ته‌قلیدی
ده‌که‌ویت،
هه‌رچه‌نده
تیکسته‌که
به‌شیوه‌یه‌ک
له شیوه‌کان
بارگاویکراوه
به‌کوتاریکی
ناماژهی و
ره‌مزی

دهرهینه نه‌یتوانیوه له‌م رووبه‌ردها هیچ فورمیکي جیاواز پیشنیاز بکات و مه‌ودای جوانی نمایش بالا بکات و بقوانیت شه‌و گوتاره له‌و فورمه‌ ته‌قلیدییه بیاته نیو فورمیکي ناباوی داهینه‌رانه، ته‌نانه له‌ پروی مه‌نزومه‌ی شه‌دای شه‌کته‌ریشه‌وه جوریک له‌ ناته‌بایی به‌پرونی ده‌بینریت، به‌شیکي زوری شه‌دای شه‌کته‌ر له‌م نمایش‌دها له‌نیو مه‌نزومه‌ی شه‌دای پیشکه‌شکاری (تقدیمی) یاری شانویی بونیادنراوه، ته‌نانه‌ته‌ دهرهینه‌ر بۆ سه‌پاندنی شه‌م فورمه‌ شه‌داییه‌ زورچار زیاده‌رویی ده‌کات له‌ به‌کاربردنی کومه‌لیک شه‌عازی وه‌ک (له‌و کاره‌کته‌ره وه‌ره‌ دهره‌وه، یا برو نیو کاره‌کته‌ریکی دی) و چهند شه‌عازیکی دیکه‌ی هاوشیوه، که‌ من پیموایه‌ ده‌بیت شه‌و دووپاتکرده‌نوه‌یه، له‌ کرداری درامی ببینریت، نه‌ک له‌و شه‌عازه‌ سواوانه، له‌گه‌ل شه‌وه‌شدا شه‌م فورمه‌ شه‌داییه‌ له‌ هه‌ندیک جومگه‌ی نمایش‌که‌ به‌ته‌والوی ده‌چیته‌ نیو رووبه‌ریکی واقعی و ناوه‌کی، که‌ به‌ ته‌والوی له‌گه‌ل مه‌نزومه‌ی بونیادی نمایش و مه‌نزومه‌ی شه‌دا ناته‌بایه، وه‌ک شه‌دای دیدار عومه‌ر له‌ به‌شیکي زوری کاره‌کته‌ری نادیه، ته‌قه‌موس و قولبوونه‌وه‌ی ناوه‌کی له‌ شه‌دای شه‌و کاره‌کته‌ره، هه‌روه‌ها شه‌دای کوزین جوانرو له‌ نمایش‌کردنی کاره‌کته‌ری (شه‌میر) دا‌عشی، که‌ شه‌دایه‌کی ته‌قلیدی باوه‌ و دهرهینه‌ر نه‌یتوانیوه به‌و فورمه‌ دهره‌کیه‌ ساده‌یه‌، شه‌دای شه‌و ته‌رزه کاره‌کته‌ره‌ ته‌په‌رینیت.

هه‌ولدانیکی دیکه‌ی دهرهینه‌ر بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی لیقلی به‌شانوکردن له‌م نمایش‌ه‌ کارکردن بوو به‌شیه‌یه‌کی جیاواز له‌نیو کاره‌کته‌ری (نادیه) دیدار عومه‌ر) به‌تایبه‌تی، له‌ دارشتنی فورمی کاره‌کته‌ره‌که، دهرهینه‌ر هه‌ولی دابوو شه‌م کاره‌کته‌ره‌له‌نیو فورمی کاره‌کته‌ری (مایسترو)یه‌کی موسیقی دابریژیته‌وه و له‌و قه‌زا واقعی و ته‌قلیدییه‌ی نیو تیکسته‌که‌ی به‌ختیار علی ده‌ربازی بکات، شه‌م هه‌ولدانه‌ی دهرهینه‌ر له‌ هه‌لوه‌شاننده‌وه و دارشته‌وه‌ی شه‌م کاره‌کته‌ره، به‌شیکه‌ له‌ وه‌زیفه‌ی داهینه‌رانه‌ی دهرهینه‌ر، کاتیک ده‌یه‌ویت مه‌ودای جوانی نمایش بالا بکات و کاره‌کته‌ره‌ له‌نیو سیاقی نه‌ریتکه‌رایه‌ی بیاته نیو فه‌زایه‌کی هونه‌ری چاوه‌روان نه‌کراو.

به‌لام شه‌وه‌ی جینگه‌ی داخه‌ شه‌م هه‌لوه‌شاننده‌وه و بونیادنانه‌وه‌ی را‌قیار شه‌وزاد، شه‌که‌رچی له‌ پروی فورم و پرسی فورم‌گه‌رایه‌ی له‌نیو نمایش‌که‌، خزه‌تیکي زوری نمایش‌که‌ی کردبوو، توانیوی گوتار و لیقلی جوانناسی و فورمی جیاوازیوون و ته‌په‌راندنی ئایکون له‌نیو نمایش‌که‌ به‌شیه‌یه‌کی به‌رچاو به‌رز بکاته‌وه، به‌لام له‌ پروی باب‌ته‌یه‌وه ده‌ستکاریکردنی فورمی شه‌م کاره‌کته‌ره، به‌ده‌ر له‌ ره‌ه‌نده‌ جیاوازه‌کانی دیکه‌ی کاره‌کته‌ره، جوریک له‌ دووقاتی له‌نیو بونیادی شه‌و کاره‌کته‌ره‌ دروست ده‌کات، به‌ختیار علی کاره‌کته‌ری (نادیه)ی هاوشیوه‌ی کاره‌کته‌ری ژنه‌ جادوگه‌ره‌کانی ماکبیس و لیدی ماکبیس دروست کردوو، کاره‌کته‌ریکن هه‌میشه‌ ده‌بن به‌ پالنه‌ر بۆ بالاکردنی پرسی شه‌رانگیزی له‌نیو مرو‌ف، هه‌میشه‌ شه‌یتانه‌ خه‌وتوو‌ه‌کانی نیو مرو‌فه‌کان به‌ئاگا دینه‌وه، به‌تایبه‌تی له‌م تیکسته‌ی به‌ختیار علی دا، که‌ کاره‌کته‌ری نادیه‌ی به‌ ته‌والوی له‌ کاره‌کته‌ریکی به‌رزه‌وندیخواز، ماستاوچی و پینه‌چی ده‌س‌لات کور‌تکر‌دوت‌ه‌وه.

نادیه‌ واه له‌ سوپاسالار ده‌کات، که‌ خه‌لک گه‌مژه‌ و ناچار بکات، کاره‌کته‌ری (سون‌دس-خزریکه‌) به‌ کاره‌کته‌ریکی ئاسمانی ببینن، شه‌م پلانه‌ی نادیه‌ به‌شیکه‌ له‌ پلانیکی قیزه‌ه‌ون، که‌ کار له‌سه‌ر به‌گه‌مژه‌کردنی کومه‌لگا ده‌کات و هه‌میشه‌ ده‌پانه‌ویت ره‌وایی به‌هه‌موو کرداره‌کانی ده‌س‌لات بدن و به‌رگینکی ئایینی، ئاسمانی و نیشتمانی

ره‌نگه
نه‌توانم بلنم
را‌قیار له‌م
داب‌ه‌شکرده
و گه‌ریی
شی‌وازی
وه‌رگرتن
بینه‌ر، کاریک
چاوه‌روان‌ه‌کراوی
گه‌دوه‌وه،
چونکه‌ نه‌م
کاره‌ی
دهره‌ینه‌ر
دریژکراوه‌ی
شی‌وازی
به‌رگه‌وتن
کاره
شان‌ویه‌کانی
دیکه‌یه‌تی

نیم‌تیکي نمایش‌که‌

وهك بونباد
و هه لچني
درامي،
تيكسته
شانوييه كهي
به ختيار
عالي، له نيو
تهگنيكي
باودا گه شه
دهكات و
چيروك و
دروستگري
گرداره
درامييه كان
له نيو
ريزه نديكي
زهمه ناي
ناساي
ويتاده گرين
و بهرجه سته
ده بن

پيښه خشن، د هسلات به پيروز وينا بگه، تهنات
 کاتنک د هسلات به تهلوي هله ده گريته وه و
 دهکه ويته دهستی داعشيه کان، نايه هه مان رول
 دهبنيت، وهک عه رايي د هسلات دار د هره که ويت،
 گرنگش نييه خزمه تي چ جوړه د هسلاتنيک
 دهکات، وهکو کاره کتري پلونيوس له هاملت،
 که هه ميشه به حق و ناحق له هولي رازيکري
 پادشايه، بويه وينا کريني هم کاره کتري له
 فوري کاره کتريکي موسيقي، که جواني و
 زيان د هه خشيته وه، له کوم ليک پوو ناته بابه به و
 کاره کتري نايه، له تنيکسته که به ختيار عالي و
 خودي نمايشه که ي رافيال، دهو دهره ينر له گه
 گوږيني فوري کاره کتري، بونبادي کاره کتريش
 به شيوه يک دابريزيته وه، که تبا بيت له گه
 فوري داهينراوه که ي کاره کتري، شهوي له
 نمايشه د هبنريت ته و او ناته بابه، که کاره کتري
 نايه له نيو دو فوري ناته د هره که ويت،
 دانه يکيان فوري مايسترويه، که پره له جواني
 و زيان، پوره که ي بیکش فوري چلکاو خوريکي
 د هسلات، که هه ميشه له خمي رازيکري
 د هسلات و به پيروز گريته تي، بويه ناته بابه يکي
 گوره له نيوان په هنده جيا وازه کاني کاره کتري و
 فوري داسه پينراو هه، بؤ شه فوري، دهو وايه
 رافيال شه کاره کتري له و پوويه ري نوسه
 دهر بکات و به شيوه يکي دي ته وزيفي بکاته وه،
 که تبا بيت له گه کاره کتري ژنيکي موسيسان،
 که فرمينسک بؤ شکانی که مانیک دهر يزيته.

پرکړنه وي بوشايه کان

بڼه ماي سينه مي هم تيوره، که وهک قولانگ شيزه
 ثامازه ي پېده دات، پرکړنه وي بوشايه کاني
 تنيکست و نمايشه له لايه وهرگر وه، بويه له
 لايه شيزه وه کاتنک تنيکست مانا وهره گريته،
 که له لايه وهرگر وه بوشايه کاني پرده کريته وه
 و ته و او ده کريته، به مانايه ي هه موو تنيکسته کان
 (ته ده بي-هونه ري) تنيکستي ناته واون و وهرگر
 فاکتري سره که ته و او کريني شه تنيکستانه يه،
 ته مهش ده گريته وه بؤ فلسفه ي (بيار ده گرايي)
 که هه موو بوونیک له دهره وي خوديکي وهرگر
 و درکپنکه ردا رهنده کاته وه.

له نمايشه دا نووسه ري تنيکست (به ختيار عالي)
 هه وليداوه بوشايه ک بؤ وهرگر به جيني ليت له
 شيوه کريني کاره کتري (سوندس-خوريه که)
 به ختيار عالي به هيج شيوه يک شه کاره کتري
 ناخاته بهر ديدهي بينه، دهر وازه که والا
 دهکات بؤ شهوي بينه خوي به شدار بيت له
 وينا کريني شه کاره کتري و ليکدانه وي په هنده
 جورا و جوړه کاني، به لام له نمايشه دا شهوي که
 بؤ من کاريکي چاو و پوان نه کراو بوو، دهره ينر
 شه کاره کتري له و فوري ساده يه بهرجه سته
 بکات و بيخاته بهر ديدهي وهرگر، هم کاره ي
 دهره ينر له بهرجه سته کريني هم کاره کتري له
 دو لوه زياني به و نمايشه که ياند.

لايه ني يه کم له کوشتي خيالي وهرگر و
 ليسه ننه وي مافي ليکدانه وه و دروست کري
 و وينا کريني هم کاره کتري له وهرگر وايکرد
 نمايشه که هيج بوشايه کي داهينراوه نه هيلته وه
 بؤ به شداري کاري بينه له شيدراک کري و
 بونبادناني مانا له نيو نمايشه شانوييه که، هم
 بهرجه سته کري و وينا کري و ايکرد نمايشه که
 له تنيکستي کراوه بيته تنيکستي داخراو و
 به ته نيا هلکري ديدگا و ثامازه ي مبه سداري
 دهره ينر بيت، هم داخراوه ش فاکتريکي
 گرنگي کوشتي وهرگر له نيو تنيکست و نمايشه
 شانوييه که ش، له پوويه ري کراوه ي فره مانايه وه
 به ره پوويه ري داخراوي تاکمانايي، به شيوه يک
 تنيکستيکي مردو دهخاته بهر ده وهرگر، که هيج
 بوشايه کي تي دا نه ماوه ته وه بؤ به شداري کريني
 بينه، ته مهش يه کيکه له خراپرين تنيکسته کان.

دوهم له روي جواني و جوانناسيه وه، شه
 فوري بيزاوه ي، که دهره ينر له بهرجه سته کريني
 کاره کتري (سوندس) پياده ي کردو وه،
 فوريکه له روي جوانيه وه زور له و فوري
 خيال کراوه ي بينه بهر و سادته وه، چونکه
 هه ميشه دونيای خيال و پيشيني، پيشينه ي
 هه يه به سه واقع، بويه فوري پيشيني کراوي
 وهرگر بؤ کاره کتري سوندس له تنيکسته که ي
 به ختيار عالي، فوريکي بالاتر، کاريگه رتر و
 جواتره له و فوري ساده يه ي، که دهره ينر
 له بهرجه سته کريني کاره کتري سوندس

نیماتیک له نمایشه که

نهادکړنې کاره کتري سهروک تواني بوشايي کاره کتري به شينوه په کي زور داهينه رانه و چاوهروان نه کړاو پرېکاته وه، بابان عومه، ناسز ره فتيق، کالي سه باح و ميران نازاديش له نيو فورميکي نه داکړن، که ليقلې به شانوکړن تيايدا سيمای کاره کتري وينا دهکات، توانيوپانه جياواز دهرکون، نه وهی بو من کيشه بوو نه دای ديدار عومه بوو، که له نه داکړنې فورمي کاره کتري مايسترو نه دايه کي سهرسورمينه ري زور جياواز تاييه ت دهکات و نويوونه وه و هلکهرانه وه به مه نرومه ی نه داکړن له نمايشه که ده به ستيت، به لام کاتيک، که ده خزيت نه نو نه دايه کي واقيعي و ناوه کي، که هه ست و کروزانوه تيايدا بالا دهکات، پيموايه نه و فورمه کال دهکاته وه و نه دايه کي زور واقيعي چاوهروانکړاو پيشکه ش دهکات، که هيچ جوړه داهينانيکي تيا دا نيه.

وهرگري شاراو و وهرگري راسته تينه

وهرگري شاراو، نه و وهرگره په، که هاوشاني نووسر و داهينه ري تیکسته، له هه موو قوناغه کاني دروستکردنې تیکست به شداري دهکات و کاریگه ري دوو لايه نه ی به سهر تیکسته وه هه به،

پياده ی کرد، رووبه ريکي گه وړه ی ته نويلکردن و ليکنده وهی به رده م وهرگري داخست، نمايشه که ی تاراده ی ساده ی و تاکگوتاري، ساده کرده وه، نه م جوړه به رجه سته کړنه کاریگه ري نه ري ني به سهر وهرگره وه دروست دهکات، ريگه نادات وهرگر له ريگه ی کومه ليک پاشخاني معريفی، کولتووري، نه زموون و بهرکه و تن، پياده ی مافيکي ره وای خوی بکات، که ليکنده وه و دروستکردنې چيروکيکي تاييه ته، نه مه جگه له وهی هر تیکستیک، له دهره وه و نيدراکي وهرگر ته وایو ييت، تیکستیکي مړيوه و داهيناني تيا دا نيه.

بونيا دیکي دیکه ی نه م تيوره به نده به پرکردنه وهی بوشايي کاره کتري له لايه نه نه کتري وه کاتيک نه دای دهکات، چونکه کاره کتري بو نه کتري ته نيا چه ند ديالوگيکي دياریکړاو، نه وه نه کتري به پرکردنه وهی بوشاييه کاني نه م کاره کتري به بوچوون و داهيناني خوی، فورمي کاره کتري ته وایو دهکات، له م نمايشه دا کومه ليک نه کتري به هره دار ده بينران، که هه وليان ده دا کاریگه ري و ناماده بيان هه ييت له پرکردنه وهی بوشايي کاره کتري، له م نيونه دا روزان مستفا له

راڅيار
نه و زاد، که
په کيکه له و
دهره مينه وه
جياوازانه ی،
هه مينه
هه و ل دهکات
رووبه ري
دیکه
تاقيبکا ته وه،
نمايش
له فورمي
باوه وه بيا ته
نيو کومه ليک
فورمي
جياوازي دیکه

نەوھى لەم
 نەمەيشەدا
 دەبىرنىت
 تەواو
 ئاتەبايە، گە
 گارەكتەرى
 ئادەپ لەنيو
 دوو قۇرە
 ئاتەبا
 دەردەكەويت،
 يەكپان
 قۇرە
 مەيسىرۇيە،
 گە پرە لە
 جوانىيە
 و ژيان،
 رووھەكەي
 دىگەش
 قۇرە
 چاگەوئورەي
 سەلە

بۆيە ھەر دەرھىتەرىك كاريكى شاتۇيى دروست
 دەكات، لە ھەموو قۇناغىنكا خەيالى وەرگريكى
 شاتۇيى دەكات، گە بەر نەمەيشەكە دەكەويت و
 پەيوەندىيەكى دىالكتى لەنيوان وەرگر و تىكىست
 دروست دەبىت بەشئوھەكى تەرىپ لەگەل
 قۇناغەكانى دروستكرىنى تىكىست، يان نەمەيش،
 بۆيە ئامادەيى وەرگر لە ساتى نەمەيشكرىنى
 نەمەيشەو دەست پىناكات، بەلكو ئامادەيەكە
 لەساتى دەست پىكرىنى بىرۆكەي تىكىست و
 نەمەيشەكە دەست پىدەكات و نووسەر و دەرھىتەر
 لەو ساتەو بەر وەرگريكى گريمانەكراو دەكەون،
 مامەلەي لەگەل دەكەن و بەشدارى نووسىنەوھى
 تىكىستەكە دەكەن. ھەموو تىكىستىكى ئەدەبىي،
 يان ھونەرىي لەسەر دوو ئاست كۇنتاكت لەگەل
 وەرگر دەكەن.

ئاستى يەكەم: لەسەر دركپىكرىنى راستەوخۇ
 (الادراك المباشر) كار دەكات و ھەموو ئەو
 ئايگۇن و ئامازە و ھىمايانە دەگرىتەو، گە
 نەمەيش بەشئوھەكى راستەوخۇ تىايدا بەر بىنەر
 دەكەويت، جياكارىي و ماناي جياواز لاي وەرگر
 دروست ناكات و لەسەر گوتارىكى راستەوخۇي
 دەرەكى تاكمانا بونىاد دەنرىت.

ئاستى دووھ: پەيوەندىي و جياوازي نيوان وەرگر
 و تىكىست، ئاستىكە گە پەيوەستە بە دركپىكرىنى
 ئاراستەوخۇ و ناوھەكى، ئەم پەيوەندىيە لەسەر
 ئاستى زەين و خەيال و جىھاننىيى و مەعريفەي
 وەرگر دروست دەبىت و نەمەيش دەباتە نيو
 رووبەرى جياوازي لىكەنەو، دروستبوونى
 بۆچورن، دىدگا، تىگەشتى جياواز و پاكىشانى
 نەمەيش بۇ نيو رووبەرى قرە مانايى، خويندەوھى
 جياواز و دركپىكرىنى تاك.

ئەم نەمەيشە لەم رووھە ناتوانىت ئەو پەيوەندىيە
 لە جۆرى دووھ دروست بىكات، وەرگر ناچار
 دەكات بەر خراپترىن جۆرى پەيوەندىي بەكەويت
 ئەويش (تىكىستىكى داخراو و خويندەوھەكى
 داخراو) ھەروەكو رەخنەگرى ئىتالى (ئەمبەرتو
 ئىكۇ) ئامازەي پىندەكات.

خويندەوھى تىكىست (نەمەيش لەم بابەتەدا) بەسەر
 چوار ئاست دابەش دەبىت، خراپترىنيان ئەوھە،

تىكىستىكى داخراو بخەيتە بەردەم وەرگر، چونكە
 تىكىستى داخراو كىتە بۇ وەرگر دروست دەكات،
 تەنيا وەرگري تەقلىدىي بەو تىكىستە خۇشحالە،
 چونكە ناتوانىت خويندەوھەكى كراوھى بۇ
 تىكىست ھەبىت، ھەمىشە پىشت بە ئامادەيى و
 تاكمانايى تىكىست دەبەستىت، بەو مانايە رازى
 و دلخۇشە، گە تىكىست، يان نەمەيش پىشكەشى
 دەكات و دەخاتە بەردەمى.

ئەم نەمەيشەي راقيار نەوزاد، ئاستى كرانەوھى
 تىكىست، لەبەردەم وەرگر تەسك دەكاتەو و
 تىكىست ھەول دەكات پەيوەندىيەكى ناتەندروست
 لەگەل بىنەر بىبەستىت، بىنەر دەخاتە نيو گوتارى
 خوازراوى نەمەيش، ويست و گوتارى ئامانجدارى
 نەمەيش، پەيوەندىي بىنەر و نەمەيش نابەنە نيو
 پەيوەندىيەكى عەقلاىنى، گە تىدا ھەردوولا
 بەشدار بىن لە بەرھەمەيتانى مانا، بەلكو نەمەيش
 گوتارى ھزرى و بابەتى خۇي لەسەرەو بۇ
 خوارەو پىيادە دەكات، وەرگر لەنيو قۇرمى
 ئەو وەرگرە شاروھە دەھىلەتەو، گە لەگەل
 دروستكرىنى نەمەيش پىشپىنىكراو و پىگە
 دەگرىت لە دروستبوونى وەرگريكى راستەقىنە،
 يان وەرگريكى دانا و زانا و بەشدار لە پىرۇسەي
 دروستكرىنى مانا.

* شاتۇيى (مىوانىكى دوور) نووسىنى بەختيار
 عەلى، دەرھىتەنى (راقيار نەوزاد) ئەداكرىنى
 (موخەمەد قازى، ئاسۇ رەفيق، بابان عومەر،
 دىيار عومەر، سان سوارە، كالى سەباح، لۇقان
 عومەر، كۆژىن جوانبۆ، ژىنو كەيوان، نىچىر
 خەلىل، مەتىن ھىزا، مىران ئازاد، رۇزان كارزان)
 بۇ ماوھى ۲۴ پۇژ لە ھۆلى رۇشنىرىي سىلئەنى
 پىشكەش كرا، بەرھەمى كۇمپانىي مېتروئوم
 پىرۇداكشن بو.

تەيىنى: بابەتتىك بە زمانى عەرەبىي لەسەر
 ھەمان نەمەيش نووسىو، بەلام لەبەر ئەوھى
 لىرە لەبەر پۇشنايى تىۋرىكى تايىت نەمەيشەكەم
 لىكەنەو، نووسىنە عەرەبىيەكەم جياواز
 دەرەكەويت لەگەل ئەم نووسىنە بە ھۆي
 جياوازي مەرجهعەتى ھەرىو و تارەكە.

خوښنده وې کټيب

• کورډېوون، سه لاجه ديني کرده سهر کرده مهر نه که
سليمان مستهقه حسن

کور دیوون، سەلاحەدینی کردە سەر کردە مەزنەکە

لە لایەکی دیکەوه میژوونووسی بە توانا و خاوەنی پەیامی جیا (سۆران خەمەڕەش) لەم ماوەیدا لەسەر کتێبەکی بەناوی میژووی ون و بزرکراوی کورد چەندین دیمانە لەگەڵ کراوه، ئەم کتێبەش یاندۆریکی باشی لەسەر بوئیا و بۆچوون و لیکدانەوه کەم دروست کرد.

لە دیمانەیکدا ئەگەر هەلەنەبم لە کەنالی کوردسات بوو، پرسیارێکیان لیکرد ئایە دواي نووسینی ئەو کتێبە، پای بەرێزێان لەسەر سەلاحەدینی ئەبوی چیه؟ لە وەلامدا گوتی: سەرکردەیهکی گەورەیه و زۆرم خوش دەوێت.

بەهەمان شێوه بۆی خۆشەویستم شەفقی حاجی خدر هەمیشە لە سەرەتای دەستپێکی هەر پرۆژەیهکی وەرگیران لە والەکی خۆی دەیکاتە مژدانە، کە دەست بە وەرگیرانی کتێبی نوێ دەکات، جا کە نۆرە هاتە سەر سەلاحەدینی ئەبوی هەمیشە دەیکوت: یاران دەستم بە وەرگیرانی کتێبی سولتانە مەزنەکە کرد، ئەوانە هەموویان بوون بە هاندەر، بۆ ئەوەی بە چاویکی جیا و هزریکی ڕەخنەگرانە دەست بە خوێندنەوهی ئەم کتێبە بکەم.

کتێبەکە بەناوی سەلاحەدینی ئەبوییە، بەلام خۆی ڕۆمانە، ئەمما ڕۆمان! ڕۆمانیک بە میتۆدی ڕۆمانی میژوویی نووسراوه، کە بە سەلیقەیکێ جوان و پشت ئەستوور بە سەرچاوهی میژوویی داپۆژراوه، هەر لەگەڵ دەستپێکی مەزنی کەمەندکێش دەکا، تا لە خوێندنەوهی بەردەوام بیت، دلنایم ئەواتە وەک من لە سەلاحەدین دەروان بە خوێندنەوهی ڕایان دەگوریت، لەوانە کتێب و سەرچاوهی زۆر، بە زمانی کوردیش لەسەر ئەم سەرکردە مەزنە هەبیت، بەلام من هیچ کاتیک تامەزروی

ڕۆمانی میژوویی سەلاحەدینی ئەبویی لە نووسینی (تاریق علی) بە زمانی ئینگلیزی و وەرگیرانی بۆسەر زمانی کوردی، لە لایەن کاک شەفقی حاجی خدر، ڕۆمانیکێ ئاسایی نییه.

بەدەگمەن کتێبم لەسەر سەلاحەدینی ئەبویی خوێندوونەتەوه، نابشارمەوه زانیاریکی ئەوتۆشم لەسەری نەبوو، تەنیا چەند زانیارییهکی سەرەتایی، کە سەلاحەدین کوردبوو و قودسی ڕزگار کردوو، هەقە راستگۆیم و دان بەهەندیک راستیدا بنیم، خوشم نەموستوه و شانازیشم بپیهوه نەکردوو، تارادەیهک نەمەوێست گۆیم لەناویشی بیت، لەوانە به پرسن بۆ؟

لەرستیدا تیگەشتیمان وابوو، کە سەلاحەدین هیچی بۆ کورد نەکردوو. عەرەبە شۆڤینیەکان و سەرکردە دکتاتۆرەکانی عەرەب هەمیشە شانازیان پێوه دەکرد و ئیسلامی سیاسی کوردیش تارادەیهک ئەو وینەي لا دروست کردبووم.

ناسیۆنالیستی کوردیش کاریگەری خۆی لە زەنمان جیهیشتبوو، بەلام ددان بەو راستیەدا دەنیم هەلەبووم.

ئەي ئێستە چی وایکرد ئەم پەیفانە بکەم بە ڕستە و لەدوو تونی ئەم پەرەگرافە ڕەنگڕیزیان بکەم و بیانکەم بەم نووسینە، سەرەتا دوو، بۆ سێ جار سەیری فیلمی مەملەکەتی بەهەشتەم کرد (the Kingdom of Heaven) رۆلی سەلاحەدین لەو فلیمه بەخشەندانبوو، چونکە دەوری سەلاحەدین لە ڕووڤاندنی دەولەتی فاتمی باندۆریکی خرابی لەسەر جیهیشتبووم،

سەلمان مەستەفا
خەسەن

خویندنه وه یان نه بوومه.

کاک شەفیع له وه رگیزانی ئەم پۆمانه، هەر به کوردیکی پهوان و به کارهیتانی وشە ی کوردی ناوچهی باله کایهتی و دانانی پهراویز و نه وه ستاوه، به لکوو دهستخووسه که ی داوه به دکتۆر (موحسن محمەد حەسەن و دکتۆر نه به ز مهجید ئەمین) ئەم دوو به بێزه، که پسپۆرن له بوازی میژوو، خویندنه وه ی که زه مه ننی و جوانیان بۆ کردوو و ددانیان به ورده کاریی و سه لیه ی وه رگیز داناوه،

جهختیان له سه ر راستی
سه رچاوه میژوو ییه کان
کردۆته وه.

له کۆتایی پۆمانه که ش
پاشکۆیه ک داناوه،
که لیکۆلینه وه یه کی
خه لدونیا نه یه
بۆ کتیبه که ی
سه لاهه دین ئە یوبی،
له نووسینی ئەحمەد
سه عید ئیقبال
و موحه مەد
عاسف،

ئەم پاشکۆیه
خویندنه وه یه کی
جوانسه،
له هه مان کائدا
سه ر دیکه
بۆ ژیا نی
سه لاهه دین
و پۆمانه که،

باسی هه موو ئەو پۆمان و به ره مه مانه ش

دهکات، که له سه ر ئەو سه ر کرده مه زنه
نووسراون، به راستی هه ستم به که مه تر خه می
و بن باکی خۆم کرد، بۆیه ئەمه وایکرد ئەم
بابه ته بنووسم و هانی خویندنه ران بدهم، ئەم
پۆمانه بخویندنه وه، ئەو کتیبه میژوو یی و
پۆمانانه ی له سه ر سه لاهه دین نووسراون به
که م ته ماشا نه که ن.

ئەم دوو نووسه ره پایان وایه، که (دهمارگیری
و ئاوه دانسی) سه لاهه دینیان که یانده ئەو
پۆزگاره و ده لێن: تیۆری سووپی ده و رانی
ئین خه لدون ریک له گه ل چوارچینه ی تیۆری
ئەم لیکۆلینه وه یه دیته وه، که تاریق عه لی له
نووسینی کتیبه که ی په ی ره ی لیکردوو ه،
له لیکۆلینه وه که شیان مافی خۆیان داوه ته
سه لاهه دین، به لام ئەوه ی لای من گرنگ بوو
ئەو نمایشه ئە ده بیانه بوون، که ئاماژه یان
پیداوه، له واته:

یه که مین بایزگرافی، که له سه ر سه لاهه دینی
ئە یوبی نووسرا بێت و

بلاو کرایه ته وه،
کتیبی میژوو ی
سه لاهه دین
بوو، له لایه ن
(لویس مارین)
له سالی ۱۷۵۸،
هه ره ها سالی
۱۹۶۶ میژوونوسی
فه رهنسی (میشیو)
کتیبه کی له سه ر
سه لاهه دین
نووسی، سیر
والته ر میژوونوسی
سکۆله ندی کتیبکی
له سه ر سه لاهه دین
نوسیوه، که جه خت
له سه ر ده وری
ئەفسانه یی و دانایی و
میهره بانی و جوانی ئەو
سه ر کرده دهکاته وه.

هه ریه ک له م سنی میژوونووسه ش (پینی
گروست، ها ئا، رگیب و ستانلی لنین پۆل)
تیشکیان خستۆته سه ر لایه نیکی تایبه ت، که
جیگه ی رامانه، په رسیاره که یان ئە وه یه: بۆ
سه لاهه دین جه نگاوه ریکی عه ره بی ته و او
جیا واز بوو، هه ره ها باکگرا وندی و په ک
و ریشه ی کوردانه ی له سه ر کردایه تی و

تیکه یشتنمان
وابوو، که
سه لاهه دین
هیچا
بۆ کورد
له کردوووه.
عه ره به
شۆشیتیه کان
و سه ر کرده
دکتاتۆره کانی
عه ره ب
هه مه یشه
شانازیان
پۆوه ده کرد

نیمپراتۆریەتیکى
پانوپۇرم
بەجىھىشتۇە،
ھەرگىز
لەبىرى
نەكەن،
ئەوئە
دروستىم
کردوۋە بە
پشتىوانى
ئەلگى خۇمان
بوۋە، خۇ
ئەگەر ئۆۋە
خۇ لەوان
دابېرن، زۇر
نامىشئەو

يەكخستنى عەرەب و جەنگان لەزىر ئالای
ئىسلام .

ھەرىك لە (مالکۆلم لیۆنس و دافید جاکسن)
کە میژوونوس و ئەکادىمىست، لە کتیبەکەى
خۇیاندا سەلاحەدىن ۋەک سىياسەتوانىكى
پراگماتى و ستراتىژوان وینا دەکەن.

چۇن تۇلان و مارگرىت جەب سەلاحەدىن
ۋەک ئاۋىنەى سوارچاکىی، لەخەيالدانى
ئەوروپىيەکانى سەدەى ناوہراست وینا دەکەن،
خالی پۇستمۇدیرنانه بۇ ڕوانىنى ئەفسانەى
جوامىزى سەلاحەدىن دەخەنەپوو، بەلام لە
دۇنيا و جىهان و دیدى عەرەبدا لىكدانەوہى جیا
بۇ سەلاحەدىن دەکەن، لە نووسىن و سىنەماو
وتار، کە پىچەوانەى راستىيە میژوویيەکان.

ئەو ڕۆماننەى لەسەر سەلاحەدىن نووسراون:
 ڕۆمانى پۇستمۇدیرنى (جاک ھايت) سىنەى
 سەلاحەدىن، ڕۆمانى برايتى ڕۆماننوس
 (رۇبىن يەنگ)ى برىتانى، ڕۆمانى مەيدانى
 شمشىرەکانى باوہرى ڕۆماننوس (پىچارد
 وارن) و ڕۆمانى (سايەى شمشىرەکانى
 ڕۆماننوس (كامەران پاشا).

لەكۆتايى ئەم چەند دىزەدا ئەگەر پرسىيارىك
بەين: سەلاحەدىن چۇن بوو بەو سەرکردە
مەزنە؟ سەلاحەدىن باوكىكى دانا و ئارامكەرتوو
و ورد و مامىكى ئازا و نەبەردى ھەبوو، لەدواى
مردنى شىركۆى مامى، كە يەكىكە لەسەرکردە
سەربازىيەكانى ئەوكاتە، بازى چانس بەسەر
سەلاحەدىندا دەنیشیتەو، چونكە ئەوكاتە
سەرکردە سەربازىيەكانى تورك و عەرەب
لەپیش سەلاحەدىنەو ھەبوون، لەویدا لەشكر
و سەربازە كوردەكان دەكەوتە دوورپانىك،
بەلام لە كۆتايىدا ڕەگەزى كوردھەبوون ئەم
پرسە يەكلادەكەتەو و سەلاحەدىن دەبیتە
جىگەرەوہى شىركۆى مامى و دەبیتە ۋەزىرى
خەلىفەى فاتمى. بەدەر لەوھش سەلاحەدىن
لە بتمالەيەكى دەسلەتدار چاۋى يە دۇنيا
ھەلپتارە، بەلام دروستكەرى ڕووداوہكان
نەبوو، بەلكوو ڕووداوہكان، دروستكەرى
پىنگەى ئەو ھەبوون، لە كۆتايىدا توانى پىنگەى خۆى

بۇ بەدىھىتانی ئامانجەکانى بەدىھىتیت، يەك
لە وتە جوانەکانى سەلاحەدىن بۇ ئەلئەفرەلى
كۆپى:

(من نیمپراتۆریەتیکى پانوپۇرم بەجىھىشتۇە،
ھەرگىز لەبىرى نەكەن، ئەوہى دروستم
کردوۋە بە پشتىوانى خەلگى خۇمان بوو، خۇ
ئەگەر ئۆۋە خۇ لەوان دابېرن، زۇر نامىشئەو).

دواى خويندەنەوہى ڕۆمانەكە و پاشكۆى
ڕۆمانەكە چەند پرسىيارىكى بن ۋەلام لاگەلالە
ھەبوون:

بۇچى سەلاحەدىن بەو جوامىزىيە بەو
مىھربانىيە مامەلەى لەگەل (عەرەب، جور و
مەسىحى) كەردوۋە؟ لە پزگاركردنى قودسىش
لەدەستى خاچ پەرستانى سەدەكانى ناوہراست،
جووہكان شان بەشانى ئىسلامەكان خۇيان
بە براوہ و سەرکەرتوو زانیوہ؟ پرسىيارەكە
ئەوہى بۇچى لەسالى (١٩٤٨) ھوہ، ھاوكىشەكان
ئەو گورانكارىيە گەرەيان بەسەردا ھاتوۋە؟
بۇچى جووہكان ھەبوون يە ھاوسۆز و
لەينگرى خۇراۋا؟ خۇ شەرى خاچپەرستان،
لەشەرە فراوان خوازەكەيان، ھىچ پەيامىكى
دىنىى لەپشتەو نەبووہ؟ ئايا چاندنى تۆبى
توندوتىژى نيوانى ئىسلام، بەتايىبەتى نەتەوہى
عەرەب و جووہكان چۇن بەم ئاكامەى ئىستە
گەبەنرا؟ بابەتلىكى دى، كە لە خويندەنەوہى ئەم
رۆمانە بۆتە جىگەى پرسىيار لای بەندە، ئايا
كاتى ئەو نەھاتوۋە میژوۋى مىللەتەكامان
و سەرکردەكانى ۋەك خۇى بەيان بەكەين و
بەدواى سەرچاوہ دروستەكانىاندا بگەپىن؟ بۇ
ئەوہى سوود و پەندى لىوہرگرين.

قانعى مەزن دەفەرموى:

تو نەمرىۋى ئەى سەلاحەدىنى ئەپرى لەقەب
ھەر بۆى ئەى لەخرى كورد و ھاكىمى مولكى
عەرەب

تاكو تو بووى لاومكانى كوردستانم دەردمەچون
بۇ زمكانى ملكى شام و خەراجى خەلەب

ويستگى ديوان

- (۱) پرسىار (دلزار جەسەن)
- ديوانى ھەوليز (لەتيف قۇجەي ھەوليز)
- نازم دلبەند
- گۆشەي دۇيوان (مەھمەد غومەر غوسمان)
- لە زمانى خۇيانەو (ھاودەنگ بېيەش)
- جەلال زەنگابادى و پرشنگى دوو يادەوۋەرى
- خدر ئىبراھىم خدر
- شىرزاد ھەينى: دەبىت كەسايەتپەكان كارى
- نووسىنى بىرەوۋەرى بەدەنە نووسەرەكان وەگو
- ھەموو ولاتانى جىھان
- رەوۋەست نەرزاد
- سالۋنى لاپەرە (۹)
- راستگردنەوۋەي وەلامىك و روونگردنەوۋەيكى پىۋىست

چون دهر وانيه په پوهندی نیوان ددق و خوینهر؟

دلزار حسن:

تا دونيای ئیسته مان وایان کردوه پنداجوونه و بڼ
ئو تینگه یشتنه بکړیت، که لیکدانه وې کاری ئه دبېی
تیا له فوړمې نوسه ردا وینا بکړیت و گړنگی خوینهر
له بهرچاونه گړیت، یاخود له هندیگ کاتدا هینده ئو
بڼه بچوک ده کاته و، که پیویایه خوینهر هر ئو ویه
شاهیه کی له بهر دم دایه و گړی ناگړیت و بیرناکاته و!
له و گۆشه نیگایه و بڼ قسه کړدن و نړیکبونه و له
دونيای هر نووسه ریک، پڅوستان به په نابردنه
بڼ تینگه یشتن له چمک و رهه نده معریفیه کانی
ددق، بڼ ئو وې جوریکی تازه ی خویندنه و له ه ناوی
تیکسته کدا بهر هم بهینیت، که له و بهر یه ککه ورنه دا
هاتیته بوون. ئو و یارمه تیمان ددا دوربین له
تیروانینی نابجن و نازانستی و نالوژیکي، واشمان
لی بکات بریاری پېشوخته له سر هیچ نوسه و
دهنیک نه دین.

وهک (مارتن هایدگر) پیویایه (بڼ ئو وې جه وهری
هونه رددق زینه و، له سرمانه به دواي کاری راسته قینه دا
بگه رین، هه روه ها بېرسین کاری هونه ری چیه
و جه وهره کی چونه؟) تیا کاتیک جه وهری
کاریکی هونه ری ده بینین و ده توانین دایه لوگی له کهل
بکین، که ئومان مه به ست بووه، نک شتیکی دی.
به مشیویه له و ده گه یین، که خویندنه وې ددقی
نه دبېی جوریکه له گفتوگو له نیوان ددق و خوینهر دا.
هر کاتیکیش ئو دایه لوگی له نیوان خوینهر و
تیکستا هیچ شتیکی به ده ستوه نه دا، ئو د لنبابه
له نیوانیان شتی نوی دروست نابیت، که ببیته مایه ی
تیرامان و وردبوونه و. ئو ویش ئو و ده سلمینیت، که
هر له بڼه ته و بهر یه ککه ورن له نیوانیاندا دروست
نه بووه. تینگه یشتن و دایه لوگی بهر له هر کرده یه کی
دیکه ومان لیده کات قولایي ئو بهر مه بینین، که
مه به ستمانه لیوه ی بدوین. شینوازی خویندنه و خزی
له خویندنه وهریکه و ه مان پله ی هیه، که نووسین
هیه تی. نوسه و خوینهر له کاری نه دبیدا به شدارن،
بڼ ئو وې ئو هاو به شییه سنووریکي جیا که روه

نوسه ته تیا دونيای تایبته به خزی دروست ناکات،
به لکوو شینوازی بیرکردنه وې خوینهریش دیاری
دهکات، فوړمه تایبته کانی گواستنه وې ئو روئیایه ش
ده دوزینه و، بڼ ئو وې دواچار به وې لیکه و ته ی
جیا جیا و بڼ نړیکبونه و له و دونيایه ده ست له
شینوازه سوا و ه کان ه لبرگیت و فشار دروست دهکات.

وهک چون نوسه له ریکه ی نووسینه کانی و
دونيای تایبته به خزی ده خولقینیت، به ه مان
شینوه خوینهریش له ریکه ی بهر یه ککه ورنه له کهل
کتیندا جیهانیک پیکده هینیت، به لام ناگړیت بلین
سه ت دهرسه ت هاو شینوه ی دونيای نوسه ر، به لکوو
به شینوه یک له شینوه کان جوریکه له زیاد و گه شه کړدن.
واته له شوینیک ته و او که ریه تی و له جیکه به کی دیکه ش
داینه مویه تی.

هالبت له ئیسته دا میرانیکي مه زنی لیکولینه وې
نه دبېی و میتودناسانمان له بهر ده ست دایه، که له
رابردودا بویان جیهینشتوین، که تیندا پی له سر
بایه خزی خوینهر له کرده ی پیکه نانی کاری نه دبېی
و هونه ری دده گرن. هه رله پرسې (هرگی دانهرای
رژلان بارت، هه روه ها له کتیبی (پله ی سفری نوسین)
هکیدا، یاخود له پرتو وکی (نوسه ر چیه؟) به کی
میشیل فوکو، یاخود له کتیبی (ئو ده ب چیه) کی جان
پول سارتر، به ه مان شینوه له کتیبه میتودیه کی
(کرده ی خویندنه و) (ولفگانگ ئایزهر) و (هرگی
ئو ده ب) هکی (ئالفین کیرنان) و (هرگی ده خنه) و بگره

وهک چون نوسه له ریکه ی نووسینه کانی و
دونيای تایبته به خزی ده خولقینیت، به ه مان
شینوه خوینهریش له ریکه ی بهر یه ککه ورنه
له کهل کتیندا جیهانیک پیکده هینیت

چاکنتر نیشانیان بدات.

که سایه تیه کی وهک (هۆمیرۆس) که
هۆنراوه نووسنکی گریکی به ناویانگ و نووسه ری
ههروو داستانی به ناویانگی «ئهلیاده» و
ئۆدیسایه» له رینگه ئه ده به که به وه ههستا به
نه مرکرتی شه ری تهرواده به شینوهی هۆنراوه.
که میژووناسان پینانویه له دهرووبه ری سالی
۱۲۵۰ پـنـ روویداوه. له نینو دهقه کانیدا وینه ی
که سهکانی له واقعی خویان باشتی دهکشاه،
که چی (کلیفون) به شینوهی ئاسایی خویان
وینه ی دهکشاه (هیگیمون) ههروهکوو شاعیره
کۆمیدیهکانی ئه وه سهرده مه ی یونانی کۆن،
به شینوهی گالته جارانه به خنهی ئاراسته ی

دیاره ناشیرین و کم و

کورتیهکانی کۆمه لگی

ئه وه سهرده مه ی گریک

کردوه و له رینگه ی

دهقه شانۆیی و

شعیریه کانه وه،

ناریکییهکانی

دهرخستوه

و داوای

باشتریوونی

کردوه. له هه مان

کاتدا که سهکانی له

واقیع په ست و

نزمتر پیشان

دهدان.

و دیاریکراوی هه بیت. وهک چۆن (هایدگر)
له کتیی (سه رچاوه ی کاری هونه ری) دا ده لیت:
(یوون به هۆی زمانه وه له رینگه ی مرقه وه
دهدویت. مرقف به زمان نادویت. به لکوو ئه وه
زمانه دهیدوینیت) به هه مان شینوه (ئهرستو)
له پهرتووی (هونه ری شیعرا) دا زۆر به وردی
باسی ئه وه پرسه دهکات «پنده و وهگر»
دهخاته هه مان ژینگه و له یهک دۆخدا دهیان
بیتیت، که کۆنترین رینگه خوشگه ری میتۆدیه
بۆ تیۆریک، که له فهزای گشتیدا خوینهر تییدا
هاتنه وه لامی سه رهکی ده بیتیت. هاتنه وه لام لای
ئهرستو بیرۆکه ی پاککردنه وه له خۆ دهگریت،
پاککردنه وه له تراژیدیا به رچهسته ده بیت،
به و پینیه ی چه مکنکی سه رهکیه له چه مکهکانی
ئهموونی جوانیی، بۆ نموونه: ئهرستو له کتیه
به ناویانگه کی (پۆیه تیکا - شیعرناسی و
هونه ری گوتاردان - ریتوریکا) که له پنه رتدا
ناوی ئه م به ره مه (له باره ی هونه ری شیعره وه یه)
یه که له دوو کتیه ی ئهرستو له باره ی شیعرا،
گوتار، هونه ری نووسین، ئاخاوتن و زمانه وانی،
به لای ئهرستوه ئه وه دوو به ره مه زانستی
به ره مه هینان و مه به ست لینیان یارمه تیدانی
پینگه یاندنی شاعیری چاکه. جه وه ره ی فیکری
ئهرستۆش گواستنه وه ی ئه وه حاله ته ی شاعیر
و دهقه له کرده یه کی مه عریفیه وه بۆ هونه ری
چیژ وه رگرتن، ئه وانه یه ده به ستیته وه به کرده ی
لا ساییکردنه وه. له بهر ئه وه ی ئه ده ب باسی
کرده وهکانی مرقف دهکات، وهک چۆن هه
کرده وه یه ک سروشت و خاسیه ته ی تایبه تی خۆی
هیه، مرقفیش که ئه نجامده ری ئه وه کرده وانه یه
شینوه ی سروشتی و خاسیه ته ی تایبه تی
خۆی هیه، چ خاسیه ته ی ناوه وه بیت، یاخود
تایبه تمه ندی ده ره وه. له راستیدا کرده وهکانی
مرقف چاکه و خراپه به سه ریدا زاله، هه موو
ئه مانه یه به پنه وه ی ره وشته ره وه ری پنه وانه
دهگرین، بۆیه بابیه تی لا ساییکردنه وه لای ئهرستو
ده بیته مانیفستۆی ئه خلاقی، تا لیه وه مرقف
بناسیت، که خۆی له چه مکی چاکه و خراپه
ده بیتنه وه. هه ره ئه وه جیاوازییه یه، که پرسه ی
دونیای کۆمیدیا و تراژیدیا له یه ک داده برین.
کۆمیدیا هه ول ده دات خه لک له واقعی خویان
خراپتر وینایان بکات، که چی تراژیدیا هه ول ده دات

دلزار هه سه ن

لهتیف قوچهی ههولیری

ئهوده می ماله که یان له گهره کی سهداوه بوو،
بهلام نهو زووتر پینی زانیبوو،

روژگار یک نهو نیرو فیتهرانهی ئیستهی
ههولیری پینگای پیرمام تا گواستنه وه یان
له سالی ۱۹۷۹ لهو شیخه لایه بوو، په کیک له
فیتهره ناسراوه کانی نهو پوژیش (حاجی
واحید، حاجی حهیده، لهتیف قوچه، محیه دین و
خهلیل ... هتد) بوون، هه میشه به دلسوزیی و
راستگویییه وه کاره کانی خویانیان ده کرد،

(لهتیف سهلیم قوچه) وه ستایه کی
دیاری ههولیری بوو، سالی ۱۹۲۹
له قهلاتی ههولیری له دایکبوره، هه
له مندالییه وه، له لای خالی وه ستا
(موسا کاره باچی) که نهویش په کیک
بووه له وه ستا به ناویانکه کانی
ههولیر، دهستی به کاری فیتهری
کردوه، پینشتیش له سالانی چل و
په نجاکان له نینوان ههولیر - به غدا.
شه قلاوه - حاجی ئومهران کاری
شوفیریشی کردوه.

لهتیف قوچه له گهل ئهم کاروکاسبیه شی،
پوچی کوردایه تی و نیشتمانپه روه ری
به ئهرکیکی پیروزی خوی زانیوه، دوی
کوده تای (۱۴) ی په مه زانی
سالی ۱۹۶۳
به عسپیه کان
و گرته دهستی
دهسلات

هیزیکی هه رهس
قهومییه کان ده چنه
سهر ماله که ی،
به مه بهستی
دهستگیرکردنی، که

بۆیە زۆر بە وریایی لە پشتهوهی ماله‌که‌ی خۆی ده‌که‌یه‌نیتته مالی (عه‌زیز مه‌حمود نه‌حمه‌د چه‌مرگه‌یی) دراوسینیان، دوا‌ی نه‌وه‌ی ماله‌که‌ی ده‌پشکنن و دلنیا ده‌بن، نه‌و له‌ ماله‌وه‌ نییه‌ به‌ناچاری رۆشنتوون. دوا‌ی نه‌و رهوداوه‌ که‌راوه‌ته‌وه‌ مال و دوا‌یش چۆته‌ مالی (نازم نا‌غای نه‌سه‌ده‌ی) که‌ که‌سایه‌تییه‌کی کوردپه‌روه‌ر و نه‌ندامی (حزبی هیوا) بووه‌، بۆ رۆژی دوا‌یش چۆته‌ به‌سه‌لاوه‌ بۆ لای مه‌فه‌وز ئیبراهیم نه‌فه‌ندی، که‌ لێپرسراوی هه‌یزه‌کانی پارتی دیموکراتی کوردستان بووه‌ له‌وه‌ی له‌ورۆژه‌وه‌ له‌تێف قۆجه‌ چه‌کی پێشمه‌رگایه‌تی له‌شان ده‌کات و ده‌بیتته‌ پێشمه‌رگه‌.

سالی ١٩٦٢ رۆژی نه‌وسای به‌غدا له‌ هه‌ولێر ده‌بانه‌وه‌ی خوالیخۆشبوو شه‌مه‌دین مو‌فتی

یه‌که‌مجار رادیۆی ده‌نگی کوردستان له‌به‌غدا له‌لایه‌ن که‌مال عوسمان نا‌غا دا‌بینکراوه‌ و له‌تێف قۆجه‌ و سه‌لاح عوسمان نا‌غا برده‌ویانه‌ته‌ شا‌خ

ده‌ستگیر بکه‌ن، نه‌ویش ده‌چیتته‌ دوکانی وه‌ستا له‌تێف قۆجه‌ و هه‌واله‌که‌ی پێراوه‌که‌یه‌تی و داوا‌ی لێ ده‌کات

رێگاری بکه‌ت، نه‌ویش ئاماده‌باشی خۆی ده‌رده‌به‌ری و به‌ ئۆتۆمۆبیله‌که‌ی خۆی ده‌که‌یه‌نیتته‌ مه‌خفه‌ره‌که‌ی گۆمه‌سپان، که‌ نه‌وده‌مه‌ له‌لایه‌ن هه‌یزی پێشمه‌رگه‌وه‌ به‌سه‌رکردایه‌تی (مه‌لا عه‌ولا مه‌لا ماتو‌ر) ئازاد کرابوو.

میژوو، سه‌ربلندی، جو‌رنه‌ت و قاره‌مانیتی وه‌ستا له‌تێف قۆجه‌، ده‌گه‌ڕێتته‌وه‌، نه‌وه‌ی نه‌جات یاسین نه‌جار) له‌کتیپی (که‌سایه‌تییه‌ نا‌واره‌کانی هه‌ولێر) به‌مشێوه‌یه‌ تو‌ماری

کردوه‌:

ئیزگه‌ی شۆڕشی نه‌یلول، یان ده‌نگی کوردستان، که‌ له‌ رینگای (که‌مال عوسمان نا‌غا) له‌به‌غدا په‌یدا کرابوو، به‌و پێیه‌ی نا‌وبراو نه‌وساکه‌ له‌ به‌غدا له‌سه‌رده‌می عه‌بدولکه‌ریم قاسم سه‌رۆک وه‌زیرانی عه‌زاق پیاویکی ده‌ستروێشتوو بووه‌. وه‌ستا (له‌تێف قۆجه‌) له‌ به‌غدا له‌که‌ل سه‌لاح عوسمان نا‌غا که‌ ده‌کاته‌ بۆی که‌مال عوسمان نا‌غا، چوونه‌ته‌ لای که‌مال سلیمان و رادیۆکه‌یان لێ وه‌رگرتوووه‌، به‌لام کاتێک له‌که‌ل سه‌لاح عوسمان ویستروویانی رادیۆکه‌ بێننه‌وه‌ هه‌ولێر، له‌ رینگه‌ی گه‌رانه‌وه‌یان تو‌وشی شو‌فێرێکی خه‌تی هه‌ولێر - به‌غدا ده‌بن، که‌ ناوی (چه‌مال ستێک) بووه‌، نه‌و شو‌فێره‌ پێیانی را‌گه‌یان‌دروون، که‌ ئاشکرا بوونه‌ و دا‌روده‌سته‌ی ئه‌من و پۆلیس زانیویانه‌، ئێوه‌ ئیزگه‌ بۆ هه‌ولێر ده‌بن، نه‌و کاتێش (به‌دره‌دین عه‌لی) مو‌ته‌سه‌ریفی هه‌ولێر بووه‌، که‌ کابرایه‌کی زۆر دژه‌ کورد بووه‌، نه‌وانیش دووباره‌ گه‌راونه‌وه‌ لای (که‌مال عوسمان نا‌غا) نه‌ویش رینگه‌یه‌کی دیکه‌ی بۆ ده‌ربازبوون نیشان‌دا‌ون، دواتر نه‌وانیش ئیزگه‌که‌یان گه‌یان‌دۆته‌ شو‌ینی مه‌به‌ست و ده‌ستی به‌په‌خشی ئاسایی خۆی کردوه‌.

ئهم هه‌لوێسته‌ و زۆری دیکه‌ی وه‌ستا له‌تێف قۆجه‌ی ره‌حه‌مه‌تی شایانی پێزلێنانه‌، که‌ نه‌وساکه‌ خه‌لکانیک هه‌بوون، هه‌موو به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیان به‌لادا ده‌دا، بۆ به‌رز را‌گرتنی رۆحی کوردایه‌تی و نیشتمانپه‌روه‌ری، که‌ یه‌کێک له‌رانه‌، نه‌و پیاوه‌ تیکۆشه‌ره‌ قه‌لاتیه‌ی هه‌ولێری بووه‌، تا له‌ (٢٠١١/٧/١٧) مالا‌واییشی کرد و له‌گۆرستانی (مه‌عمه‌ی قه‌یری) هه‌ولێر نێژرا، هه‌ر به‌و رۆحه‌یه‌وه‌ ژیا.

• عیسا پێژمان له‌ کتێبه‌که‌یدا به‌ناوی نه‌هه‌تییه‌کانی به‌ستنی په‌یمانی ١٩٧٥ی جه‌زائیر له‌له‌له‌ (٧٩-٨١) یاسی چۆنییه‌تی دا‌بینکری نه‌و رادیۆیه‌ی کردوووه‌ که‌ خۆی له‌سه‌ر داوا‌ی شای ئێران چۆته‌ ئه‌لمانیا و نه‌و ده‌ستگایه‌ی بۆ کریون و بۆی دامه‌زراندوون - گۆڤای دیوان

محمد عومەر عوسمان :

مرؤف تا کم بزانت باشتره نا هەر هیچ نهزانت باشتره!

بهجی بیلیت ئینجا ئهراوت.

لهو رۆژانه شتیکم به برادهریک گوت، زۆر سهرسام بوو،
وتم بهدریژیی تهمهنتان، ئهو خهלקی بههاران، که دهچنه
ژیر درهختیک، بۆ نمونه تو دهچیته ژیر درهختیک و
دهحهسیتهوه قهت لهژیانتدا دواى ئهوهی لهژیر سینهری
درهختیکی سهوزدا ههساویتوه ههستاویت و بلیی
سوپاست دهکم، که ئهوانیش ئیجساس و گفتوگۆی
خوین هیه، بهلام به

جیاواز لهزمانی

ئیمه، ئهو

برادهره

ز و ر

سهرسام

بوو.

• ئهه

پهوخشی

چهند

قهههکی

مههه

عومەر

عوسمان ه که

بهشیوهی دهنگ و

دهنگ تومارکراوه.

ههلبته، کۆمهلیک موعاناتی فلسهفی، غوربهت و
عیشق، لهپه وهکو چون کانییهک دهتهقینهوه، منیش
تهقیمهوه.

ماوهیهکی کم چووم بۆ سهربازی، شهویک ههموویان
نووستهبرون، ههستام و مۆمیکم له هۆلهکه داگیرساند،
بهیانی، که ههستام سهیرم کرد ئاوا دهستم پیکردبوو ۱۲
بۆ ۱۴ گۆپهلم نوسیبوو:

سینی پره ئهم ههرهی تیا

لهچاوانمهوه باران بلنکا

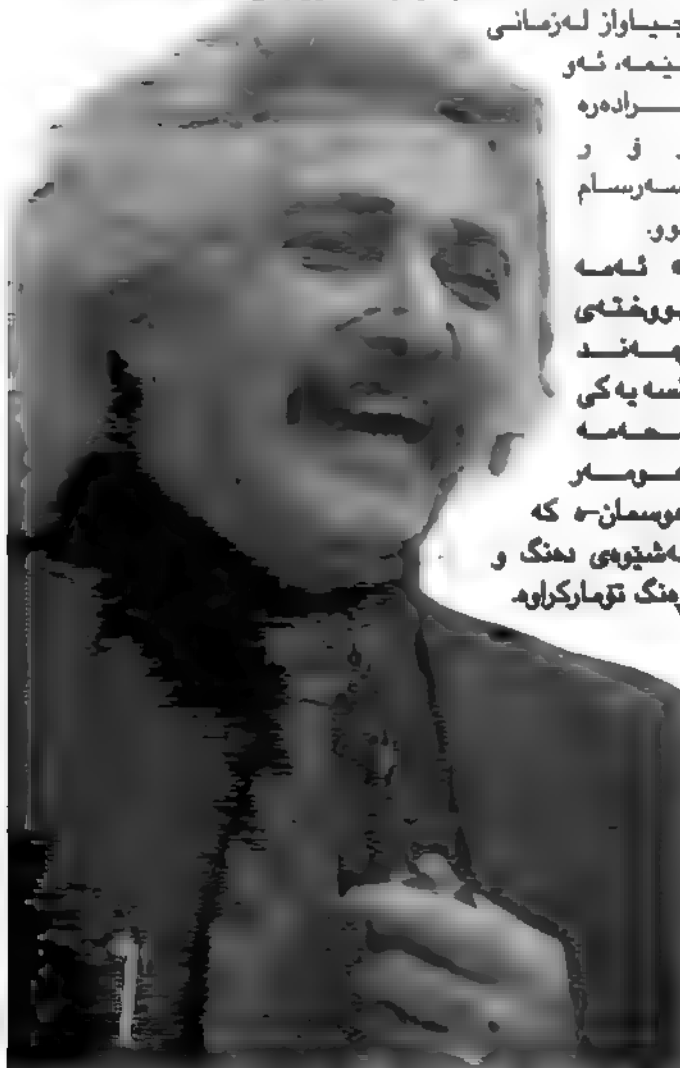
ههریشم بههری بهر ههتاویک

ههر ئههق بهشوین مرینا راکا

عیشق ههوینه بۆ ههموو شتهکان، له سهههتاوه
کاریگهریهک لهسهه دل و دهروونت بهجی بیلیت، کانی
خۆی تۆزیک دهستی نهقاشیی و شینوهکاریم ههبوو. له
سالی ۱۹۷۵ یه کهم جار لهژیاندا مههالیایهکم وهگریتیت
لهسهه وینهکیشان بوو، ئهوکاتانه بههۆی ماموستا
حیکمهت هیندی-یهوه کاری نواندیشم دهکرد، کۆمهلیک
بههرهی باشم تیاوو، مرؤف تا کم بزانت باشتره، نا
ههر هیچ نهزانت باشتره، من ههمیشه وتومه من
نازانم، وهک چون تۆش ناتوانی پهی بهههموو زانستیک،
بهگهردوون، بهگهرون و کانییات بهری، بهلام دهشی
مرؤف ههندیک شت بزانت، که خهלקانی دی نایزان،
خهלקی زۆرجار باس له نههامهتییهکانی خۆیان دهکهن،
من ههست دهکم ئیمهی خهלקی ئهو ولاته، بهبتمان
بهئاسمانهوه نهماوه، ئاسمان بهمانا میسالییهکهی
نا، بهو مانایهی ههموو شتهکان کاریگهرییان لهسهه
یهکتری هیه.

بۆ نمونه تۆ ئهگهه مۆبایلهکات بههههه بدهیت
بهههههه، بههههههه له جۆرهکان ههقت لهی دهکاتهوه،
تۆ بهبی گیان سهیری مهکه، یان ئهچیتهوه مالهوه با
کۆمپیوتهرهکات ئیش نهکات، لهوانهیه ئیشکالیکت
لهگهلی بووبیت.

من پیموایه دهنگه لهتیک، گهردیلهیهک لهم کهونهدا نهبووه
و نابیت، هیچ شتیکیش نارهوات بهبی ئهوهی کاریگهریی
خۆی بهجی بیلیت، ههموو شتیکی کاریگهریی خۆی

له زمانى خوياندوه

هاودەنگ بپه‌ش:

دواى خوياندوه و داخستى كتيپه‌كم

خوياندوه راسته‌تيپه‌كه ده‌ست پى ده‌كات

ئاماده‌كردنى/ يووسف ئيسماعيل

ئەگەرچى كارىگەرىي خويندنه‌وه وه‌كو سەرتاشين نپه، زوو پښتوه دياربښت، به‌لكوو وه‌ك چاندنى تۆويك وايه، كه ورده‌ورده گه‌شه ده‌كات و ده‌بښته دره‌ختيک له‌ مه‌عريفه، من له‌م خويندنه‌وانه‌م چيژم ده‌بينى و ئه‌زمونم له‌ ژيانى ئه‌وانى دى وهرده‌گرت خه‌يالم فراوان ده‌بوو بېرم له‌ شتانيك ده‌كړه‌وه، كه پښتر بېرم لښان نه‌ كړدېوه‌وه. زمانم پڙا و وشانېكم كه‌وته سەر زار، كه پښتر ماناشيانم نه‌هزانى. هښمنتر بووم و هه‌ستياريم به‌رانبه‌ر ئه‌وانى دى زيادى كړد.

وشه‌ى بۆم له‌ پښ هه‌موو كړداريكي ده‌وروبه‌رم داده‌نا و وىلى وه‌لامه‌كانيان ده‌بووم.

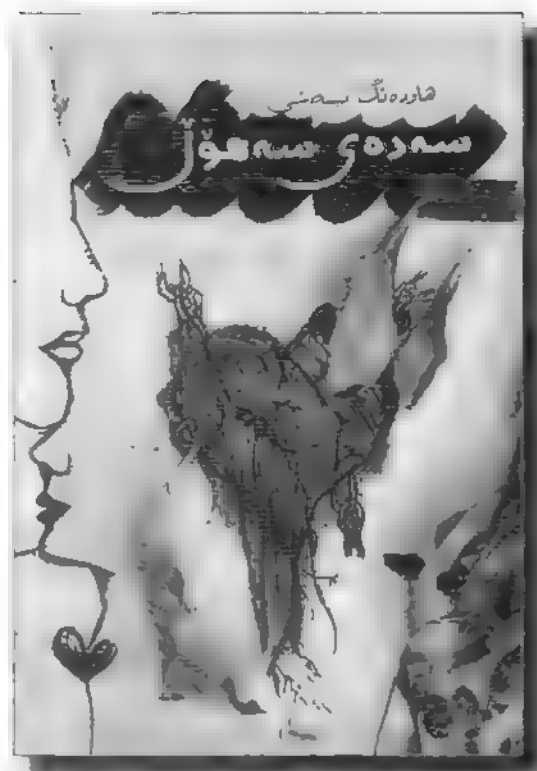
ئښسته له‌چاو ئه‌ر سهره‌تم جياوازييه‌كى زۆرم هه‌يه، سهره‌تا خويندنه‌وه‌كانم په‌رت بوو، فره‌ بابەت و فره‌ ژانه‌ر بوو، بۆ ئه‌وه‌ى رۆشنبيرييه‌كى گشتيى كۆكه‌مه‌وه. دواتر به‌پښى ئه‌ره‌ حەز و خوليايه‌ى بۆ شيعر و ئه‌ده‌بيات هه‌مبوو زياتر تيشكم خسته‌ سەر ئه‌ده‌بيات.

وه‌كوو كتيپ خويندنه‌وه و خويندنه‌وه‌ى ده‌ره‌وه‌ى مه‌نه‌ج و قوتابخانه، په‌كه‌م كتيپ، كه‌ خويندنه‌وه، مه‌م و زين بوو، كه‌ هه‌زار موكرىانى كړدوويه‌تبه سۆرانيى، ئه‌وه‌ش دواى ئه‌وه‌ى كه‌ سالى ٢٠١٧ ئه‌وكاته‌ى پۆلى هه‌شتى بنه‌ره‌تى بووم، له‌ قوتابخانه‌ وانپه‌كه‌مان له‌سه‌ر ئه‌مه‌دى خانى و داستانه به‌ناوبانگه‌كه‌ى، مه‌م و زين هه‌بوو، ئيدى كه‌لكه‌لى خويندنه‌وه‌ى مه‌م و زين كه‌وته سەر.

دواى ئه‌وه‌ زۆر كتيپخانه گه‌رام ده‌ستم نه‌كه‌وت، به‌ناچارىي له‌ ئښته‌رنښت به‌دوايدا گه‌رام و دوزيمه‌وه، كه‌ كړدنه‌وه بېنيم لاپه‌رلاپه‌ر هه‌لده‌درښته‌وه و كتيپيكه‌ بۆ خۆى، له‌ وڼه‌ كتيپى ئه‌ليكترونيم دوزيمه‌وه و زۆر كتيپى ئه‌ليكترونى ديكه‌شم خويندنه‌وه. دواى ساليك ورده‌ ورده‌ حەزم كړد كتيپ بکړم، دواتريش كتيپخانه‌يه‌كم له‌ كتيپه‌ خويندنه‌وه‌كانم پښك هښنا.

پروقالیل

هاویدنگ بینیش- ناوی ته‌واوی هاویدنگ سه‌باح
حسین له ۲۰۰۲/۷/۱۴ له شاری هه‌ولیر هاتووته
دونیاوه، له سالی ۲۰۲۰ یه‌که‌م نامیلکه‌ی شیعی
خوی به ناوی (سه‌ده‌ی سه‌هۆل) چاپکردوو، له
سالی ۲۰۲۲ دهستی به‌خویندنی به‌کالۆریۆس
کردوو له زانکۆی سه‌لاحه‌دین کۆلیژی په‌روه‌رده
به‌شی زمانی کوردی، له سالی ۲۰۲۳ خه‌لاتی
پله‌ی یه‌که‌می له شه‌شه‌مین فیه‌ستیقای ئاران
پن به‌خسراوه بۆ ده‌قی (ئێره‌ مروخۆرستانه)
ده‌رچووی به‌شی زمانی کوردی کۆلیژی زمانم
له زانکۆی سه‌لاحه‌دین، له ئیستادا خه‌ریکی
کارکردنم و هیچ
وه‌زیه‌یه‌کم
نبیه.

پیشتر دواي ئه‌وه‌ی کتێبه‌که‌م داده‌خست
وازم له‌ خویندنه‌وه‌ ده‌هینا، به‌لام ئیسته‌ دواي
خویندنه‌وه‌، بیرکردنه‌وه‌ و رامان نامده‌گرئ،
ده‌توانم بڵیم دواي خویندنه‌وه‌ و داخستنی
کتێبه‌که‌م خویندنه‌وه‌ راسته‌قینه‌که‌ ده‌ست پن
ده‌کات، وه‌ک پرسیاریک، که‌ هه‌میشه‌ له‌خۆمی
ده‌که‌م، که‌ خویندنه‌وه‌ت بۆ ئه‌م کتێبه‌ و
بابه‌ته‌کانی ناوی چیه‌؟

دواچار خویندنه‌وه‌ هیچ نه‌بیت مینشکت کراوه‌تر
ده‌کات به‌رانیه‌ر بیرکردنه‌وه‌ی نه‌وانی
دی، وا ده‌کات به‌ چه‌ند
شینوه‌یه‌ک وه‌لامی
پرسیک بدۆزیته‌وه‌.
له‌چه‌ند روانگه‌یه‌که‌وه
به‌روانیته‌ دیاره‌که‌کانی
ده‌ورویه‌ر، وای کرد،
که‌ به‌ زانیاری ته‌نک
و گشتیی بازی نه‌یم
و بچه‌ نیو قوولایی
ئه‌و بابه‌تانه‌ی ئاره‌زووم
بۆیان هیه‌

جەلال زەنگابادی و پرشنگی دوو یادهوهری

بوو. رۆژنامەی (هەڕیم) کە بەشیوەیهکی
هەفتانه بڵاوهکرایهوه.

کاک (جەلال زەنگابادی) به‌ریوه‌به‌ری نووسینی
گۆڤاری (القافله) بوو. کاتیک ئاگاداریبوم
ئەم گۆڤاره به‌عه‌ره‌بی ده‌رده‌چیت و ئامانج
لێی ئاراسته‌کردنی کۆلتور و ئەده‌بیات و
مێژووی کورد به‌خوێنه‌رائی عه‌ره‌ب. منیش
وه‌ک خوێنکارێکی به‌شی مێژووی کۆلیژی
ئەده‌بیاتی زانکۆی سه‌لاح‌دین و هه‌واداری
مێژوو و ئەده‌بیات و نووسین، پێم باشبوو
له‌ ژماره‌ی (١)ی ئەم گۆڤاره، به‌بابه‌تیک
به‌شداریم هه‌بیت. بیرم کردوه‌و به‌بابه‌تیک
ئاراسته‌یه‌کی مێژوویی هه‌بیت. دواچار هاتمه
سه‌ر ئەوه‌ی بابه‌تیک سه‌باره‌ت به‌ کۆنترین
نەخشه‌ ئاماده‌ بکه‌م، که‌ تیایدا ئاماژه‌ به
خاک و ولاتی کوردان کراوه‌ و له‌لایه‌ن زانا و
مێژوونووسی تورکی موسولمان (محمود
کاشغیری) له‌چوارچێوه‌ی کتێبی (دیوان لغات
الترک)دا له‌نیو نەخشه‌یه‌کدا، که‌ له‌و کتێبه‌دا
هاتوه‌.

مێژوونووسی ناویراو کتێبه‌که‌ی له‌سن به‌رگدا
به‌ زمانی عه‌ره‌بی له‌ سالی (١٩١٥ ز - ١٣٣٣
ک) له‌ ئیستامبول چاپکردوه‌ و بڵاوکردوته‌وه‌.
تیایدا ناوی ولاتی کوردانی به‌ (ارز الاکرد)
هیناوه‌، که‌ واتای (خاکی کوردان) ده‌گه‌یه‌نیت.

کۆچکردوو کاک جەلال زور خوشحال بوو
بۆ ئەم بابته‌ و له‌ ژماره‌ (١)ی گۆڤاره‌که‌دا
بڵاوکرایه‌وه‌. دواتر له‌لایه‌ن ژماره‌یه‌ک له
نووسه‌ر و قه‌لمبه‌ده‌ستانی شاری هه‌ولێر
و ژماره‌یه‌ک له‌ ماموستایانی به‌شی مێژووی

له‌ماوه‌ی خوێندنێ زانکۆیییم له‌ شاری هه‌ولێر،
جگه‌ له‌ دروستکردنی رایه‌له‌ی هه‌ورینه‌تی و
ناسیاوه‌تی له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌ خوێندکاران و
ماموستایانی شایسته‌ به‌ هه‌ورینه‌تی، هاوکات
له‌ده‌ره‌وه‌ی زانکۆش ژماره‌یه‌ک له‌و مروفانه‌م
ناسی، که‌ له‌نیو قه‌لمه‌ره‌وی ئەده‌ب و نووسیندا
له‌کایه‌ جۆرراوجۆره‌کاندا ده‌یاننووسی.
له‌هه‌مان کاتدا کاراکته‌ریکی جوانی نیو ژیا‌نی
واقیعی بوون.

یه‌کێک له‌و مرۆڤه‌ سه‌نگینه‌نه‌ (جەلال
زەنگابادی) بوو ئەگه‌رچی زور به‌ که‌می
ده‌متوانی چاو پێبکه‌ویت و له‌ته‌کید
سه‌باره‌ت به‌ دونه‌ی وشه‌ و نووسین بدوین
و جیهانبینیمان بخه‌ینه‌روو، به‌لام به‌و
که‌مه‌ بێنین و گفتوگۆیه‌ش ده‌یسه‌لماند، که‌
مروفیکی راسته‌قینه‌یه‌ و شایسته‌ی ئەوه‌یه‌
له‌پاش مه‌رگی ناواده‌ی، له‌ دله‌وه‌ دروودی بۆ
بێزین و ستایشی مروفیوونی بکه‌ین.

لێره‌دا، ده‌مه‌ویت دوو یاده‌وه‌ری بچووک
بخه‌مه‌روو، که‌ په‌یوه‌ستن به‌و مروفه‌ و
خه‌مخوری وی بۆ کایه‌ی رۆژنامه‌نووسی و
شاره‌زابوونی له‌ قو‌رت و پێچه‌کانی نووسین.

یه‌که‌م: له‌دای دامه‌زراندن و ده‌ستبه‌کاربوونی
یه‌که‌م کابینه‌ی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان،
وه‌زاره‌تی رۆشنییری بڕیاریدا سێ گۆڤار و
رۆژنامه‌یه‌ک بڵاوبکاته‌وه‌، که‌ بریتیبوون له‌
(گۆڤاری کاروان) وه‌ک درێژه‌پێده‌ری (گۆڤاری
کاروان)ی پێش راپه‌ڕین، گۆڤاری (هه‌نگ) بۆ
مندالان، گۆڤاری (القافله) به‌ زمانی عه‌ره‌بی، که‌
ناوه‌که‌ی ته‌رجومه‌ی ناوی گۆڤاری (کاروان)

خێر شێرامیم
خێر

داتراوه. به‌وپیتیه‌ش وشه‌که به واتای (میشولای
 ناوی) یاخود (میشی سرناوی) دیت. کاتیک نه‌مهم
 زانی، له‌دله‌وه پینکه‌نیم، که نه‌من و نه‌شو هاورې
 فارس‌یزمانانه‌ی نه‌ودیدو درکمان به‌و
 هله‌ بچوکه نه‌کردبوو.

کولیزې نه‌ده‌بیات ده‌ستخوشیم لیکرا، نه‌م‌ش بؤ من
 جینگه‌ی شادمانییه‌کی زوربوو.

دووهم: له‌ سالی ۲۰۰۸ که هینشته هینده له‌ زمانی
 فارسیی قولنه‌ببوومه‌وه و نه‌مده‌توانی
 به‌ته‌واوی سر له‌کون و که‌له‌به‌ر و په‌ناو
 پینچه‌کانی نه‌و زمانه‌ ده‌ریکه‌م، جاریک
 پروی‌پرووی وشه‌یک بوومه‌وه،
 که چهندي کردیم نه‌متوانی
 واتایه‌کی دروستی بؤ
 بد‌وزمه‌وه، نه‌ویش
 وشه‌ی (ذی‌ساب آبی)
 بوو. نه‌وه‌لجار په‌نام
 بؤ دوو سی که‌س له
 هاورپییانی فارس‌زمانی
 توپری کومه‌لایه‌تی
 فیس‌بووک برد،
 به‌وپیتیه‌ی وه‌ک
 وشه‌یه‌کی نیو زمانی
 دایک، به‌بی هیچ
 چهن‌دوچوونیک ده‌توانن
 سهری لیده‌ریکه‌ن. که‌چی
 نه‌وانیش ده‌سته‌وه‌ستان
 مان و نه‌یانتوانی سهری
 لیده‌ریکه‌ن. دوواتر کاک (ج‌لال
 زه‌نگابادی)م هاته‌وه‌ یاد، که له‌وه
 دل‌نیابووم شاره‌زاییه‌کی باشی
 له‌ چهن‌د زمانیک هیه، که یه‌کینک
 له‌وان زمانی فارسییه، بویه په‌یوه‌ندیم
 پیوه‌کرد و پینمگوت: «خوم و دوو سی
 که‌س له‌ هاورپییانی فارس زمان نه‌مانتوانیوه
 واتای نه‌م وشه‌یه رافه‌بکه‌ین، نایا به‌لای تووه چی
 ده‌که‌یه‌نیت؟»

هینده‌ی پینه‌چوو، کاک ج‌لال گری
 گرفته‌که‌ی کرده‌وه و بؤی نووسیم
 که نه‌م وشه‌یه (هله‌ی چاپ)ه و
 نه‌سلی وشه‌که (ذی‌ساب آبی)یه و
 له‌چاپه فارسییه‌که‌دا به‌هله
 خالیکي زیاد له ژیر پیتی
 بیی ناوه‌راستی وشه‌ی (ذی‌ساب)

ج‌لال زه‌نگابادی ۱۹۵۱ - ۲۰۲۳/۹/۵

شیرزاد ههینی:

دهییت که سایه تییه کان کاری نووسینی بیره وهری بدهنه نووسهره کان وهکو هه موو ولاتی جیهان

یه کیک لهو نامیلکانه ی که له شاری سلیمانی بۆیان چاپکردم (مهمله که تی فارگونه کان) بوو که تیندا باسی ژیا نی پوژانه ی خوم ده کم له کامی ولاتی یۆنان و سه ربورده ی نهو که سانه ی که لهو پینگایانه بوون وهکو عاشق و سووتاو و حه شیشه خور و شه و نازاره کان و کاری باش و خراپ که چل پوژ له که لیان بووم که نیستاش که سایه تی (شیرزاد ههینی) به مهمله که تی فارگونه کان ده ناسریت وه.

نهو نووسهره باسی یه کیک دیکه له به ره مه که تی خوی کرد که نهویش (مهمله که تی که لاهه کان) وه رایگه یانده نهو به ره مهش نامیله که یه کی به چو که که ده کریت بلیم یه که مین کتیب له سه ربیناسازی کوردی نووسرابیت و باسی که ره سه که تی خانوی کورده واری تیدابیت که چه ندین وشه ی کوردیم تیدا نووسیوه که زور به یانم لهو که سانه وه رگرتوه که بۆ کاری خویان سه ربانی شاره وانیا ن کردوه، به لام بۆ نهو ی تاییه تمه ندیه کی بده می نهو نووسینه م کرده نامه به کی دلاری که بریتی به لهو ی کوریک نهو شتانه بۆ کچیک ده نووسیت که ده لیت (بیرته وامان ده کرد و له سه ربان وه ستا بووین کاتیک کاریته مان ده به سه ته وه تۆ قورت له که لمان ده کرت وه).

سه به رته به نهو زمونی خوی له نووسینی پومان، ههینی گوتی: نووسه رانی عه ره بی زور پومانیا ن له سه رب شاره کانی خویان و به ناوی شاره کانیش نووسیوه، منیش وتم باشه هه ولیر لهو شاره نهو که وره تر و نازدارتره و سه ربورده ی زوره و که سانی شوپشگیر و عاشق و تاوانبار و جوو و هه موو شتی تیدایه، بۆچی من نه یان نووسمه وه، نهو به بوو پومانه کانی هه ولیر نووسیوه که چه ندین بابیه تی تیدایه له وانه چیرۆکی مه لایه کی

(شیرزاد ههینی) باسی له ژیا نی خوی و چوونی بۆ هه نده ران و نووسینی کتیبه کانی کرد و گوتی: «ده مه ویت نهو بلیم که ئایا نه که ر من له هه ولیر کاری پروپیتی شاره وانیم بگردبایه و نه پوشتمایه نهو روپا، ده متوانی نهو هه موو کتیبه بنووسم؟ که له وانه یه هه ر نهو چه ند نامیله که یه م نووسیایه، که پینستر له هه ولیر نووسیوو، بۆیه نهو بواری که بۆ من له ولاتی سوید و کاروانی که شه ته که م و ئارامی مندا له کانم و به رده وامی له ناو فرۆکه و شه وه جوانه کانی ستۆکه ولم و به فره جوان و دارستانه سه ربجراکیشه کانی سوید بۆم ره خسا ره نگه هۆکاربن که من توانم ده بیته به رده وام بنووسم».

ههینی گوتیشی: «حه زده کم لهو کوره دا له باسی کوتا نهو زمونم ده ست پی به کم که دوا دیدارم سی مانگ له ناو کتیبخانه که ی فره اد عه ونی بوو، که به قاوه خواردنه وه و دانیشتن و کتیب و یادگاری و بیره وهری به ریم کرد که کارم له گه ل نهو پیاوه کرد کتیبیکم له که لی نووسی، په که م نهو زمونیشم له نووسین نهو کات بوو که له شاره وانی هه ولیر بووم له ته ک کاره کانی خوم وهکو نیفران کردنی زهوی و به لینده رایه تی، حه زم له خویندنه وه و کتیب بوو وتم با یادی سه د ساله ی شاره وانی هه ولیر بکه ینه وه، نهو به بوو چوومه لای به ربیره ی نهو کاتی شاره وانی و پیموت حه زده کم کتیبیک له سه رب یادی سه د ساله ی شاره وانی هه ولیر ئاماده بکه ی، نهویش گوتی پشتیوانیت ده کم. نهو به بوو ده ستمپیکرد که (مه غدید حاجی) هاوکاریکی زورباشم بوو لهو کاره تا کتیبه که مان بلاو کرده وه».

سه به رته به کتیبه کانی دیکه ی، شیرزاد ههینی ده لیت: «هه ر یه کیکیا ن چیرۆکیکی خوی هه به بۆ نمووته

ئا: رەھبەر ئۆزاد

سالتۇنى لاپەرە (۹)

لە دىرژەي كۆرەككەن سالتۇنى لاپەرە ۹ ئاۋىندى ھەلپىرى مەكتەپى راگە ياندىنى يەكچىنى نىشتەمانىي كوردستان لە ماۋەي ۲۰۲۳/۱۰/۲۸ تا ۲۰۲۳/۱۱/۱۸ ئەر كوردانى رېكخست:

۲۰۲۳/۱۲/۲۳

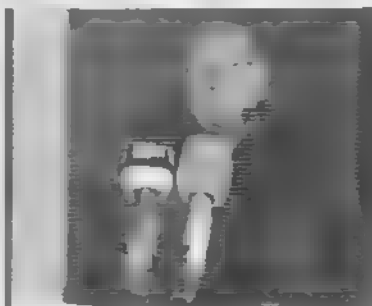
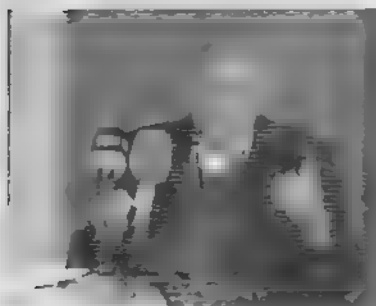

مەراسىمى ناساندن و
بلاۋكردنەۋەي كىتېپى
(دەر و درواسىيى
كوردستان) لەنوسىنى
نوسەر بورھان شىخ
رەئوف

۲۰۲۳/۱۲/۱۲

مەراسىمى ناساندن و بلاۋكردنەۋەي كىتېپى (دەروازەيەك بۇ ئەختەرناسى)

لە سەرەتاي كوردەكە دا سەلاح شىخ شەرەف باسى لە بىرۈكەي دەرچوۋنى كىتېپى دەروازەيەك بو ئەختەرناسى كرد. پاشان نوسەر حاكم پىشردو سەيد برايم باسى لەناۋەروكى كىتېپەكە كرد.

۲۰۲۳/۱۲/۹

مەراسىمى ناساندن و

سہ اسیمی
اسائن و
بالو کر رہا وہی
تختی (قہری
کھڑک) لہ
نوسینی نووسہ
گوران فہتھی

مہاراشیمی
ناساندن و
بلاوکرناوہی
کتیبی شیعریں
(من) لہ نووسینی
بلزار حسن

راستگردنه‌وی وه لَامِیْک

سه‌دلیق سه‌عید پرواندزی

روونگردنه و دیه کی پیو یست

له لاپهړه ۱۶ ژماره ۳۰۷۱ گونځی دیوان له بابته کی
عبدالرحیم یوسف له دوسیه دیوان، سه باره به نسماعیل
سهرنگ، له سهرتای بابته، به هله کړپه شیرینک به ناوی
عبدالرحیم یوسف بلاوکر او تهوه، که هی نو نییه، به لکوو
هوا سهرنگه

گوٹھاری دیوان

لەگۆشە (پرسیار) ی ژمارە (٢٧) ی گۆڤاری دیوان،
لەوەلامی چیرۆکی گۆرانی (پەری) کە شیعری
(جەمال شارباژێری)ە، لەوەلامی ئەو پرسیارە
هونەرمەند (حەمە رەئوف) سەرەتا دەلێت: (پێش من
هونەرمەندان کە ریم کابان و حەمە جەزا بەمەقام
وتویانە) بۆ راستکردنەوەی وەلامی هونەرمەند
بە پێویستمان زانی ئەو راستییە بخەڕوو، کە
هونەرمەندی نەمر حەمە جەزا ئەو شیعەرە بەمەقام
نەوتوو، چونکە ئەرشیفی حەمە جەزا لای منە و
کتیی (چریک و سۆزی حەمە جەزا) کە سەرچەم
گۆرانی و مەقام و سروودەکانی لەخۆ دەگرێت و
لەگۆرینەوە و ئامادەکردنی منە، هەر بۆ زیاتر
دەلیابووینیش پەیوەندیم بەهونەرمەند هونەر حەمە
جەزا کرد ئەویش گوتی بەهێچ شێوەیەک و لەهێچ
بۆنەیەک ئەم شیعەرەم بەدەنگی باوکم نەبێستوو،
عەبدولواحد ئیدریس

شعر چیه؟

گەر بپرسن وهزیفه‌ی شیعری
چییه؟ ده‌گه‌ری بلین، دۆزینه

و که‌شفکردنی نه‌ینیه‌ی شاراوه‌کانی ژیان و گه‌ردوونه،

ئه‌رکینکی سه‌ره‌کی شیعره، له‌ بۆته‌ی زمانیکی تایبته‌ که‌ پینده‌گوتری زمانی شیعری،

زمانیک که‌ هه‌ر شاعیر پێی ناشنایه‌ و ده‌یزانی.

جا دۆزینه‌وه‌ی نه‌ینیه‌کانی ژیان و گه‌ردوون، که‌ ئهمه‌ش به‌بێ نغوژبوون له‌ جیهانی عیرفانی شیعری،

به‌بێ گه‌یشتن به‌ تۆقه‌له‌ی زمانی پاکی شیعری، زمانیک که‌ فهره‌نگی نییه‌؛ به‌بێ جیاکردنه‌وه‌ی حه‌قیقه‌ت

له‌ خه‌یال؛ به‌بێ خویندوه‌ی سۆفیگه‌رانه‌ی سرووشت به‌هه‌موو پینکه‌اته‌کانیه‌وه‌ له‌نیواندا پینکه‌اته‌

پۆحیه‌کان، زه‌حمه‌ته

بۆیه‌ ناسینه‌وه‌ و پیناسه‌کردنی ده‌قی شیعری ره‌سه‌ن و شاکار زۆر له‌وه‌ زه‌حمه‌تتیره‌ به‌ چه‌ند په‌یفیک

بکری چ له‌ داڕشتنی ده‌قه‌که‌ و چ له‌ ره‌خنه‌لێگرتندا.

ئه‌م خالانه‌ی سه‌ره‌وه‌ هه‌موویان کلیلی داھیان و ئه‌فراندن له‌ شیعردا، داھینانیک که‌ هه‌زار و یه‌ک

ده‌رگا و هه‌زار و یه‌ک کلیلی هه‌یه‌ و قه‌ت هه‌یج سنوور و تخبوینکی نییه‌

و نه‌بووه، به‌قه‌د والایی و فراوانیی گه‌ردوون والا و فراوانه‌.

جا گه‌رپێی ئه‌و واقیعه‌ بۆ شیوه‌ و پوخساریک، که‌ پینشر بوونی

نه‌بووه، به‌ هه‌موو وینه‌کانیه‌وه‌، هه‌ر به‌ هونه‌ر ده‌کریت، بۆیه‌ جائیزه‌،

ئه‌گه‌ر بلین، په‌یامی شاعیر، په‌یامیکی پینغه‌مه‌رانه‌یه‌، چونکه‌ گرنگیی

به‌ ژیان و ئاینده‌ی مرو‌ف و بوونه‌وه‌ر و گه‌ردوون ده‌دا.

له‌ پال ئورگانه‌ بنه‌ره‌تیه‌کانی دیکه‌ی شیعریش ئه‌م سێ ئه‌ستوونگه‌

به‌هیزه‌، بونیاده‌ر و ئامرازی داھینانی ده‌قی شاکارانه‌ن: سۆز، هزر و

سرووشت. لێزه‌دا هه‌ست، سۆز و سرووشت له‌نیوان ده‌قنوووس و

په‌یامگریدا هاویه‌شن (خویننه‌ر، بیسه‌ر، بیتەر) چونکه‌ هه‌ردوولا هه‌مان

کوئنه‌دامی هه‌سته‌وه‌ریان هه‌یه‌ و له‌هه‌مان سرووشتیدا ده‌ژین، جوانیی

و دلگیری، یان ته‌لخیی و ره‌زاوورسییه‌که‌ی (ئه‌و سرووشته‌) ده‌بینن.

که‌واته‌ جیاوازییه‌که‌ له‌ هزر، شتوازی بپه‌رکینه‌وه‌ و خویندنه‌وه‌ی

شته‌کانه‌ به‌ گوێزه‌ی ئاستی ژیری و پۆشنییری و ئه‌قله‌مه‌ندیی

ده‌قنوووسه‌که‌.

له‌ جێی خۆیه‌تی، ئه‌گه‌ر بلین، هه‌ر شاعیر و ئه‌دیبیک، سرووشت

وه‌لاوه‌ بێ، یان بایه‌خی پیننه‌دا، به‌ره‌مه‌که‌ی نه‌زۆک و زۆر و پووج

ده‌بن.

بۆ نمونه‌ له‌ شیته‌لکاریی ره‌خنه‌کارانه‌ی ده‌قه‌ شیعره‌کانی ئه‌دوینیس تینده‌گه‌ین، که‌ به‌ره‌مه‌کانی ئه‌و

له‌ به‌ره‌می که‌سییه‌وه‌ تخبویی پروداوه‌کانی به‌زاندوه‌ و گه‌یشته‌وه‌ته‌ جیهانی ئاشکراکردنی نه‌ینیه‌کان

و هه‌ستکردن به‌ قوولایی لایه‌نه‌ شاراوه‌اکانی، به‌پێی دیدگای که‌سیی پاکی خۆی، به‌ زمانی شیعری

خۆیه‌وه‌ به‌ سه‌رچاوه‌گرتن له‌ گه‌ردوونه‌وه‌.

جا سرووشتیش ئه‌و سرووشته‌ی هه‌ستی پینده‌گه‌ین، ته‌له‌سمیکی ئه‌و گه‌ردوونه‌ بێ سنووره‌یه‌. ده‌بن

ئه‌وه‌ش بگوتری، که‌ ده‌قی شیعری، له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کی دینامیکی کارلێککارانه‌ له‌نیو خه‌یالدا

ده‌قنوووسدا سه‌ره‌له‌ده‌ات، شیعرییه‌تیک، که‌ به‌ یه‌ک توخم له‌ ده‌قدا رازی نییه‌ بۆ ئه‌وه‌ی تیشک بخاته

سه‌ر تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی، به‌لکوو له‌ رینگه‌ی پینکه‌اته‌کانه‌وه‌، که‌ کۆی پینکه‌اته‌کانی جیهانی شیعری و

گه‌ردوون، پابه‌ند ده‌بیت، چونکه‌ شیعری به‌شیکه‌ له‌م گه‌ردوونه‌.

۱۴۴

لایێل شه‌پۆر

فوتۆسكەن

رەھىيە: گۇڧارىكى روشنبىرى و
پەرورەدەيى سالانە بوو، خويندەگەي
دواناوندەي كورانى ھەولير
دەريكدوو.

دەستەي نووسەرانى برىتى بوو لە:
عەبدولرەحمان ئەلسەعدى مامۇستاي
زمانى

كوردى. عوسمان ھەمەد دەشتى،
سكرتيرى ليژنە.

ئەندامانى ليژنەش برىتى بوونە لە:
دەشتاد عەبدوللا. تارق حوسين. رەھبەر
جەلال مامش.

ژمارە ۱، سالى ۱۹۷۱ دەرجوو و
بريتيە لە ۵۶ لاپەرە. لە چاپخانەي
كوردستان لە ھەولير چاپكراو، ھەر
تەنیا ئەم ژمارەيە لە رەھيە
دەرجوو.

* عارەب عەبدولقەھار گەلالى،
كاردۆ گەلالى-يە

گۇڧارى رەھيە

سالى ۱۹۷۱
سالى ۱۹۷۱
سالى ۱۹۷۱

- ھەنگاويكى بەرز -

عارەب عبدالقەھار گەلالى

لەنلو تاريكي سىنقى شو
ھىواي مەوۇ بزووت لەمبو
بەيتەي سەندو كوتە گر
تەشكى پەتوا ناكو لەير.
فرشتەي زانين بوو بەنيزى
گەيەي بەرزى و سەرفرازى
چراي گەش وەكو مەشغەل
رەمەنقى كورد ئەستۆي گۆمەل
بەجەري بەردەي گەيزاوي خەم
بەري دىڭكەي جەورو سەم
ھەر نەو دەمەي مانگى دەستكرد
شالەوي بۆ ئاسمان دەبەرد
بەزانسا ھاتە جەپان
گەردەون ھەلچو نەقي بەزان
نەو مانگى ھەوسەري زەوى
گەشت شەوئى دەھاتە خەوى
نەوسا تەویش بەناچارى
تەكەنى دا بە بەك جەري

DÎWAN

Govarêkî Manganey Edebî w Roşinbîrî Giştiye - Nawendî Hewlêrî Mektebî Rageyandî Y.N.K Derîdekat
Jîmare (31) - Bêfranbarî 2723

دهستکردی هونه‌رمه‌ند
نامق عه‌لی قادر